

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

**SİYASAL
BİLİMLER
DERGİSİ**

JOURNAL OF POLITICAL SCIENCE
REVUE DE SCIENCE POLITIQUE

SPECIAL ISSUE • ÖZEL SAYI / ARALIK • DECEMBER 2023

ISSN: 2147-6926

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi
Marmara University Journal of Political Science
Université de Marmara Revue de Science Politique

Speacial Issue • Özel Sayı / Aralık • December 2023

6 Aylık Hakemli Bilimsel Dergi • Biannual Peer-Reviewed Scientific Journal

Online ISSN: 2147-6926

Marmara Üniversitesi Rektörlüğü Adına İmtiyaz Sahibi • Owner: Prof. Dr. Mustafa KURT (Rektör • Rector)
Derginin Sahibi • Owner of the Journal: M.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Adına, On behalf of Marmara University
Faculty of Political Science Prof. Dr. Nail YILMAZ (Dekan • Dean)

Baş Editör • Editor-in-Chief: Prof. Dr. Emre Erşen

Özel Sayı Editörleri • Special Issue Editors: Doç. Dr. İsmail Erkam SULA, Doç. Dr. Buğra SARI

Alan Editörleri • Managing Editors: Doç. Dr. Merve ÖZDEMİRKİRAN EMBEL, Arş. Gör. Ali Murat KURŞUN

Editör Yardımcıları • Assistant Editors: Haşim ÖZPOLAT, Gökhan KATTIŞ, Feride Saliha TAŞPINAR

Editör Kurulu • Editorial Board

Prof. Dr. Ahmet İÇDUYGU (Koç Üniversitesi)
Prof. Dr. Andrew COOPER (Waterloo Üniversitesi / Kanada)
Prof. Dr. Ayhan KAYA (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Christoph KNILL (Ludwig-Maximilians Üniversitesi / Almanya)
Prof. Dr. Ernest WOLF-GAZO (Kahire Amerikan Üniversitesi)
Prof. Dr. Faruk SÖNMEZOĞLU (İstanbul Üniversitesi)
Doç. Dr. Gregory SIMONS (Uppsala Üniversitesi / İsveç)
Prof. Dr. İlhan TEKELİ (Orta Doğu Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. İlter TURAN (İstanbul Bilgi Üniversitesi)
Prof. Dr. James M. CONNELLY (Hull Üniversitesi / İngiltere)
Prof. Dr. Şule KUT (Okan Üniversitesi)
Prof. Dr. Yeşeren ELİÇİN (Galatasaray Üniversitesi)
Prof. Dr. Ziya ÖNİŞ (Koç Üniversitesi)

Dizgi • Typesetting

Hakan TEMELOĞLU, Sevinç ZENGİN

Marmara Üniversitesi Yayınevi • Marmara University Press

Adres • Address: Marmara Üniversitesi Göztepe Kampüsü 34722 Kadıköy, İstanbul
Tel • Phone: +90 (216) 777 14 00 **Faks • Fax:** +90 (216) 777 14 01
E-posta • E-mail: yayinevi@marmara.edu.tr

İletişim Bilgileri • Contact

Adres • Address: Marmara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi,
Anadolu Hisarı Kampüsü, 34810, Beykoz, İstanbul
Tel • Phone: (0216) 777 42 00 **Faks • Fax:** (0216) 777 42 01
E-posta • E-mail: ipsus@marmara.edu.tr

MARMARA ÜNİVERSİTESİ SİYASAL BİLİMLER DERGİSİ, Marmara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi tarafından yılda iki kez yayınlanan uluslararası, açık erişimli, hakemli bir dergidir. Dergi siyaset bilimi, kamu yönetimi, uluslararası ilişkiler ve yerel yönetimler alanında Türkçe, İngilizce ve Fransızca dilinde yazılmış özgün araştırma ve derleme makaleleri kabul etmektedir. Dergide yayınlanan makalelerdeki görüşler yazarlarına aittir. Yayın Kurulu tarafından benimsendiği anlamına gelmez. Yayın Kurulu, yazının özüne dokunmaksızın gerekli yazım ve cümle değişikliklerini yapma hakkını saklı tutar. Siyasal Bilimler Dergisi **EBSCO**, **Ulrich's Directory** ve **TÜBİTAK ULAKBİM** Sosyal ve Beşeri Bilimler Veri Tabanında taranmaktadır.

MARMARA UNIVERSITY JOURNAL OF POLITICAL SCIENCE, having published by Marmara University Faculty of Political Science, since 2013, is an international, open-access, peer-reviewed journal published biannually. The journal publishes original research and review articles written in Turkish, English and French on the fields of political science, public administration, international relations and local governments. The views, opinions, findings, and conclusions or recommendations expressed in these papers and articles are strictly those of the author(s). They do not necessarily reflect the views of the JPS or Editorial Board or the Publishers. The editors of JPS have the right to edit or to alter all contributions without changing content. Journal of Political Science is currently indexed by **EBSCO**, **Ulrich's Directory** and **Turkish Index of Social Sciences and Humanities** (TR Dizin ULAKBİM).

Editörden: Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Kuram ve Kavramlar

İsmail Erkam Sula ve Buğra Sarı

Türkiye’de Uluslararası İlişkiler (Uİ) disiplininin mevcut durumu (state-of-the-art) farklı şekillerde çalışılmış, disiplinindeki önemli eksiklikler ve bunların nasıl aşılabileceği akademik konferanslarda önemli panellere konu olmuştur. Uİ disiplininde üretilmekte olan çalışmaların be-timsel olduğu, metodolojik olarak yeterince açık olmadığı, kuramsal katkı yapma potansiyelini yeterince yerine getirmediği, kavramsal ve kuramsal çalışmaların yeterli olmadığı gibi konularda tespitler yapılmış ve geliştirilmesi gereken yönler ortaya koyulmuştur (Sula 2022; Sula, Sarı ve Lü-leci 2023). Okumakta olduğunuz bu özel sayı da 2000’lerin başından bu yana önemli bir zenginlik kazanmış olan bu literatüre katkı sunmayı hedeflemektedir.

2021’de yayınladığımız *Kuramsal Perspektiften Temel Uluslararası İlişkiler Kavramları* başlıklı ki-tabımızda (Sarı ve Sula 2021) Uİ kuramlarında sıklıkla kullanılan 13 temel kavramı farklı bölümlerde ele almıştık. Yazarlar kitapta ana-akım Uİ kavramlarının farklı Uİ kuramlarında nasıl ele alındığını ve tanımlandığını karşılaştırmalı olarak incelediler. Bu yönüyle, ilgili kitap Türkçe çalışmalar içerisinde benzeri çok olmayan ve önemli bir boşluğu doldurduğunu düşündüğümüz bir çalışma oldu. Özellikle Doktora öğrencileri için yeterlik sınavı hazırlıklarında kaynak kitap niteliğinde olan bu eser, Türkiye’nin farklı üniversitelerinde öğretim üyesi olarak görev yapan meslektaşlarımız tarafından kaleme alındı. On bölümden oluşan kitapta sırasıyla “Bilim, Yöntem ve Kuram”, “Kuram ve Pratik İlişkisi”, “Uluslararası”, “Güç”, “Devlet”, “Yapı”, “Anarşi”, “Hegemonya” ve “Savaş ve Barış” kavramları ele alındı. Kitabın içeriği itibariyle daha çok ana-akım kuramlar ve kavramları ele alıyor olması bizleri okumakta olduğunuz bu özel sayıyı hazırlamaya teşvik etti. Kitabın ardından bu özel sayıyı *Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Kuram ve Kavramlar* başlığı altında hazırlamak üzere yola çıktık.

Türkiye’de lisansüstü eğitim sırasında tecrübe ettiğimiz önemli sınamalardan birisi özellikle kuram ve kavramlar konusunda Türkçe kaynak eksikliğiydi. İyi bildiğimiz bu eksikliğin giderilmesine katkıda bulunmak üzere hazırladığımız bu özel sayıda amacımız sadece ilgili kavramlara dair mevcut literatürü özetlemek değil, bunun bir adım ilerisine giderek ilgili kavramlara ve kuramlara dair özgün düşüncemizi, kendi tanımlarımızı yapmak oldu. Özel sayımız daha önce kitabımızın giriş bölümünde de belirttiğimiz üzere “(1) kuramların uluslararası ilişkileri anlamakta çok önemli bir yere sahip olduğu, (2) herhangi bir kuramsal yaklaşımın diğerinden kategorik olarak daha doğru, iyi veya başarılı olmadığı, (3) Uluslararası ilişkileri iyi anlayabilmek için alanda sık karşılaşılan temel kavramların farklı kuramlar tarafından nasıl kullanıldığının doğru anlaşılmasının önemli olduğu” mesajlarını vermeyi amaçlamaktadır.

Özel sayımız eleştirel Uİ kuramları perspektifinden sekiz temel kavramı tanımlayan ve bu kavramların Uİ’deki farklı kullanım alanlarını tartışan makalelerden oluşmaktadır. Sekiz araştırma makalesinden oluşan sayıda “Amillik (Agency)”, “İlişkiselik (Relationality)”, “Kimlik”, “Söylem”,

“Yönetimsellik (Governmentality)”, “Duygular (Emotions)”, “Güvenlik” ve “Eleştirel Jeopolitik” kavramları farklı kuramsal perspektiflerden ve karşılaştırmalı olarak incelenmektedir.

Neslihan Dikmen Alsancak “Amillik (Agency)” kavramını ele aldığı “Uluslararası İlişkiler Disiplininde ‘Batı-Dışı’ Amillik Tartışması ve Avrupa-Merkezcilik Eleştirisi” başlıklı makalesinde kavramın doğru tanımlanmasının ve Batı-dışı amillik tartışmasının disiplinde Avrupa-merkezciliğin yarattığı “Batıdan farklılık” söyleminin aşılması için önemli olduğunu iddia etmektedir.

Çağla Lüleci Sula “İlişkisellik (Relationality) kavramını ele aldığı “Uluslararası İlişkiler Disiplininde İlişkisel Ontoloji ve İlişkisellik” başlıklı makalesinde ilişkisellik kavramının Uİ disiplini açısından ne ifade ettiği ve disipline nasıl bir yenilik getirdiğini sorgulamaktadır.

Selin Türkeş Kılıç “Kimlik” kavramını ele aldığı “Uluslararası İlişkiler Kuramlarında Kimlik” başlıklı makalesinde Uİ disiplini içinde kimlik kavramının bir kuramsal kavram ve analitik kategori olarak nasıl ele alındığını değerlendirmekte ve kimlik tartışmalarına daha derinlemesine bir bakış sunmayı amaçlamaktadır.

Oğuzhan Yanarışık “Söylem” kavramını incelediği “Uluslararası İlişkiler Kuramlarında Söylem Kavramı” başlıklı makalesinde dil ve söylem ilişkisi, söylem analizi yöntemini ve eleştirel kuram ile eleştirel söylem analizi ilişkisini incelemektedir.

Gözde Turan “Yönetimsellik (Governmentality) kavramını ele aldığı “Eleştirel Güvenlik Çalışmaları ve Yönetimsellik: Post-Post Güvenlik Çalışmaları Paradigmasını Beklerken” başlıklı makalesinde eleştirel çalışmalar yönetimsellik kavramı üzerinden ele almaktadır. Kavramın farklı yazarlar tarafından nasıl ele alındığını tartışmakta ve Türkiye’de eleştirel perspektifi benimseyen yazarlar tarafından iktidar ilişkileri sorunsallaştırılmadığı sürece akademiye Eleştirel Çalışmaların gerçek potansiyeline ulaşamayacağını iddia etmektedir.

Efser Rana Coşkun Türkmen “Duygular (Emotions)” kavramını ele aldığı “Uluslararası İlişkilerde Duygusal Dönüş: Duyguların Analizi” başlıklı makalesinde Uİ disiplininde duygu analizi kuramlarını incelemekte, Uİ alanındaki akademik çalışmalar ve tartışmalarda duyguların nasıl farklı biçimlerde çalışıldığını açıklamaktadır.

Başar Baysal “Güvenlik” kavramını ele aldığı “Alternatif Kuramsal Bakış Açılılarıyla Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramının İncelenmesi” başlıklı makalesinde uluslararası güvenlik kavramına alternatif bakış açılarını incelemekte ve farklı güvenlik yaklaşımlarının aynı konulara nasıl farklı yaklaştığını somut olarak gösterebilmek amacıyla çevresel güvenlik ve göç konularını alternatif güvenlik yaklaşımları ile analiz etmektedir.

Son olarak Mine Nur Küçük “Eleştirel Jeopolitik” kavramını incelediği “Eleştirel Jeopolitik ve Uluslararası İlişkiler Disiplini: Mekânsallık, Söylem ve İktidar” başlıklı makalesinde eleştirel jeopolitik yazını incelemekte ve bu kavramın temellerini ortaya koymaktadır.

Uzun süren bir araştırma ve çalışmanın ardından ortaya çıkan bu özel sayıya katkıda bulunan yazarlara ve hakemlik sürecinde destek olan meslektaşlarımıza minnettarız. Çalışmamızı bir özel sayıya dönüştürme önerimizi kabul eden Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi editörlerine bu çalışmanın okurlarla buluşmasına vesile oldukları için çok teşekkür ederiz. Özel sayımızın Türkçe Uİ yazınına emek veren tüm akademisyenlere ve akademisyen adayı müstakbel meslektaşlarımıza önemli katkılarının olmasını dileriz.

Saygılarımızla...

Kaynakça

- Sarı, B. ve Sula, İ.E. (2021) Kuramsal Perspektiften Temel Uluslararası İlişkiler Kavramları [Main International Relations Concepts from Theoretical Perspective], Ankara: Nobel Yayınevi.
- Sula, İ. E., Sarı, B. ve Lüleci Sula, Ç. (2023) "From Prescription to Treatment: The Disciplinary (under)Achievement of IR in Turkey". *All Azimuth: A Journal of Foreign Policy and Peace* 12 (2), 261-80. <https://doi.org/10.20991/allazimuth.1310654>.
- Sula, İ.E. (2022) "'Global' IR and Self-Reflections in Turkey: Methodology, Data Collection, and the Social Sciences Data Repository." *All Azimuth: A Journal of Foreign Policy and Peace* 11 (2), 123-142. <https://doi.org/10.20991/allazimuth.1032115>.

İçindekiler / Contents

Uluslararası İlişkilerde ‘Batı-Dışı’ Amillik Tartışması ve Avrupa-Merkezcilik Eleştirisi Discussion of the Agency of ‘non-West’ in International Relations and the Critique of Eurocentrism Neslihan DİKMEN-ALSANCAK	e1
Uluslararası İlişkiler Disiplininde İlişkisel Ontoloji ve İlişkisellik Relationality and Relational Ontology in the Discipline of IR Çağla LÜLECİ-SULA	e28
Uluslararası İlişkiler Kuramlarında Kimlik Identity in International Relations Theories Selin TÜRKEŞ-KILIÇ	e48
Uluslararası İlişkiler Kuramlarında Söylem Kavramı The Concept of Discourse in International Relations Theories Oğuzhan YANARIŞIK	e75
Eleştirel Güvenlik Çalışmaları ve Yönetimsellik: Post-Post Güvenlik Çalışmaları Paradigmasını Beklerken Critical Security Studies and Governmentality: Waiting for the Post-Post Security Studies Paradigm Gözde TURAN	e94
Uluslararası İlişkiler’de Duygusal Dönüş: Duyguların Analizi The Emotional Turn in International Relations: The Analysis of Emotions Efser Rana COŞKUN	e119
Alternatif Kuramsal Bakış Açılılarıyla Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramının İncelenmesi Examining the Concept of Security in International Relations from Alternative Theoretical Perspectives Başar BAYSAL	e138
Eleştirel Jeopolitik ve Uluslararası İlişkiler Disiplini: Mekânsallık, Söylem ve İktidar Critical Geopolitics and the Discipline of International Relations: Spatiality, Discourse, and Power Mine Nur KÜÇÜK	e163

Uluslararası İlişkilerde ‘Batı-Dışı’ Amillik Tartışması ve Avrupa-Merkezcilik Eleştirisi

Discussion of the Agency of ‘non-West’ in International Relations and the Critique of Eurocentrism

Neslihan DİKMEN-ALSANCAK^{*}

Özet

Batı-dışı amillik, Uluslararası İlişkiler (UI) disiplininin eleştirel nosyonlarından biridir. Bu çalışmanın amacı, disiplinde 2000’li yıllarda başlayan ve günümüzde Küresel Uluslararası İlişkiler çalışmalarının önemli bir bileşeni haline gelen Batı-dışı amillik tartışması yapmaktır. Bunun için, Batılı olmayan aktörlerin ve coğrafyaların disiplinde nasıl temsil edildiğini sorgulamaktadır. Bu çalışma, Avrupa-merkezcilik eleştirisini temel çıkış noktası olarak alırken Uluslararası İlişkilerdeki temel yaklaşımlara, çalışmalara ve tarihsel anlatılara odaklanır. Bunlar arasında realizm ve liberalizm gibi geleneksel Uluslararası İlişkiler yaklaşımları ile neo-Gramşçıyan, feminist ve post-yapısalcı perspektifler gibi eleştirel Uluslararası İlişkiler yaklaşımları bulunmaktadır. Bu çalışma, Avrupa-merkezciliği modernitenin yapısal bir unsuru olarak ele almakta ve epistemolojik bir sorun olarak görmektedir. Çalışma, ‘Batı-dışı’nın amilliğini tartışmanın, ‘Batı’dan farklılıklara dayalı bir amillik anlayışı aramak için değil, Avrupa-merkezciliğin disiplinde yarattığı bu farklılık ve ikilik söylemini ortaya çıkarmak ve aşmak için kritik öneme sahip olduğunu savunur. Nitekim bu farklılık söylemi disiplinde aynı zamanda hiyerarşik bir dünya siyaseti anlayışını da üretmektedir. Çalışma, bu anlayışın çeşitli Uluslararası İlişkiler yaklaşımlarında nasıl yerleşik olduğunu ortaya koyar. Geleneksel Uluslararası İlişkiler perspektiflerinin aksine, eleştirel Uluslararası İlişkiler yaklaşımlarının Batı-dışı coğrafyaları ve aktörleri dünya siyasetinin salt nesnelere olarak görmediğini göstermektedir. Bununla birlikte, bu eleştirel yaklaşımlar, Batı-dışının amilliğini Batılı aktörlerden farklılaşması üzerinden anlamakta ve bundan dolayı da sınırlılıklara neden olmaktadır. Çalışma, Batı-dışının amilliğinin farklılık üzerinden değil, moderniteyi ve çelişkilerini oluşturan bağlantılı tarihler ve bu tarihlerin yarattığı benzerlikler ve paralellikler üzerinden tartışmanın gerekliliğinin altını çizer. Bu tartışma, günümüzde disiplinde Küresel Uluslararası İlişkiler çalışmalarının bazı hatlarını çizmek ve Türkiye’deki akademisyenlerin bu gelişmekte olan literatüre nasıl katkıda bulunabileceğini düşünmek açısından da önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Avrupa-merkezcilik, Amillik, Batı, Batı-dışı

Abstract

One of the important concepts in the study of International Relations (IR) is non-Western agency. The study intends to analyze non-West agency, which emerged in the discipline in the 2000s and has since

* Dr. İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi, Ankara, Türkiye, E-posta: neslihan.dikmen@bilkent.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1431-2166.

been a major component of Global International Relations studies. It inquires as to how non-Western actors and geographies are portrayed in the discipline. This research focuses on significant perspectives, studies, and historical narratives in International Relations. Traditional IR approaches such as realism and liberalism are among these, as are critical IR approaches such as neo-Gramscian, feminist, and poststructuralist perspectives. This study considers Eurocentrism to be an epistemological problem as well as a structural element of modernity. The study contends that discussing the agency of the 'non-West' is necessary not to seek understanding based on distinctions from the West, but to disclose and overcome the discipline's discourse of difference and binary established by Eurocentrism. This narrative of difference, in fact, promotes a hierarchical understanding of world politics. The research illustrates how this understanding is ingrained in various IR approaches. It demonstrates that, in contrast to classic IR theories, critical IR approaches do not regard non-Western geographies and actors as mere objects of world politics. They perceive the agency of the non-West based on its differences from the Western actors, and so have limitations. The study emphasizes the importance of analyzing non-West agency through the connected histories that comprise modernity, as well as the contradictions and similarities and parallels that these histories create. The debate is also important for identifying some outlines of Global International Relations studies in the discipline today and considering how scholars in Turkey might contribute to this burgeoning literature.

Keywords: Eurocentrism, Agency, West, non-West

1. Giriş

Uluslararası İlişkiler (UI) disiplinindeki önemli eleştirel nosyonlarından biri de amillik kavramıdır. Disiplinde çoğunlukla yapı-yapan tartışmasının ana kavramlarından biri olarak görülen amillik kavramı,¹ son 10 yıldır özellikle disipline getirilen Avrupa-merkezcilik² eleştirisi ile birlikte de tartışılmaya başlanmış ve 'Batı-dışı'³ amillik konusu bu tartışmaların odak noktalarından biri olmuştur. Bu tartışmayla birlikte yeni sorular gündeme gelmiştir. Bunlardan bazıları şunlardır: 'Batı-dışı' nedir? 'Batı-dışı' coğrafi bir terminolojiden mi ibarettir yoksa kültürel bir farklılığa mı işaret eder? 'Batı-dışı' aktörleri ya da coğrafyaları analizlerimize dahil etmek yeterli midir? Yoksa 'Batı-dışı' amillliği spesifik ve farklı kılan başka unsurlar mı vardır?

Bu çalışmanın amacı UI disiplinine getirilen Avrupa-merkezcilik eleştirisi üzerinden disiplinindeki Batı-dışı amillik tartışmasına katkı yapmaktır. Bu çalışma Edward Said'in (1978) *Şarkiyatçılık (Orientalism)* kitabında kullandığı yaklaşımı kullanır. Said'in kitabında, Şarkiyat çalışmaları ve Şarkiyatçılık söylemi ayrımı önemlidir. Şarkiyat çalışmaları Doğu coğrafyasını ve kültürlerini araştıran çalışma alanıyken Said'in ortaya koyduğu Şarkiyatçılık söylemi bu çalışmalarda 'Doğu'nun nasıl temsil edildiği üzerinedir. Bu söylem farklı şekillerde Batı ve Doğu ikilikleri üzerine kuruludur ve birincisi ikincisine göre üstün olarak temsil edilir. Diğer bir deyişle, Doğu'nun temsili aynı zamanda Batı'nın da belirli bir şekilde temsilini içerir. Bu bağlamda, bu çalışma da Uluslararası İlişkiler disiplininin Batı-dışı coğrafyaları ya da aktörleri çalışmalarına

1 Literatürdeki yapı-yapan üzerine olan son tartışmaların Türkçe bir derlemesi için bkz. (Dikmen-Alsancak, 2021).

2 Avrupa-merkezcilik tanımlamasında 'Avrupa' ve 'Batı,' Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'yı nitelemektedir.

3 Bu çalışma 'Batı-dışı' ve 'Küresel Güney' kavramını dönüşümlü olarak kullanmaktadır. Üçüncü Dünya ve çevre kavramları ise tartışmaya analize dahil edilen çalışmaların bu kavramları kullanması doğrultusunda dahil edilecektir.

dahil etmesi ya da etmemesini değil, nasıl çalıştığına odaklanır. Bu tartışmayı yapabilmek ise farklı perspektiflerin Batı ve Batı-dışı ikiliklerini ve ilgili varsayımlarını ortaya çıkarmayı gerektirir.

Bu çalışmada Avrupa-merkezcilik eleştirisi Avrupa-merkezciliği modernitenin yapısal bir unsuru olarak ele alır. Samir Amin'in (2009) *Avrupa-merkezcilik (Eurocentrism)* kitabında da söylediği gibi Avrupa-merkezcilik bir bilinçtir. Antonio Gramsci'nin hegemonya tanımını kullanarak Amin Avrupa-merkezciliğin bir ideoloji olduğunu ve Batı'nın sömürsünü mümkün kıldığını söyler. Böylece evrensel bilgi üretimi iddiasındaki Batı özellikle 19. yüzyıldan beri sadece ekonomik ve politik değil epistemolojik olarak da dünyanın diğer yerlerindeki insanları ve toplumları egemen güç olarak şekillendirmiştir. Diğer bir deyişle, disipline getirilen Avrupa-merkezcilik eleştirisi, disiplinin 20. yüzyıl sonunda Anglo-Amerikan dünyasında çıkması ve gelişmesi ile sınırlı değildir. Disiplinde "Avrupa-merkezcilik, 'Avrupa-dışı' eksik olduğu için değil, Avrupa-dışının katkılarını ve Avrupa'nın 'az gelişmişliğin gelişiminde' oynadığı rolü göz ardı eden bir şekilde dahil edildiği için uluslararası anlayışımızı daraltmaktadır" (Bilgin & Çapan, 2021, s.5). Asıl üzerinde durulması gereken modernite ile birlikte Avrupa-merkezcilik sorununu epistemolojik bir sorun olarak anlarken bilgi sisteminin kendisinin sorunsallaştırılmasıdır. Disiplinde üretilen bilginin nasıl evrensel bilgi olarak kabul gördüğünün tartışılması gerekliliğidir. Böylece, disipline getirilen Avrupa-merkezcilik eleştirisi Avrupa-merkezciliği sadece kurumsal ve kavramsal değil, epistemolojik bir problem olarak görür.

Çalışmanın temel argümanı Batı-dışı amillik tartışmasının 'Batı'dan farklılık üzerinden bir anlayış olarak değil, disiplinde Avrupa-merkezciliğin yarattığı bu farklılık söyleminin ve ikiliğinin ortaya çıkarılması ve de aşılması için önemli olduğudur. Çalışma, bu anlayışın çeşitli Uluslararası İlişkiler yaklaşımlarında nasıl yerleşik olduğunu ortaya koyar. Bu bağlamda, geleneksel Uluslararası İlişkiler perspektiflerinin aksine, eleştirel Uluslararası İlişkiler yaklaşımlarının Batı-dışı aktörleri dünya siyasetinin sadece nesnelere olarak görmediğini gösterirken bu yaklaşımların Batı-dışı amilliği Batı'dan farklılığı temelinde anlama konusunda sınırlılıklara sahip olduğunun altını çizer. Çalışma, Batı-dışı amilliğin Batı'dan ve Batılı aktörlerden farklılık söylemi üzerinden değil, moderniteyi ve çelişkilerini oluşturan ilişkili tarihler (*connected histories*) ve bu tarihlerin oluşturduğu benzerlikler ve paralellikler üzerinden tartışılması gerekliliğini savunur.

Çalışma dört kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısım, disiplinin geleneksel kuramları olan realizm ve liberalizmin varsayımlarına odaklanırken bu varsayımların disiplinde Batı-dışı coğrafyaların ve aktörlerin temsiline olan etkileri üzerinde duracaktır. Burada belirtilecek olan ana husus bu kuramlarda sadece Batı-dışı aktörlerin ve yerlerin göz ardı edilmesinin değil, özellikle belirli şekillerde temsil edilmesinin disipline olan etkisidir. İkinci kısım, disiplinde geleneksel kuramların kullandıkları tarih yazımı üzerine ortaya atılan eleştirilere değinecektir. Bu kısım diğer-tarih anlatıları üzerinden disiplindeki mevcut tarih yazımında nelerin nasıl eksik bırakıldığı üzerine yoğunlaşır ve bunun disipline olan etkisini tartışır. Üçüncü kısım, farklı eleştirel kuramlara getirilen Avrupa-merkezcilik eleştirilerinde Batı-dışı amillik kavramı üzerinde durur. Bu kısımda incelenecek yaklaşımlar sırasıyla neo-Gramşiyen Uluslararası İlişkiler yaklaşımı, feminist ve post-yapısalcı Uİ yaklaşımlarıdır. Dördüncü ve son olarak ise, post-kolonyal Uİ

yaklaşımlarının madun terimini nasıl kullandıkları ve Batı-dışı amillik üzerine ne anladıkları ortaya konulacaktır. Genel bir değerlendirmeden sonra ise sonuç bölümünde disiplindeki Batı-dışı amillik tartışmalarının günümüzdeki Küresel Uluslararası İlişkiler anlayışına olan etkilerinin altı çizilecektir.

2. Uluslararası İlişkiler Disiplini, Realizm, Liberalizm ve ‘Batı-Dışı’ Amillik Tartışması

Uluslararası İlişkiler ABD-merkezli bir disiplindir (Hoffmann, 1977). Disiplinin ana kuram ve kavramları özellikle Soğuk Savaş döneminde gelişmiş ve disiplindeki çalışmalar çoğunlukla büyük güçlerin ve onların ilişkilerini analizlerinin merkezine almıştır. Üçüncü Dünya ya da Küresel Güney’in dünya siyasetindeki yeri ise bu çalışmalarda ya yoktur ya da Soğuk Savaş’ın getirdiği Batı-Doğu mücadelesi ekseninde ele alınmıştır. Özellikle Üçüncü Dünya’daki bölgesel istikrarsızlıklar iki süper güç olan ABD ve Sovyetler Birliği arasındaki güçler dengesini etkilediği bağlamda analizlere dahil edilmiştir. Buna bir örnek olarak Michael Desch’in 1989 yılında yayınladığı büyük güçlerin çevre ülkelerindeki büyük stratejileri üzerine olan makalesi verilebilir. Bu çalışmasında Desch, Üçüncü Dünya’daki gelişmeleri büyük güçlerin güvenlik endişeleri ve çıkarları üzerinden ele almıştır. Nitekim makalenin amacı da Üçüncü Dünya’nın özellikle ABD’nin büyük stratejisinde nasıl konumlandırılması gerektiği ile ilgilidir. Yazara göre, Üçüncü Dünya’nın dünya siyasetindeki rolünü büyük güçler arasındaki dengeyi etkileyebilmesi ve ne derece etkilediği belirler. Buna ilave olarak bir rejimin ABD merkezli Batı dünyasına sempatik ya da düşmanca olması yine bu bölgelerde geliştirilecek stratejileri belirleyen unsurlardan biridir (Desch, 1989, s.120).

Desch’in bu çalışması özellikle Soğuk Savaş döneminde Üçüncü Dünya’daki devletlerin disiplinde ve özellikle realist kuramlar tarafından nasıl ele alındığını göstermesi açısından önemlidir. Bunun yanı sıra Üçüncü Dünya’nın Orta Doğu, Asya ve Latin Amerika gibi farklı bölgelerini konu alan çalışmalar da vardır (Walt, 1987; Schoultz, 1987). Bu çalışmalar da aynı Desch’in çalışmasında olduğu gibi Üçüncü Dünya’yı büyük güçlerin perspektifi üzerinden analiz etmişlerdir. Böylece, Üçüncü Dünya’daki devletler “ya büyük güçlerin küçük ortakları olarak ya da uluslararası sistemin baş belaları olarak Batı’nın desteklediği karşı ayaklanma stratejilerinin hedefi ve nesnelidir” (Korany, 1986, s.549).

Ancak Soğuk Savaş’ın bitimi bu durumu çok da değiştirmemiştir. Realist kuramların yanı sıra (David, 1992), özellikle liberal Uİ kuramlarının etkinliğinin artması ile bu sefer Soğuk Savaş sonrası dünya düzeni yeni bir ikili ayırım üzerinden okunmaya başlanmıştır (Doyle, 1983; Russett, 1993). Disiplindeki liberal yaklaşıma, özellikle Demokratik Barış Kuramına göre Soğuk Savaş sonrası uluslararası ilişkiler ‘barış kuşağı’ (*zone of peace*) ve ‘çatışma kuşağı’ (*zone of conflict*) olmak üzere iki kuşaktan oluşur. Bu dünya düzeninde barış kuşağını demokratik devletler oluşturur. Demokrasilerin birbiriyle savaşmadığı varsayımı üzerinden yola çıkan bu anlayışta Batı ya da Kuzey’de (Kuzey Amerika ve Batı Avrupa) barış ve istikrar hüküm sürer. Ancak dünyanın geri kalan kesimleri çatışma kuşağını oluşturur. Yani istikrarın ve çatışmaların

olduğu bu ikinci kuşak Üçüncü Dünya ya da Güneydir. Bu yaklaşıma göre, Batı ya da Kuzey'de liberal demokrasilerin oluşturduğu barışın olması aslında insanlık tarihinin doğal işleyişinin sonucudur. Nitekim, rasyonel bireyler demokrasileri oluşturur. Diğer yandan, Üçüncü Dünya'daki çatışmaların ve istikrarsızlığın nedeni bu bölgelerdeki otoriter rejimlerin varlığıdır ve dünya barışı ancak bu bölgelerdeki toplumların liberal demokratik devletlerin kurumlarını ve normlarını paylaşmaları ile sağlanabilir. Yani dünya genelinde bir barış Üçüncü Dünya'da otoriter rejimlerin varlığından dolayı mümkün olmamaktadır. Ancak liberal normlar ve pratikler rasyonel bireyin tarihsel gelişiminin ve savaştan kaçmasının sonucu olduğu için eninde sonunda bu barışçıl birliğin dünyanın diğer yerlerine yayılması kaçınılmazdır (Doyle, 1983). Liberal kurama göre, aslında uluslararası sistem liberal Batı tarafından geliştirilen kurumlar örneğinin demokrasi, piyasa ekonomisi ve de eşit egemenlik gibi uluslararası normlar ve prensiplerin işleyişi üzerine kuruludur. Diğer bir deyişle, uluslararası düzenin işleyişinde amillik demokratik devletler ve onların oluşturduğu kurumlara aittir. Üçüncü Dünya ya da Güney'deki aktörler ve devletler Uİ çalışmaları ve analizlerine bu uluslararası düzenin nesnesi olarak dahil edilmiştir (Betts, 1994; Goldgeier & McFaul, 1992; Sorensen, 2005).

Bu çalışmaların Batı-dışı aktörlerin amillliği hakkında bize söyledikleri aslında bu aktörlerin uluslararası sistemin işleyişinde önemsiz ve pasif olduğudur. Nitekim kayda alınıp analiz edilmeleri dahi ancak büyük güçlerin ya da liberal-demokratik devletlerin çıkarları ve öznellikleri söz konusudur. Nitekim Kenneth Waltz (1979, s.144), neorealist kuramın temellerini büyük güçlerin ilişkileri üzerinden açıklarken diğerlerinin sistemin içindeki etkinliğinin sınırlı olduğunu söyler. Çünkü büyük güçler dışındaki bu devletler uluslararası sistemdeki güçler dağılımını değiştirecek kapasiteye ve potansiyele sahip değildir. Diğer bir deyişle, devletler maddi kapasiteleri ile orantılı olarak tek-kutuplu sistemden çok-kutuplu sisteme geçiş gibi uluslararası sisteme etki ederler. Devletlerin aralarındaki güç eşitsizlikleri çok doğaldır ve sistemin istikrarını sağlar.

Başta ABD olmak üzere büyük güçlerin ortakları, baş belası güçler ya da liberal iyi niyete ihtiyaç duyanlar gibi Uluslararası İlişkilerin nesnesi olarak Batı-dışını temsil eden çalışmalar çoğunluğu oluşturmaktadır. Bu temsiller sadece devletlerarası ilişkilerin analizlerinde değil, bu bölgelerdeki iç savaşların analizlerinde de kendini gösterir (Theisen, Holterman & Buhaug, 2011; Lawrence, 2010). Dış yapısal faktörlerden ziyade, iç savaşların altında yatan nedenlerin sosyal-ekonomik marjinalleşme, milliyetçi liderlerin iç çekişmeleri ve bu devletlerdeki bazı azınlık grupların şikayetlerinden kaynaklandığı savunulurken bu çalışmaların temel kaygısı, uluslararası istikrarın korunmasına yönelik politikalar önermek amacıyla iç savaşların nedenlerini açıklamaktır. Nitekim, bu analizlerde de Batı-dışı, uluslararası istikrarı desteklemek için çözülmesi gereken bir sorun olarak temsil edilir. Diğer bir deyişle, Batılı büyük güçlerin ya da liberal devletlerin uluslararası ilişkilerin öznesi olarak sunulması Batı-dışının nesnelleştirilmesi ile mümkündür. Batı-dışı pasif, maddi ve rasyonel kapasitelerden yoksun ve çoğu zaman Batılı güçlerin yönlendirmesine ya da korumacılığına ihtiyaç duyardır. İşte bu söylem, Batılı güçlerin dünyanın bu yerlerindeki politikalarını doğallaştırır.

Bu noktada geleneksel Uİ kuramlarına getirilen iki temel eleştiri şudur. İlk olarak getirilen eleştiri Üçüncü Dünya'nın dünya siyasetinin pasif aktörü olarak temsil edilmesi aslında bu sistemin Batı hegemonyası ve emperyalizmi üzerine kurulması ile ilgilidir. Örneğin, Acharya (1997) Soğuk Savaş sonrası barış ve çatışma kuşakları olarak resmedilen ikili dünya görüşüne karşı, aslında dünyanın çevre ülkelerinde süregelen çatışmaların ve istikrarsızlıkların çevrenin tarihsel olarak merkez ülkeler ile olan etkileşimi ile ortaya çıktığını söyler. Barkawi ve Laffey (2002) ise, Liberal Barış kuramına getirdikleri eleştirilerinde bu kuramda öngörülen uluslararası düzenin aslında emperyalizm ve büyük güçlerin Soğuk Savaş stratejilerinin bir yansıması olduğunu tartışır. İkinci olarak getirilen eleştiri ise, bu pasifliğin uluslararası ilişkilerin doğal ve sürekli bir unsuru olarak görülmesi ve resmedilmesinin ancak tarihsel eksiklikler yaratmak (Bilgin, 2005) ya da disiplinin Avrupa-merkezci tarihsel coğrafyalar (Barkawi & Laffey, 2006) üzerinden sunulması ile mümkün olduğudur. Nitekim bu eleştiri özellikle disiplinindeki tarih yazımı ile ilgilidir. Disiplinde tarih yazımı klasik olarak Vestfelyan sistem, 19. yüzyıl Avrupa Uyum ve Birinci ve de İkinci Dünya Savaşları üzerinden yazılırken sadece belirli bir tarih anlatısını temel alır (Blaney, 2020, s.39). Bu tarih anlatısında ise çoğunlukla Batılı büyük güçler uluslararası siyasetin aktörleri, öznesi ve amilidir. Disiplinde kullandığımız çoğu kavramın ve kategorinin üretilmesi yine bu tarih anlatısının ürünüdür.

Bu iki ana eleştiriye karşın, bir sonraki kısım disiplinindeki tarih anlatısını ele alırken öncelikle diğer-tarih anlatısını ortaya koyan John M. Hobson'un (2012; 2013) Vestfelyan sistem üzerine olan çalışmalarına odaklanacaktır. Bu çalışmalarında Hobson, Uluslararası İlişkilerin temel kavramlarından olan egemenlik ve doğa durumu gibi kavramların çıkışının aslında 15. yüzyılda Amerika'nın 'keşfi' ve İspanyollar ve Amerikan yerlilerinin karşılaşması ile olan bağlantısı üzerinde durur. İkinci olarak ise, 20. yüzyıl uluslararası düzeninin oluşumunda Üçüncü Dünya'nın dünya siyasetindeki rolü ve amilliği üzerine olan diğer-tarih anlatısı verilecektir. Bu kısımda diğer-tarih anlatılarının verilmesinin nedeni sadece tarihin eksik yazılması değil, bu eksik anlatının disiplini nasıl etkilediği üzerine olacaktır.

3. Diğer-Tarih Anlatıları: Uluslararası Düzen ve 'Batı-Dışı' Amillik Tartışması

Disiplindeki Avrupa-merkezçiliği Batı-Dışı amillik üzerinden tartışan önemli akademisyenlerden biri John M. Hobson'dur. Hobson bu tartışmasını tarihsel sosyoloji üzerinden yapmış ve modern uluslararası düzenin oluşumunda Batı-dışı aktörlerin ve kurumların disiplinindeki tarih yazımında göz ardı edilen katkıları ve rollerini ortaya çıkarmıştır (Hobson, 2004; 2012). Hobson'a göre, disiplinindeki Avrupa-merkezçilik tarihin eksik ya da yanlış yazımının getirdiği kısıtlar ile de ilgilidir. Bu tarih yazımı ise, Batı'yı dünya tarihinin proaktif öznesi olarak resmederken Batı'nın bu ideal özne konumunda temsil edilmesinin Batı-dışının sömürüsü ve pasif olarak temsil edilmesi ile bağlantılı olduğunu görmezden gelir (Hobson, 2012, s. 1). İşte bundan dolayı, yazar disiplininde Avrupa-merkezçiliğin aşılması için bu tarih yazımının düzeltilmesini ve böylece Batı-dışının nasıl nesnelleştirildiğinin ortaya çıkarılması gerekliliğini savunur.

Örneğin, egemenlik kavramının çıkışını iki taraflı tarihsel bir perspektiften elen alan Hobson (2013) bu kavramın ana unsurlarının 15. yüzyılda Amerika'nın 'keşfi' ve sonrasında İspanya imparatorluğunun Amerika'yı kolonileştirmesine uzandığını gösterir. Yazara göre, 1492 yılı ile birlikte Avrupa'nın Avrupalı olmayan Amerikan yerlileri ile karşılaşması dünya hakkındaki düşüncelerini etkilemiş ve dünyayı iki kategori üzerinden anlamlandırmalarına yol açmıştır: medeni olanlar (*civilized*) ve medeni olmayanlar (*non-civilized*). Hobson bu karşılaşmanın uluslararası hukukun öncü isimlerinden olan Hugo Grotius ve Francisco di Vitoria'nın ve Avrupa siyasal düşüncesinin önemli isimlerinden olan Thomas Hobbes ve John Locke'un egemenlik üzerine olan tartışmalarını nasıl şekillendirdiğini ortaya çıkarır. Bir diğer deyişle, aslında Avrupalıların kendi aralarındaki sorunlarını çözmek için (30 Yıl Savaşları) ürettiğini düşündüğümüz egemenlik ve doğa durumu gibi kavramlar bu tarihsel karşılaşmanın da ürünüdür.

Hobson (2013, s.41-42) bu karşılaşmayı şu şekilde anlatmıştır. Orta Çağ Avrupası'nda dinin ve Kilisenin etkisi ile Avrupa'nın Avrupalı olmayan dünyanın diğer yerlerindeki insanları kategorileştirmeleri Orta Çağ düşüncesine ait hayali coğrafyaya dayanmaktadır. Buna göre dünyada sadece üç kıta vardır: Avrupa, Asya ve Afrika ve bu üç kıtayı Hz. Nuh'un üç oğlu olan Yafet ya da Yafes (Avrupa), Sam (Asya), Ham (Afrika) temsil eder. Ancak Amerika'nın 'keşfi' ile Hristiyan dünyası bu üç kıtanın dışında dördüncü bir kıta bulmuş ve burada yaşayan Avrupalı olmayanları tanımlamak, yönetmek ve İspanyol emperyalizmini meşrulaştırmak için yeni normatif ve hukuki kategoriler ve de kavramlar üretmiştir. Bunlar doğa durumu kavramı ve medeni olanlar/medeni olmayanlar kategorileridir.

Hobson'a (2013, s.42) göre uluslararası hukukun öncü isimlerinden de Vitoria yazılarında bu yeni kıtadaki toprakları tanımlamak için *resnullius* (*empty land*) ve *terranillus* (*waste land*) kavramlarını kullanmışlardır. Bu kavramların önemi şudur: eğer ki İspanyolların gezdikleri ve keşfettikleri topraklar kimseye ait değilse bu topraklar boştur ve ilk alanındır. Bu anlayışa göre, bu topraklarda yüzyıllardır Amerikan yerlilerinin yaşamasına rağmen topraklar onların değildir çünkü bu medeni olmayan topluluklar (kavimler) bu toprakları rasyonel bir şekilde kullanmadıklarından artık topraklardır. Diğer bir deyişle, bu topluluklar aslında tam bir doğa durumunda yaşamaktadır ve bundan dolayı bu topraklarda rasyonel Batı medeniyeti doğal olarak hak sahibidir. İşte böylece Avrupalı devletler rasyonel kurumları nedeniyle egemen olmaya hak kazanırken Avrupalı olmayanları yönetme, köleleştirme ve kolonileştirmelerini meşrulaştırmaktadırlar. Nitekim, bu düşünceye göre sadece rasyonel toplumların bağımsız ve kendi kendini yönetme hakkı vardır.

Uluslararası İlişkiler siyasal kuramının önemli isimlerinden Beate Jahn'ın (2000) da söylediği gibi aslında Hobbes ve Locke'un siyasal düşüncesini şekillendiren doğa durumu yasası sadece bir hipotez değildir, tarihsel olarak Amerikan yerlilerinin toprakları olarak tanımlanmıştır. Avrupalılara göre bu topraklarda ahlaki ve kültürel özellikler yoktur sadece insanların (Avrupalıların) kendi çıkarları vardır ve bu topraklara sahip olmak en doğal haklarıdır. İşte bu durum, Avrupa'nın egemen bir güç olarak temsil edilmesine neden olmuştur. 15. yüzyıl sonrasındaki dünya düzenini büyük ölçüde belirleyen Avrupa kolonyal sistemi işte bu karşılaşma

ile ortaya çıkan ‘medeni olan’ ve ‘medeni olmayanlar’ kategorilerinin tarihsel ve siyasi olarak farklı şekillerde yorumlanması ile şekillenmiştir

Yine aynı şekilde disiplindeki ana tarihsel anlatıya göre uluslararası sistemi 19. yüzyıldaki Avrupa Uyumu şekillendirmiştir. Ancak bu anlatı uluslararası ilişkileri sadece Avrupa’nın büyük güçleri arasında geçen bir olgu olarak sunar. Örneğin Morgenthau’nun (1948) uluslararası siyasetin kuramını ve temel varsayımlarını ortaya koyarken başlangıç noktası olarak aldığı 19. yüzyıl sadece Avrupa Uyumundan bahsederken hikâyenin diğer tarafını görmezden gelir. Diğer yandan, dünya genelinde 19. yüzyılda uluslararası ilişkileri Avrupa Uyumu değil, Avrupa’nın medeniyet standardı anlayışı şekillendirmiştir (Gong, 1984). Nitekim dünya, medeni olanlar ve medeni-olmayanlar olarak ayrılmış ve sadece medeniyet standardına uyanlar uluslararası topluma dahil edilmiş ve egemen olarak tanımlanırken uluslararası hukuk korumasına alınmıştır. Böylece 19. yüzyılda Avrupa’nın egemen güçleri medeni olmayan diğer yerleri örneğin Afrika’yı kolonileştirmelerini meşru olarak göstermişlerdir.⁴

Uluslararası İlişkiler disiplinindeki bu tarih anlatıları sadece modern uluslararası düzenin ortaya çıkışı ile ilgili değildir. Nitekim 20. yüzyıl uluslararası düzeni de yine Batı’nın (bu sefer Kuzey Amerika dahil olmak üzere) proaktif özneliği üzerinden anlatılır. Buna karşılık, Amitav Acharya (2018), 20. yüzyılda Birinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan yeni uluslararası düzende Batı-dışının amillğe odaklanır. Acharya’ya (2018) göre, disiplindeki geleneksel kuramlar amillği güç özellikle askeri, ekonomik ve politik güç ile açıklarlar. Nitekim, önceki kısımda bahsedildiği gibi neorealist kurama göre tek-kutuplu düzenden çok-kutuplu düzene geçiş gibi uluslararası sistemin değişimi devletlerin sahip oldukları maddi güçler ve kapasiteleri ile açıklanır. Üzerinde durulan diğer Uİ perspektifi liberalizmde de uluslararası sistemi ekonomik ve politik güçleri ve uluslararası örgütlerdeki etkinlikleri ile liberal devletler şekillendirir. Ancak Acharya’ya göre, sadece maddi değil aynı zamanda düşünsel ve fikirsel güç de önemlidir. Aktörler sadece maddi kapasiteleri ile değil, fikirsel ve etkileşim kapasiteleri ile de küresel ve bölgesel düzeni inşa edebilir, yeniden oluşturabilir, dönüştürebilir ya da reddedebilirler (Acharya, 2018, s.13-14). Bundan dolayı, Acharya’ya göre, 20. yüzyılda Batı-dışı amillik iki şekilde ortaya çıkmıştır. Birincisi, aktörler mevcut uluslararası düzenin parametrelerini kabul ederken işleyişi ile ilgili konuları reddetmiş ve dönüştürebilmişlerdir. İkincisi ise, aktörler mevcut düzenin değişimini savunmuş ve yeni düzene geçilmesi için çabalamışlardır (Acharya, 2018, s.14).

Birincisine örnek olarak, Acharya İkinci Dünya Savaşı sonrası uluslararası düzende ortaya çıkan ‘müdahale etmeme’ (*non-interference*) normunun oluşumunu verir. Acharya’ya göre, İkinci Dünya Savaşı sonrası egemenlik rejiminde önemli bir değişiklik olmuştur ve bu değişiklik müdahale etmeme normunun çıkmasıdır. Bu norm, kolonilerin bağımsızlıklarını kazanmalarının otomatik bir sonucu değildir. Nitekim yeni bağımsızlığını kazanmış devletler bu normun kabulü için uluslararası düzeyde mücadele etmişlerdir. Bu norm daha sonrasında Nasır ve Nehru gibi kimi Üçüncü Dünya liderleri tarafından ortaya atılan tarafsızlık ve müttefik olmama stratejilerinin

4 19. yüzyıl boyunca Afrika kıtasının sömürgeleştirilmesinin Afrika’nın bağımsızlık sonrası gelişmelerine etkisinin analizi için bkz. (Mamdani, 2020).

oluşumunda da etkili olmuştur. Acharya (2018, s.71) özellikle bu normun Bandung Konferansı'nda (1956) nasıl tartışıldığına odaklanırken sadece Avrupa'nın formüle ettiği egemenlik anlayışından farklılığı üzerinde durmaz. Aynı zamanda egemenlik konusunun Üçüncü Dünya'nın kendi içinde ve bölgelerinde nasıl farklı yorumlandığına da işaret eder.

New Delhi'de 1947 ve 1949 yıllarında yapılan önceki iki Asya İlişkileri Konferanslarından farklı olarak Bandung Konferansı kıtalararası ilk konferanstır ve egemenliğini yeni kazanmış önceden sömürge olan ulusların oluşturduğu ilk resmi toplantıdır.⁵ Sömürgeleşme ve kendi kaderini tayin (*self-determination*) ilk iki konferansın ana gündemini oluştururken yeni kazanılan egemenlik haklarının Soğuk Savaş döneminde devamlılığını sağlamak Bandung Konferansı'nın ana gündemidir (Acharya, 2018, s.75). Özellikle Asya kıtasında Soğuk Savaş kutuplaşmasının yoğunlaşmasına neden olan Çin Komünist Devrimi, Kore Savaşı ve Hint-Çin krizi gibi uluslararası düzenin işleyişi ile ilgili gelişmeler bu normun ortaya çıkmasında etkili olmuştur (2018, s.77). Müdahale etmeme normu özellikle Üçüncü Dünya ülkelerinin bölgesel askeri paktlar ile süper güçlerin yarışına müdahil olmamaları ile yakından ilgilidir. Çünkü bu normun temelinde herhangi bir ülkenin yönetim şeklinin ve rejiminin diğer bir ülkenin müdahalesinde olmaması gerektiği kabul edilir. Bundan dolayı kimi Üçüncü Dünya liderleri tarafından Soğuk Savaş'ın özellikle ilk yıllarında ABD ve İngiltere öncülüğünde ortaya çıkan bölgesel güvenlik paktlarına karşı bir duruş söz konusudur. Örneğin, Nasser Orta Doğu'daki Bağdat Paktına karşıdır. Soğuk Savaş döneminde ortaya çıkan bu norm günümüzde ASEAN yolu dediğimiz bölgesel örgütlerin ortaya çıkmasına da ön ayak olmuş ve bu örgütlerin prensiplerini şekillendirmiştir (Acharya, 2018, s. 84-85).

Batı-dışı amilliğin ikinci düzlemde çıkmasına örnek olarak ise, Bandung Konferansı sonrasındaki oluşumlar olan Bağlı/Müttefik Olmayan Hareketi (*Non-Aligned Movement*) ve Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen prensibi verilebilir. Nitekim bu oluşumların sistemin kendisi ile ilgili bir dertleri vardır. Soğuk Savaş'ın iki kutuplu dünya düzenine karşı bir Üçüncü Dünya'nın varlığının olduğu ve dünya nüfusunun büyük çoğunluğunu kapsadığının dile getirilmesinin yanında aslında süper güçlerin askeri ve stratejik öncelikleri dışında dünyanın büyük kısmının ekonomik eşitlik, bağımsızlık ve adil dünya düzeni gibi önceliklerinin olduğunu göstermeleri açısından önemlidir (Grovogui, 2011).

Ancak belirtmek gerekir ki bu ikinci düzlemdeki Batı-dışı amillik sadece 20. yüzyıla ve kolonyal-sonrası döneme has bir durum değildir. Örneğin Siba Grovogui (2006) belirli evrensel normların oluşumunda anti-kolonyal mücadeleler ve Batı-dışı aktörlerin amilliği üzerinde dururken Robbie Shilliam (2017) Haiti Devrimi'nin (1791-1804) köleliğin kaldırılması ve ABD'de siyahilerin eşit haklar kazanmasında önemli rolü olan Siyahi Hareketin ve Afrika Diasporasının oluşumundaki etkisine işaret eder. Bu hareketler sistem değişimi amacıyla başlamış ve eşitlik gibi günümüzdeki evrensel normların ve de prensiplerin oluşumunda önemli etkilere sahip olmuş ve olmaktadır. Ancak hala daha dünya siyaseti sınıfsal, toplumsal cinsiyet, ulus-kimlik ve ırk güç yapıları ile şekillenmektedir. Peki mevcut sistemin eleştirisi üzerinden yola çıkan ve uluslararası ilişkileri bu

5 Önceden sömürge olmamasına rağmen Türkiye de Bandung Konferansına katılan devletlerdendir.

parametreler üzerinden anlayan eleştirel Uİ yaklaşımları Batı-dışı amillik tartışmasına nasıl dahil olur? Bundan sonraki kısım işte bu soruya cevap verecektir.

4. Eleştirel Uluslararası İlişkiler Yaklaşımları ve ‘Batı-Dışı’ Amillik Tartışması

Geleneksel Uluslararası İlişkiler kuramlarından farklı olarak eleştirel yaklaşımlar Batı-dışı coğrafyaları ve aktörleri uluslararası ilişkiler anlatılarında görmezden gelmedikleri gibi dünya siyasetinin sadece nesnesi olarak da görmezler. Eleştirel Uİ yaklaşımları Batı'nın özellikle Batı emperyalizminin eleştirisini yaklaşımlarına farklı şekillerde dahil ederler. Ancak Eleştirel yaklaşımların da Batı-dışı amillik ve öznellik konusunda belirli kısıtları vardır ve bu kısıtlar özellikle post-kolonyal perspektifleri paylaşan ya da bu perspektiflerden etkilenen Uluslararası İlişkiler yazarları tarafından tartışılmıştır (Grovoqui, 2006; Hobson & Sajed, 2017; Krishna, 1993; Bilgin, 2016; Jabri, 2013; Ling, 2002; Inayatullah & Blaney, 2004, Chowdhry & Nair, 2002). Bu kısım üç farklı eleştirel Uİ perspektifinde Batı-dışı amillik tartışmasına ve bu perspektiflere getirilen eleştirilere odaklanacaktır. Bu perspektifler: (1) neo-Gramşiyen Uluslararası İlişkiler yaklaşımı (2) feminist ve (3) post-yapısalcı Uİ yaklaşımlarıdır.

Bu kısımda önemli bir nokta, kimi eleştirel yaklaşımlar tarafından amillik yerine öznellik teriminin kullanılmasıdır. Aslında bu kullanım bu yaklaşımların özellikle feminist ve post-yapısalcı Uİ yaklaşımlarının yapıyı ve amilliği nasıl anladığı ile birebir ilgilidir. Nitekim bu eleştirel yaklaşımlara göre tarihsel yapılar sadece makro ölçekte etkinlik göstermezler. Aynı zamanda bu tarihsel yapıların mikro ölçekte öznelere öznelliğini nasıl şekillendirdikleri bu yaklaşımlar için önemlidir. Çünkü dünya üzerindeki güç ve iktidar ilişkileri bu şekilde mümkün olmaktadır. Ancak bu her zaman tek taraflı bir süreç değildir. Nitekim modernitenin makro anlatısı olan evrensel rasyonel/özgür liberal birey ve mikro işleyişi arasında her zaman bir çelişki vardır ve bu çelişkilerin ortaya çıkarılması öznelere deneyimledikleri farklı hiyerarşileri, şiddetleri ve dışlanmaları göstermesi açısından önemlidir.

4.1. Neo-Gramşiyen Uluslararası İlişkiler Yaklaşımı ve ‘Batı-dışı’ Amillik

Neo-Gramşiyen Uluslararası İlişkiler yaklaşımı ilk olarak Robert Cox'un (1981) çalışması ile disipline girmiştir. Bu yaklaşım sadece mevcut uluslararası düzenin eleştirisini yapmaz, aynı zamanda bu düzenin nasıl tarihsel ve sosyal bir süreç ile ortaya çıktığını da analiz eder. Bu analiz ise aslında değişimi mümkün kılan unsurların neler olabileceği hakkında fikirler verir. Nitekim Cox uluslararası düzeni tarihsel yapılar ve bu yapılarda ortaya çıkan hem hegemonyacı hem de hegemonya-karşıtı olan sosyal güçler üzerinden analiz eder.

Cox'a göre, uluslararası düzen her zaman mevcut sosyal güçlerin alternatif olanlar ile karşılaşması ve çatışması ve bir sonraki tarihsel düzene geçilmesi ile oluşur. Bu farklı tarihsel düzenlerde örneğin merkantilist kapitalizm veya finans kapitalizmi gibi ortaya çıkan maddi kapasiteler, fikirler ve kurumlar küresel üretim ilişkileri ile şekillenirken sosyal güçler arasındaki diyalektik

ilişki farklı devlet formlarını ve dünya düzenini belirler. Diğer bir deyişle, uluslararası düzende yapı tarihseldir ve her tarihsel düzen kapitalist sınıf ve işçi sınıfı gibi kendi baskın ve alternatif sosyal güçlerini oluşturur. Bu alternatif güçlerin her zaman uluslararası düzeni dönüştürebilme potansiyelleri vardır. Yani, neo-Gramşiyen Uİ yaklaşımında çoğunlukla Batı-dışı amillik uluslararası düzenin dönüşümüne yapılan katkı ile bağlantılıdır. Nitekim, Batı-dışı aktörlerin bu dönüşüme yaptığı veya yapabileceği katkı belirli bir tarih anlatısını temel alır. Bu tarih anlatısı, modern kapitalizmin çıkışı ve gelişmesi ile ilgilidir.

Neo-Gramşiyen Uluslararası İlişkiler yaklaşımı analizinin başlangıç noktası olarak modern kapitalist sistemin tarihsel olarak ortaya çıkışını ve gelişimini temel alır. Ancak modern kapitalist sistemin gelişimini Hobson'un formüle ettiği üzere Avrupa-merkezci Büyük Patlama kuramı (*Eurocentric Big Bang theory*) ile açıklar (Hobson & Sajed, 2017, s.554; Hobson, 2020). Bu kuram Uluslararası İlişkilerde eleştirel yaklaşımlarda kullanılan modernite tarih anlatısı ile ilgili özellikle iki noktaya işaret eder. Buna göre, birincisi, bu anlatıda modern kapitalist sistemin yükselişi ve gelişimi Avrupa ya da Batı'nın kendi iç dinamikleri ile açıklanır (Hobson, 2020, s.225). Diğer bir deyişle, feodal üretim ilişkilerinin Avrupa içinde değişmesi ile kapitalist sistem ortaya çıkmıştır. Yani kapitalist sistem, Avrupa halihazırda tarihsel olarak 'üstün' bir özneliğe sahip olduğu için Avrupada ortaya çıkmıştır. Hobson'a göre özellikle erken zaman neo-Gramşiyen çalışmalar ve neo-Marksist yaklaşımlar kapitalizmin ortaya çıkışını Avrupa-içi süreçlerin (özellikle İngiltere) bir sonucu olarak görmüştür. İkinci olarak ise, bu anlatı dünyanın diğer yerlerindeki kapitalist üretim ilişkilerini ve kurumlarını Avrupa emperyalizminin ve Amerikan hegemonyası ve küresel yönetim gibi yeni emperyalizmin yayılmasının bir ürünü olarak görür (Hobson, 2020, s.225). Böylece, Batı, Batı-dışını kendi çıkarları doğrultusunda ekonomik ve politik olarak dizayn etmiştir.

Bu tarih anlatısında, aslında Batı Avrupada ortaya çıkan ve yine Batı'nın hegemonyası ile dünyaya yayılan bir kapitalist dünya sisteminden söz edilir ve bu yayılda Batı-dışı Batı'nın hegemonyası ve sömürüsü altında pasif ve yardıma muhtaç olarak sunulur. Batı hegemonyasının bu üstün yapısı karşısında Batı-dışının amillliği sınırlıdır (Hobson & Sajed, 2017, s.555). Batı kültürel ve ideolojik olarak Batı-dışı devletleri ve toplumları neoliberal kapitalist sisteme entegre etmektedir. Örneğin, küresel yönetimin kurumları olan Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu, 1980'li yıllarda özellikle Afrikadaki Üçüncü Dünya ülkelerinde uyguladığı Yapısal Uyum Programları ile bu bölgede devletlerin kurumsal dönüşümünü sağlamışlardır. Uluslararası piyasa ekonomisi ve regülasyonlarına uyumlu devlet artık uluslararası hale gelmiş ve küresel sermayenin yerelde çıkarlarını gözetmiştir. Diğer yandan, modern kapitalizmin bu anlatısında 'Batı-dışı' ancak kapitalizme farklı direndiği takdirde amillliğe sahip olur. Örnek olarak ise Meksika'daki Zapatistalar verilir (Hobson & Sajed, 2017, s.555).

Oysa ki, kapitalist dünya sisteminin çıkışı ve yayılmasında her zaman Batı-dışının rolü vardır. Özellikle son yıllardaki çalışmalar bu sürecin kendi diyalektiği içinde Batı-dışının Batı emperyalizmi ve hegemonyası oluşumundaki rolüne dikkat çekerler (Anievas & Nişancioğlu, 2015). Diğer bir deyişle, ortaya çıkmış Batı hegemonyası ve emperyalizmine direnen Batı-dışının

ötesinde, Batı-dışı bu hegemonyanın oluşum sürecinde onu oluşturan, yer yer adapte olan ya da direnen ama sonuçta bu dünya sistemini şekillendiren bir amillige sahiptir. Yani aslında kapitalist dünya sistemi ilk önce Avrupa içinde çıkıp Batı emperyalizm ile küresel boyuta ulaşmamıştır. Batı ve Batı-dışı arasındaki tarihsel bağlantılar aslında kapitalist dünya sisteminin oluşumunda baştan beri önemlidir.

Örneğin, Hobson (2020: s.233) çalışmasında Asya'daki gelişmeler ve Avrupa'daki endüstrileşme ilişkisi üzerinde dururken 18. yüzyılın sonlarına doğru İngiliz üreticilerin kendi demir ve çelik üretim tekniklerini geliştirmelerinde Çin ve Hindistan üretim yöntemleri üzerindeki ayrıntılı çalışmalarının etkili olduğunu söyler. Nitekim, modern dünyanın oluşumunda ve günümüzdeki kapitalist dünya sistemi ile özdeşleştirdiğimiz kurumların ya da fikirlerin çıkmasında Batı-dışının hep rolü ve katkısı olmuştur. Bu kurumları ya da fikirleri 'Batılı' ve 'Batılı olmayan' diye farklılaştırmak yerine modern dünya düzeninin etkilerini ve karşılıklı oluşumlarını ortaya çıkarmak disiplinde Avrupa-merkezciliğin aşılması için önemlidir.

4.2. Feminist Uluslararası İlişkiler Yaklaşımları ve 'Batı-dışı' Amillik

Feminist Uİ yaklaşımları kendi içlerinde farklı şekillerde örneğin liberal feminizm, inşacı feminizm, ya da post-yapısalcı feminizm gibi kategorize edilmiştir. Bu kategorileştirmeleri yapanlardan biri de Jacqui True (2009)'dur. True çalışmasında disiplinindeki feminist analizlerin üç formundan bahseder. Bunlar ampirik, analitik ve normatif feminizmdir. Birbirlerinden tamamıyla ayrı olmamak ile birlikte her üç formun da uluslararası ilişkilerin toplumsal cinsiyet üzerinden anlaşılmasına yönelik katkıları farklılık gösterir. Ampirik ve analitik feminizm toplumsal cinsiyet kategorisini genel ve evrensel bir kategori olarak sunarken özellikle normatif feminizm altında Üçüncü Dünya ve post-kolonyal feminist yaklaşımlar bu kategorinin genel geçerliliği üzerine tartışır. Bu ayrım feminizmdaki Batı-dışı amillik ve öznellik tartışmalarını anlamak için önemlidir. Bu kısım, normatif feminizmin yanı sıra diğer feminist analiz formlarının da Batı-dışı aktörleri ve coğrafyaları analizlerine nasıl dahil ettikleri üzerinde duracaktır.

Ampirik feminizm toplumsal cinsiyeti uluslararası ilişkilerin ampirik boyutu üzerinden araştırır. Böylece uluslararası ilişkilerde kadınların deneyimleri ve pozisyonlarına odaklanırlar. Buradaki amaç kadınların dünya siyasetindeki yanlış ya da eksik temsiline düzeltilmesidir (True, 2009, s.240). Nitekim mevcut geleneksel Uİ yaklaşımları çoğunlukla erkeklerin deneyimleri üzerinden uluslararası siyaseti anlamaktadır. Diğer bir deyişle, ampirik feminist yaklaşıma göre, kadınlar uluslararası siyasette yok değillerdir eğer onları görmeyi tercih edersek deneyimleri bizlere uluslararası siyaset hakkında önemli şeylere işaret eder (True, 2009, s.241). Bu deneyimler örneğin bir kadın diplomatın deneyimi gibi sadece uluslararası ilişkilerin yönetimi ile de sınırlı değildir. Aynı zamanda savaş ve küreselleşme gibi uluslararası ilişkiler ile ilgili herhangi bir konu ve durumdaki deneyimleri örneğin kadınların savaş durumunda deneyimledikleri şiddet ya da küreselleşmenin ucuz iş gücü talebi nedeniyle özellikle Küresel Güney'de kadın ve erkekler arasındaki gelir eşitsizliğini arttırması ya da diğer bir deyişle fakirliğin kadınlaşması

(*feminization of poverty*) da dikkatle incelenir (True, 2009, s.242). Bu feminist analizlere göre kadınlar sadece sistemin mağdurları değildirler. Aynı zamanda farklı bölgelerde yaşadıkları bu deneyimleri örneğin Filipinler'deki Mor Gül Kampanyası (*the Purple Rose Campaign*) gibi lokal ya da Migrante International gibi küresel oluşumlarla kolektif bir harekete dönüştürebilmişlerdir (Lindio-McGovern, 2007, s. 26-28).

Analitik feminizme göre ise, Uluslararası İlişkilerdeki sorun sadece kadın deneyimlerinin disiplinde görmezden gelinmesi değildir aslında disiplinde kullanılan kuramlar ve kategoriler kadınların deneyimlerini analizlere dahil etmeyi mümkün kılmazlar. Toplumsal cinsiyet sosyal olarak inşa edilmiş ve asimetric olan 'erillik' (*masculinity*) ve 'dişilik' (*femininity*) farklılıklarına işaret eder. Erillik güç, egemenlik, akılcılık, nesnellik ile özdeştirilirken dişilik bu özelliklerin eksikliği olarak tanımlanır (True, 2009, s.246). Analitik feminist yaklaşıma göre, disiplinde kullandığımız kavramlar ve kuramlar aslında 'doğal' ve 'yansız' değildirler çünkü bu kavramlar da eril hegemonyanın (*masculine hegemony*) kurumsallaştığı sosyal ve siyasi bağlamlarda ortaya çıkmışlardır (True, 2009, s.247). Devlet ise bu kurumların en önemlilerinden biridir (True, 2009, s.248). Devlet kamusal alan ve özel alan ayrımı üzerinden kimin ve hangi özelliklerin kamusal alana dahil olduğunu tanımlarken aynı zamanda özel alanı da tanımlar. Bu tanımlamaya göre ise, dişilik özellikleri hep özel alan ile ilgilidir ve kamusal alanın belirleyicisi ise erillik özellikleridir. Böylece devletin çeşitli söylemleri ve pratikleri ile sadece erillik ve dişilik ikiliği süregelmez aynı zamanda erilliğin dişiliğe karşın 'üstün' ve 'etkin' olduğu da doğallaştırılır. Nitekim, siyasi güce sahip olanlar amilliklerini kamusal alanda gösterirler. Kamusal alan ve özel alan ayrımı işte bu gücün devamlılığını sağlar (True, 2009, s.248-249). Bu anlayışa karşı, analitik feministler örneğin feminist bakım etiği anlayışı üzerinden alternatif amillik modelleri geliştirmişlerdir (True, 2009, s.249). Bunun için de mevcut kamusal alan ve onu belirleyen rasyonellik, güç ve amillik gibi ölçütleri tartışmaya açmışlardır.

Peki hem ampirik hem de analitik feministlerin kullandıkları toplumsal cinsiyet kategorisi Batı-dışı amillik ve özneliği kapsar mı? İşte bu soru özellikle Üçüncü Dünya ve post-kolonyal feminist yaklaşımlar tarafından tartışma konusudur. Bu tartışmaya geçmeden önce bu çalışmanın neden Üçüncü Dünya ve post-kolonyal feminist yaklaşımları normatif feminizm altında incelediği üzerinde durmak gerekir. Aslında bu kısımda üzerinde durulan diğer iki feminist yaklaşım da normatif özelliklere sahiptir. Nitekim, Uİ disiplindeki ve uluslararası ilişkilerdeki mevcut toplumsal cinsiyet yapılarını ortaya çıkarmak ve bunların değişimi için uğraşmak normatiftir. Burada ayrıca ele alınan normatif feminist analizleri diğer iki feminist analiz formlarından farklı kılan ise toplumsal cinsiyet farklılıklarının sadece erillik ve dişilik ayrımının getirdiği özellikler ile ilgili olmadığı düşüncesidir. Diğer bir deyişle, toplumsal cinsiyet hiyerarşilerinin dönüşümü için bu hiyerarşilerin hangi sosyal ve siyasi bağlamlarda nasıl ortaya çıktığına da bakmak gereklidir (True, 2009, s.255). Çünkü farklı sosyal ve siyasal bağlamlarda toplumsal cinsiyet ilişkileri, sınıfsal ve ırksal güç dinamikleri ile çoklu etkileşim hallerinde ve farklı formlarda ortaya çıkabilir.

İşte bu nedenle, Üçüncü Dünya ve post-kolonyal feminist yaklaşımların önemli isimlerinden Chandra Mohanty'ye göre evrensel bir toplumsal cinsiyet kavramı küresel olarak mümkün

değildir. Nitekim toplumsal cinsiyet ilişkileri kültürel ve tarihsel olarak inşa olduğu için dünyanın her yerinde aynı olamaz. Mohanty (2003) kitabında Batılı feminist kuramcılar tarafından Üçüncü Dünya kadınlarının nasıl temsil edildiğini sorunsallaştırır. Bu temsiller kadınları eril şiddetinin, kolonyal sürecin, aile ve kabile sisteminin ve ekonomik geri-kalmışlığın kurbanları olarak sunmaktadır. Mohanty'e göre bu çalışmalar kadınları belirli sistem ya da kurumlardan etkilenip etkilenmedikleri şekliyle tanımlarlar (2003, s.23). Böylece, mağdur ve kurban olarak görülen homojen bir 'Üçüncü Dünya kadını' imajı yaratılır. Bu kadın cahil, eğitimsiz, domestik ve gelenekselidir. Ancak bu genellemeler bir grup kadının deneyimlediği baskının spesifik ideolojik ve maddi unsurlarını ortaya çıkarmak yerine Üçüncü Dünya'daki kadınların 'güçsüz' ve 'ezilen' bir homojen grup olduğunu öne sürmektedir (2003, s.22-23).

Nitekim, Uluslararası İlişkiler disiplinindeki kadın temsillerine baktığımızda yine aynı şekilde 'güçsüz' ve 'ezilen' olarak temsil edilen Üçüncü Dünya kadını sadece eril şiddet ya da güç tarafından nesnelleştirilmez aynı zamanda feminist söylem tarafından cahil, domestik ve geleneksel olarak şeyleştirilir. Homojen bir kategori olarak Üçüncü Dünya kadınının şeyleştirilmesi yerine Mohanty kadınların eylemlerinin aldıkları farklı sosyal anlamlara bakmak gerektiğine işaret eder. Diğer bir deyişle, Üçüncü Dünya kadını 'geleneksel' olduğu için farklı değildir, sosyal hayattaki yerleri aslında eylemleri kültürel ve sosyal olarak farklı sosyal anlamlara sahip olduğu için farklıdır (Mohanty, 2003, s.40). Bu şekilde analiz ettiğimizde ortaya çıkan ise kadınların konumları ve onların eylemlerine atfedilen anlamların sadece toplumsal cinsiyet ilişkileri değil aynı zamanda sınıf, kültür, ırk, emperyalizm ve diğer sosyal yapıların kompleks etkileşimleri ile de inşa olduğudur.

Örneğin anneliğe farklı toplumlarda farklı değer ve sosyal anlamlar yüklenir. Annelik eylemi değil anneliğe atfedilen sosyal anlam ve değer kadının sosyal hayattaki yerini belirler. Yani aslında annelik dişilik ile özdeşleştirilirken her toplumun annelik ve dişiliğe atfettiği anlam da sosyal olarak inşa olur (Mohanty, 2003, s.26). Aynı toplum içinde dahi bu anlamlar değişebilir. Örneğin ABD'nin orta sınıfında kadın lideri olan evlerin yükselişi feminist ilerlemenin ve kadın bağımsızlığının işareti olarak yorumlanırken alt sınıflarda bu yükseliş özellikle siyahi kadınların daha da fakirleştiğine işaret eder. Diğer bir deyişle, aslında bir gelişme ve ilerleme kriteri olarak görülen kadının ekonomik olarak özgürleşmesi farklı konumlarda farklı anlamlar ifade edebilir (Mohanty, 2003, s.35).

Bu farklılıkların göz önünde tutulması Batı-dışı amillik ile ilgili ne der? Bir yandan, evrensel bir toplumsal cinsiyet kavramı olmadığı gibi evrensel bir amillik tanımı da yoktur. Bundan dolayı Üçüncü Dünya'daki kadınların şeyleştirilmesinin önüne geçilmesi farklı amillik tanımlarını da getirecektir. Diğer yandan, toplumsal cinsiyet ilişkileri sınıf, ırk ve diğer sosyal yapılar ile etkileşim halindedir. Bunun bir etkisi olarak kadınların özneliği ve dünya deneyimleri farklı toplumlarda farklı şekillerde ortaya çıkarken aynı zamanda kadınların bu sosyal ve siyasi yapılara karşı duruşunu ve eylemlerini de belirler. Önemli olan bu eylemlerin ortak noktalarının ve paralelliklerinin ortaya konulmasıdır.

4.3. Post-yapısalcı Uluslararası İlişkiler Yaklaşımları ve 'Batı-Dışı' Amillik

Uluslararası İlişkilerde ortaya çıkan post-yapısalcı yaklaşımlar ilk yıllarında özellikle disiplinin kendi içsel eleştirisine odaklanmıştır (Der Derian & Shapiro, 1989). Bu eleştiri post-yapısalcı düşüncenin uzantısı olarak disiplinin nasıl modernitenin devlet ve toplum gibi meta-anlatılarını doğallaştırdığını ortaya koyar. Örneğin getirilen temel eleştirilerden biri Uluslararası İlişkiler disiplininin nasıl Siyaset Bilimi disiplininin ayrıştırılarak ortaya çıktığıdır. İçerisi/Dışarıyı ayırımı (Walker, 1993) sadece devletin egemenliği ve pratikleri ile ilgili değildir aynı zamanda disiplinlerin bu ayırım üzerinden işlerlik kazanması, Siyaset Biliminin devletin içerisine Uluslararası İlişkilerin dışarısına bakması gibi bu ayırımı doğal görmemizi sağlar. Post-yapısalcı yaklaşımlar disiplinlerin varlık nedenleri ile özdeşleştirilen bu ayırımın siyasi etkileri üzerinde dururlar.

Nitekim disiplindeki egemen devlet anlatısı aynı zamanda modernitenin bir meta-anlatısıdır (Ashley & Walker, 1990). Egemen devletin temsilinin sınırlarını göstererek post-yapısalcı Uİ yaklaşımları aslında evrenselliğin yani devlet sınırları içinde yaşayan bütün rasyonel bireylerin temsili üzerine kurulu olan egemen devlet anlatısının 'biz' homojen kimliğini oluştururken nasıl kadın, siyahi, azınlık gibi 'ötekileri' dışladığını gösterir (Walker, 1993). Bundan dolayı aslında egemenlik sürekli tanımlanan ve inşa edilen bir süreçtir ve bu süreç hep güç ve iktidar ilişkilerini barındırır. İçerisi/dışarıyı, biz/onlar ikilikleri ise hep bu sürecin yansımalarıdır. Bu ikilikler 'doğal' ve 'nötr' oldukları için değil, egemen devlet temsili farklı şekillerde bu ikilikleri tarihsel olarak üretebildiği için vardır. Nitekim ulusal kimlik üzerine tanımlanan egemen devlet post-yapısalcı Uİ yaklaşımlarına göre siyasetin ve gelecek siyaset tahayyüllerinin de sınırlandırılmasını birlikte getirir.

Disiplinin bu yapı-sökümünün bir uzantısı olarak post-yapısalcı Uİ yaklaşımları modernitenin söylem ve pratiklerinin nasıl diğerlerinin yaşadıkları güvenliksizliklere ve dışlanmalara yol açtığını ortaya çıkarırlar. Ancak belirtmek gerekir ki post-yapısalcı Uİ yaklaşımlarının ana argümanı 'Avrupalı Özne'nin yapı-sökümünü yaparken aslında hiçbir öznenin (Kadın, Siyahi, Doğulu) tam ol(a)mayacağıdır. Nitekim Avrupalı ve modern Özne'yi evrensellik tanımı üzerinden tam yapma girişimi her zaman diğerlerinin bir şekilde dışlanması ile sonuçlanır. Çünkü bu yaklaşımlara göre, bütün farklılıkları kapsadığını iddia eden evrensellik düşüncesinin kendisi aslında modernitenin karanlık ve totaliter yüzüdür.

Post-yapısalcı Uİ yaklaşımlarına göre modernitenin meta-anlatıları Avrupalı Özne'yi Beyaz, Erkek ve Batılı olarak tanımlarken diğerlerini modernitenin nesnesi olarak görmüştür. Avrupalı Özne'nin egemen gücü diğerlerinin nesneleştirilmesinden gelir. Nesne (Kadın, Doğa, Doğulu) her zaman özne tarafından kontrol edilir, tanımlanır ve dönüştürülür. Batı metafizik ve rasyonel epistemolojisi böylece Avrupalı Özne'nin pratikleri ve söylemlerini 'doğal' ve 'nötr' olarak görürken diğerlerini nesneselleştirmiştir (Gregory, 1989). Diğer bir deyişle, post-yapısalcı Uİ yaklaşımlarının en temel anlamda dile getirdikleri 'Avrupalı Özne' üzerine kurulu bu meta-anlatıların diğerlerinin dışlanması ve marjinalleştirilmesi ile sonuçlanmasına neden olmasıdır. Modernitenin ve bu anlatıların kendisi aslında günümüzdeki güç ve iktidar yapılarının kaynağıdır.

Peki çıkış noktası Avrupalı Özne'nin yapı-sökümü ve eleştirisi üzerine olan bir yaklaşım Batı-dışı amillik ve öznellik ile ilgili ne demektir? Avrupalı Özne'nin yapı-sökümüne odaklanırken 'Batılı olmayan' Ötekilerin tanımlanmasının mümkün olmayacağı argümanı aslında post-yapısalcılıkta eleştiriyi sadece Batı'nın kendi kendine eleştirisi olarak görmesi ile ilgilidir. Nitekim Ötekilerin temsilinin mümkün olmaması ötekilerin Batı'ya getirdikleri eleştirinin de göz ardı edilmesidir. Diğer bir deyişle, neo-Gramşiyen yaklaşımlardaki gibi modernite ve modern siyasal düşünce Batı'nın kendi içsel dönüşümü olarak görülmüş ve yine Batı kendi olumsuz yönlerine işaret edebilmiştir. Bu anlayışta aslında Avrupalı Özne'nin eleştirisi için Batı-dışına ihtiyaç yoktur. Batı kendi eleştirisi ile modernitenin sınırlarını ve potansiyellerini sunabilir. Böylece bir yandan Avrupalı Özne yine konuşan, eleştiren ve diğerlerinin haklarını savunan, diğer yandan ise ötekiler yine susturulmuş ya da karşılaştıkları şiddet Avrupa'nın dramı olarak görülmüştür (Shilliam, 2011). Başka bir deyişle, post-yapısalcı Uİ yaklaşımlarında Batı-dışı öznenin pratikleri ya da söylemleri ancak Avrupalı Özne'nin daha iyi bir şekilde yapı-sökümünün yapılması için gereklidir. Bu yaklaşımlar (beyaz, erkek, Batılı) devlet biçiminde tasvir edilen Avrupalı benliğin eleştirisini veya istikrarsızlaştırılmasını gündeme getirirken Ötekinin temsili, Avrupalı benliği eleştirmek ve istikrarsızlaştırmak için bir sorun olarak dikkate alınır (Coronil, 1996).

Peki 'Batı-dışı' amillik ve öznellik ne demektir? Bu kavramlar da bir şekilde Batı-dışı özcülüğe yol açmaz mı? Bir sonraki kısım, bu sorunun disiplinindeki post-kolonyal yaklaşımlar tarafından nasıl cevaplandırıldığına odaklanırken bu literatürün Batı-dışı amillik tartışmasını nasıl şekillendirdiği üzerinde duracaktır.

5. Post-kolonyal Uluslararası İlişkiler Yaklaşımları, Madun Terimi ve 'Batı-Dışı' Amillik

Batı-dışı amillik ve öznellik tanımı post-kolonyal yaklaşımlar tarafından çoğunlukla Batı-dışının ontolojik farklılıkları üzerinden tanımlanmaz. Batı-dışının amilliği ve öznelliğinden konuşmak post-kolonyal yaklaşımlar tarafından öncelikle siyasi ve stratejik bir tercih olarak sunulmuştur (Pasha, 2013, s. 219). Diğer bir deyişle, post-kolonyal Uİ yaklaşımlarının 'Batı-dışı' terimini kullanmaları stratejik özcülük (*strategic essentialism*) nedeniyledir. Bu strateji post-kolonyal düşünürler tarafından kültürel özcülüğü nitelemek için değil epistemolojik bir strateji olarak dile getirilmiştir. Bu stratejinin post-kolonyal Uİ yaklaşımları tarafından ne anlama geldiğinin anlaşılması için öncelikle Spivak'ın (1988) madun kavramı⁶ üzerinde durmak gerekir.

Post-kolonyal kuramda madun kavramı ilk olarak Madun Çalışmaları (*Subaltern Studies*) tarafından kullanılmıştır (Loomba, 2005). Madun Çalışmaları, Hindistan'ın sömürgeleşme ve sonrası süreçteki diğer-tarih anlatısını ortaya koymak için ortaya çıkmıştır. Bu diğer-tarih

6 Muhammed Ayoob'un (1997) 'madun gerçekçilik' (*subaltern realism*) adıyla geliştirdiği realist yaklaşımda kullanılan madun terimi Madun Çalışmalarından esinlenirken realist kuramın temel varsayımlarını paylaştığından dolayı uluslararası ilişkilerdeki madun kategorisini dünya siyasetinin alt hiyerarşisinde yer alan devletleri ve onların özelliklerine işaret etmek için kullanmıştır. Madun gerçekçilik, realist yaklaşımların ana varsayımlarının Üçüncü Dünya devletlerinde ve onların ilişkilerinde geçerli olup olmadığını sormuş ve yeniden formüle etmiştir. Diğer bir deyişle, Uluslararası İlişkilerdeki post-kolonyal yaklaşımlardan farklı olarak bu yaklaşım, örneğin devletlerin çıkarlarının ve güç ilişkilerinin uluslararası siyaseti belirlediği gibi realizmin ana argümanlarını eleştirmez.

anlatısı İngiliz sömürgesi ve Hindistan siyasi elitinin sunduğu mevcut tarih-anlatısına karşın bu tarihsel süreci köylüler gibi ezilmiş grupların ve toplulukların perspektiflerinden sunar. Spivak'ın kullandığı madun kavramının post-kolonyal Uİ yaklaşımları için önemi ise şuradan gelir. Spivak'a (1988) göre, madun tek ve bütün bir özneliği işaret etmez. Yani madun terimini dünya siyasetindeki hiyerarşilerin en altındaki gruplar olarak tanımlasak bile bu grubun tek bir özneliği yoktur. Nitekim sadece sınıf bazında madunun temsilinin olabileceği düşüncesi ırk veya toplumsal cinsiyet yapıları ile gelen diğer hiyerarşilerin getirdiği baskıları ve şiddeti görmemizi ve anlamamızı engeller. Peki tek ve bütün bir özneliğe sahip olmayan madun konuşabilir mi? Ya da konuşsa bile kullanılan mevcut kategoriler ve kavramlar ile bu deneyimler temsil edebilir mi? Spivak tarafından yöneltilen bu sorulara karşın, stratejik özcülük kavramı bir strateji ve metot olarak önerilmiştir. Bu stratejiye göre, madunun tek bir özneliğe sahip olmadığı ve bundan temsil edilemeyeceği görüşü yine madunun sessizleştirilmesi, susturulmasına ve marjinal edilmesi ile sonuçlanır. Bunun yerine, post-kolonyal Uİ yaklaşımlarına göre, stratejik bir amaçla yani dünya siyasetindeki ırk, sınıf, etnisite ve toplumsal cinsiyet gibi farklı hiyerarşilerin ve güç ile iktidar ilişkilerinin ortaya çıkarılması için bu kavram kullanılabilir. Bu metodu kullanırken post-kolonyal yazarlar yaklaşımlarının herhangi bir kültürel özcülüğe yol açmaması için dikkat ederler.

Batı-dışı terimine tekrar geri dönersek, aynı madun teriminin post-kolonyal yaklaşımlar tarafından kullanıldığı gibi Batı-dışı terimi stratejik bir amaçla kullanılır. Post-kolonyal yaklaşımları kullanan yazarlar Batı-dışı teriminin kullanımında stratejik özcülüğün kültürel özcülüğe yol açmaması için göz ününde bulundurulması gereken önemli noktalara işaret etmişlerdir. Bunlardan biri, modernitenin bağlı tarihlerden (*connected histories*) oluştuğunun gösterilmesidir (Buck-Morss, 2009; Bhambra, 2007; Bhambra, 2011; Subrahmanyam, 1997). Bağlı tarihlerden kasıt 'Batı' ve 'Batı-dışı' coğrafyaların deneyimledikleri modernite pratiklerinin, kurumlarının ya da düşüncelerinin hep tarihsel bağlantılardan ortaya çıkmasıdır. Yani amaç bu kurumların, pratiklerin, fikirlerin kökenlerini aramak değildir. Nitekim bunların kökenlerini aramak kültürel özcülüğe yol açmaktadır. Amaç, Batı ve Batı-dışının tarihsel olarak birbirlerini oluşturma süreçlerinde nasıl ortaya çıktıklarını ortaya koymaktır. Bu tarihsel bağlantıların görülebilmesi ise, devlet dışında devlet üstü ya da altı çeşitli aktörlerin ya da siyasi oluşumların ve etkileşimlerinin analizlere dahil edilmesi ile mümkündür (Halperin, 2006). Nitekim, bu tarihsel bağlantılar kimi zaman seyyahlar, tüccarlar, imparatorluklar, diasporalar gibi farklı aktörler aracılığıyla oluşur. Bundan dolayı, modernite aslında küresel bir boyutta çıkmış ve gelişmiştir ve bunda dünyanın farklı yerlerinde yaşayan aktörlerin, oluşan fikirlerin ve kurumların rolleri vardır.

İkinci olarak ise, bu tarihsel bağlantılar örneğin Haiti Devrimi ve Fransız Devrimi bağlı tarihleri gibi (Trouillot, 1995) kimi zaman eşitlik ve özgürlük gibi evrensel kabul edilen normlara yol açarken kimi zaman da modernitenin dışlayıcı pratiklerinin ve söylemlerinin günümüze gelmesine neden olur. Nitekim, bunlardan biri modernitenin sadece Batı ya da Avrupa ile özdeş olduğu ve Batı-dışının Batı'ya göre hep eksik ve geri olduğu düşüncesidir (Chakrabarty, 2000). Bu düşünce Batılı olmayan toplumlar tarafından da kabul görmüştür. Batı emperyalizminin ve Şarkiyatçılığın bu düşüncenin dünyada yayılmasına büyük etkisi vardır. Batılı olmayan toplumlar

özellikle bağımsızlık sonrası süreçlerinde modern dünyanın parçası olabilmek ve yeni bir sömürü ya da bağımlılık durumundan kendilerini koruyabilmek için bu modernite söylemlerini ve pratiklerini kendi koşullarına kopyalarken bu söylemlerin normalleştirdiği kimi dışlayıcı pratikleri de uygulamışlardır (Biswas, 2001). İşte post-kolonyal kurama göre Batı-dışı öznellik ve amillik bu tarihsel ve sosyal süreçlerde ortaya çıkar. Bundan dolayı, ne tam olarak Batılıdır, ya da çok farklı bir Batı-dışılığa işaret eder (Bilgin, 2008).

Diğer bir değişle Batı-dışı amilliği topyekûn Batı'dan farklılık ya da her zaman Batı'ya karşı bir direniş olarak düşünmek doğru değildir. Buna örnek olarak Bandung Konferansı (1956) verilebilir. Bandung Konferansı'nın Batı hegemonyasına karşıtlık üzerinden Batı-dışı amillige örnek olarak veren kimi görüşlere karşı (Pasha, 2013; Weber & Vinanti, 2016) aslında Bandung Konferansı kendi içinde birçok çelişkiyi ve farklı görüşleri barındırır (Acharya, 2018, s.72). Yani aslında bu durumda Batı-dışı amilliği şekillendiren topyekûn Batı'ya karşı bir direniş ya da Batı'dan farklılık arayışı değildir. Nitekim Batı ve Batı-dışı öznelliklerin karşılıklı oluşum sürecinde direniş, adaptasyon, dönüştürme veya yeniden oluşturma gibi eylemler söz konusudur. Örneğin, Hobson ve Sajed (2017) Nasır'ın Süveyş Kanalı'nı millileştirme hamlesini sadece Batı emperyalizmine karşı bir direniş olarak açıklamaz. Süveyş krizi aynı zamanda modernitenin kendi çelişkilerine işaret eder. Bir yandan “özerkliği ve (görel) bağımsızlığı öngören bir norm olarak egemenlik” diğer yandan ise “Nasır'ın tercihlerine kısıtlamalar getiren sömürgecilik yoluyla kapitalist yayılmanın küresel süreçlerinin ortaya çıkardığı uluslararası iş bölümü arasındaki karmaşık bir durum vardır” (Hobson & Sajed, 2017, s.563).

Modernitenin kendi çelişkilerine odaklanmak modern dünya düzeninin işleyişinde marjinalleştirilenler tarafından kullanılan karmaşık taktiklere ve bunları uygulamaya çalıştıklarında karşılaştıkları kısıtlama ve sınırlara dikkat etmeyi de gerektirir. Nitekim, farklı düzlemlerde modernitenin kimi pratikleri eleştirilirken bazılarının kabul edilmesi ve adaptasyonu söz konusudur. Bunun nedeni, aslında bir sosyal yapı olarak modernitenin kendi içindeki çelişkilerin farklı şekillerde ve formlarda Batı-dışı amilliği mümkün kılmasıdır. Bu çelişkileri anlayabilmek için de post-kolonyal Uİ yaklaşımları analizlerini sadece devletler düzeyinde ve uluslararası ilişkilerin işleyişi ile sınırlandırmaz.

Nitekim, post-kolonyal Uİ yaklaşımları tarafından Kuzey Amerika'da yaşayan yerliler (*indigenous people*) veya Avrupa'ya sığınan 'düzensiz göçmenler' gibi devlet-dışı aktörler de Batı-dışı terimi çerçevesinde analiz edilir. Örneğin, kimi post-kolonyal Uluslararası İlişkiler çalışmaları, 2010'lu yıllardaki Avrupa göç krizini, güvenlik ve şiddetin kolonyal mantığına ilişkin analizlerinde sıklıkla hayati bir mesele olarak ele almaktadır. Bu analizler, Küresel Kuzey ve Küresel Güney arasındaki emperyalist geçmişler ve ırksal şiddet arasındaki bağlantıyı göstermesi açısından önemlidir. Örneğin, Ida Danewid (2017), sömürgecilik ve kapitalizm tarihinin bugününü, yani çağdaş 'göç krizini' nasıl yapılandırmaya devam ettiğini araştırmıştır. Avrupa'nın uzun sömürgeci ve ırksal şiddet tarihi, yapısal olarak modernite ve kapitalizmin ortaya çıkışıyla bağlantılıdır. Sömürgeci şiddet, Avrupa modernitesinin ve kapitalizminin özüdür. Dolayısıyla, kriz “bir istisna anı ya da zaman içinde ayrı bir olay olarak değil, daha ziyade Avrupa'nın Küresel Güney ile şiddet içeren

karşılaşmasının geç bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır” çünkü “Avrupa'ya sığınan göçmenlerin çoğunluğu yakın zamana kadar sömürge yönetimi altında olan ülkelerden gelmektedir” (Danewid, 2017, s.1679-1680).

'Yerliler' ve 'düzensiz göçmenler' günümüz uluslararası siyasetinin madunlarıdır. Madun olarak değerlendirilmelerinin nedeni dünya siyasetindeki hiyerarşilerin en altında konumlanmalarıdır. Bu hiyerarşiler mevcut toplumsal cinsiyet, ulus, ırk ve sınıf sosyal yapılarından oluşmaktadır. Yerliler ya da düzensiz göçmenler tek bir özneliği temsil etmezler buldukları coğrafyalar ve bu coğrafyaların 'Batı' ile olan tarihsel bağlantıları bu özneliği belirler. Bundan dolayı, post-kolonyal Uİ yaklaşımları bu özneliklerin analizi için belirli tarihsel ve sosyal dinamiklerin ve güç ile iktidar ilişkilerinin ortaya çıkarılması gerekliliğini söylerler. Örnek olarak, Afrikadan Avrupa'ya geçmeye çalışan düzensiz göçmen kadınlar ile erkeklerin yaşadığı baskı ve şiddet aynı değildir. Önceki grup sonraki gruptan farklı olarak uluslararası toplumun sadece ırk ve sınıf ayırımına maruz kalmaz aynı zamanda hem kendi toplumu hem de uluslararası toplum tarafından toplumsal cinsiyete bağlı ayırma, şiddete ve baskıya da maruz kalır ve bu durum eylemlerini belirler. Bu eylemleri anlamak için kadınların günlük yaşadıkları deneyimlerin onların dünya siyasetindeki çeşitli konumları üzerinden analiz edilmesi gerekmektedir.

6. Genel Değerlendirme

Bu çalışma, Uluslararası İlişkiler disiplininin Batı-dışını çalışmasına ya da çalışmamasına değil, nasıl çalıştığına odaklanmıştır. Disiplinde Batı-dışı amillik tartışılması farklı Uluslararası İlişkiler perspektiflerinin Batı ve Batı-dışı ikiliklerini ve ilgili varsayımlarını ortaya çıkarmıştır. Geleneksel Uİ yaklaşımlarından realist ve liberal perspektiflerde Batılı büyük güçlerin ya da liberal devletlerin uluslararası ilişkilerin öznesi olarak sunulması Batı-dışının nesnelleştirilmesi ile mümkündür. Nitekim, bu çalışmalarda, Batı-dışı pasif, maddi ve rasyonel kapasitelerden yoksun olarak temsil edilirken her zaman Batılı güçlerin veya liberal devletlerin ve kurumların yönlendirmesine ya da korumacılığına ihtiyaç duyar. Böylece, Batılı büyük güçlerin politikaları veya liberal barış söylemi doğallaştırılır. Sadece Batı-dışına odaklanan çalışmaların yapılması disiplindeki Avrupa-merkezciliği aşmak için yeterli değildir. Nitekim, Batı-dışına odaklanırken de bu aktörlerin ve coğrafyaların nesnelleştirilmesi mümkündür.

Avrupa-merkezcilik eleştirilerinin diğer bileşeni disiplinindeki eleştirel yaklaşımların kısıtları ile ilgilidir. Geleneksel Uluslararası İlişkiler perspektiflerinden farklı olarak eleştirel yaklaşımlar Batı-dışı coğrafyaları ve aktörleri dünya siyasetinin sadece nesnesi olarak görmezler. Eleştirel Uluslararası İlişkiler yaklaşımları Batı'nın özellikle Batı emperyalizminin eleştirisini yaklaşımlarına farklı şekillerde dahil ederler. Ancak bu yaklaşımların da Batı-dışı amillik ve öznelik konusunda belirli kısıtları vardır. Nitekim, bu yaklaşımlardaki genel tutum Batı-dışının Batı'dan farklılığı üzerinedir. Neo-Gramşiyen yaklaşımlarda bu farklılık Batı-dışının Batı'dan farklı olarak kapitalizme nasıl direniş gösterdiği ile ilgilidir. Başka bir eleştirel Uİ yaklaşımı olan feminist perspektiflerdeki 'güçsüz' ve 'ezilen' Üçüncü Dünya kadını temsillerine baktığımızda

feminist söylem tarafından homojen bir kategori olarak Üçüncü Dünya kadınının cahil, domestik ve geleneksel olarak şeyleştirildiğini görürüz. Bu söylem ise Üçüncü Dünya kadınının kültürel olarak farklılığı üzerinde durur. Post-yapısalcı Uİ yaklaşımlarında ise farklılık söylemi bu yaklaşımın modernite eleştirisinin temelini oluşturur. Totaliter modernite anlayışına karşı Ötekilerin farklılığının korunması önemlidir. Batı ve Batı-dışı temsilleri ve bu ikilik epistemolojik olarak eleştirilirken aslında farklılık söylemine dokunulmaz.

Üzerinde durulan post-kolonyal Uluslararası İlişkiler yaklaşımları ise bu ikiliğin ve farklılık söyleminin nasıl aşılacağı konusunda tartışmaların yapıldığı ve yapılmakta olduğu bir alandır. Bu tartışmada iki önemli nokta ortaya çıkmıştır. Birincisi, aynı post-kolonyal feminist yazar Mohanty'nin Üçüncü Dünya kadınının şeyleştirilmesine karşı çıktığı gibi Batı-dışı amillik kültürel olarak özgün olduğu için Batı'dan farklı değildir, dünya siyasetindeki yeri tarihsel olarak farklı sosyal anlamlara sahip olduğu için farklıdır. Bu anlamların şekillenmesinde Batı ile yaşanan tarihsel ilişkiler ve karşılaşmalar da önemlidir. İkincisi, Batı ile yaşanan bu tarihsel ilişkiler ve karşılaşmaların sonucu olarak Batı-dışı amillik şekillendiren topyekûn Batı'ya karşı bir direniş ya da Batı'dan farklılık arayışı değildir (Bilgin, 2008). Nitekim Batı ve Batı-dışı öznelliklerin karşılıklı oluşum sürecinde direniş, adaptasyon, dönüştürme veya yeniden oluşturma gibi eylemler söz konusudur. Batı'nın kimi pratikleri eleştirilirken bazılarının kabul edilmesi ve adaptasyonu aslında bir sosyal yapı olarak modernitenin kendi içindeki çelişkilerinin çeşitli şekillerde ve formlarda Batı-dışı amillik mümkün kılmasından dolayıdır. Üzerinde durulması gereken nokta, Batı-dışı amillik Batı'dan farklılaşması üzerinden değil, moderniteyi ve çelişkilerini oluşturan ilişkili tarihler ve bu tarihlerin oluşturduğu benzerlikler ve paralellikler üzerinden tartışılmasıdır.

7. Sonuç

Uluslararası İlişkiler disiplininde Avrupa-merkezcilik ve Batı-dışı amillik ve de öznellik önemli bir tartışma konusudur. Bu literatür, farklı şekillerde mevcut Uİ disiplininde ilk önce ABD ve sonrasında Batı Avrupası'nın kurumsal ve kavramsal hegemonyasının disipline getirdiği kısıtlara değinmiş ve bu kısıtları aşmak için çözüm yolları sunmuştur. Bu anlamda disiplinde bu hegemonyanın ortaya çıkardığı kurumsal, kavramsal ve epistemolojik sorunlar araştırmacılar tarafından analizlerinin merkezine taşınmıştır. Son bölümde de özellikle değindiğimiz gibi post-kolonyal Uluslararası İlişkiler yaklaşımlarında ortaya konan Batı-dışı amillik ve öznellik tartışması disiplindeki Avrupa-merkezciliğin epistemolojik olarak aşılması için önemlidir. Post-kolonyal yaklaşımlar bize farklı formlar ve biçimler üzerinden bu amillik nasıl ortaya çıktığını gösterir ve göstermeye devam etmektedir.

Küresel Uluslararası İlişkiler (*Global International Relations*) terimini disiplinde ilk ortaya atan Amitav Acharya (2014) bu tartışmanın kilit unsurlarından biri olarak "Batılı olmayan aktörlerin aktörlüğü de dahil olmak üzere çoklu aktörlük biçimlerinin tanınması" gerekliliğini söylemiştir (Acharya, 2018, s.13). Acharya'ya göre, Küresel Uluslararası İlişkilerde fail odaklı bir anlatı bize devlet ve devlet-dışı aktörlerin maddi, düşünsel ve etkileşim kabiliyetleri aracılığıyla küresel,

bölgesel ve uluslararası politikaları nasıl inşa ettiklerini, reddettiklerini, yeniden oluşturduklarını ve dönüştürdüklerini anlatmalıdır.

Burada üzerinde durulması gereken bir nokta ise, özellikle eleştirel Uİ yaklaşımlarında da karşımıza çıkan 'Batı-dışı' aktörlerin tarihsel ve sosyal içeriklerinden soyutlanarak şeyleştirilmesi ve Batı-dışının homojen bir kategori olarak sunulmasıdır. Nitekim Batı-dışının geleneksel yaklaşımlar tarafından nesnelleştirilmesine karşı kimi eleştirel yaklaşımlar Batı-dışının amilliğini ve öznelliğini Batı'dan farklılaşması üzerinden ortaya koyarak şeyleştirilmesine yol açar. Bunun yanı sıra, özellikle son zamanlarda daha sık duymaya başladığımız Batılı-sonrası Uluslararası İlişkiler anlayışları ve kuramlarının da düştüğü bir yanılı Batı-dışı öznelliğini alternatif bir farklılık anlayışına indirgemeleridir (Shani, 2008). Bundan kasıt ise, Batılı ve Batılı olmayı örnekğin 'rasyonel' ve 'ruhsal', 'maddi' ve 'manevi' gibi belirli kategoriler üzerinden düşünmek ve de Batılı olmayı Batılı olanın alternatifi olarak sunmaktır (Bilgin & Çapan, 2021, s.6). Bunun yerine, disiplinin bu ayrımı da mümkün kılan bilgi üretim sürecine odaklanmak gereklidir.

Sonuç olarak, Avrupa-merkezci bilgi sistemi içinde ve bu sistem aracılığıyla farklılık üzerine kurulan bu ikili yapılar aynı zamanda hiyerarşiktir. Batılı olmayanın "farklı" ya da "alternatif" olarak sunulduğu bir anlayış da bu yapıyı kabul etmeye devam eder ve kendi içinde dışlayıcı bilgi pratiklerinin üretilmesine neden olur. Bu açıdan, bu makaledeki Batı-dışı amillik tartışması 'Batı-dışı' terimini post-kolonyal Uİ yaklaşımlarındaki gibi stratejik olarak kullanmış, Batı ve Batı-dışı kategorilerinin ve ayrımlarının disiplinin şekillenmesini nasıl mümkün kıldığını göstermiştir. Bu durum disiplinde sadece Batı-dışının değil Batı'nın da nasıl anlaşıldığını belirlemekte ve dünya siyasetini bu kategorilerin ve ayrımların ötesinde düşünmek gerekliliğine işaret etmektedir.

Kaynakça

- Acharya, A. (1997). *The Periphery as the Core: The Third World and Security Studies*. K. Krause & M. Williams (ed.), *Critical Security Studies: Concepts and Cases* içinde (s. 299-327). London: UCL Press.
- Acharya, A. (2014). Global International Relations (IR) and Regional Worlds: A New Agenda for International Studies. *International Studies Quarterly*, 58(4), 647–659. doi.org/10.1111/isqu.12171
- Acharya, A. (2016). Advancing Global IR: Challenges, Contentions and Contributions. *International Studies Review*, 18(1), 4-15. doi.org/10.1093/isr/viv016
- Acharya, A. (2018). *Constructing Global Order: Agency and Change in World Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Amin, S. (2009). *Eurocentrism*. New York: Monthly Review Press.
- Anievas, A. & Nişancıoğlu, K. (2015). *How the West Came to Rule: The Geopolitical Origins of Capitalism*. Pluto Press.
- Ashley, R. & Walker, R.B.J. (1990). Introduction: Speaking the Language of Exile: Dissident Thought in International Studies. *International Studies Quarterly*, 34 (3), 367-416. doi.org/10.2307/2600569
- Ayoob, M. (1997). Defining Security: A Subaltern Realist Perspective. K. Krause & M. Williams (ed.), *Critical Security Studies: Concepts and Cases* içinde (s. 121-146). London: UCL Press.

- Barkawi, T. & Laffey, M. (2001). Introduction: The International Relations of Democracy, Liberalism and War. T. Barkawi & M. Laffey (ed.), *Democracy, Liberalism and War: Rethinking the Democratic Peace Debate* içinde (s. 1-23). Boulder: Lynne Rienner Publishers.
- Barkawi, T. & Laffey, M. (2006). The Postcolonial Moment in Security Studies. *Review of International Studies*, 32(2), 329-352. doi.org/10.1017/S026.021.0506007054
- Betts, R. K. (1994). Wealth, Power and Instability: East Asia and the United States after the Cold War. *International Security*, 18(3), 34-77.
- Bhambra, G. (2007). *Rethinking Modernity: Postcolonialism and the Sociological Imagination*. New York: Palgrave Macmillan.
- Bhambra, G. (2011). *Connected Sociologies*. London: Bloomsbury Academic
- Bilgin, P. (2008). Thinking past 'Western' IR? *Third World Quarterly*, 29(1), 5-23. doi.org/10.1080/014.365.90701726392
- Bilgin, P. (2010). The Western-Centrism of Security Studies: Blind Spot or Constitutive Practice? *Security Dialogue*, 41(6), 615-622. doi.org/10.1177/096.701.0610388208
- Bilgin, P. (2016). *The International in Security, Security in the International*. London: Routledge.
- Bilgin, P. & Çapan Z. G. (2021). Introduction to the Special Issue, Regional International Relations and Global Worlds: Globalising International Relations, *Uluslararası İlişkiler*, 18(70), 1-11.
- Biswas, S. (2001). 'Nuclear Apartheid' as Political Position: Race as a Postcolonial Recourse?" *Alternatives: Global, Local, Political*, 26 (4), 485-522.
- Blaney, D. L. (2020). Where, when and what is IR? A. B. Tickner & K. Smith (ed.) *International Relations from the Global South: Worlds of Difference* içinde (s. 38-55). Abingdon: Routledge.
- Buck-Morss, S. (2009). *Hegel, Haiti and Universal History*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press.
- Chakrabarty, D. (2000) *Provincializing Europe: Postcolonial Thought and Historical Difference*. Princeton: Princeton University Press.
- Chowdhry, G. & Nair, S. (2002). (ed.) *Power, Postcolonialism and International Relations: Reading race, gender and class*, London: Routledge Press.
- Cox, R. W. (1981). Social Forces, State and World Orders: Beyond International Relations Theory. *Millennium: Journal of International Studies*, 10(2), 126-155.
- Coronil, F. (1996). Beyond Occidentalism: Toward Nonimperial Geohistorical Categories. *Cultural Anthropology*, 11(1), 51-87.
- Danewid, I. (2017). White Innocence in the Black Mediterranean: Hospitality and the Erasure of History. *Third World Quarterly*, 38(7), 1674-1689. doi.org/10.1080/01436.597.2017.1331123
- David, S. R. (1993). Why the Third World Still Matters. *International Security*, 17(3), 127-159.
- Desch, M. C. (1989). The Keys that Lock Up the World: Identifying American Interests in the Periphery. *International Security*, 14(1), 86-121. doi.org/10.1162/isec.14.1.86
- Dikmen-Alsancak, N. (2021). Yapı, Buğra Sarı & İsmail Erkam Sula (ed.). *Kuramsal Perspektiften Uluslararası İlişkiler Kavramları* içinde (s. 177-213). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Doyle, M. W. (1983). Kant, Liberal Legacies, and Foreign Affairs. *Philosophy and Public Affairs*, 12(3), 205-235.
- Der Derian J. & Shapiro, M. J. (1989) (ed.). *International/Intertextual Relations: Postmodern Readings of World Politics*. Toronto: Lexington Books, foreword.
- Gong, G. W. (1984). *The Standard of 'Civilisation' in International Society*. Oxford: Clarendon Press.

- Gregory, D. U. (1989). Textualizing Global Politics. J. Der Derian & M. J. Shapiro (ed.). *International/Intertextual Relations: Postmodern Readings of World Politics* içinde (foreword). Toronto: Lexington Books.
- Grovogui, S. Z. (2006). *Beyond Eurocentrism and Anarchy: Memories of International Order and Institutions*. London: Palgrave MacMillan.
- Grovogui, S. Z. (2011). A revolution nonetheless: the Global South in International Relations. *The Global South* 5(1), Special Issue: The Global South and World Dis/Order, 175-190. doi.org/10.2979/globalsouth.5.1.175
- Goldgeier, J. M., & McFaul, M. (1992). A Tale of Two Worlds: Core and Periphery in the Post-Cold War Era. *International Organization*, 46(2), 469-491. doi.org/10.1017/S002.081.8300027788
- Halperin, S. (2006). International Relations Theory and the Hegemony of Western Conceptions of Modernity. B. Gruffydd Jones (ed.) *Decolonizing International Relations* içinde (s. 43-63). Lanham: Rowman and the Littlefield.
- Hobson, J. M. (2004). *The Eastern Origins of Western Civilization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hobson, J. M. (2012). *The Eurocentric Conception of World Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hobson, J. M. (2013). The other side of the Westphalian Frontier. S. Seth (ed.) *Postcolonial Theory and International Relations: A Critical Introduction* içinde (s. 32-48). Abingdon: Routledge.
- Hobson, J.M. (2020). Globalization. A. B. Tickner & K. Smith (ed.) *International Relations from the Global South: Worlds of Difference* içinde (s. 221-239). Abingdon: Routledge.
- Hobson, J. M. & Sajed, A. (2017). Navigating Beyond the Eurofetishist Frontier of Critical IR Theory: Exploring the Complex Landscapes of Non-Western Agency. *International Studies Review*, 19 (4), 547-572. Doi.org.10.1093/isr/vix013
- Hoffmann, S. (1977). An American Social Science: International Relations. *Daedalus*, 106 (3), 41-60.
- Inayatullah, N. & Blaney, David L. (2004). *International Relations and the Problem of Difference*. New York: Routledge.
- Jabri, V. (2013). *The Postcolonial Subject: Claiming Politics/Governing Others in late modernity*. Abingdon: Routledge.
- Jahn, B. (2000). *The Cultural Construction of International Relations*. New York: Palgrave.
- Korany, B. (1986). Strategic Studies and the Third World: A critical evaluation. *International Social Science Journal*, 38 (4), 547-562.
- Lawrence, A. (2010). Triggering Nationalist Violence: Competition and Conflict in Uprisings against Colonial Rule. *International Security*, 35(2), 88-122. doi.org/10.1162/ISEC_a_00019
- Loomba, A. (2005). (İkinci Baskı) *Colonialism/Postcolonialism*. London, New York: Routledge
- Lindio-McGovern, L. (2007). Neo-liberal globalization in the Philippines: Its impact on Filipino Women and their forms of resistance. *Journal of Developing Societies*, 23(1-2), 15-35. doi.org/10.1177/0169796X060.230.0202
- Ling, L.M.H. (2002). *Postcolonial International Relations: Conquest and Desire Between Asia and the West*. New York: Palgrave.
- Mamdani, M. (2020). *Neither Settler nor Native: The Making and Unmaking of Permanent Minorities*, Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Mohanty, Chandra, T. (2003). *Feminism without Borders-Decolonizing Theory, Practicing Solidarity*. Duke University Press.
- Morgenthau, Hans J. (1948). *Politics among Nations: The Struggle for Power and Peace*. New York: Alfred A. Knopf.

- Pasha, M. K. (2011). Untimely Reflections. R. Shilliam (ed.) *International Relations and non-Western Thought* içinde (s. 217-226). Abingdon: Routledge.
- Pasha, M. K. (2016). The Bandung Within. Quynh N. Phạm & R. Shilliam (ed.) *Meanings of Bandung* içinde (s. 201-209). London: Rowman and Littlefield International.
- Russett, B. (1993). *Grasping the Democratic Peace: Principles for a Post-Cold War World*. Princeton: Princeton University Press.
- Said, E. (1978). *Orientalism*. Pantheon Books.
- Schoultz, L. (1987). *National Security and United States Policy towards Latin America*. New Jersey: Princeton University Press.
- Shani, G. (2008). Toward a Post-Western IR: The “Umma,” “Khalsa Panth,” and Critical International Relations Theory. *International Studies Review*, 10(4), 722–734. doi.org/10.1111/j.1468-2486.2008.00828.x
- Shilliam, R. (2011). What We (Should Have) Talked about at ISA: Poststructural and Postcolonial Thought. <http://thedisorderofthings.com/2011/04/24/what-we-should-have-talked-about-at-isa-poststructural-and-postcolonial-thought/> (erişim: 11 Mayıs 2023)
- Shilliam, R. (2017). Race and Revolution at Bwa Kayiman. *Millennium: Journal of International Studies*, 45(3), 269-292. doi.org/10.1177/030.582.9817693692
- Sorensen, G. (2005). State Transformation and New Security Dilemma Globalization. E. Aydınli & J. N. Rosenau (ed.) *Security and Nation – State: Paradigm in Transition* içinde (s. 81-98). Albany: State University of New York Press.
- Spivak, G. C. (1988). Can the Subaltern speak? Cary Nelson & Lawrence Grossberg (ed.) *Marxism and the Interpretation of Culture* içinde (s. 24-28). London: Macmillan.
- Subrahmanyam, S. (1997). Connected Histories: Notes Towards a reconfiguration of early Modern Eurasia. *Modern Asian Studies*, 31(3), 735-762. doi.org/10.1017/S0026749X00017133
- Theisen, O. M, Holterman, H. & Buhaug, H. (2011). Climate Wars? Assessing the Claim that Drought Breeds Conflict. *International Security*, 36(3), 79-106. doi.org/10.1162/ISEC_a_00065
- Trouillot, M.R. (1995). *Silencing the Past: Power and the Production of History*. Boston: Beacon Press.
- True, J. (2009). Feminism. S. Burchill & diğerleri (ed.) *Theories of International Relations* içinde (s. 237-259). Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Walt, S. M. (1987). *Origins of Alliances*. London: Cornell University Press.
- Waltz, K. (1979). *Theory of International Politics*. Reading, MA: Addison-Wesley.
- Walker, R. B. J. (1993). *Inside/Outside: International Relations as Political Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Weber, H. & Winanti, P. (2016). The ‘Bandung spirit’ and solidarist internationalism. *Australian Journal of International Affairs*, 70(4), 391-406. doi.org/10.1080/10357.718.2016.1167834

Discussion of the agency of ‘non-West’ in International Relations and the Critique of Eurocentrism

Neslihan DİK MEN-ALSANCAK*

With the criticism of Eurocentrism brought to the discipline, one of the focus areas of these objections has become the problem of non-West agency. The purpose of this research is to investigate how actors and geographies outside of North America and Western Europe are represented in the discipline. Answering this requires exposing the Eurocentric assumptions underlying various IR approaches. Eurocentrism is treated as a structural feature of modernity in the study, and it is viewed as consciousness (Amin, 2009). Claiming to provide ‘universal’ knowledge, Europe, particularly during the nineteenth century, has affected most of the world not only economically and politically, but also epistemologically. The discipline’s critique of Eurocentrism is not restricted to the emergence and development of IR in the Anglo-American world at the end of the twentieth century. This study considers Eurocentrism to be an epistemological problem as well as an institutional and conceptual one. The study contends that discussing non-West agency is critical not for creating an understanding of it based on its differences, but for exposing the discipline’s discourse of difference and binary generated by Eurocentrism, which promotes a hierarchical understanding of international politics.

The study consists of four parts. The first part focuses on the assumptions underlying the discipline’s traditional perspectives, realism and liberalism, and their consequences for representing the ‘non-West’ in IR. The section demonstrates that these perspectives not only neglect non-Western actors and places, but also portray them in certain ways, as insignificant and passive actors in the operation of the international system. Indeed, they can only be recorded and studied when great powers’ or liberal-democratic nations’ interests and subjectivities are at risk. Only by generating historical gaps (Bilgin, 2010) or Eurocentric historical geographies in IR (Barkawi and Laffey, 2006) can this passivity be viewed and portrayed as a ‘natural’ and ‘permanent’ part of international relations. This critique is mostly directed at the discipline’s historical narratives.

* Dr. İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi, Ankara, Türkiye, E-posta: neslihan.dikmen@bilkent.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1431-2166.

The second section, thus, addresses Eurocentric critiques of the discipline's historical narratives. This section focuses on what and how the discipline's existing historical narratives are missing through other narratives. The discipline is conventionally built on the narratives of the establishment of the Westphalian system, the 19th century Concert of Europe, and World Wars I and II (Blaney, 2020). The Western/European major powers are the players, subjects, and agents of international politics in this historical narrative. Most of the notions and categories employed in the field are traced back to this historical narrative. The reason for presenting other-historical narratives in this section is not about the 'incomplete' writing of history, but rather about how this incompleteness (or forgetting of other histories and narratives) affects the discipline, our understanding of key concepts and categories in IR, such as sovereignty.

The third section focuses on the representations of non-Western actors in various critical perspectives of IR, namely, neo-Gramscian, feminist, and poststructuralist approaches. Unlike traditional IR perspectives, critical IR approaches view non-Western geographies and players as more than just objects of world politics. Critical IR approaches contain, in various ways, critiques of the West (Europe), Western imperialism, and colonialism. However, these theories have limits in terms of understanding non-Western agency. Indeed, the general attitude in these approaches is founded on non-Western differences. According to neo-Gramscian perspectives, this distinction pertains to how the non-West resists capitalism differently from the West. When we examine feminist portrayals of 'powerless' and 'oppressed' Third World women, we find that these studies largely reify Third World women as a homogeneous category: illiterate, domestic, and traditional. These studies highlight Third World women's cultural differences. The language of difference serves as the foundation for poststructuralist approaches to IR's critique of modernity. It is critical to defend Others' differences against totalitarian interpretations of modernity. While the representations of the West and non-West, as well as this binary, are epistemologically questioned, the language of difference is unaffected.

Fourth, the paper clarifies that postcolonial IR approaches' use of the term 'non-West' is related to strategic essentialism (Pasha, 2013, p. 219). This method is articulated by postcolonial scholars as an epistemological strategy, not to characterize cultural essentialism. Postcolonial IR approaches are a field where discussions have been and are being held on overcoming the binary between West and non-West and the discourse of difference. In this debate, two critical points have emerged. First, as postcolonial-feminist researcher Mohanty has argued against the reification of Third World women, non-Western agency differs not because it is culturally specific, but because its presence in world politics has historically had diverse social meanings. Historical relations and encounters with the West also have a role in developing these meanings. Second, as a result of historical interactions and encounters with the West, what shapes non-West agency is not absolute opposition to or search for distinction from the West (Bilgin, 2008). There are acts of resistance, adaptation, transformation, and reconstruction in the process of mutual constitution between the West and the non-West. While certain practices are critiqued, others are embraced and adapted because modernity's underlying contradictions as a social structure enable non-Western agency in diverse ways and forms. Thus, historical connections can sometimes lead to universal norms

such as equality and freedom, as in the case of the Haitian Revolution and the French Revolution (Trouillot, 1995), but they can also lead to exclusionary practices and modernity discourses such as repression of minorities (Biswas, 2001). The point to be underlined is that the agency of non-West must be considered not via discourses of difference from, and alternative to the West, but through the connected histories that comprise modernity and its contradictions, as well as the similarities and parallels generated by these histories.

Uluslararası İlişkiler Disiplininde İlişkisel Ontoloji ve İlişkisellik

Relationality and Relational Ontology in the Discipline of IR

Çağla LÜLEÇİ-SULA*

Öz

Dünya siyasetini anlamak ve açıklamak amacıyla hangi aktörlerin arasındaki ne tür ilişkilerin öncelikli olarak incelenmesi gerektiği konusu disiplinin kuruluşundan bu yana Uluslararası İlişkiler Kuramları literatüründe merkezi bir tartışma olagelmıştır. İlişkisellik kavramı ise sosyoloji ve felsefe gibi sosyal bilimlerin diğer alanlarında daha uzun süredir var olmasına rağmen, Uluslararası İlişkiler’de ancak 1990’ların sonlarından itibaren gündeme gelmeye başlamıştır. İlişkisellik, yalnızca aktörler arası ilişkilerin önemine vurgu yapmaktan öte, bir ontolojik duruş olarak ilişkilerin aktörlerden veya birimlerden önce geldiği ve dünya siyasetinin malzemesi olarak incelediğimiz her şeyin aslında birer ilişkiler bütünü olduğu iddiasını ileri sürmektedir. Bu çalışmada ilişkisellik kavramının Uluslararası İlişkiler disiplini açısından ne ifade ettiği ve disipline – eğer getirdiyse – nasıl bir yenilik getirdiğinin sorgulanması amaçlanmaktadır. Bu bağlamda, ilk bölümde sosyal bilimlerin diğer alanlarında ortaya çıkmış olan tözcü (*substantive*) ve ilişkisel (*relational*) yaklaşımlar arasındaki farklara dikkat çekilmektedir. İkinci bölüm, ilişkiselliğin Uluslararası İlişkiler disiplini içindeki yolculuğuna odaklanarak, disipline tanıştırılmasından günümüze bu kavramın dünya siyaseti tartışmaları içinde hangi araştırmacılar tarafından ve nasıl çalışılacağına inceleme yapmaktadır. Üçüncü bölüm, ilişkiselliğin farklı Uluslararası İlişkiler kuramları içinde bir yeri olup olmadığını sorgulamakta ve aynı zamanda bir kavram olarak ilişkisellikten bahsetmeyen kuramların içinde ilişkilere dair zaten var olan varsayımları ele almaktadır. Dördüncü bölüm, literatürde ilişkiselliğe dair var olan az sayıda eleştiriye de değinerek, bu kavrama birkaç yeni eleştiri getirmekte ve ilerlemek için muhtemel tartışma alanları veya çözüm önerileri sunmaktadır. Çalışma, makale boyunca yapılan tartışmaları ve çıkarımları ortaya koyan sonuç bölümü ile sonlandırılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İlişkisellik, İlişkisel Ontoloji, Uluslararası İlişkiler, Tözcülük

Abstract

Since the emergence of International Relations (IR) as a distinct discipline, many theories of IR have made claims, assumptions, and debates about which actors and what types of relationships should be the focus in understanding world politics. The idea of relationality, which is an ontological claim that relations come before actors or units and that everything we analyze as the substance of global politics is actually constituted by a set of relations, has only been around in IR unlike other fields of the social sciences like sociology and philosophy. Only since the late 1990s the concept has begun to gain attention. The purpose of this study is to explore the meaning of the notion of relationality for the

* Dr. Öğr. Üyesi, TED Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, E-mail: cagla.luleci@tedu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0534-8271

field of IR and to determine whether or not it advances the field in any way. The article first analyzes the differences between substantive and relational approaches that have arisen in other domains of social sciences. The second part focuses on how respective researchers have examined relationality in discussions of global politics since it was first introduced to the field of IR. The third section questions whether relationality has a place within different IR theories and also addresses the pre-existing assumptions about relations within theories that do not mention relationality as a concept. The fourth chapter addresses the few existing criticisms of relationality, makes a critique of this concept, and offers possible areas of discussion or solutions for progress. The study concludes with a presentation of the discussions and findings made throughout the article.

Keywords: Relationality, Relational Ontology, International Relations, Substantialism

1. Giriş

Uluslararası İlişkiler'in ayrı bir disiplin olarak var olmaya başlamasından bu yana Uluslararası İlişkiler kuramlarının birçoğu, dünya siyasetini anlamak için hangi aktörler arasındaki ne tür ilişkilere odaklanması gerektiği konusunda iddialarda, varsayımlarda ve tartışmalarda bulunmuşlardır. Bazı kuramlar devletlerin veya ulusların arasındaki çatışmacı güç ilişkilerini çalışmanın açıklayıcı bir kapasitesi olduğunu savunurken, diğerleri aynı zamanda devlet-dışı aktörlerin işbirlikçi ilişkilerini araştırmayı önermiştir. Bunun yanında, üretim ilişkileri, toplumsal cinsiyet ilişkileri, Doğu-Batı veya küresel Güney-Kuzey arasındaki ilişkilere de merkezi önem atfeden kuramlar vardır. Bazı eleştirel kuramlar ise dünya siyasetini daha iyi anlamak ve yorumlamak için önce bilgi ve güç arasındaki ilişkilerin deşifre edilmesi ve sorgulanması gerektiğini savunmuştur. Bu kuramların bir kavram olarak ilişkilere atfettiği önem değişiklik gösterse de, birçoğu ilişkileri sabit veya değişken birimler arasındaki etkileşimler olarak kavramsallaştırmaktadır.

Bir ontolojik iddia olarak ilişkilerin birimlerden önce geldiği ve dünya siyasetinin malzemesi olarak incelediğimiz her şeyin aslında birer ilişkiler bütünü olduğu anlayışı ise Uluslararası İlişkilerde görece yeni bir yaklaşımdır. İlişkisel ontoloji veya ilişkisellik olarak sosyoloji ve felsefe başta olmak üzere sosyal bilimlerin diğer disiplinlerinde daha uzun süredir var olan yaklaşım, 1990'ların sonunda Uluslararası İlişkiler'de de anılmaya başlamıştır. İlişkiselilik diğer disiplinlere göre kısa olsa da hatırı sayılır bir süre önce Uluslararası İlişkiler'le tanıştırdıysa da, son yıllarda bu kavram üzerine olan literatürün daha hızlı bir şekilde geliştiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Eleştirel yaklaşımlar, özellikle de post-kolonyal kuram, 'küresel Uluslararası İlişkiler' yaklaşımları, küresel Güney-Kuzey çalışmaları arasında yayınlanan ilişkisellik, disiplinde uzun yıllardır var olan devlet-birey, yapı-fail, Doğu-Batı, özne-nesne gibi ikiliklerin aşılmasına da bir reçete olarak sunulmuştur.

Bu çalışmada ilişkisellik kavramının Uluslararası İlişkiler disiplini açısından ne ifade ettiği ve disipline girişinden bugüne ne bağlamda ve hangi alanlarda kullanıldığı ve disipline –eğer getirdiyse – nasıl bir yenilik getirdiğinin anlaşılması amaçlanmaktadır. Bu bağlamda, ilk bölümde sosyal bilimlerin diğer alanlarında ortaya çıkmış olan tözcü (*substantive*) ve ilişkisel (*relational*) yaklaşımlar arasındaki farklara değinilmiştir. Bu bölümde bir ontolojik yaklaşım

olarak ilişkiselliğin tanımı ve sabit birimlere odaklanan tözcü yaklaşımlara getirdiği eleştiriler ele alınmaktadır. İkinci bölüm, bir bakıma ilişkiselliğin Uluslararası İlişkiler disiplini içindeki yolculuğuna odaklanarak, disipline tanıştırılmasından günümüze bu kavramın dünya siyaseti tartışmaları içinde hangi yazarlar tarafından ve nasıl çalışılacağını incelemektedir. Üçüncü bölüm, bu özel sayının ortaya çıkış amacına da uygun olarak, ilişkiselliğin Uluslararası İlişkiler kuramları içinde bir yeri olup olmadığını sorgulamakta ve aynı zamanda bir kavram olarak ilişkisellikten bahsetmeyen kuramların içinde ilişkilere dair zaten var olan varsayımları ele almaktadır. Uluslararası İlişkiler içindeki sosyal bilimlerde meta-kuram tartışmaları ve ilişkiselliğin bu tartışmalara nasıl bir yenilik kattığı da bu bölümün temel konularından birini oluşturmaktadır. Dördüncü bölüm, ilişkiselliğe dair var olan az sayıda eleştiriye de değinerek, bu kavrama birkaç yeni eleştiri getirmekte ve ilerlemek için muhtemel tartışma alanları veya çözüm önerileri sunmaktadır. Çalışma, makale boyunca yapılan tartışmaları ve çıkarımları ortaya koyan sonuç bölümü ile sonlandırılmaktadır.

2. Tözcülük ve İlişkisellik

İlişkisellik kavramı üzerine tartışmalar başta sosyoloji olmak üzere sosyal bilimlerin çoğu alanında Uluslararası İlişkiler disiplininden daha erken başlamıştır. Bu kavram, ilk tartışıldığı dönemlerden bu yana sosyal bilimlerin en temel ontolojik tartışması olan “sosyal dünyanın neyden oluştuğu” sorusuna verilen güçlü yanıtlardan biri olarak literatürde kendine yer bulmuştur. Uluslararası İlişkiler’deki ilişkiselliği daha iyi anlamak için sosyal kuramda uzun yıllardır yerleşmiş olan gerçekliğe iki temel yaklaşımı da anlamak gerekir. Bunlar ‘ilişkisel yaklaşım’ ve ‘tözcü yaklaşım’dır. Bunlardan ilki ilişkisel süreçlerin gelişimine odaklanırken, ikincisi sosyal dünyayı ontolojik olarak birbirinden ayrı ‘şeylerin,’ aktörlerin, davranışların üzerinden inceler. İlişkisel yaklaşımda analizin temelini sabit öğeler değil, onlar arasındaki ilişki ağları ve bu öğelerin sözkonusu ağlar içinde nerede konumlandıkları oluşturmaktadır. Başka bir deyişle, aktörler onları meydana getiren ilişki ağlarından bağımsız şekilde var olmaz ve dolayısıyla incelenmezler (Rajaram, 2017, s. 92).

Tözcü yaklaşımlara göre aslanan tözler (özler, şeyler, varlıklar) yani bir diğer deyişle incelenen aktörlerdir. Bu yaklaşımlar analizlerini önceden biçimlenmiş olan ve dış dünya ile çeşitli ilişkilere giren tözler ile başlatmaktadırlar. Buradaki varsayım, varlıklara kendiliğinden içkin olan tözlerin, çeşitli özellikler ve niteliklerin, bu varlıkların ilişkisel niteliğinin önüne geçtiğidir. Varlıkların, diğer şeylerle girdikleri ilişkilere önce var olduğu fikrini açık ya da üstü kapalı biçimde kabul etmiş olan analizlerin bütününe tözcü analizler olarak adlandırmak yanlış olmayacaktır (Emirbayer, 2012).

Bu ontoloji tartışmasına dahil olan ilişkisellik ve ilişkisel sosyoloji yaklaşımı ise, sosyal olanın öncelikli olarak neyden oluştuğu sorusuna yanıt ararken, var olan her şeyin tözlerden değil süreçlerden oluştuğu, dolayısıyla “her şeyin ilişkisel olduğu” iddiasını savunmaktadır (Uluocak, 2016, s. 101). İlişkisel yaklaşımlar, tözlerin önce geldiği ve sonra çeşitli ilişkilere girdiği fikrini reddetmekte ve ‘işkilere önce hiçbir şey olmadığı’ iddiasını savunmaktadır (Bkz. Bourdieu,

1977; Elias, 1970; Bourdieu ve Wacquant, 1992). Bu ayırım ontoloji ile ilgili temel bir yaklaşım farklılığına dayanmaktadır. Tözcü yaklaşım birimleri (*entity*) veya şeyleri (*things*) analizin temeli olarak ele alırken, ilişkisellikte tekrar eden sosyokültürel ve siyasi etkileşimler sosyal analizin temelini oluşturur (Jackson ve Nixon, 1999, s. 292). Buna göre sosyal aktörler de dahil olmak üzere birimler sabit değildir, sürekli değişen ve dönüşen sosyal ilişkilerden oluşmaktadırlar (Rajaram, 2017, s. 92).

Biri birimleri diğeri süreçleri varoluşun temeli olarak ele alan tözcü ve ilişkiselle yaklaşımın arasındaki karşılaştırma, aslında sosyal bilimlerde ve Uluslararası İlişkiler disiplininde “açıklama ve anlama”, “pozitivist ve postpozitivist” veya “rasyonalizm ve reflektivizm” paradigmaları arasında olduğu varsayılan epistemolojik tartışmaların içinde de bir yere sahiptir (Bkz. Hollis ve Smith, 1991; Keohane, 1988; Kurki ve Wight, 2013; Sula, 2021; Lüleci ve Sula, 2016). Pozitivist, rasyonalist veya açıklamacı yaklaşımlar diğerleri tarafından “temelci” (*foundationalist*) bir bilim felsefesine sahip olmakla eleştirilmektedirler (Smith, 1996). Comte’cu bir pozitivistlikten etkilenen bu Uluslararası İlişkiler yaklaşımları sosyal bilimler araştırmalarının doğa bilimin yöntemleriyle yapılması gerektiğini savunurken dünya siyaseti araştırmasına konu olan her şeyin düzenli yasalar tarafından yönetildiğini savunmaktadır (Neufeld, 1995). Bu düzenlilikler Hume’cu bir nedensellik anlayışı ile temellendirilmektedir. Buna göre birimler ve olaylar zamandan, mekandan ve kendisini analiz eden araştırmacıdan bağımsız olarak kendiliklerinden var olmaktadır ve belli davranışlar veya özellikler tüm dış etkenlerden bağımsız olarak belli sonuçları doğurmaktadırlar.

Tözcü yaklaşımların aktörleri kendiliğinden olan ve verili birimler olarak ele alması ve analiz edilen ile analiz eden arasında net bir sınır koyması, bu tip bir pozitivist bilim felsefesi anlayışının sonucudur. İlişkiselikte, aşağıda da bahsedileceği gibi, birimlerin kendiliğinden ve verili birtakım özellikleri olduğu, belli davranışların sonucunun her zaman sabit olacağı, analiz edilenin zaman ve mekandan bağımsız olarak aynı olduğu fikri reddedilmektedir. Aynı zamanda analiz edilen ve eden arasında net bir ayırımın varlığı reddedilmektedir. Birimler ve şeyler sabit olmadığı gibi, onların bilgisine erişme süreci de sosyal, ilişkiselle ve bağlamsaldır. Yani buna göre dünya araştırmacının inceleyeceği bir laboratuvar gibi olmanın ötesinde, kendisinin de bizzat inşa ettiği bir oluştur. Dünya siyasetinin konusu da dolayısıyla birbirinden bağımsız birimlerin belli başlı davranışlarını açıklamak değil, ilişkisellikten oluşan süreçlerin kendisini anlamaktır. Bir sonraki bölüm, Uluslararası İlişkiler literatüründe ilişkiselliğin nasıl ele alındığını daha detaylı şekilde ele almaktadır.

3. Uluslararası İlişkiler’de İlişkisellik

İlişkisellik etrafında dönen tartışmalar felsefe ve sosyolojide daha erken başladıysa da Uluslararası İlişkiler disiplininde ilişkiselliğe dair en erken çağrılardan biri ancak 1990’ların sonlarında ve disiplinin ‘geleneksel ve Amerikan’ köklerine çok da uzak olmayan bir yerden, Jackson ve Nexon’dan gelmiştir (Kurki, 2021, s. 4). Yazarlar, Emirbayer’in (1997) ‘disiplindeki en önemli ayırımın tözcülük ve ilişkisellik arasında olduğu’ iddiasından yola çıkarak, ancak küresel siyasetin

süreçsel (processual) ve ilişkisel doğası iyi anlaşılırsa uluslararası ilişkilerin gerçek bir analizi yapabilir iddiasında bulunmaktadırlar. Bu ayrıma göre Uluslararası İlişkiler kuramlarının birçoğu tözcüdür, yani birimlerin sosyal ilişkilerinden önce de bir aktör olarak var oldukları varsayımını kabul etmektedirler. Jackson ve Nexon'ın (1999) da ortaya koyduğu gibi verili olarak ele alınan bu aktörlerden başlıcası bazı geleneksel kuramlar için devlet olsa da bireyler, toplumlar, etnik gruplar da başka yaklaşımlar tarafından benzer biçimde ele alınırlar.

Tözcü yaklaşımların inceleme alanine giren aktörler değişse de ontolojik kabulleri çok benzerdir. Fakat Emirbayer (1997) tözcü yaklaşımları da kendi içinde ikiye ayırmıştır: 'kendiliğinden hareket' (self-action) ve 'karşılıklı etkileşim' (interaction). Kendiliğinden hareket yaklaşımını benimseyenlere göre, birimler kendi içlerinde sahip oldukları bir kuvvete bağlı olarak harekete geçerler. Uluslararası İlişkiler'deki birimlerin rasyonel aktörler olduğunu iddia eden yaklaşımlar da, birimlerin içsel normlarına bağlı olarak harekete geçtiğini savunan yaklaşımlar da kendiliğinden hareket argümanını savunmaktadır çünkü iki durumda da itici kuvvet içeriden gelmektedir (Jackson ve Nixon, 1999, s. 293). İki yaklaşım da bireycidir ve atomisttir. Öte yandan, Uluslararası İlişkiler'deki birçok kuramsal yaklaşım, karşılıklı etkileşim varsayımı üzerinden analiz yapmaktadır. Buna göre, sosyal davranış 'nedensel karşılıklı bağlantı' (causal interconnection) ilkesine referansla incelenmelidir (Dewey ve Bentley, 1949, s. 108). Başka bir ifadeyle, birimler etkileşimden önce verili ve sabit şekilde vardır ve etkileşim kendi kendine var olan bu birimler arasında gerçekleşmektedir. Uluslararası İlişkiler'de sıklıkla referans verilen 'bیلardo topu modeli' karşılıklı etkileşim yaklaşımını iyi bir şekilde özetlemektedir (Bkz. Wolfers, 1962).

Bu yaklaşımların ikisine göre de birimlerin temel özellikleri değişmez. Karşılıklı etkileşim yaklaşımı, örneğin neorealizm, birimlerin en azından kapasitelerinin ve konumlanmalarının değişebileceğini göz önünde bulundurur. Fakat kendiliğinden hareket yaklaşımı birimlerin neredeyse her türlü değişimlerini gözardı eder. Bu sebeple, Uluslararası İlişkiler'deki her türden tözcü yaklaşım, özellikle Soğuk Savaş'ın sonlarından başlayarak, inşaacılık kuramları tarafından eleştirilmiştir. Buna göre, kendiliğinden hareket yaklaşımının zaten birimlerin hareket noktalarını içsel kuvvetlerden yani kar-zarar hesaplarından veya normlardan aldığı varsayımı dolayısıyla birimlerdeki olası değişimleri görebilmesi neredeyse imkansızdır. Bir bakıma, özcü olmakla eleştirilmişlerdir. Karşılıklı etkileşim yaklaşımlarında ise değişim anlayışı oldukça kısıtlıdır ve buna göre değişen hiçbir zaman birimler değil, yalnızca onların hareketlerine temel oluşturan veya mümkün kılan değişkenlerdir. Ayrıca ilişkisellikte birimler arasındaki ilişki biçimleri işbirlikçi, çatışmacı, rekabetçi vb. şekillerde önceden tanımlanmış değerlerdir. Aksine, ilişkisellik spontandır, değişkendir ve birçok farklı biçimde tezahür edebilir.

Jackson ve Nixon'ın (1999, s. 294) örneğinden yola çıkmak gerekirse, bir ülkenin ekonomik olarak ihracata bağımlı olduğu varsayımı sabit alındığında, bu devletin davranışı yalnızca ihracatın varlığı ve yokluğu durumu bir değişken olarak değiştiğinde farklı olacaktır. Yani devletin failliği tamamen kendisine dışsal olan koşullara bağımlıdır. İlişkisel yaklaşımlarda ise hem yapılar hem failer içiçe geçmiş bir ilişkiler ağı olarak tanımlandığından, kendiliğinden ve birbirinden bağımsız olarak var olmazlar. Sosyal aktörler eylemlerini ilişkilere dayandırmaktadır (Qin, 2016,

s. 37). Bu yaklaşım Uluslararası İlişkiler'deki inşacı kuramın bir orta yol olarak ortaya koyduğu 'karşılıklı-kurucu (co-constitutive)' yapı-fail ilişkisi iddiasının da ötesine geçerek, bu ikiliği tamamen ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır. İlişkisel bir perspektiften bakıldığında faillik "içinde bulunduğu durumların gelişen dinamiklerinden ayrıştırılmaz." Faillik her zaman birden fazla aktörün varlığını gerektiren ve diyaloglarla inşa edilmiş olan ilişkisel bağlamların içine yerleşik durumdadır (Emirbayer, 1997, s. 293-294). Bir başka deyişle faillik "bireyler, toplumlar ve tahakküm yapılarının arasındaki çok katmanlı ilişkilerin" içine gömülü haldedir (Hobson and Sajed, 2017, s. 549). Bu yaklaşımlara göre devlet, sınırlar, güvenlik gibi kavramlar ancak diğer kavramlar ve olgularla olan ilişkileriyle beraber anlamlı hale gelirler (Bigo, 2013, s. 122). Bu bakımdan, kavramlar ilişkisel bir perspektiften bakılarak diğer kavram, pratik ve tasvirlerle olan bağlantıları göz önünde bulundurularak analiz edilmelidir.

Jackson ve Nixon'ın 1990'ların sonlarında disipline tanıttıkları ilişkisellik kavramı, o yıllarda literatürde gözle görülür bir tartışmanın yolunu açmamış, kendine çok geniş bir yer bulmamıştır demek yanlış olmayacaktır. İlişkiseliliğin 2010'ların ortasına gelindiğinde Uluslararası İlişkiler alanında daha çok duyulur olmaya başlaması bu kavramın 'eleştirel' Uluslararası İlişkiler yaklaşım ve kuramları çerçevesinde Asya kültürü ve geleneğine atıfla çalışılmaya başlanmasıyla olmuştur. Örneğin Ling, 2014 yılında yayınlanan kitabında 'ilişkisel materyalizm' kavramını kendi ve ötekini birbirinden ayırmanın imkansız olduğunu savunan Budist ve Daoist argümanlara atıfla geliştirmiştir. Yazar, özellikle yin/yang felsefesine atıfta bulunarak dünya siyasetine diyalektik bir anlayışla yaklaşmanın olası faydalarına işaret etmektedir. Uluslararası İlişkiler'de uzunca bir süredir tartışılan batı-merkezciliği eleştiren Ling, Vestfalyan sistemin 'yang'ının çoklu dünyaların 'yin'ini nasıl domine ettiğini ortaya koymaktadır. Yalnızca küresel kuzey-güney arasındaki eşitsizlikten değil, toplumsal cinsiyet temelli dengesizliklerden de bahseden kitap, "çalıştığımız şeylerin arka planındaki sosyal ilişkiler nedir ve nasıl oluşmaktadır?" (Ling, 2014, s. 39) sorusunu sorarak bu süreçlerdeki ilişkiselliğin, karşılıklı faillik ve ortak sorumluluğun altını çizmektedir. Yazar bu kitabında ilişkiselliği, dominasyon ve güç ilişkilerini ortaya çıkarmak için faydalı ve gerekli bir kavram olarak ele almaktadır.

Benzer şekilde Qin, 2016'da makale ve 2018'de kitap olarak yayınlanan *A Relational Theory of World Politics* başlıklı eserlerinde, Çin kültüründen doğan birtakım kavramlardan faydalanarak bireyci rasyonalizmi eleştirirken, ilişkiselliği net ve anlaşılır şekilde tanımlamaya çalışmaktadır. Yazar, Konfüçyüs geleneğinin *zhongyong* (anlam doktrini) diyalektiği üzerinden dünyayı anlayış biçiminden yola çıkarak, küresel siyasetin aslında bir ilişkiler bütünü olduğunu ve tek tek incelediğimiz özne ve nesnelere tamamının bir biçimde birbirleriyle bağlantılı olduğunu iddia etmektedir. Eserde, yukarıda tözcü yaklaşımlara referansla ele alınan rasyonalite kavramının, geleneksel Uluslararası İlişkiler kuramları tarafından Batıcı bir bireycilik üzerinden tanımlanmasına rağmen evrensel olma iddiasında olması eleştirilmektedir. 'Dünya siyasetinin ilişkisel bir kuramını' önerme iddiasında olan yazar, hem disiplini hem disiplinin incelediği dünya siyasetini değişken ilişkilerden oluşan bir süreç olarak ele almakta ve ilişkiler cinsinden tanımlanan süreçlerin ontolojik olarak diğer her şeyden önce geldiğini iddia etmektedir (Qin, 2016, s. 35-36). Kısaca özetlemek gerekirse, buna göre ilişkisel bir Uluslararası İlişkiler kuramında

temel analiz birimi ilişkilerdir; süreçler, bağlamlar, ilişki içindeki aktörler ve birbirine bağlılık (interconnectedness) ise en temel kavramlardır.

Emilian Kavalski de 2018 yılında yayınlanan *The Guanxi of Relational International Theory* başlıklı kitabında Qin'e benzer şekilde 'Uluslararası İlişkiler'in ilişkisel bir kuramını' bu sefer Çin kültürüne ait olan *guanxi* kavramını temel alarak geliştirmeyi amaçlamaktadır. Kitap, yazarın 'Columbus sendromu' olarak adlandırdığı bir durumu açıklayarak başlamakta ve geleneksel Uluslararası İlişkiler kuramlarını bu sendroma yakalanmış olmakta eleştirmektedir. Buna göre, tıpkı Columbus'un 'keşifleri' sırasında karşılaştığı ve kendi kafasındaki modellerle anlamlandıramadığı şeyleri yok sayması gibi, geleneksel kuramlar da kendi kavram ve modelleriyle açıklayamadıkları anlatı ve tecrübelerin ya farklılığını yok saymakta, ya da Uluslararası İlişkiler'in dışına atmaktadır (Kavalski, 2018, s. 2). Geleneksel kuramların bu sendromdan çıkamamasının sebebi ise, ayrılık ontolojilerini (ontologies of separation) bağlılığın (connectedness) önüne koymalarıdır. Bir diğer deyişle, geleneksel Uluslararası İlişkiler kuramları ilişkisel değil de tözcü bir ontolojiye dayandıkları için, Batı-dışı tecrübeleri görmez hale gelmektedirler. Halbuki Uluslararası İlişkiler disiplini ve kuramları ne Çin merkezli ne de Avrupa merkezli olabilir; aksine dünyadaki değerlerin, anlatıların, uygulama ve tecrübelerin birbirine karışmasından beslenmektedir.

Yazar, disiplinde sıklıkla referans noktası olarak alınan dikotomilerin, tez ve antitezlerin aksine, küresel siyasetin karşılıklı ve karmaşık küresel ilişkiler yoluyla oluşturulduğunu iddia etmektedir. Batı ötesi Uluslararası İlişkiler kuramsallaştırmasında (post-Western IR theorizing) ilişkisellik merkezi bir rol oynamaktadır. Yazar *guanxi* kavramının disiplinde sessiz bırakılan; hegemonya, şiddet, partiarka, emperyalizm ve ırkçılık ile mücadele etme girişimleri arasındaki dayanışmayı sağlamak noktasında çok faydalı olacağını iddia etmektedir. Tüm bu yaklaşımların anlaması gereken, disiplinde ontolojik ve epistemolojik olarak ilişkiselliğin eksik olmasının ve genellikle sabit birimleri olarak devletleri merkeze koyan atomist yaklaşımların dominant olmasının, Uluslararası İlişkiler'in teori ve pratiğindeki eşitsizlikleri körüklediğidir (Kavalski, 2018, ss. 9-10).

Shimizu (2021) ise yine bir Asya öğretisinden yola çıkarak, ilişkiselliği Budizm'e referansla ele almıştır. Yazar *Mahayana Budizm* öğretisinde öznenin yalnızca ilişkilerden ortaya çıktığını iddia etmektedir. Bu ilişkisellik spontandır ve knediliğindedir. Daha önceden belirlenmiş ve kendisine sabit roller atanmış failer tarafından inşa edilmiş değildir. Wendt'in sosyal inşacı Uluslararası İlişkiler kuramından farklı olarak, öznel ilişkileri inşa etmezler, aksine ilişkisellik önce gelir ve bildiğimiz haliyle özneli var eder (Shimizu, 2021, s. 32). Yazar bunu günlük hayattan bir örnekle şöyle anlatıyor:

Önümdeki yazı masası yalnızca ben örneğin bu makaleyi onun üzerinde yazdığmda bir yazı masasıdır. Yazı masası beni ve makaleyi birbirimize belli bir şekilde bağlar ve bu ilişkiselliktir. Bu ilişkiselliğin yani dolayısıyla yazı masasının olmadığı bir durumda ben yazar olmayacaktım ve bu makale de yazılmış olmayacaktı. Benzer şekilde, onu yazı masası olarak kullanacak bir insanın yokluğunda ve onun üzerinde bir makale yazmadığı durumda, bu masa bir yazı masası olmayacaktı (Shimizu, 2021, s. 32).

Yazarın burada anlatmak istediği özneler ve nesnelerin birbirine spontan bir ilişkisellelikle bağlı olduklarıdır. Örneğin aynı masayı üzerinde yazı yazmak için değil de bir fincan çay içmek için kullansaydık, bu onu bir çay masası yapardı (Shimizu, 2021). Biz masanın fonksiyonunu ve bir insanın onu ne şekilde kullanacağını önceden belirleyemeyiz. İşte buna benzer şekilde ilişkisellik sürekli değişim halindedir, süreçseldir ve bağlama bağlıdır. Budizmden esinlenen bu ilişkisellik yorumu, gerçekliğin devamlı değişen doğasına ve kısmen dilin merkezi rolüne yaptığı vurguyla post-yapısalcılığa benzese de, sürekli etik olanı arayışıyla ondan ayrılmaktadır. Fakat bu etik arayışı tüm ilişkiyel yaklaşımlar için geçerli değildir. Geleneksel Uluslararası İlişkiler'in meta-kuramsal tutumunu eleştiren birçok ilişkiyel çerçevenin konuyu ele alışı etik tartışmalarından bağımsız görünmektedir.

Bu noktaya kadar ele alınan Asya öğretilerinden esinlenen çalışmaların ötesinde, Uluslararası İlişkiler alanında ilişkisellik tartışmalarına en kapsamlı katkılardan birini Milja Kurki yapmıştır. Yazar, tözcü ve ilişkiyel Uluslararası İlişkiler yaklaşımları arasındaki ayrımı kuramsal fizikçi Lee Smolin'in evrenin ilişkiselliği yaklaşımından da etkilenerek ortaya koyduğu 'ilişkisel kozmoloji' kavramı ile yapmıştır. Bu yaklaşım, 'tözcü kozmoloji' olarak isimlendirdiği "rasyonel bilginin duyguları, bağlantıları, spirituelliği reddeden üstenci anlayışına" karşı çıkmakta ve bilimin ve bilginin kendisinin de aslında felsefi, ilişkiyel ve siyasi olabileceğini iddia etmektedir (Kurki, 2021, s. 9). Fizikte ilişkiyel dönüşüm, Newtoncu dilin 'objeler ve onların arkaplanları' iddialarını reddederken; aslında hiçbir şeyin kendini oluşturan ilişkiler olmadan bir anlam ifade etmediğini savunmaktadır. Bu süreçsel dünyada aslında ontolojik olarak hiçbir şey ilişkisellikten önce var olamaz. Bütün failer ve objeler temelde yalnızca süreçlerdir ve kendi başlarına var olmaları veya kendilerini oluşturan ilişkilerden bağımsız olarak düşünölmeleri imkansızdır (Kurki, 2021, s. 10). Aktörler kendilerini meydana getiren ilişki ağlarından bağımsız şekilde var olmazlar (Rajaram, 2017, s. 92). Bu bakımdan, ilişkiyel bir yaklaşımda her analiz nesnesi kendi bağlamı içinde, sosyal bir bütünüün parçası olarak anlam kazanmaktadır (Mohr, 2013, s. 101). Kurki'ye göre bu yaklaşım doğa bilimleri ve sosyal bilimler arasında bir köprü olma potansiyeline sahiptir. "çoklu ilişkisellikler" olarak adlandırdığı kavram, türlü kozmolojilerin bir arada olması ve birbirleriyle ilişki içinde olması durumu ile ilgilenmektedir.

4. Kuramlar, İlişkiler ve İlişkisellik

"Uluslararası İlişkileri farklı şekilde yapmak" (*Doing IR Differently*) grubunun bir forumunda da tartışıldığı gibi, uluslararası ilişkileri farklı ve ilişkiyel bir şekilde çalışmak farklı bilme biçimlerini iyi ya da kötü olarak değerlendirmeyi değil, hepsini bir bütünüün parçası olarak görmeyi gerektirmektedir (Trowsell vd., 2021; Kurki, 2021). Amaç, farklı birimler, 'dünyalar' ve bilme biçimleri arasındaki önceden tanımlanmış keskin ayrımları ortadan kaldırmaktır. İlişkisellik bu bakımdan 'Batı merkezli' olmakla eleştirilen Uluslararası İlişkiler disiplininde karşılaşmaya ve hatta kullanmaya alışık olduğumuz 'insan ve insan-dışı', 'kültür ve yaradılış', 'pozitivist ve post-pozitivist', 'eleştirel ve geleneksel', 'Batı ve diğerleri' gibi ikiliklerin ötesine geçmeyi amaçlamaktadır. En temelde, bu gibi kategorilere karşı çıkmaktadır.

Fakat ilişkisellik kavramının disiplin içindeki tartışmasının eleştirel yaklaşımlar arasında gerçekleşmesi de tesadüf gibi görünmemektedir. Zira dünya siyasetinin analizinde ilişkiisel bir yaklaşım benimsemek, pozitivistimin birçok varsayımına eleştirel bir bakışı beraberinde getirmektedir. Ontolojik olarak inşacı ve eleştirel kuramlar ilişkisellik tartışmaları içinde liberalizm ve realizm gibi geleneksel kuramların bireyci ve atomist anlayışını eleştirmişlerdir. Buna göre liberal yaklaşımların uluslararası ilişkilerin aktörü olarak bireye ve realist yaklaşımların devlete yaptığı aşırı vurgu, küresel siyasetin karmaşık ve birbirine bağlı (*interconnected*) yapısını gözden kaçırmaktadır. Aksine, uluslararası ilişkiler çalışmalarının her biri otonom birimlerin değil ilişkilerin analiziyle başlamalıdır (Nordin vd., 2019). Buna göre, ilişkiisel yaklaşım basitçe Uluslararası İlişkiler kuramsallaştırmasının birimler arasındaki ilişkiselliğe odaklanması yoluyla ortaya çıkabilmektedir.

Epistemolojik olarak ise ilişkiisel bir yaklaşım dünyanın bilgisine ‘dışarıdan bir gözle’ erişilemeyeceğini çünkü hiçbir şeyin aslında ‘dışarıda’ olmadığını savunmaktadır (Kurki, 2020). Bilgi de diğer her şey gibi ilişkiiseldir ve ona erişmeye çalışan kimseden bağımsız olarak var olamaz. Başka bir deyişle, pozitivistimin dünyanın gerçeklerini dışarıdan gözlemleyerek açıklayabileceğimiz fikrine karşı çıkmaktadır. Trowsell vd. (2020) ise yine ilişkisellik kavramının epistemolojik olarak ne ifade edebileceğini tartışarak araştırmacı ve araştırılan şey arasındaki ilişkiselliğe dikkat çekmiştir. Yazarlar, araştırılan şeyin araştırmacıdan bağımsız olarak ele alınamayacağına dikkat çekmişlerdir.

Bu meta-kuramsal iddialar göz önüne alındığında, ilişkiselliğin her ne kadar disipline yerleşik ikilikler arasında köprü olmayı amaçlasa da, çoğunlukla eleştirel kuramlar tarafından savunuluyor olması ve geleneksel yaklaşımların eleştirisi üzerine bina ediliyor olması şaşırtıcı değildir. Dünya siyaseti analizlerinde ilişkilerin önemine ilk vurgunun sosyal inşacılık kuramında geldiğini söylemek yanlış olmaz. İnşacı kurama göre küresel siyaset sosyal ilişkiler içinde oluşturulmuştur ve bu yüzden de var olan her şey aslında karşılıklı-kurucu (*mutually constitutive*) sosyal aktörlerin davranışları ve ortak anlayış biçimlerinin sonucudur (Wendt, 1999). Wendt’in 1992 yılında yayınlanan “Anarchy is what states make of it” makalesi, devletler arası ilişkilerin yapısını tanımlamayı hedeflemekte ve dünya siyasetinde sosyal etkileşim süreçlerinin önemine vurgu yapmaktadır. Fakat burada analiz ilişkilerden değil birimlerden başlatılmaktadır ve temel aktörler devletlerdir. Sosyal inşacılığa göre Uluslararası İlişkiler ilişkiisel süreçlerin bireyler ve devletler arasındaki öznelerarası pratikler yoluyla nasıl inşa edildiği ile ilgilenmesi gerektiğini savunmaktadır (Kurki, 2020, s. 132). Fakat buna göre, ontolojik olarak birimler hala ilişkilerden önce gelmektedir.

İlişkisellik ve ilişkiisel ontoloji tartışmalarının, post-yapısalcılık etrafında şekillenen kuramsal tartışmalarla gözle görülür kesişim noktaları olduğunu ifade etmekte fayda var. Post-yapısalcılık hem ontolojik tözcülüğe hem epistemolojik temelciliğe (*foundationalism*) önemli eleştiriler getirmektedir (Torfing, 1999). Katı pozitivist varsayımların ve geleneksel kuramların eleştirisi bir yana; kavramlar, kuramlar ve disiplinler arasındaki keskin sınırların yeniden düşünülmesi, disiplinde yer etmiş ikiliklerin sorgulanması, beraberinde gelen yapısöküm tartışmaları, ilişki

ağlarına ve bu ağların oluşum süreçlerine olan vurgu post-yapısalcılık ve post-modernizm tartışmalarının da merkezinde bulunmaktadır (Bkz. Peoples ve Vaughan-Williams, 2010). Post-yapısalcı yaklaşımlara göre kendi ve öteki arasındaki keskin ayrımın reddedilmesi ile özneler ve nesnelere arasındaki yoğun karşılıklı etkileşimin, bağımlılığın ve ilişkiselliğin tam anlaşılması mümkün olabilmektedir (Campbell ve Dillon, 1993). Sabit birimler ve 'çatışan kavramlar' arasındaki bu ikiliklerin yeniden üretilmesi ve kategorilere dayanan çalışmaların devam etmesi hem Uluslararası İlişkiler disiplini hem de dünya siyasetinde dahil edilme ve dışlama pratiklerinin daha çok yerleşmesi anlamına gelecektir (Walker, 1993, s. 18).

Sosyal inşacılık ve post-yapısalcılığa benzer şekilde, başka eleştirel yaklaşımlar da dünya siyasetinde ilişkilerin önemine farklı bakış açıları ve farklı vurgularla değinmiştir. Örneğin Eleştirel Kuram, sosyal bilimler ve daha özel olarak Uluslararası İlişkiler'deki evrenselci (*universalist*) anlayışı ve bu anlayışın özcü (*essentialist*) varsayımlarını eleştirmektedir (Campbell, 1998). Benzer şekilde Marksist kuram, üretim ilişkilerine ve sınıf ilişkilerine odaklanırken, atomist ve bireyci bir ontolojik bakışın küresel siyasette gördüğümüz her şeyin sosyal yapısal ilişkiler içinde oluştuğunu görmemize engel olduğunu iddia etmektedir (Rupert, 2006). Marksist kuramın temsilcileri atomist bakış açısının dünya siyasetindeki eşitsiz ilişki yapılarının görünür kılınmasına engel olduğunu iddia ederken, Feminist yaklaşımlar ise aynı ihmalin toplumsal cinsiyet temelli düzenin sosyal oluşumunu gözden kaçırmamıza sebep olduğunu tartışmaktadır. Bu eleştirilere göre, birimlerin veya aktörlerin verili özelliklere sahip oldukları ve varsayılan davranış biçimlerinin evrensel bir gerçekliği temsil ettiği iddiası sorunludur ve dünya siyasetinin ilişkiseliğini görmemizi engellemektedir.

Bütün bu yaklaşımların ortak yanı, geleneksel Uluslararası İlişkiler kuramlarının belli başlı varsayımlarına eleştirel bir şekilde yaklaşmaları ve dünya siyasetinde ilişkilerin önemine vurgu yapmalarıdır. Fakat burada ele alındığı şekliyle bir ontolojik yaklaşım olarak ilişkiselliğin ve 'küresel Uluslararası İlişkiler'in (*Global IR*) en önde gelen savunucularının post-kolonyal yaklaşımlar olduğunu iddia etmek yanlış olmayacaktır (Kurki, 2021, s. 5). Literatür incelendiğinde ilişkisellik üzerine olan tartışmaların büyük çoğunluğunun post-kolonyalizm, Batı-ötesi kuramsallaştırma, Kuzey-Güney ilişkileri alanlarıyla kesiştiği görülmektedir. Feminist kuram veya toplumsal cinsiyet çalışmaları araştırmacıları ise Uluslararası İlişkiler disiplininde ilişkisellik kavramına aynı yoğunlukta olmasa da değinen bir diğer yaklaşım olmuştur. Örneğin çalışmaları bu iki kuramdan da etkilenen yazarlar Agathangelou ve Ling (2009) ikilikleri aşmak üzerine yaptıkları tartışmada, kendi (*self*) ve ötekini (*other*) ilişkiseli olarak birbirine bağlı olduğunu ve bu ilişkiselliğin sosyal dünyanın temelini oluşturduğunu iddia etmektedirler. Olgular ve kavramları öznelerarası ilişkiler olarak anlayıp kavramsallaştırma, 'ben' ve 'öteki' arasında keskin bir ayrım olduğu fikrini de minimize etmektedir.

Post-kolonyal yaklaşımlar ise 'Batı-dışı' dünyanın çoklu ve ilişkiseli yapısını ve Uluslararası İlişkiler'de diğer özne ve nesnelere nasıl ilişki içinde olduğumuzu yeniden düşünmemiz gerektiğini savunmaktadır (Quejazu, 2016). Geleneksel kuramların tözcü anlatıları, küresel siyasetin ilişkiseli yapısını gizlemekte, görünmez kılmaktadır (Kurki, 2021, s. 4). Aksine, disipline yerleşik

ikilikler üzerinden dünya siyasetini açıklamak yerine, 'güçlü' ve 'zayıf'ın karşılıklı-kuruculuğunu görmek için sosyal dünyanın ayrı ayrı ve çatışan birimlerden değil ilişkilerden oluştuğu varsayımını benimsemek gerekmektedir (Barkawi ve Laffey, 2006, s. 349). Post-kolonyal yaklaşımlara göre tözcü ve atomist bakış açıları dünya siyasetinde failliği anlamakta ve tanımlamakta da bu sebeplerle yetersiz kalmaktadırlar. Bu literatürde vurgu yapılan diğer bir konu ise dünya siyasetinde faillik tartışması olmuştur. Yukarıda da bahsedildiği gibi ilişkisellik fail-yapı ikilemine bir çözüm olup olamayacağı bağlamında tartışılmış ve bir orta yol olarak değerlendirilmiştir. Aynı zamanda ilişkiyel yaklaşımlara göre siyasette faillik klasik kuramların iddia ettiklerinden daha dağıtılmış durumdadır. Bu bakış açısı, geleneksel kuramları faillik tartışmalarında devlet merkezli olmakla eleştirilmenin ötesine gitmiştir. Örneğin, insan ve insan-dışı varlıkların arasındaki tüm ilişkiler siyasetin konusu olduğuna göre, bu siyasetin failleri basitçe yalnızca devletler olmadığını gibi elitler veya toplum da olamaz. Bu yüzden de yalnızca birimlere odaklanan veya failliği tek taraflı ele alan yaklaşımlar, dünya siyasetinin ilişkiyel yapısını ve sorumluluğun birçok aktör tarafından paylaşıldığını göremez olmaktadır.

İlişkisellik tartışmaları felsefe ve sosyolojiden faydalanarak Uluslararası İlişkiler disiplini içinde yeni bir tartışma alanı açmış ve kuramsal ve meta-kuramsal iddialar bakımından var olan bakış açılarını genişletmiştir. Fakat ilişkisellik kavramı ve disiplindeki ele alınış biçimi eleştiriden muaf da kalmamıştır. Bir sonraki bölüm hem ilişkiselliğe getirilmiş olan eleştirileri ele almakta hem yeni tartışma alanları açmayı amaçlamaktadır.

5. İlişkiselliğe Eleştirel Bir Bakış

İlişkisellik sosyal ve toplumsal olanın analizine önemli katkılarda bulunma potansiyeline sahip bir kavram olsa da, özellikle Uluslararası İlişkiler literatüründeki ilişkisellik tartışmalarına eleştirel bir gözle bakmak mümkündür. Burada kavrama ve literatürde ele alınış biçimine birbiriyle bağlantılı birkaç temel eleştiri getirilecek ve ilerlemek için birtakım çözüm önerileri sunulurken daha fazla tartışma için alan açılacaktır.

İlk olarak, yukarıda da bahsedildiği gibi ilişkilere yapılan vurgu Uluslararası İlişkiler disiplini içinde yeni değildir ve bu sebeple ilişkiselliğin disipline ne kadar katkı veya yenilik getirdiği bir sorgulama konusu olmaktadır. Dünya siyasetine etki eden veya onu şekillendiren ilişkilerin analizi adından da anlaşılacağı gibi Uluslararası İlişkiler'in en temel meselelerinden biridir. Her ne kadar geleneksel kuramlar olarak ele alınan realizmler ve liberalizmler birtakım birimleri ve onların davranışlarını disiplinin ana konusu olarak sunmuşsa da; inşacılık yaklaşımları sosyal ontolojinin dolayısıyla değişimin, karşılıklı etkileşimlerin ve süreçlerin altını güçlü bir şekilde çizerek özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemden itibaren disipline dönüştürücü bir etkiye sebep olmuştur. Burada Fierke'nin (2007) tanımından yola çıkarak konvansiyonel ve eleştirel inşacılık yaklaşımları arasındaki farka da değinmek gerekmektedir. Bu yaklaşımların ikisi de sosyal ontolojiye bağlıyken, konvansiyonel inşacılık eleştireller tarafından hala pozitivizmin varsayımlarından soyutlanamamış olmakla eleştirilmektedir. Konvansiyonel inşacı olarak

kendisine referans verilen Wendt'in devletlerarası karşılıklı ilişkileri incelediği çalışmasına önceki bölümde değinilmişti. Orada da bahsedildiği gibi, Wendt dünya siyasetinin ilişkisel doğasından bahsetse de, ilişkileri ele alış biçimi ve dünya siyaseti içinde ilişkileri konumlandırış biçimi ilişkisellik yaklaşımından farklıdır. Diğer konvansiyonel inşacı yaklaşımlar ve tözcü kuramlar gibi Wendt'in inşacılığı da ontolojik olarak birimleri (söz konusu makalesinde *alter* ve *egoyu*) ilişkilerin önüne koymaktadır.

Fakat özellikle eleştirel inşacılık post-yapısalcılığa benzer biçimde öznelerarası ontolojinin önemine vurgu yapmakta ve birbirine bağlılığın (*interconnectedness*) ve birbirinin içine geçmiş ilişki ağlarının dünya siyasetini anlamadaki önemini vurgulamaktadır. Buna göre yapılar, failler, aktörler, çıkarlar ve kimlikler karşılıklı olarak inşa edilmiştir (Onuf, 1998). Öznelerarası normlar ve pratikler olmadığında bu birimler aynı şekilde var olmamaktadır. Fakat her ne kadar eleştirel inşacılık geleneksel kuramlarla birlikte konvansiyonel inşacılığı birimleri ve ilişkileri verili almakla eleştirse de (Weldes, 1996), öznelerarası ontolojiye yaptığı vurguyu ilişkisel ontoloji konusunda yapmamıştır. İlişkisel ontoloji ise 'önce özneler vardır ve sonra ilişkileri inşa ederler' varsayımının ötesine geçip, 'ilişkisel önce gelir ve birimleri, aktörleri, şeyleri inşa eder' iddiasını savunmaktadır. Bu bakımdan, inşacılıktan daha çok post-yapısalcı yaklaşımlarla yakınlık gösteren ve yoğunlukla post-kolonyal araştırmalar tarafından benimsenen ilişkisellik kavramı disiplinde yeni kuramsal ve meta-kuramsal tartışma ve araştırma alanları açmıştır demek yanlış olmayacaktır.

İkinci olarak, yukarıda da değinildiği gibi ilişkisel ontoloji Uluslararası İlişkilere yeni kavramsal, kuramsal ve ampirik analiz araçları sunarken, disiplinde uzun süredir var olan ikilikleri ve kategorileri de sorgulamayı amaçlamaktadır. Devlet, toplum, kültür, insan, çevre, aktörülük, siyasi faillik gibi 'araştırma nesnelere'nin değişmez olduğu düşünülen tanımlarını yeniden düşündürmeyi hedeflemektedir. İnsanın analiz ettiği diğer alanlardan, yani insan-dışı her türlü alandan bağımsız ve izole olduğu fikrine karşı çıkarken, bu sayılanların hepsinin sabit ve verili olduğu varsayımını da eleştirmektedir. Bu yaklaşım literatürde birçok yeni araştırma alanını mümkün kılmış; örneğin insan-dışı faillik, süreç izleme analizi, kimliğin inşasının analizi gibi konularda ufuk açıcı tartışma alanları ortaya çıkarmıştır.

Fakat Uluslararası İlişkiler'in geleneksel kuramlarını Batılı/Modern ve atomist bir ontolojiye sahip olmakla eleştiren ilişkisel yaklaşımlar, ilişkiselliği akademik tartışma içinde konumlandırmaya çabalarken, Querejazu'nun (2021, s. 3) da "kaçınılmaz tuzak" olarak değindiği, ilişkiselliği ilişkileri 'şeyleştirilen' (*reification*) ve onları sabit ve önceden tanımlı birer birim haline getiren şekillerde tanımlama hatasına düşebilmektedirler. Bu tabii ki ilişkisel ontolojinin kendi eleştirdiği 'hataya' kendisinin de düşmesi riskini barındırmaktadır. İlişkisel olanın tanımlama ve araştırma aşamasında bilinçli veya bilinçsiz olarak tekrar analiz edilecek bir 'şey' veya 'birim' haline dönüşürmesi aslında oldukça "kaygan bir zemin"dir (Trowsell vd., 2020). Bir kavramın veya olgunun "-lik ve -izm"ler (*relationality* veya *relationalism*) olarak ele alınması çoğunlukla benzer sorunları beraberinde getirmektedir (Querejazu, 2021, s. 6). Böyle olduğunda ilişkisellik sürekli

devam eden ve dönüşen bir süreç olarak görülmekten çıkıp, kendi başına sabit bir tanımı olan ve halihazırda olup bitmiş bir birim gibi ele alınabilmektedir.

Benzer sorunların kendini bir düşünce okulu, kuram veya kavram olarak net ve dışlayıcı şekilde tanımlamama iddiasında olan başka yaklaşımlar için de var olduğunu iddia etmek yanlış olmayacaktır. Kuram, kavram ve yaklaşımların etrafındaki net tanımlanmış sınırları reddeden bakış açılarının, özellikle sözkonusu ampirik analizler olunca ortaya koydukları tanımlar, kavramsallaştırmalar ve kullanıkları yöntemler konusunda bir muğlaklık yaşamaları kaçınılmaz olmasa da zorlayıcı görünmektedir. Dolayısıyla, şeyleşme riskinin önüne geçmek için atılması gereken öncelikli adımlardan biri, ilişkiselliğin ne olduğunu tanımlama girişimlerinin ötesine geçerek, aynı anda var olan karmaşık ilişkiselliklerin nasıl ve ne şekilde gerçekleştiğinin analizini yapmaya başlamak olabilir. Bu da süreklilik arz eden ve devamlı dönüşen karşılıklı kurucu süreçlerin nasıl 'gerçeklik' olarak ele alınan 'şeyleri' veya her türden 'analiz nesnesini' oluşturduğuna odaklanmayı gerektirir. Bu öneri, ilişkiselliğe yöneltilebilecek yöneme dair eleştiri ile de yakından ilgilidir.

Son olarak, ilişkiselliğin kuramsal seviyede tanımlanması fakat uygulamada ilişki bir analiz nasıl görüneceğine dair somut bir yol ortaya koyulmamış olması hem yukarıda belirtildiği gibi şeyleşme riskini beraberinde getirmekte, hem de ilişki analiz yapmanın önünde engel oluşturabilmekte veya meta-kuramsal varsayımlarla tutarsız yöntemlere başvurulmasına sebebiyet verebilmektedir. İlişki ontolojinin ilgili iddia ve varsayımlarını hatırlamak gerekirse; bu yaklaşım ilişkilerin birimlerden önce geldiğini iddia etmekte, 'analiz düzeyleri' veya disiplinler arasındaki belirgin sınırları reddetmekte, kategorileri ve ikililikleri sorgulamakta, pozitivist bilme ve araştırma yöntemlerini reddetmektedir. Başka bir deyişle, her özne, nesne, ilişki biçimi, süreç, disiplinin 'sınırlarını' aşarak ilişkiselliğin konusu olabilmektedir. Peki her şey Uluslararası İlişkiler'in konusu olacaksa, bunları analiz etmek nasıl mümkün olacak? İlişkiselliği tanımlama ve anlama hedefinde olan çalışmaların sözkonusu yöneme ve analize geldiğinde 'nasıl?' sorusunun cevabını net bir şekilde vermediği görülmektedir ki bu da ilişki ontolojinin post-yapısalcılığa benzer şekilde 'yeni sınırlar inşa etmeme iddiasıyla uyumlu görünmektedir.

Kurki'ye göre (2021) ilişki analizinin kriteri "esneyebilmek, dünyayı algılayış ve kavramsallaştırış biçimlerimizden ayrılmak ve kendimizi yeni dünyaya doğru salıvermektir." Tucker (2018, s. 227) ise benzer şekilde ilişkiselliği "bağlantıları ve karşılıklı bağlılığı vurgulayan bir araştırma duyarlılığı" olarak tanımlamaktadır. Jackson ve Nixon (1999, s. 301) ise tözcü yaklaşımlar karşısına 'süreçsel ilişkiselliği' koyarken bunu basitçe "mantıksal sıralamada sosyal etkileşimin kendisini birimlerin harekete geçişinden önceye koymak" olarak ifade etmektedir. Bu tanımlamaların analizlere yol göstermek açısından ne ifade ettiğini somutlaştırmak ise oldukça güç görünmektedir. Sözkonusu bir vakayı belli bir yöntemle ilişkisellik perspektifinden anlamak olduğunda ise araştırmacılar yine başta eleştirilen birimler ve kategorilerle çalışmak durumunda kalabilmektedirler. Querenjazu (2016, s. 6), Agathangelou ve Ling'in (2004) dahi alana yenilikçi bakış açıları getirme konusundaki önemli katkılarına rağmen bu tuzaktan kaçamadığını iddia etmektedir. Benzer şekilde Pan (2018) ilişki ontolojide önemli olanın ilişki içindeki birimler

olduğunu reddetmeyen analizinde, sabit öğelere odaklanma sonucundan kaçmamaktadır. Bu da yine ilişkileri şeyleştirme riskini beraberinde getirmektedir. Qin (2018) de diplomasiyi ilişkisel bir pratik olarak kavramsallaştırmayı hedefleyen çalışmasında pratiklerin, süreçlerin ve ilişkilerin diplomasi için öneminden bahsetmiştir. Yazar, dışişleri bakanlıklarını diplomasinin “esas aktörleri” (*pivotal relator*) olarak tanımlamıştır ve bu kurumların “diğerleriyle ilişkilerine göre yargılarda bulunduğunu ve kararlar verdiğini” iddia etmiştir (Qin, 2018, ss. 168-9). Hatta yazar bakanlıkların rasyonel aktörler oldukları varsayımını kabul etmiş, ancak “rasyonelliğin ilişkisellik açısından tanımlandığını” iddia etmiştir.

İlişkiseliliğin vaka incelemelerde bir analiz çerçevesi olarak uygulandığı Shimizu'nun (2021) makalesini de bir örnek olarak ele almakta fayda var. Yazar ilk vaka olarak Okinawa'daki Amerikan üssü tartışmalarını Japonya-ABD diplomatik ilişkileri ve toplumun tepkisi açısından incelemiştir fakat analizinde karşılıklı etkileşim halinde olan Okinawa halkı, Japon hükümeti, Japon siyasetçi Akihito gibi birçok birimin pozisyonuna dikkat çekmektedir. Her ne kadar geçmiş ilişkilere ve ilişkilerin inşa sürecine kısaca değinse de, analiz bu aktörlerin ilişki biçimlerini verili olarak ele almaktadır. Diğer vaka olan Nazilerin Danimarka'yı işgali incelemesinde Shimizu (2021, ss. 39-40) Danimarka ordusunun işgale tepkisizliğini ele alırken, ordunun gücünün yetersizliği sebebiyle harekete geçmediğini ve bunun geleneksel Uluslararası Kuramları'nın temel iddiası olan egemenlik kavramıyla açıklanamayacağını, ancak ilişkisellik bağlamında anlaşılabilirliğini savunmaktadır. Halbuki yazarın ordunun muhtemel sonuçları hesaplayarak karar aldığı iddiası, rasyonalist bir argümandır. Son vaka olarak yine II. Dünya Savaşı sırasında Japonya ve Güney Kore arasındaki seks köleliği sorunu hakkındaki diplomatik ilişkileri inceleyen çalışma, burada da ilişkiyel bir çerçeve olarak Mahayana Budizmin kurbanların özür talebini yerine getirecek bir telafi sistemi olarak uygulanmamasını sorunsallaştırmaktadır. Yazar bütün örneklerde ilişkileri incelemektedir fakat bir analiz perspektifi olarak ilişkiselliğin bu incelemelere olan katma değeri tam olarak anlaşılammaktadır. Sözkonusu ilişkiselliğin ne olduğunun ve nasıl tanımlandığının ötesine geçip, bir olguyu veya vakayı analiz etmek olduğunda, bunu ilişkileri bir analiz birimi olarak somutlaştırmadan ya da birimlerin/aktörlerin davranışlarının altını çizmeden yapmak oldukça zor görünmektedir.

Kurki'ye göre (2021, s. 14) bu ve benzeri eleştiriler ilişkisellik kavramının temellerini iyi anlayamamış ve evrenselcilikte sıkışmış bakış açılarının sonucudur. Fakat var olan çalışmalar incelendiğinde, meta-kuramsal ve kuramsal seviyede tartışmaların ötesine geçip ‘bir analiz çerçevesi olarak ilişkisellik’ üzerine üretmeye yöneldiğinde, nasıl bir yöntem uygulanacağı konusundaki muğlaklığın da bir sonucu olarak, çoğu çalışmada ilişkilerin şeyleştirilmesi sorunu ortaya çıkmakta veya ilişkileri inceleyen diğer kuramların ötesine geçen bir analiz ortaya çıkmamaktadır. Ontolojik olarak ilişkilerin birimlerden önce var olduğu iddiasına rağmen, vaka incelemelerinde birimler bir biçimde tanımlanmadan ilişkilerin nereden başlatılarak analiz edileceği bir soru işareti olarak kalmaktadır. Bu alanda yapılacak çalışmaların “İlişkisel bir analizin yöntemi ne olmalıdır?” sorusundan yola çıkmaları bu sorunun çözümüne yönelik önemli bir adım olacaktır.

6. Sonuç

İlişkisel Uluslararası İlişkiler disipliniyle 1990'ların sonunda tanıştırmış; kuramsal ve meta-kuramsal tartışmalar içinde kendine önemi giderek artan bir yer inşa etmeye başlamıştır. Bu çalışma, ilişkiselğin Uluslararası İlişkiler dışındaki tanımını ve iddialarını özetledikten sonra, disiplin içindeki yerine ve kullanımına odaklanmıştır. Buna göre ilişkisel yaklaşımlar Uluslararası İlişkiler kuramlarının ilişkileri ele alış biçimini birkaç temel bakımdan eleştirmektedir: (1) birimleri (örn. devlet, birey) ön plana çıkarıp arkaplanları (örn. çevre, maddi kaynaklar) ihmal etmek; (2) ilişkileri birimler arası etkileşimlere indirgemek (örn. uluslararası ilişkiler, ulusötesi ilişkiler); (3) uluslararası ilişkilerin temel öznelere insanlarla sınırlı tutmak ve insan-dışı faileri yoksaymak (Kurki, 2020, s. 17).

Bunun yerine ilişkisel birimlerin ve arkaplanların da ilişkilerden oluştuğunu, tüm bunlar arasında karmaşık bir ilişkisel ağ bulunduğunu savunmaktadır. Aynı zamanda dünya siyasetinin faillerinin insanlarla ve sosyal aktörlerle sınırlı tutulamayacağını, insan-dışı öznelere de failiği olduğunu iddia etmektedirler. Bu 'post-humanist' yaklaşım insan-dışı failiğe odaklanırken insanın failiğinin ve sorumluluğunu hızlıca bir kenara bırakılması ve dolayısıyla aslında hala kolonyal projenin bir parçası olması üzerinden eleştirilmişse de (Chandler, 2015) ilişkiselğin disiplinde özellikle meta-kuramsal düzeyde yeni tartışma alanları açmış olması birçok araştırmacı tarafından olumlu karşılanmıştır.

Bu çalışma, ilişkiselği tanımlayıp temel eleştiri, iddia ve varsayımlarını ortaya koymakla kalmamış; kavrama ve disiplinindeki kullanımına birkaç eleştiri getirmiştir. İlk olarak, yukarıda da ele alındığı gibi, çeşitli şekillerde tanımlanmış olan 'ilişkilerin' dünya siyasetindeki önemi daha önce başka Uluslararası İlişkiler kuram ve kavramları tarafından da yapılmıştır. Hatta bunu bir adım öteye taşıyarak karşılıklı-kuruculuğun ve ilişkilerin inşa edildiği süreçlerin merkezi bir yer aldığı çalışmalar da özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde giderek artarak disiplin içindeki etkisi artırmıştır. Fakat, bu çalışmanın burada vardığı sonuç, ilişkiselğin özellikle bir meta-kuramsal varsayım olarak, birimlerden önce ilişkilerin var olduğu iddiası ile, disiplinindeki kuram tartışmalarında yeni bir kapı açmış olduğudur.

Çalışma daha sonra Querejazu'nun 'şeyleştirme riski' olarak ele aldığı probleme değinmiş ve literatürdeki birçok çalışmanın ilişkileri tanımlayış ve ele alış şeklinin onu bir başka sabit birime çevirme riskinin var olduğu sonucuna varmıştır. Bununla bağlantılı olarak çalışmanın yönlendirdiği bir diğer eleştiri, literatürdeki çoğu çalışmanın betimleyici nitelikte olup ilişkiselğin *ne* olduğunu tartışıyor olduğu, fakat ilişkiselğin *nasil* araştırılıp sunulacağı konusundaki çalışmaların yetersiz kaldığı sonucuna varmaktadır. Buna göre ilişkiselği vaka incelemesinde bir analiz çerçevesi olarak kullanan çalışmalar, ya meta-kuramsal olarak uyumsuz olan yöntemlere başvurmakta, ya da daha önceki kuramsal çalışmaların yaptığından farklı olmaksızın basitçe sabit veya dönüşen birimler arasındaki ilişkileri incelemeye devam etmektedir. Buradan ilk iki eleştiriye geri dönmek gerekirse, çalışmalar ya ilişkileri bir analiz düzeyi veya bir başka sabit birim

olarak ele alıp 'şeyleştirme' tuzağına düşmekte, ya da sosyal inşacılık yaklaşımlarının uzunca bir süredir üretegildiği analizlerden çok farklı bir sonuç ortaya koyamamaktadır.

Bu inceleme ve yorumlar ışığında makaleyi bitirmeden bu çalışmanın vardığı sonucu kısaca yinelemekte fayda var. İlişkisellik Uluslararası Disiplininde kuramsal ve meta-kuramsal düzeylerde yeni tartışmalar başlatarak disipline önemli katkılarda bulunmaktadır. Bu katkılarıyla kendine disiplinin merkezi tartışmaları arasında hızlıca yer bulmaktadır. Fakat var olan çalışmaların ilişkisel bir yaklaşımla dünya siyasetini analiz etmekteki performanslarına bakıldığında; 'ilişkiseliliğin bir analiz çerçevesi olarak kullanımı' ve 'ne gibi yöntemler yardımıyla ilişkisel bir analiz yapılabileceği' soruları, üzerine daha fazla araştırma yapılması gereken alanlar olarak öne çıkmaktadır.

Kaynakça

- Agathangelou, A. & L. H. M. Ling. (2004). The House of IR: The House of IR: From Family Power Politics to the Poisies of Worldism. *International Studies Review*, 6(4), 21-49. Doi: 10.1111/j.1521-9488.2004.00448.x
- Agathangelou, A. & L. H. M. Ling. (2009). *Transforming World Politics: From Empire to Multiple Worlds*. Londra: Routledge.
- Barkawi, T. & Laffey, M. (2006). The postcolonial moment in security studies, *Review of International Studies*, 32(2), 329-352. Doi: 10.1017/S026.021.0506007054
- Bigo, D. (2013). International Political Sociology. P. D. Williams (Ed.), *Security Studies: an introduction* içinde (ss. 120-134). Londra: Routledge.
- Bourdieu, P. & Wacquant L. J. D. (1992). *An invitation to reflexive sociology*. Chicago: University of Chicago Press.
- Bourdieu, P. (1977). *Outline of a theory of practice*. Stanford: Stanford University Press.
- Campbell, D. (1998). *Writing Security: United States Foreign Policy and the Politics of Identity*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Campbell, D., & Dillon, M. (Eds.). (1993). *The political subject of violence*. Manchester: Manchester University Press.
- Chandler, D. (2015). Post-political ontologies and the problems of anthropocentrism: A reply to Tsouvalis. *Global Discourse*, 1(2), 40-42. Doi: 10.1080/23269.995.2015.1011935.
- Dewey, J. & Bentley, A. (1949). *Knowing and the Known*. Boston: Beacon Press.
- Elias, N. (1970). *What is sociology?*. New York: Columbia University Press.
- Emirbayer, M. (1997). Manifesto for a Relational Sociology. *American Journal of Sociology*, 103(2), 281-317.
- Hobson, J. M. & Sajed, A. (2017). Navigating Beyond the Eurofetishist Frontier of Critical IR Theory: Exploring the Complex Landscapes of Non-Western Agency. *International Studies Review*, 19(4), 547-572. Doi: 10.1093/isr/vix013.
- Hobson, J. M. (2007). Is critical theory always for the white West and for Western imperialism? Beyond Westphalian towards a postracist critical IR. *Review of International Studies*, 33(S1), 91116. Doi: 10.1017/S026.021.0507007413.
- Hollis, M. & Smith, S. (1991). *Explaining and Understanding International Relations*. Oxford: Clarendon Press.

- Jackson, P. T. & Nixon, D. H. (1999). Relations Before States: Substance, Process and the Study of World Politics. *European Journal of International Relations*, 5(3), 291-332. Doi: 10.1177/135.406.6199005003002.
- Kavalski, E. (2018). *The Guanxi of Relational International Theory*. Londra: Routledge.
- Keohane, R. O. (1988). International Institutions: Two Approaches. *International Studies Quarterly* 32(4), 379-96. Doi: 10.2307/2600589.
- Kurki, M. (2020). *International Relations in a Relational Universe*. Oxford: Oxford University Press.
- Kurki, M. (2021). Relational Revolution and Relationality in IR: New conversations. *Review of International Studies*. 1-16. Doi:10.1017/S026.021.0521000127.
- Kurki, M, & Wight, C. (2013). International Relations and Social Science. Dunne, T., Kurki, M., and Smith, S. (Ed). *International Relations Theories* içinde (14-35). Oxford: Oxford University Press.
- Ling, L. H. M. (2014). *The Dao of World Politics: Towards Post-Westphalian, Worldist International Relations*. Londra: Routledge.
- Luleci, C. & Sula, İ.E. (2016). Survival 'Beyond Positivism?' The Debate on Rationalism and Reflectivism in International Relations Theory. *Politikon: The IAPSS Journal of Political Science*, 30, 43-55. Doi: 10.22151/politikon.30.3.
- Mohr, J. W. (2013) Bourdieu's relational method in theory and practice: From fields and capitals to networks and institutions (and back again). F. Depelteau & C. Powell (Ed.), *Applying Relational Sociology: Networks, Relations, and Society* içinde (ss. 101-135). New York: Palgrave Macmillan.
- Neufeld, M. A. (1995). *The restructuring of International Relations theory*. New York: Cambridge University Press.
- Nordin, A. H. M. v.d. (2019). Towards global relational theorizing: A dialogue between Sinophone and Anglophone Scholarship on Relationalism. *Cambridge Review of International Affairs*, 32(5), 570-581. Doi: 10.1080/09557.571.2019.1643978.
- Onuf, N. (1998). Constructivism: A User's Manual. V. Kubalkova, N. Onuf & P. Kowert (Ed.) *International Relations in a Constructed World* içinde (ss. 58-78). Londra: Routledge.
- Qin, Y. (2018). *A Relational Theory of World Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Querejazu, A. (2016). Cosmopraxis: Relational methods for a pluriversal IR. *Review of International Studies*, 1-16. Doi: 10.1017/S026.021.0521000450.
- Pan, C. (2018). Toward a new relational ontology in global politics: China's rise as holographic transition. *International relations of the Asia-Pacific*, 18(3), 339-367. Doi: 10.1093/irap/lcy010.
- Peoples, C. & Vaughan-Williams, N. (2010). *Critical Security Studies: An Introduction*. Londra: Routledge.
- Rajaram, P. K. (2017). Sociology. X. Guillaume & P. Bilgin (Ed.), *Routledge Handbook of International Political Sociology* içinde (ss. 92-101). London: Routledge.
- Rupert, M. (2006). Marxism and Critical Theory. T. Dunne, M. Kurki & S. Smith (Ed.), *International Relations Theories: Discipline and Diversity* içinde. Oxford: Oxford University Press.
- Shimizu, K. (2021). Buddhism and the Question of Relationality in International Relations. *Uluslararası İlişkiler*, 18(70), 29-44. Doi: 10.33458/uidergisi.954738.
- Smith, S. (1996). Positivism and Beyond. Smith S., Booth K. & Zalewski M. (Ed). *International Theory: Positivism and Beyond* içinde (ss. 11-44). Cambridge: Cambridge University Press.
- Sula, İ.E. (2021). Bilim, Yöntem ve Kuram. Sarı, B. & Sula, İ.E. (Ed.) *Kuramsal Perspektiften Temel Uluslararası İlişkiler Kavramları* içinde (ss. 1-40). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Torring, J. (1999). *New theories of discourse: Laclau, Mouffe, and Zizek*. Oxford: Wiley Blackwell.

- Trownsell, T., Tickner, A. B., Querejazu Escobari, A., Reddekop, J., Shani, G., Shimizu, K., Behera, N., & Arian, A. (2021). Differing about Difference: Relational IR from around the World. *International Studies Perspectives*, 22(1) 25-64. Doi: 10.1093/isp/ekaa008.
- Tucker, K. (2018). Unraveling Coloniality in International Relations: Knowledge, Relationality, and Strategies for Engagement. *International Political Sociology*, 12(3), 215-232. Doi: 10.1093/ips/oly005.
- Uluocak, Ş. (2016). Tözcülük-İlişkiselik Dikotomisi Açısından İlişkisel Sosyolojik Modellerin Türkiye'de Sosyoloji Pratiği ve Düşünümselliği Açısından Olası Açılımları. *Sosyoloji Konferansları*, 53(2016-1), 101-153. Doi: 10.18368/IU/sk.65493.
- Walker, R. B. J. (1993). *Inside/Outside: International Relations as Political Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Weldes, J. (1996). Constructing National Interest. *European Journal of International Relations*, 2(3), 275-318. Doi: 10.1177/135.406.6196002003001.
- Wendt, A. (1999). *Social Theory of International Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wolfers, A. (1962). *Discord and Collaboration*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.

Relationality and Relational Ontology in the Discipline of IR

Çağla LÜLECİ-SULA*

The literature of International Relations Theories has engaged in the debate over what kind of relations between which actors are to be the primary focus of inquiry in order to understand and explain global politics. Some theories argue that studying the competitive power relations between states or nations has explanatory capacity, while others have suggested to include cooperative relations among non-state actors simultaneously. In addition to these, there are theories that emphasize the significance of relations of production or gender, relationships between East and West, or global North and South. Certain critical theories have also argued that to better comprehend and interpret world politics, the relations between knowledge and power need to be questioned first. While the importance attributed to relations varies among these theories, many conceptualize them as interactions between fixed units.

As an ontological claim, the understanding that relations come before units and that everything we examine as the material of world politics is actually a set of relations is a relatively new approach in International Relations. Although relationality was introduced to International Relations late compared to other disciplines, it is safe to say that in recent years, the literature on this concept has started to develop. Critical approaches, especially post-colonial theory, global International Relations approaches, and studies on global North-South relations, have presented relationality as a prescription for overcoming dichotomies that have long existed in the discipline, such as state-individual, structure-agent, East-West, subject-object.

After presenting an overview of the definition and claims of relationality outside of International Relations, this study focuses on its place and use within the discipline. According to relational approaches, there are several fundamental criticisms of how International Relations theories deal with relations: (1) they foreground units (e.g., states, individuals) and neglect contexts or backgrounds; (2) they reduce relations to inter-unit interactions; (3) they limit the primary agents of international relations to humans and overlook non-human actors (Kurki, 2020, p. 17). Instead, relationality argues that units and backgrounds are composed of relations, and there exists a complex network of relationality among all of them. It also contends that the actors in

* Dr. Öğr. Üyesi, TED Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, E-mail: caгла.luleci@tedu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0534-8271

world politics cannot be limited to humans and social actors alone, but that non-human entities also have agency. While this “post-humanist” approach has been criticized for focusing on non-human agency at the expense of human agency and responsibility (Chandler, 2015), the fact that relationality has introduced new areas of discussion, especially at the meta-theoretical level, has been positively received by many researchers.

This study not only defines and presents basic criticisms, claims, and assumptions of relationality but also brings certain criticisms to the concept and its use within the discipline. First, the importance of relations in world politics has already been emphasized by other International Relations theories and concepts. Moreover, especially in the post-Cold War era, studies that place mutual constitution and the processes of constructing relations at the center have increasingly gained influence within the discipline. The study then addresses the problem that Querejazu calls ‘the risk of reification’ and concludes that many studies in the literature run the risk of turning relationships into another fixed unit in their definitions and approaches to relations. Another criticism is that most of the studies in the literature are descriptive in nature and discuss what relationality is, but they do not sufficiently address how relationality can be researched and presented. Accordingly, studies that use relationality as an analytical framework in case studies either resort to methods that are incompatible with meta-theoretical approaches or simply continue to examine relationships between fixed or changing units. Returning to the first two criticisms, studies either focus on relationships as an analytical level or another fixed unit, falling into the reification trap, or they do not produce significantly different results from the analyses that social constructionist approaches have been producing for a long time.

Relationality contributes significantly to the discipline of International Relations by initiating new debates at both theoretical and meta-theoretical levels. With its contributions, it quickly finds a place among the central debates of the discipline. However, when looking at the performance of existing studies in analyzing world politics with a relational approach, questions such as the ‘use of relationality as an analytical framework’ and ‘what methods to be used for a relational analysis’ emerge as areas that require further research.

Uluslararası İlişkiler Kuramlarında Kimlik

Identity in International Relations Theories

Selin TÜRKEŞ-KILIÇ*

Öz

Kimlik, uluslararası ilişkilerde bir aktörü tanımlayan çok boyutlu bir kavramdır. Özellikle 1990'lı yıllardan bu yana Uluslararası İlişkiler disiplininde önemli bir yer edinmiştir. Ancak, Uluslararası İlişkiler yazınında kimliği tanımlayan tek bir tanım olmaması ve kimliğin zaman içinde farklı yaklaşımlar tarafından farklı bağlamlarda evrilmesi, bu kavramın evrensel bir analitik çerçeve oluşturmasını zorlaştırmaktadır. Bu çalışma, Uluslararası İlişkiler disiplini içinde “kimlik” kavramının bir kuramsal kavram ve analitik bir kategori olarak nasıl ele aldığımızı değerlendirmeyi amaçlamakta ve aynı zamanda akademik kimlik tartışmalarına daha derin bir bakış sunmayı hedeflemektedir. Bu bağlamda, uluslararası ilişkiler alanında “kimlik” kavramının farklı kuramsal yaklaşımlar tarafından nasıl ele alındığını, bu yaklaşımların zaman içinde nasıl evrildiğini ve disiplinin gelişimine nasıl katkı sağladığını inceleyen bir derinlemesine bir değerlendirme sunmaktadır. Çalışma, bu amaçlar doğrultusunda geleneksel uluslararası ilişkiler kuramları (klasik realizm, klasik liberalizm, neorealizm, neoliberalizm), öznelereası yaklaşımlar (geleneksel yapılandırmacılık, İngiliz Okulu) ve eleştirel kuramların (eleştirel yapısalcılık, post-yapısalcılık, feminizm) “kimlik” kavramını hem kavramsal hem de metodolojik açıdan nasıl ele aldığını ayrıntılı bir şekilde incelemektedir. Geleneksel kuramlar, kimliği genellikle devletlerin dış politika tercihlerini şekillendiren istikrarlı ve sabit bir faktör olarak ele alırken, öznelereası yaklaşımlar kimliği daha esnek ve değişken bir yapı olarak görme eğilimindedir. Öte yandan eleştirel kuramlar ise kimliği hâkim güç ilişkileri içinde performatif bir eylem olarak vurgularlar. Makale, bu yaklaşımların “kimlik”le ilgili özgün argümanlarını sunmakta ve bu argümanların uluslararası ilişkiler disiplinine nasıl katkıda bulunduğunu örneklerle açıklamaktadır. Bu kuramsal değerlendirme, “kimlik” kavramının uluslararası ilişkilerin temel dinamiklerini nasıl şekillendirdiğini anlamak için farklı kuramsal yaklaşımların sunduğu çeşitli araştırma sorularını ve yöntemlerini değerlendirerek, kimlik çalışmalarının disiplin içindeki önemini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kimlik, kuram, eleştirel yaklaşımlar, ontoloji, epistemoloji

Abstract

Identity is a nuanced concept that intricately defines an actor within the realm of international relations. Its significance in the discipline has notably grown, especially since the 1990s. Nevertheless, the absence of a singular definition for identity in the field's literature and its evolution through diverse approaches over time pose challenges in establishing a universal analytical framework for this concept. This study aims to evaluate how “identity” is approached as a theoretical and analytical category within

* Doç. Dr. Yeditepe Üniversitesi, İstanbul, Türkiye E-posta: selin.turkes@yeditepe.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2767-3649

the discipline of International Relations while providing a more in-depth look into academic identity debates. In this context, it offers an examination of how different theoretical approaches address the concept of “identity” in the field of international relations, how these approaches have evolved, and the contributions they have made to the development of the discipline. The study, with these objectives in mind, meticulously examines how conventional international relations theories (classical realism, classical liberalism, neorealism, neoliberalism), intersubjective approaches (conventional constructivism, the English School), and critical theories (critical constructivism, post-structuralism, feminism) conceptualize “identity” both in terms of concept and methodology. Conventional theories often perceive identity as a stable and consistent factor shaping the foreign policy preferences of states. In contrast, intersubjective approaches view identity as a more flexible concept subject to change. Critical theories, on the other hand, emphasize identity as a performative act within dominant power relations. The article presents the distinctive arguments of these approaches regarding “identity” and explains how these arguments have contributed to the discipline of international relations. This theoretical evaluation effectively highlights the significance of “identity” in understanding the fundamental dynamics of international relations by assessing various research questions and methodologies offered by different theoretical approaches, thus underscoring the importance of identity studies within the discipline.

Keywords: Identity, theory, critical approaches, ontology, epistemology

1. Giriş

Kimlik, sosyal dünya analizlerinin her zaman önemli bir parçası olmuştur; ancak Uluslararası İlişkiler disiplininin kuramsal gündeminde temel bir kavram olarak kabul edilmesi, nispeten daha yakın bir tarihe, 1990’lı yıllara dayanmaktadır. Kimliğin bu dönemde öne çıkmasını açıklayan sebeplerden biri, geleneksel kuramların Soğuk Savaş’ın bitimi gibi başlıca bir sistemsel değişikliği öngörmekte yetersiz kalmalarının sonucu olarak farklı bakış açılarına ihtiyaç duyulmasından kaynaklanmaktadır (Neumann, 1996, s. 140). Soğuk Savaş döneminde ana akım çalışmaların odağında olan “maddi güç” kavramının açıklama gücü, çift kutuplu düzenin sona ermesine bağlı belirsizlik ve küreselleşme etkisiyle zayıflarken, 90’lı yıllarda kimlik, dış politika ve uluslararası ilişkiler çalışmalarında oldukça rağbet gören bir kavram haline gelmiştir.

Kimliği disiplinde görünür ve önemli kılan diğer bir önemli gelişme ise Uluslararası İlişkiler disiplininde rasyonel aktör varsayımı ve pozitivistimin baskın gelenek olarak kabul edilmesinin eleştirilmesiyle 1980’li yılların ortasında ortaya çıkan dördüncü temel tartışma¹ ile ilişkilidir (Luleci & Sula, 2016). Aralarında kısmi farklılıklar olsa da Hollis ve Smith “in “açıklamak ve anlamak”, Keohane’in “rasyonalist ve reflektivist (düşünümsel)”, Cox’un “sorun çözücü ve eleştirel kuram” ayrımları, dünyayı olduğu gibi kabul eden, “tarafsız” ve “bilimsel” bilgi üretme arayışında olan, maddi unsurlara ve nedenselliğe ağırlık veren araçsal geleneksel kuramlar ile uluslararası ilişkileri anlamada sosyal ilişkilerin önemini vurgulayan, anlam ve bağlama ağırlık veren ve meta-anlatımlar ile normalleştirilen kavram ve ilişkileri sorgulayan, bunu yaparken sosyal bilimsel araştırmada ahlaki duyarlılık ve normatif eleştiriye yer açan yaklaşımlar arasındaki temel farkları görmek için uygun bir sınıflandırma sunmaktadır (Ağcan, 2014; Dikmen Alsancak, 2021; Sula,

1 Bazı kaynaklar paradigmlar arası tartışmayı sıralamanın dışında bırakarak pozitivistim-postpozitivistim tartışmasını üçüncü temel tartışma olarak tanımlar.

2021). Bu ayrım, Uluslararası İlişkiler disiplinindeki farklı kuramsal yaklaşımlarda kimliğin verili, değişken, ya da akışkan olarak kavramsallaştırılması, maddi yapı ya da öznelarası (*intersubjectivity*) süreçlerle ilişkilendirilmesi, pozitivist ya da post-pozitivist yöntemlerle çalışılması gibi ayrışma noktalarını netleştirmek için ışık tutar. Buna bağlı olarak, gelişen kimlik çalışmaları, tercihlerin, çıkarların ve norm yapılarının olduğu kadar sistemi yeniden üreten güç ilişkilerinin ve uluslararası güvenlik dinamiklerinin kimlikler ile ayrılmaz bir şekilde bağlı olduğunu savunmaktadır.

Bu çalışma, Uluslararası İlişkiler yazınında kimlik kavramını kuramsal perspektiften bir değerlendirmesini sunmaktadır. Kimlik, bir aktörü tanımlayan çeşitli özellikleri, değerleri, inançları ve deneyimleri içeren dinamik ve çok boyutlu bir kavramdır. Kimliği anlamak, uluslararası ilişkilerdeki sosyal etkileşimleri ve güç ilişkilerini analiz etmek için kritiktir. Ancak, yazında kimliği tanımlayan tek bir tanımın bulunmaması, kimi zaman birbirinden uyumsuz ve muğlak bir şekilde ele alınması, bu kavramın evrensel ve tutarlı bir analitik çerçeve oluşturmasını zorlaştırmaktadır. Bu çalışma, uluslararası ilişkiler yazınında kimlik kavramını haritalandırmayı amaçlamakta olup, kimliği en geniş tanımıyla uluslararası aktörlere ait ayırt edici belirtiler, nitelikler ve özellikler olarak kabul ederek yazının genel bir taramasını yapacaktır. Bu bağlamda, kimliğe atıfta bulunmayan kuramsal yaklaşımların devletlerin kimliğiyle ilgili özellikleri ele alış biçimleri incelenerek, kimliğin örtük, etkileşimsel, pratiksel ve söylemsel referansları farklı yönleriyle karşılaştırılacaktır.

Bu amaçla disiplindeki bilim ve yönetime dair tartışmalara bağlı kalarak kimlik kavramını kullanan paradigma, okul ve yaklaşımları üç kuramsal kategoride ele almaktadır: 1) Devlet odaklı kuramsal yaklaşımlarda devlet kimliğini harici, verili, devletin yönettiği toplumun özelliklerinden meydana gelen, görece az değerli bir açıklayıcı değişken olarak ele alan geleneksel² kuramlar, 2) Kimliği karşılıklı etkileşime bağlı olarak değişime açık bir sosyal yapı olarak gören, ancak pozitivist yöntemlere sadık kalarak kimliğin oluşum süreçlerini çalışma alanının dışında bırakan, ontolojik olarak eleştirel yaklaşımlara, epistemolojik ve metodolojik olarak geleneksel kuramlara yakın durarak geleneksel ve eleştirel yaklaşımlar arasında orta yol olmayı amaçlayan öznelarası yaklaşım, 3) Kimliği hakim güç ilişkileri tarafından üreten ve onları yeniden üreten dışlayıcı bir performatif eylem olarak kavramsallaştıran, akışkan doğasının post-pozitivist yöntemlerle araştırılabileceğini savunan (reflektivist, alternatif) yaklaşımlar. Geleneksel kuramlardan klasik realizm, klasik liberalizm, yapısal realizm ve neoliberal kurumsalcılık; öznelarası anlayıştan geleneksel inşacılık ve İngiliz Okulu; eleştirel yaklaşımlardan post-yapısalcılık, feminizm ve eleştirel inşacılığın kimliğe yaklaşımları arasındaki ontolojik, epistemolojik ve metodolojik farklar ve benzerlikler irdelenerek kimliğin farklı kuramsal yaklaşımlarda nasıl kavramsallaştırıldığı, analitik bir kategori olarak nasıl çalışıldığı ortaya konacaktır. Bunu yaparken feminizm, inşacılık gibi şemsiye kuramların içinde var olan epistemolojik ve metodolojik farkların kimlik çalışmalarına nasıl yansıdığı üzerinde durulacaktır.

2 Geleneksel kuram terimi literatürde aynı zamanda ana akım, açıklayıcı, sorun çözücü, rasyonalist ve pozitivist kuramlar olarak da kullanılmaktadır

Uluslararası İlişkiler disiplini içinde kimliğin incelenmesi, farklı teorik yaklaşımlar ve kuramsal çerçeveler arasındaki ayrışmaların anlaşılmasını gerektirmektedir. Bu ayrışmaların temelinde, kimliğin doğası, nasıl oluştuğu ve uluslararası ilişkilerin temel dinamiklerini nasıl etkilediği konularında farklı bakış açıları ve metodolojiler bulunmaktadır. Bu çalışma, kimlik çalışmalarının disiplin içindeki evrimini anlamak amacıyla, farklı teorik yaklaşımların ve kuramsal okulların kimlik kavramını nasıl ele aldığını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda, kimliğin uluslararası ilişkilerdeki rolünün anlaşılmasına katkıda bulunan ontolojik, epistemolojik ve metodolojik farkları vurgulayacaktır.

2. Geleneksel Uluslararası İlişkiler Yazınında Kimlik

Uluslararası ilişkilerin anaakımı, devletler arasındaki ilişkileri diplomatik, askeri ve/veya ekonomik stratejik güç dinamikleri üzerinden anarşik bir uluslararası sistem bağlamında açıklamaya yönelmiştir. Bu çerçevede, devlet odaklı bu kuramlar maddesel çıkarlara odaklanır ve kimlik gibi düşünsel unsurları göz ardı eder. Özellikle neorealizm ve neoliberalizm, uluslararası sistemin yapısını analizin temel faktörü olarak kabul ederken devleti bir “kara kutu” (*black box*) olarak değerlendirir, yani içsel işleyişi anlamaya çalışmaz. Bu yaklaşım, genellenabilir evrensel analiz çerçeveleri sunma amacı taşıırken, devletlere ait pek çok değişken gibi kimlik değişkenini de teorik çerçevelerinin dışında bırakmaktadırlar. Diğer yandan, klasik realizm ve klasik liberalizm devlet seviyesinde analiz yapma olanağı sağlar ve devletlerin çıkarlarını açıklarken kimliğe dair bazı varsayımlarda bulunur. Bu bağlamda, klasik realizm ve klasik liberalizmin kimlik kavramını örtülü bir şekilde kullandığını söylemek mümkündür (Urrestarazu, 2015, s.127). Bu bölümde, önce klasik realizm ve klasik liberalizmin yakın bir okuması yapılarak kimlik kavramının kuramsal çerçevedeki örtük rolüne dair bir anlayış sunulacak ve yazından çeşitli örneklerle desteklenecektir. Daha sonra, neorealizm ve neoliberalizmde devlet kimliğinin nasıl tek bir kritere indirildiği ve bir değişken olarak etkisizleştirildiği açıklanacaktır.

2.1. Klasik Realizm ve Klasik Liberalizm

Lapid ve Kratochwil (1996), 1990larla birlikte uluslararası ilişkilerde kimlik kavramına artan akademik ilginin devrimsel bir keşiften ziyade bir geri dönüş olduğunu hatırlatır. Bu bağlamda geleneksel kuramların kimlikle hiç ilgilenmediklerini varsaymak yanlış olacaktır. Nitekim, realizm ve liberalizmin klasik türlerinde kimlik, ana kavramlardan biri olmamasına rağmen örtülü bir kullanımla karşımıza çıkar. Klasik realizm ve klasik liberalizmin yakın bir okuması, devletlerin kimlikle ilişkili özelliklerine dair bazı temel varsayımları ortaya koymaktadır. Bu çerçevede, klasik geleneksel yazında kimlik kavramı, devletlerin çıkarlarıyla bağ içinde ele alınır ve devletlerin dış politikalarını belirlemede rol oynayan bir örtülü bir unsur olarak kabul edilir. .

Morgenthau, dış politikanın tasarlandığı siyasi ve kültürel bağlamı dikkate alarak devletlerin davranışlarını incelerken kolektif kimliklerine sınırlı da olsa bir alan açar (Morgenthau, 1997). Jervis, Morgenthau'nun eserlerinde düşünce, ahlak ve diplomasiye, realizmin sadelik (*parsimony*)

ilkesiyle örtüşmeyen bir biçimde açtığı alanı, “Morgenthau’nun Realizmindeki Sıradışı Unsurlar” başlığı altında inceler ve aktörlerin kendileriyle ilgili algıları (*self-image*) ve dış politika yapımı arasında kurduğu ilişkiyi vurgular (Jervis, 1994, s. 860-864). Morgenthau’nun önemli düşünürlerinden birisi olduğu klasik realizmde kolektif kimlik, güç siyasetini anlamakta ahlaki değerler ve fikirlerin rolüyle yakından ilişkilidir (Williams, 2004, s. 635). Örneğin, 18. yüzyıl Avrupasında güç dengesinin başarısını, Avrupa’nın nezaket ve terbiye standartlarına, ortak bir sanat, yasa ve görgü kuralları sistemi oluşturmasına ve büyük bir cumhuriyete dönüşmesine bağlamıştır. Bu durum, ahlaki değerlerle tanımlanan bir kolektif kimliğe dolaylı bir gönderme içermektedir (Morgenthau, 1982, s. 61). Keza, iki dünya savaşının altında yatan sebebin Avrupalı devletler arasındaki bu topluluk hissini ortadan kalkması olduğunu savunur. Bu anlayışa göre dış politikanın belirlenmesinde kimlikler ve değerler, dış çevrenin getirdiği kısıtlamalar ve fırsatlardan daha önemli bir rol oynayabilmektedir. Yani, klasik realizm her ne kadar güç siyasetine odaklanan, gücü sadece fiziksel kaynaklara dayandıran bir teoriye indirgense de aslında normlar, değerler, prestij ve diplomatların/devlet adamlarının rolü gibi etki faktörlerine de önemli yer vermektedir. Dolayısıyla klasik realizm, gücün tanımı ve kullanımında kimlik unsurlarının önemini göz ardı etmez.

Klasik liberalizm ise iç politikadaki dinamiklerle belirlenen kimliklerin devletlerin dış politika davranışlarını belirlediği kabulünden hareket etmektedir. Örneğin, bir rejim tipi olarak demokrasi, klasik liberalizm anlayışında büyük öneme sahiptir. Fearon’a göre demokrasilerdeki izleyici maliyeti, otoriter devletlerden daha fazladır, bu yüzden demokrasiler devletlerarası anlaşmazlıkları savaşla sonuçlanmadan önce çözmeye niyetlidirler (1994). Benzer şekilde Demokratik Barış Tezi liberal demokrasiler birbiriyle savaşmaya meyilli değildir önermesinde devletlerin demokrasi kimliğine maliyet hesapları üzerinden barışçıl bir rol atfedilmiştir (Russett, 1993; Russett, Layne, Spiro & Doyle, 1995). Diğer yandan Fearon, başka bir çalışmada dış politikada aktörlerin “dost”larına saldırmaya ya da onlardan saldırı beklemeye daha mesafeli duracağı önermesinde ikili ilişkiler arasındaki kimliğin uluslararası politikaya etkisi olabileceğini kabul etmiştir (1997, s. 85). Liberalizm şemsiyesi altındaki bölgesel bütünleşme (entegrasyon) kuramlarında kimlik, açıkça ortaya konmasa da etkisi hissedilen bir kavram olarak karşımıza çıkar. Yeni-işlevselcilik kuramı (*neofunctionalism*), bütünleşme sürecinde siyasi aktörlerin bağlılıklarını, beklentilerini ve siyasi faaliyetlerini uluslardan farklı, yeni ve daha büyük bir kurumsal merkeze kaydırmasıyla oluşacak yeni bir siyasi topluluğun ortaya çıkmasını bekler. Bu şekilde oluşacak elit sosyalizasyonu ile ima edilen yeni kimlik oluşumu, çıkar algıları ve faydazar hesaplarını değiştirecek, uzun süreli işbirliğini mümkün kılacaktır (Haas, 1961; Rosamond, 2005; Sandholtz & Sweet, 1999).

Ancak klasik realist ve klasik liberal yazında kimlik, devletin barındırdığı halkların özelliklerine (etnisite, din, vs...) ya da rejim tiplerine, anayasal düzenlemelerine ya da yazılı anlaşmalara göre belirlenmiş, verili ve neredeyse sabittir.³ Kimlikte herhangi bir değişiklik ve dönüşüm olacak

3 Kimliği verili olarak kabul etmek, yani özelliklerinin veya bileşenlerinin önceden belirlendiğini ve değişmez olduğunu varsaymak, genellikle kimliğin neden ve nasıl oluştuğu ve nasıl etkilendiği üzerine soruların araştırma programının dışında kalmasına sebep olur. Diğer yandan, kimliği verili olarak almayan araştırmacılar, kimliğin

ise ancak bu parametreler içinde mümkün olabilir. Örneğin, otoriter bir rejim demokratik konsolidasyonunu sağladığı takdirde dış politika davranışlarında bir dönüşüm beklenir. Ancak ortak bir geçmiş ya da değerlerden doğan bir kimlik anlayışına sahip özcü (*essentialist*) yaklaşımda kimlik (Rumelili, 2014), dış politikayı etkileme kapasitesine sahip olsa da bir bağımlı değişken olarak inceleme altına alınmaz. Buna iyi bir örnek, Samuel Huntington'ın ABD için Latin göçmenleri asimile edilemez bir "öteki" ve İslam'ı da ekonomik dünyayı tehdit eden dışsal bir "öteki" olarak inşa eden Medeniyetler Çatışması tezidir. Huntington, öteki kimliğinin uluslararası ilişkilerdeki olası etkileri üzerine yaptığı çalışmasında aktörlerin medeniyete dair tanımlayıcı özelliklerini için ve öze ait (*inherent and intrinsic*) olarak kabul eder (1996).

2.2. Neorealizm ve Neoliberalizm

Realizm ve liberalizmi sistem analiz seviyesine taşıyan yapısal realizm (neorealizm) ve neoliberal kurumsalcılık (neoliberalizm), Vestfalyan üniter devlet varsayımından hareketle iç ve dış politikayı birbirinden keskin sınırlarla ayırır ve devletlerin iç işleyişine dair meseleleri uluslararası ilişkiler alanının dışında tutar. Bu haliyle, başat aktör olan devletlerin çıkarlar ve kimliklerini önceden belirlenmiş olarak kanıksar ve bunları açıklamaya çalışmaz. Neorealist ve neoliberal yazında devletler ekonomik insan (*homo economicus*), yani atacağı adımların sonuçlarını hesaplayıp azami faydayı hedefleyen aktörler olarak ele alınır. Fakat, devlet çıkarlarını temel açıklayıcı değişken olarak almalarına rağmen iki yaklaşım da aktörlerin çıkarları ve bununla ilgili olarak kimlikleri nasıl elde ettiklerine dair herhangi bir açıklama sunmamaktadır. Neorealist ve neoliberal yaklaşımları kullanan düşünürler, klasik realizm ve klasik liberalizmde çıkarların bir fonksiyonu olarak ele alınan kimliği çoğunlukla araştırma programlarının dışında bırakır.

Neorealizm, devletleri sistemin anarşik yapısının getirdiği sınırlamalar ve darboğazlar sonucunda aynı temel özellikleri gösteren benzer birimler olarak ele alır. Waltz'un amacı, az değişken kullanarak çok sayıda olguyu açıklamaya yönelik sadelik ilkesine dayalı evrensel bir analiz çerçevesi oluşturmaktır. Bu bağlamda, devlet seviyesindeki birçok faktörü olduğu gibi kimliği de bir değişken olarak etkisizleştirmiş ve kimliğe herhangi bir atıfta bulunmamıştır. Buna göre tüm devletlerin anlamlı tek bir kimliğe sahip olduğu varsayımı yapılır: çıkarıcı ve hükümler olmaları. Bu kimlik verili olarak kabul edilir ve sorgulanmaz. Waltz her ne kadar sosyalleşmeye kuramında yer verse de bunu yapının (*structure*) sistemdeki davranışları etkileme yollarından biri olarak ele alır. Bir diğer ifadeyle, aktörler arasındaki sosyalleşmeyi kimlikle ilişkilendirmez ve böylece kimlik tartışmasını sistem analizinin dışında bırakır (Waltz, 1979, s. 74). Böylece kimlik, neorealist yazında analitik olarak değişmez ve bağlamsız, kavramsal olarak ise önemsizdir. Kimliğin marjinalleştirilmesi, Waltz'un bilimsel ve büyük kurama ulaşmak için sisteme atfettiği önceliğe paralel olarak gözden çıkardığı devlet ve birey seviyesinin bilinçli bir sonucudur. Waltz'a göre, yapı tanımları, genellenebilir olmak için, birimlerin özelliklerini,

esnek, değişken ve bağlamdan bağlama farklılık gösterebileceğini kabul ederek, kimliğin oluşumu ve etkileşimi üzerine bir araştırma alanına sahip olurlar. Bu, kimliğin araştırma programlarında öne çıkmasının altında yatan önemli bir önkabuldür.

davranışlarını ve etkileşimlerini bir yana bırakmalı veya bunlardan soyutlanmalıdır (Waltz, 1979, s. 80). Kimliği öne çıkaran kuramsal yaklaşımlar ise neorealizmin bu bilinçli seçilmiş sınırlı bakış açısına eleştiriler getirir. Bu eleştirilerde, neorealizmin önemli değişkenleri göz ardı ettiği vurgulanmaktadır. Örneğin, Kratochwil'in eleştirisine göre, neorealizm, uluslararası siyaseti daha iyi anlamak için daha kapsamlı bir yaklaşımın gerekliliğini yadsımaktadır. Kratochwil'in önerdiği tarih ve analiz odaklı, kurallara dayalı siyasi eylem perspektifi, neorealizmin analizine karşı çok yönlü bir alternatif sunar. Bu perspektife göre, kimlik ve normlar gibi faktörler, uluslararası sistemin işleyişini anlamada önemli bir rol oynamaktadır (Kratochwil, 1993).

Neoliberalizm de neorealizm gibi sistem seviyesinde analiz yaparken klasik versiyonunun örtülü de olsa alan açtığı kimlik kavramını dikkate değer bulmaz. Örneğin Keohane, yeni işlevselcilik gibi kurumlara dayalı işbirliği kuramlarının çıkarların dönüşümü konusunda " karmaşık" fikirleri olduğu için aktörlerin davranışını açıklamakta yetersiz kaldığını iddia eder (1984, s. 66). Neoliberalizm, bu konularla uğraşmamasını bir avantaj olarak kabul eder ve böylece çıkarları devletlere harici verilen ve değişmez kabul ederken çıkarlardaki dönüşüme bağlı şekillenen örtülü bir kimlik algısını da çalışma alanında tamamen çıkarmış olur. Kratochwil, neo-neo tartışmasının damga vurduğu Uluslararası İlişkiler yazınına kimlik kavramı konusunda bellek yitimi dönemi olarak tanımlamıştır (1996, s. 203).

Bu bölümde ifade edildiği gibi, Uluslararası İlişkiler yazınında, klasik realizm ve klasik liberalizm gibi geleneksel teorilerin uluslararası ilişkilerde kimlik kavramına ilgi göstermediği yaygın bir kabuldür. Ancak, bu yaklaşımların temelinde kimliğin etkisi aslında tam anlamıyla göz ardı edilmez. Örneğin, klasik realizmde kimlik, ahlaki değerler ve fikirlerle ilişkilendirilirken, klasik liberalizm iç politika dinamiklerinin devletlerin kimliğini şekillendirebileceğini öne sürer. Ancak, bu geleneksel yaklaşımlar, genellikle kimliği sabit ve belirli parametrelere dayalı bir faktör olarak ele almışlardır.

Öte yandan, geleneksel yapısal kuramlara odaklanan neorealizm ve neoliberalizm gibi teoriler ise sistem seviyesinde bir uluslararası analiz sunarken kimlik konusuna fazla ilgi göstermezler. Neorealizm, devletlerin temel olarak çıkarlarını ve hükümetlerini korumayı amaçladığı tekil bir kimlik anlayışını benimser. Neoliberalizm ise çıkarları uluslararası düzeyde daha fazla işbirliği ile gerçekleştirmeyi hedeflerken kimlik konusunu fazla açıklamaz.

Geleneksel kuramsal yaklaşımlar, kimlik meselesine yeterince derinlemesine bakmamış olmaları nedeniyle getirilen eleştiriler, kimlikle ilgili daha fazla araştırmanın yolunu açmıştır. Örneğin, Risse-Kappen, yapısal teorilere eleştiri getirirken, bu kuramların Soğuk Savaş'ın sonunu açıklamak için yetersiz olduğunu ve bu yetersizliğin yerel ve küresel kaynaklardan kaynaklanan fikirlerin etkisini göz ardı etmelerine dayandığını öne sürmektedir. Risse-Kappen'e göre, fikirler farklı ülkeler arasında, yerel yapı ve siyasi kültürdeki farklılıklardan kaynaklanan çeşitli etkilere sahiptir. Bu farklılıklar, kimliklerin uluslararası ilişkilerde nasıl rol oynadığını anlamamıza yol açar (1994). Bu yeni anlayışın temel önerisi, kimliğin yalnızca devletlerin dış politikalarını etkilemekle kalmayıp aynı zamanda uluslararası sistemin işleyişini ve ilişkilerini

de şekillendirebileceği fikrini içermektedir. Kimliği analiz kategorisi olarak uluslararası ilişkiler disiplinine kazandıran bu yaklaşımlar rasyonalist varsayımlara karşı çıkararak, aktör kimliklerinin etkileşim öncesi önceden belirlenmiş ve bağımsız olduğu varsayımını sorgulamıştır.

3. Öznelerarası Anlayışta Kimlik

3.1. Geleneksel İnşacılık

1992’de International Organization’da yayımlanan “Anarchy is what states make of it” makalesiyle Alexander Wendt’in makalesi Uluslararası İlişkiler disiplinde kimlik kavramını ele alan önemli çalışmalardan birisi olmuştur. Bu çalışmanın International Organization gibi disiplinindeki egemen tartışmalara öncülük eden bir dergide yayımlanması, o ana kadar neorealizm ve neoliberalizm arasındaki çatışmanın üzerine kurulu olan disiplinin merkezinde kolektif kimlik tartışması için bir çalışma alanı açmıştır. Bunun sonucu olarak Uluslararası İlişkiler yazınındaki kimlik çalışmalarında çok hızlı bir artış görülür. Horowitz’in araştırması, Uluslararası İlişkiler dergilerinde kimlik kavramıyla ilgili makalelerin sayısının 1993-1995 yıllarında muazzam bir sıçrama yaşadığını göstermiştir (Urrestarazu, 2015, s. 129).

Devletlerin çıkarlarını açıklayıcı değişkenler olarak kabul eden rasyonalist kuramlardan farklı olarak inşacılık devlet çıkarlarının nasıl oluştuğunu merak eder. Bu soru, inşacıların Uluslararası İlişkiler disiplinini sosyal etkileşimler ağı olarak görmesinin bir sonucudur. Sosyal gerçekliğin öz inşasına odaklanan bu yaklaşım, çıkarların nasıl oluştuğunu açıklarken tek yönlü bir neden sonuç ilişkisinin ötesinde farklı faktörlerin birbiriyle etkileştiği çok yönlü ve karşılıklı (*mutually-constitutive*) bir ilişki öngörür. Bu etkileşimdeki önemli faktörlerden bir tanesi kimliktir. Bu yönüyle kimlik çalışmaları fayda maksimizasyonu varsayımına dayanan rasyonel seçim kuramına önemli bir alternatif vaat etmektedir.

İnşacı kuram, uluslararası ilişkilerdeki yaygın sosyo-fikirselle düzenin (normlar, uygulamalar, kültürel ortam) sadece devletlerin davranışını değil, aynı zamanda temel karakterlerini etkilediğini öne sürmekte, bu temel karakteri kimlik olarak tanımlamaktadır. Bu, devletlerin özelliklerini çevresel faktörlerden bağımsız tanımlayan neorealist ve neoliberal yaklaşımlardan ayrılmaktadır (Jepperson, Wendt & Katzenstein, 1996, s. 33). Wendt, rasyonalist yöntem bilime her ne kadar hayran olsa da rasyonalizmin sunduğu araçların yapısal değişimin temel belirleyicisi olan kimlik ve çıkarlar inşasını ve dönüşüm süreçlerini açıklamakta yetersiz kaldığını öne sürer (Wendt, 1994, s. 394) ve bunun yerine sosyal yapıyı öznelerarası etkileşim ile anlamaya yönelik bir yol haritası çizer. Ancak Wendt’in rasyonalizmin yöntem bilimine duyduğu hayranlık onun sosyal yapıyı anlamakta reflektivist yaklaşımlardan ayrılıp pozitivist araştırma yöntemlerine yaklaşmasına sebep olacaktır. Aşağıda daha detaylı irdelenecek olan bu yaklaşım yazında “ince” (*thin*)/liberal/yumuşak/klasik/geleneksel⁴ inşacılık olarak anılmaktadır.

4 Bu çalışmada ‘geleneksel inşacılık’ tercih edilecektir.

Geleneksel inşacılar göre uluslararası arenada aktörlerin davranışları, çıkarları ve kimlikleri, kurdukları ilişkinin biçimine göre birbiriyle sürekli etkileşim içinde bulunur. Bu açıdan kimlik, çıkarların tanımlayıcı ana öğelerinden biri, temeli olarak kavramsallaştırılır (Wendt, 1992, s. 398). Diğer yandan, kimliklerin de çıkarlar olmadan güdüleme gücünden yoksun olacağı ve tek başlarına eylemi açıklayamayacaklarını kabul ederler ve buna bağlı olarak kimlik ve çıkarlar arasında karşılıklı bir tanımlayıcı ilişki öngörürler. Geleneksel inşacılar, çıkarlarla karşılıklı oluşturulduğu için kimliği tek yönlü nedensel bir zincirde bir değişken olarak okumaya çalışmak yerine döngüsel bir ilişkideki öğelerden biri olarak ele almayı savunmaktadır. Bununla birlikte bu döngüsel ilişki içinde kimlik ve çıkar arasında nedensel bir bağ görmektedir.

Kimliğin çıkarları belirlemede açıklayıcı bir güce sahip olmasının nedeni aktörlerin “neyi temsil ettiklerini, yani kim olduklarını bilmeden çıkarlarının ne olduğuna karar” veremeyecekleri (Jepperson, Wendt & Katzenstein, 1996, s. 60) varsayımıdır. Bir aktörün ne olduğunu bilmesi ise ancak etkileşim içine girince mümkün olur. Wendt, kimlik için etkileşimin rolünü ilk kez karşılaşan ve karşılıklı eylemlerle etkileşime girerek diğerinin düşman mı yoksa dost mu olduğunu belirleyen iki uzaylı olan Alter ve Ego örneğinde gösterir. Birbiriyle ilk temasta Alter ve Ego, ilişkinin nasıl gelişeceğine dair bazı seçimler yapar, yaptıkları seçimler karşısındaki aktörün seçimlerini etkiler ve sonucunda belli bir tip ilişki ve buna bağlı olarak kimlikler elde ederler. Bu da demektir ki, aktörlerin farklı seçimler yaptığı senaryoda ilişki ve dolayısıyla kimlikler farklılaşacaktır. Her ne kadar bu yaklaşım kimlik belirlemede amillğe (*agency*) yer açıyor gibi görünsede aktörlerin neyi yapabilecekleri sosyal yapıya göre belirlenecektir. Bu da demek oluyor ki, “devlet kimlikleri ve çıkarları, insan doğası veya iç politika tarafından sisteme dışsal/harici olarak verilmek yerine, bu sosyal yapılar tarafından inşa edilen önemli bir kısımdır” (Wendt, 1994, s. 385).

Sosyal ilişkinin kimlikleri, ve dolayısıyla devlet çıkarlarını belirlemede ne kadar önemli olduğunu aktarabilmek için inşacılar tarafından sıklıkla kullanılan çarpıcı bir örnek İngiltere'nin 500 nükleer silahındansa Kuzey Kore'nin 5 nükleer silahının ABD için daha büyük bir tehdit teşkil etmesidir (Wendt, 1995, s. 73). Bunun sebebi önceki etkileşimlerinin doğrultusunda ABD'nin bu iki devleti farklı kimliklerde algılamasıdır. Öyleyse, rasyonalistlerin iddia ettiği gibi nükleer silahlar (maddi yapı) kendi başına güvenlik tehdidi oluşturmaya yeterli değildir. Maddi yapıya atfedilen anlam (düşüncesev yapı), niceliğin önünde geçerek sosyal bir tehdit algısı inşa eder. Bu da demektir ki kimlikler, aktörlerin tehdit algılarını ve dolayısıyla güvenlik kavramını şekillendirmektedir. O halde güvenlik salt materyal faktörlerle açıklanamaz, sosyal bağlamı anlamadıkça nükleer silahların kendi başlarına bir anlamı bulunmamaktadır. Böylece geleneksel inşacılar, ontolojik olarak rasyonalizmin maddeciliğini reddeder.

Devletlerin etkileşime girmeden önce kendilerine ya da başkalarına ait kimlik, çıkar ya da beklentileri bulunmadığını öne sürdüğü noktada Wendt, neorealizmin merkeze koyduğu öz-yardım (*self-help*) sistemi içinde kendi kendine yetme arayışında olan, çıkarıcı devlet kimliği varsayımına meydan okumaktadır. Zaten Wendt, öz yardım sisteminin neorealizmin ileri sürdüğü gibi anarşinin kurucu özelliklerinden biri değil, etkileşimler sonucu ortaya çıkmış bir

kurum olduğunu, bir diğer ifadeyle yapıdan değil süreçten doğduğunu iddia etmektedir (1992, s. 401).

Wendt 1992'de inşacılığın ana kavramlarından biri olarak ortaya koyduğu kimlik tanımını ilerleyen yıllarda daha fazla detaylandırarak kişisel/kurumsal, tip, rol ve kolektif kimlik olmak üzere dört sınıfa ayırmıştır. Kişisel/kurumsal kimlik, devletlerin devlet olmaktan kaynaklanan "otogenetik" kimlikleridir, oluşumları için farklılığa, yani ötekinin varlığına ihtiyaç duyulmaz (Wendt, 1999, s. 225). Tip kimlikleri, dil, değer, ortak geçmiş, rejim tipi, yönetim biçimleri gibi varoluşsal özelliklerden oluşur. Bir devletin demokratik olması ya da monarşi ile yönetilmesi tip kimliğe örnektir. Kişisel/kurumsal ve tip kimlikler, sosyal ilişkiden bağımsız, özcü yaklaşımların ele aldığı kimlik kavramına benzer bir kavram sunar. Rol ve kolektif kimlikler ise içsel niteliklere değil sosyal ilişkilere dayanır. Rol kimlikler, toplumsal yapı içinde elde edilir ve oluşumu için ötekine ihtiyaç duyar. Söz gelimi, bir devletin kendini antikomünist olarak tanımlayabilmesi için komünist kimliğin var olması gerekmektedir (Wendt, 1996, s. 51). Türkiye ve Yunanistan'ın özellikle 1999 sonrası yakınlaşma döneminde birbirini müttefik ve dost ülke tanımlaması buna örnek olarak verilebilir. Rol kimlikler kişisel/kurumsal ve tip kimliklere kıyasla değişime daha açıktır, örneğin yakınlaşmanın başlamasından kısa bir süre önce 1996 Kardak Krizi sırasında aynı iki ülke düşman kimliğine daha yakındılar. Kolektif kimlikte ise öz (*self*) ve öteki (*other*) tek bir kimlikte birleşir, aralarındaki ayrım kalkar ve özdeşleşmeye ulaşılır. Buna iyi bir örnek Avrupa Birliği (AB) ülkeleri arasındaki Avrupalılık kimliği olabilir. Bölgesel bütünleşmenin bir sonucu olarak AB, tarihinde büyük savaşlar ve ayrımlar bulunan ülkelerin kimlikleri arasındaki zıtlıkları büyük oranda ortadan kaldırarak belirli ilkeler ve değerler temelinde bir Avrupalılık kimliği ile özdeşleşmiş, ve kıta Avrupa'sındaki "savaş durumu"nu kayda değer biçimde dönüştürmüştür.

Wendt'in bu dört kimlik sınıflandırması, sosyal inşacılığın rasyonalizm ve reflektivizm arasındaki ara yol bulma amacını açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Sosyal faktörler kadar maddi faktörlerin de varlığını kabul eden Wendt, sosyal ilişkinin öncesinde var olan kişisel/kurumsal ve tip kimliklerin verili olduğunu kabul eder. Devletlerin esasına ilişkin özelliklerle açıklanan bu kimlikler, özcü yaklaşımlarla benzerlik göstermektedir. Kurumsal kimlik, Wendt'in devletler üzerine genelleme yapabilmesine ve sistemik bir kuram ortaya kurma çabasına hizmet eder. Böylece Wendt, devletler için kurumsal kimliğe dayalı, yani etkileşime girmeden önce var olan dört evrensel çıkar tanımlayabilmektedir: 1) fiziksel güvenlik 2) ontolojik güvenlik veya öngörülebilirlik 3) aktör olarak başkaları tarafından tanınma ve kabul görme 4) halka daha iyi bir yaşam sunma yönünde kalkınma (Wendt, 1994, s. 385). Tip kimlikte ise devletler, sosyal bir ilişkiye girmeksizin yönettikleri toplumdan kaynaklanan varoluşsal bazı özellikler getirirler.

Wendt'in üçüncü ve dördüncü kategori olarak tanımladığı rol ve kolektif kimlik kavramları ise devletlerin yalnızca sosyal bir bağlamda var olan çoklu kimliklere sahip olduğu varsayımının karşılıklarıdır. Rol ve kolektif kimlikler, bağlamdan bağımsız ve etkileşimde önsel (*a priori*) olarak tanımlanamazlar. Bir diğer ifadeyle bu iki sosyal kimlik tipi yalnızca etkileşimleri yoluyla, yani Ego Alter ile karşılaştıktan sonra ortaya çıkarlar. Böylece devletler, çıkarlarını tanımlamak ve daha barışçıl kimlikler yaratmak için belirli bir amillığe (*agency*) sahiptir. Ancak, bu yapma

gücünün aktörlerin kendi başına kimliklerde değişim yaratabileceği kadar büyük olmadığını altını çizmek gerekmektedir, çünkü geleneksel inşacılıkta değişimin kaynağı aktörler değil zaman içinde dönüşen ilişkilerdir. Ego ve Alter arasındaki uzun süreli etkileşimler sonucunda eğer sosyal öğrenme meydana gelirse aktörler ancak bu şekilde kolektif normları içselleştirebilir ve böylece aktörlerin kimliklerinde değişiklik olabilir. Wendt'e göre bu, Hobbesçu sistemden Kantçı sisteme geçişi mümkün kılabilir ama bu gibi değişimlerin hemen ve sıklıkla gerçekleşmesini beklemek doğru olmaz. Wendt, kimlikleri değiştirmek zor olsa da neticede taşa kazınmış değerlerdir (Wendt, 1999, s. 21) önermesiyle kimliklerin değişimi için imkan dahilinde ama sınırlı bir alan bırakır. Bu noktada kimlikler, istikrarlı ama değişebilir olarak tanımlanır. Yani kimlik, reflektivist yaklaşımlarda kabul edildiği gibi akışkan bir kavram değildir. Kimliklerde olası bir değişim, ancak bir istikrarlı kimlikten diğerine geçiş şeklinde mümkün olabilir (Zehfuss, 2001, s. 335). Ancak bu geçiş süreçleri geleneksel inşacılığın çalışma alanının dışında bırakılmıştır.

Wendt'in devlet merkezli inşacılığın farklı olarak uluslararası normları odağına alan inşacı yazın, normların devletlerin davranış ve kimliklerini dönüştürücü etkisine odaklanır (Checkel, 1999; Finnemore ve Sikkink, 1998). Rasyonalist yaklaşımlar, normların devletler üzerindeki etkisini araçsal olarak ele almaktadır. Realizm normların uluslararası ilişkiler üzerindeki etkisini çok önemli görmez. Devletler, normlara çıkarlarına hizmet ettiği zaman uyup etmediğinde ihlal ederler. Bu noktada hangi normların uygulanacağı ya da göz ardı edileceği yine güç dağılımı ile açıklanır. Buna göre normlar, güçlü devletlerin çıkarlarını meşrulaştırıp güçsüz devletleri kısıtlayıcı birer aracı rol oynar (Gilpin, 1981; Mearsheimer, 1994). Liberal yaklaşımlarda ise normlar devletler arası işbirliğini kolaylaştırıcı araçlar olarak öne çıkmaktadır (Keohane, Robert; Axelrod, 1985; Keohane, 1984). Bu iki yaklaşım da sonuçlar mantığı (*logic of consequentiality*) doğrultusunda normları devletlerin fayda maksimizasyonunda yardımcı olarak görmektedir. Oysa sosyal inşacılara göre devletler, uygunluk mantığını (*logic of appropriateness*) takip ederek, kimliklerine uygun davranış kalıpları ve içinde buldukları sosyal yapıda kabul gören değerlerini gerçekleştirmek isteyecektir. Bu noktada normları karşılıklı inşaya dayanan yapısal güç sürecinin (Sarı, 2021, s. 124) bir parçası olarak tanımlamak mümkündür. Buna göre devletler normları stratejik maliyet hesaplarıyla değil, "doğru" olanı yapmak için gönüllü olarak benimseyecektir. Bu bakış açısıyla Risse-Kappen, Demokratik Barış Tezinin inşacı bir okumasını yaparak devletlerin diğer devletlerin rejim tiplerine göre saldırgan ya da uzlaşmacı davranış çıkarımlarında bulunarak dost ve düşmanlarını belirlediğini öne sürer. Demokrasilerin birbirleriyle etkileşiminde barışçıl davranması klasik liberalizmde diğer demokrasilerle silahlı bir çatışmaya girmenin yüksek maliyetinden kaynaklanırken inşacı yaklaşımda demokrasilerin kimliklerinin gerektirdiği, uzlaşmaya dönük ve şiddetten uzak dış politika normlarını takip etme davranışı ile açıklanır (Risse-Kappen, 1995).

Normlara dayanan inşacı yazın, kimliğin oluşum süreçlerini Wendt'in inşacılığına kıyasla daha da mercek dışına itmiştir. Bu yazında normların kimlik ile ilişkilerinde iki etkiye sahip oldukları görülmektedir: aktörlerin hangi kimliklere ait olduklarını belirleyen oluşturucu etki ve önceden tanımlanmış bir kimliğe uygun davranış standartlarını belirleyen düzenleyici etki (Katzenstein, 1996). Normların kimlikleri oluşturduğu ve davranışları düzenlediği iki durumda da kimlikler,

kendilerini oluşturan süreçler göz ardı edilerek önceden belirlenmiş halleriyle kabul edilirler. Bu bağlamda geleneksel inşacılar, kimlikle ilişkilerinde bir ikileme düşerler: bir yandan kimliklerin verili olmadığını iddia ederlerken bir yandan bağlı kalmak istedikleri sistemik analiz seviyesi ve pozitivist yakın duruşları nedeniyle kimliklere adeta verili muamelesi yaparlar. Geleneksel inşacılığın kimliği temel ontolojik düzeyde eylemden önce gelen ve onu açıklayan bir kavram olarak ele alması, reflektivist düşünürler tarafından aktörlerin kimlikleri ve içinde ortaya çıktıkları sosyal düzenlemeler arasındaki oluşturuca ilişkiyi kavrayamayan ampirik araştırmalara yol açtığı gerekçesiyle eleştirilmiştir (Campbell, 1998; Epstein, 2011, 2013; Hansen, 2006). Bu tartışmalar, inşacılık içinde farklı yaklaşımların oluşmasına zemin hazırlamıştır.

Wendt, Katzenstein, Ruggie, Adler gibi düşünürlerin temsil ettiği geleneksel inşacı kanat, ana akım Uluslararası İlişkiler yazınında o ana kadar göz ardı edilmiş olan normlar, kurallar, değerler ve kimlik gibi düşünsel faktörlerin devlet davranışı üzerinde nedensel veya yarı nedensel etkileri olduğunu kanıtlayarak (Arkan, 2014, s. 25) maddi dünyanın varlığını reddetmeden sosyal faktörleri Uluslararası İlişkiler disiplininin ana akımına dahil etmek ister. Bunun için öznelerarası ontolojiyi pozitivist epistemolojiyle birleştirerek aynı zamanda hem eleştirel hem problem-çözücü olmak, rasyonel (ussal) ve reflektivist yaklaşımların arasında bir orta yol (*via media*) sunmak gayretindedirler (Adler, 1997, s. 334). Wendt'in geleneğini devam ettiren ve epistemolojik yönüyle geleneksel kuramlara benzerlik gösteren geleneksel inşacılıkta kimlik, her ne kadar etkileşimle değişime açık bir sosyal yapı olarak kabul edilse de yöntem seçimleri nedeniyle kimliklerin oluşum ve değişim süreçleri çalışma alanının dışında bırakılmıştır.⁵

3.2. İngiliz Okulu

Sosyal inşacılığın oluşumunda etkisi olan birinci nesil ve sosyal inşacılıktan etkilenen ikinci nesil ile İngiliz Okulu, uluslararası ilişkileri özneler arası bir süreç olarak kavramsallaştırırken post-pozitivist yöntemlerden uzak durması sebebiyle geleneksel inşacılık ile birlikte geleneksel ve eleştirel yaklaşımlar arasında bir orta yol görevi üstlenmektedir. Bununla birlikte kimlik, İngiliz Okulu'nda geleneksel inşacılıkta olduğu kadar merkezi bir rol oynamaz.

İngiliz Okulu'nun uluslararası ilişkileri anlamak için ortaya koyduğu üç analiz seviyesinden biri olan uluslararası toplum, ortak çıkarlar ve değerlerin farkında olan bir grup devletin kendilerini belirli bir kurallar dizisine bağlı olarak algılamaları ve buna göre hareket etmeleri sonucunda oluşur (Bull, 1977, s. 13). Bu, ortak bir kimlik duygusunu beraberinde getirir. Örneğin, Bull'a göre post-Vestfalya sistemini önceki sistemlerden farklı kılan önemli bir özellik, devlet liderleri,

5 İnşacıların kimlikle ilgili yaklaşımı Hopf'un (1998) ayrımı temelinde geleneksel ve eleştirel inşacılar olarak iki ana kategoriye ayrılmıştır. Geleneksel inşacılar, tercih ettikleri metodolojik yaklaşımlar nedeniyle kimliklerin oluşum ve değişim süreçlerini çalışma alanının dışında bırakma eğilimindedirler. Ancak, bu kategorizasyonun idealize edilmiş bir model olduğunu göz önünde bulundurmamak önemlidir. Gerçek dünya kuram çalışmalarında, bu kategoriler arasında belirgin sınırların olmadığını ve bazı inşacıların çalışmalarının bu ayrımın ortasında yer aldığını altını çizmek gerekir.

Bu durum, eleştirel inşacılar ve postyapısalcılar için de geçerlidir. Belirgin ayrımların olmadığı, bu yaklaşımlar arasında geniş bir araştırma alanının bulunduğu gözlemlenmektedir.

monarklar ve diplomatik topluluk arasında ortaya çıkan bir ortak kimlik duygusudur (Dunne, 1998, 130). Böylece kimlik, kültürle birlikte şekillenen ve ortak çıkarlara bağlı olarak oluşan uluslararası sisteme karşılık gelen uluslararası toplumu oluşturan bir ögedir. Tam da bu noktada Wight ve Butterfield'in, uluslararası toplumun mayasının sadece ortak çıkar, amaç ve hukuklardan oluşamayacağı, ortak kültürün de elzem olduğu vurgusunun İngiliz Okulu'nu rasyonel kuramlardan farklılaştıran bir yaklaşım olduğunu hatırlamak gerekir (Devlen ve Özdamar, 2010, s. 47). Çıkarların tek başına topluluk yaratmaya yetmediği bu yaklaşıma göre devletler için bir uluslararası topluma ait olma, ortak normal temelinde bir iç grup dinamiği oluşturma ve birbirini karşılıklı olarak aynı kimlikte tanımayı (*recognition*) beraberinde getirir. Örneğin Wight, Hellenik, antik Çin ve modern Avrupa gibi tüm devlet sistemlerinin, ortak bir medeniyet kimliği bilincinin yoğun olduğu bölgelerde geliştiğini savunmaktadır. Bu ortak medeniyet kimliğinin temelinde yatan ise "vahşi" veya "barbar" olarak tanımladıkları dünyadan önemli bir "kültürel farklılaşma" hissine sahip olmalarıdır (Wight, 1977). Tam da Dunne'in ifade ettiği gibi uluslararası toplumun genişlemesinin tarihi, dahil etme ve dışlamanın değişen sınırlarının hikayesidir (2013, s. 139). Bu bağlamda, İngiliz Okulu kimliği bir analitik kategori olarak ele almasa da uluslararası toplumun temelinde öz ve öteki ayırımını mümkün kılan bir kimlik anlayışı bulunmaktadır.

Buzan'ın öncüsü olduğu İngiliz Okulu'nun ikinci nesil kanadı, İngiliz Okulu'nun sosyal inşacı bir okumasını yaparak onu yeniden canlandırmaya, günümüz uluslararası ilişkiler meselelerini anlamaya uygun hale getirmeye çalışır. Bunu yaparken sosyal inşacılık ile İngiliz Okulu arasında bir köprü kurmak ister. Buzan, Wendt'in kültürleri devletlerin kimlik ve çıkarlarını oluşturan sosyal yapılar olarak ele almasından etkilenmiş ve sosyal inşacılığın hem fikirlere hem de maddi dünyaya dayanan kültür anlayışını benimsemiştir. Böylece, İngiliz Okulu'nu bir yandan değerlere, normlara ve kurumlara derinden bağlı kalırken diğer yandan daha "bilimsel" bir yaklaşıma dönüştürmeyi amaçlar (Adler, 2005, s. 173). Böylece ikinci nesil İngiliz Okulu yaklaşımında kimlik çalışmalarına daha fazla yer açılmış olur. Buzan, Bull'un İngiliz Okulu yaklaşımını, toplum kavramının merkezinde yer alan ortak kimliğe yeterince önem vermediği gerekçesiyle eleştirir. Aynı zamanda bu eksikliği, Bull'un uluslararası toplum (ve uluslararası düzen ve uluslararası siyasi sistem) ile dünya toplumu (ve dünya düzen ve dünya siyasi sistem) arasındaki ilişkiyi tatmin edici bir şekilde geliştirememiş olmasının nedeni olarak gösterir (Buzan, 1993, s. 338). Oysa inşacılığın temel önermelerine yaklaşan İngiliz Okulu'nun bu yaklaşımında ortak kimlik, benimsenen değerlerin tanımlanması ve korunması için aktörlerin davranışlarını düzenleme konusunda topluluğun sınırlarını belirleme rolünü üstlenir. Örneğin Bellamy ve McDonald, İngiliz Okulu'nun güvenlik boyutu üzerine yaptıkları çalışmalara kimliğe bu vurgu yaparlar. Topluluğun değerlerini yansıtan ve üye devletleri bir araya getiren ortak kimlik, güvenlik topluluğunun oluşturulmasında ve sürdürülmesinde önemli bir rol oynar (2004).

Ancak, İngiliz Okulu'nun kimlik vurgusu kimliklerin inşası ve dönüşümü konularına yeterince önem vermemesi bakımından sınırlı kalmaktadır. Ayrıca İngiliz Okulu, genellikle egemen aktörlerin kimliklerini öne çıkarırken, daha az güçlü olan aktörlerin kimliklerini göz ardı etme eğilimindedir. Örneğin, uluslararası toplum kavramına feminist bir eleştiri, cinsiyet kimliklerini

görmezden geldiği ve hali hazırdaki erkek egemen devlet kimlikleri üzerinden bir uluslararası ilişkiler okuması yaptığı yönündedir (True, 2005).

4. Eleştirel Yaklaşımlar

4.1. Eleştirel İnşacılık

İnşacılık içinde geleneksel kanada gelen en temel eleştiri, kimliği sosyal ilişkiler içinde inşa edilen bir yapı olarak ele alıp bunu pozitivist yöntemlerle incelemenin tutarsız olduğu yönündedir. Sosyal bilimlerde rasyonalizmin iddia ettiği gibi tarafsız ve bilimsel bilgiye ulaşmanın mümkün olmadığını öne süren eleştirel inşacılar, Wendt'in rasyonalizm ve reflektivizm arasında orta yol bulma girişimine şüpheyle yaklaşırlar. Bunun yerine, mevcut iktidar yapılarının tüm sosyal ilişkilerin temelinde olduğu varsayımını ve post-yapısalcıların güç bilgi ilişkisinden doğduğunu kabul ettiği siyasi söylemi yapı söküm (*deconstruction*) yöntemi ile incelemesini benimseyen eleştirel inşacılar, uluslararası ilişkilerde dilin rolüne odaklanırlar ve söylemler ile kimlikler, güç ilişkileri, ve güvenlik arasındaki bağlantıları analiz ederler (Buzan, Waever & Wilde, 1998, s. 197). Böylece eleştirel inşacılığın araştırma gündeminde kimlik, geleneksel inşacılıktan farklı olarak oluşum ve değişim süreçlerinin inceleme altına alındığı merkezi bir yere sahip olur. Yani, geleneksel ve eleştirel inşacılık, kimliği ontolojik olarak benzer bir şekilde (çok yönlü ve karşılıklı) ele alırken aralarındaki temel fark epistemolojik düzeydedir. Epistemolojik ayrışma ise yöntemsel olarak da bu yaklaşımları birbirinden ayırmaktadır.

Eleştirel inşacılığın kimlik oluşum süreçlerine odaklanan gündemi, kimlik inşasındaki önemli faktörler üzerine belli noktalarda geleneksel inşacıardan ayrılmasına sebep olur. Bunları bir tanesi, devletler arası etkileşimin kimlik algısı üzerindeki rolü üzerinedir. Geleneksel inşacılığın devlet odaklı analizini sorunlu bulan eleştirel kanat, devletlerin bazı kuramlarda analitik bir kategori olarak üniter varsayılmasına rağmen gerçekte öyle olmadıklarının altını çizer. Geleneksel inşacılığın rasyonel kuramlara benzer şekilde devleti bir kara kutu olarak ele almasının, bir kısmı devletin iç işleyişinde olmak üzere pek çok farklı yer ve seviyede gerçekleşen kimlik inşa süreçlerinin önemli bir bölümünü göz ardı etmesi anlamına geldiğini öne sürer. Bu noktada eleştirel inşacılar, kimlik inşasının sadece devletler arası seviyede ele almasına karşı çıkarlar çünkü nesnelere, olayların ve eylemlerin devletler için sahip oldukları anlamlar, aslında devlet adına hareket eden bireyler için sahip oldukları anlamlardır (Weldes, 1996, s. 280). Öyleyse, Wendt'in iddia ettiği gibi devletler diğer devletlerle etkileşime öncesiz ve kimliksiz girmezler. Bilakis her kültür, kendisinin ve ötekilerin mitler, metinler ve gelenekler tarafından önceden şekillendirilmiş temsillerini etkileşimlere getirir ve eylemlerini buna göre seçer. Böylece eleştirel inşacılık, Wendt'in kimlik inşasının başlangıç noktası olarak sunduğu "ilk temas" argümanına karşı çıkar (Inayatullah ve Blaney, 1996, s. 82).

Eleştirel inşacıların kimliği ele almasını gelenekselcilerden ayıran ikinci önemli fark, kimlik oluşum süreçlerinde "Öteki"ne ve Öteki üzerinden üretilen farklılık ve zıtlıklara yaptıkları vurgudur. Eleştirel

inşacılar kimliğinin oluşum sürecini farklılık üzerine kurgulayarak “oluşturucu öteki”nin (*constitutive other*) varlığının öz kimlik için elzem olduğunu öne sürerler. Geleneksel inşacılıkta öteki, bir aktörün öz kimliğinin adını koyan, tanıyan (*recognize*) ve onaylayan bir başka aktörken eleştirel inşacılıkta özün inşası için gerekli olan alternatif ve farklı kimliği somutlaştırır (Rumelili, 2004, s. 30). Yani, ötekinin temsil ettiği farklılık olmasa aktörün öz kimliği inşa edilemez.

Eleştirel inşacılığın kimlik – dış politika ilişkisi analizinde “oluşturucu öteki”nin oynadığı role bir örnek Weldes ve Saco’nun, ABD söylemlerinde Küba ve ABD kimliklerinin nasıl inşa edildiğine bakarak ABD’nin Küba’ya yönelik dış politikasını analiz ettikleri çalışmalarıdır. Weldes ve Saco, ABD politikasında “Küba sorunu” söyleminin dayanağını oluşturan kimlik oluşum süreçlerini yapı söküm yöntemiyle yorumlarken, Soğuk Savaş zamanında “Sovyet tehdidinin Batı yarımküreye yansması” olarak ötekileştirilen Küba kimliğinin halen devam ettiğini göstermişlerdir. Küba’yı Komünist bir tehlike olarak inşa etmek, ABD’nin kendisi için “özgür dünyanın koruyucusu” kimliğini inşa etmesini mümkün kılmaktadır. Özgürlükle özdeşleştirilen Batı dünyasını savunmaya yönelik bu kimlik, ABD’nin dünyanın herhangi bir yerinde demokrasi yanlısı bir hareket olduğunda başka bir ülkenin iç işlerine karışmama ilkesini ihlal etmek pahasına o hareketi destekleme sorumluluğu olduğunu iddia etmesine olanak sağlar. Bu şekilde inşa edilen biz-onlar kimliklerine dayanarak Bush, ABD liderliğindeki uluslararası bir topluluğun Castro’yu tecrit etmesi ve Küba’da demokrasiye geçişi teşvik etmesi gerektiği yönündeki çağrısını meşrulaştırabilmiştir (Weldes & Saco, 1996, s. 392).

Kimliğe yaklaşımlarında geleneksel ve eleştirel inşacılar ontolojik zeminde hemfikir olsalar da aralarındaki fark daha çok epistemolojik ve metodolojiktir. Kimlik inşa süreçlerinde söylem analizini tercih etmeleri, saklı güç ilişkileri ve Öteki üzerinden üretilen farklılıkları öne çıkarmaları yönünden aşağıda detaylı incelenecek olan post-yapısalcılarla eleştirel inşacılar arasında önemli benzerlikler bulunmaktadır. Ancak eleştirel inşacılar, postyapısalcılardan farklı olarak ampirik araştırmaya dayalı sosyal bilimsel bilginin olasılığını kabul ederler (Katzenstein, Keohane ve Krasner, 1998, s. 676).

4.2. Post-yapısalcılık

Yukarıda vurgulandığı gibi, Wendt’in yolunu açtığı sosyal inşacılık yaklaşımı her ne kadar kimliği Uluslararası İlişkiler disiplininde kavramsal olarak sorunsallaştırarak önemli bir analitik araç konumuna getirse de aslında kimliğin karşılıklı etkileşim içinde edinildiğini kabul ederek kimliği ortaya koyan pratikleri inceleme yoluna gitmemiştir. Kimliğin değişebileceğine vurgu yapmakla birlikte kimliğin değişim ve oluşum süreçleri etkileyen pratikleri araştırma alanının dışında bırakmıştır. Böylece Wendt’in inşacılığı, her ne kadar kimliğin sosyal etkileşimlerden doğan bir yapı olduğunu öne sürse de bu etkileşimlerin kimlikleri nasıl oluşturduğunu çalışmıyor oluşuyla kimlikleri adeta verili olarak aldığı eleştirilerine maruz kalmıştır. Bunun sebebi, sosyal inşacılığı geleneksel ve eleştirel kuramlar arasında bir orta yol olarak sunma amacıyla, Wendt’in kimliği sistem seviyesinde ele alması, inşa edilmiş kimliklerle uluslararası politika arasındaki ilişkiye odaklanmasıdır.

Kimlik çalışmalarındaki bu eksikliğe bir cevap olarak post-yapısalcılar, kimliği eylemden önce gelen bir değişken olarak değil, sürekli yinelenen bir performatif eylem olarak ele almaktadır. Eylem ise post-yapısal yazında dil üzerinden anlam kazanır. Söylem, sosyal ilişkilerin yaratıldığı, buna bağlı olarak kimliklerin oluşturulduğu, sosyal olgu ve aktörlere anlamların atfedildiği, yani sosyal gerçekliğin inşa edildiği temsiller bütünü; başlı başına bir eylem alanıdır. Yani dil, salt düşünce aktarmaya yarayan edilgen bir araç değildir, bilakis “kullanılan tümceler, aracısı olduğu düşüncenin sadece sunumunda veya yansıtılmasında [tasvir/representation] değil, ilk elden üretilmesinde [gerçeklik/reality] de aktif ve kurucu rol oynarlar” (Kardaş & Erdağ, 2019, s. 417–418). Dinamik ve süregelen haliyle söylem, akışkan kabul edilen kimlik çalışmaları için eşsiz bir malzeme sunar.

Kimliğin değişken doğası post-yapısalcılık için önem arz etmekte ve kimlik “belirli tarihsel ve kurumsal bağlamlarda belirli söylemsel formasyonlar ve pratikler çerçevesinde oluşturulmuş bir olgu” (Aydın-Düzgüt, 2015, s. 160) olarak kavramsallaştırılmaktadır. Bu şekilde kimlik, her zaman oluşum halindedir ve hiçbir zaman tamamlanmayacaktır. Buna göre uluslararası ilişkilerde kimlik yapılandırılmaları, geleneksel inşacıların iddia ettiği gibi çıkarlar ve dış politika arasında kurulmuş bir nedensellik bağı içinde incelenemez. Çünkü aralarındaki bağ nedensel değil söylemseldir. Kimlik, inşacıların söylediği gibi bir sosyal yapıdır, ancak post-yapısalcılar, inşacıardan farklı olarak bu sosyal yapının üzerine söylem yoluyla inşa edilmiş gerçeklik olgusunu sorgulamaya açmaktadır. Gerçeklik, hiçbir zaman saf ve tarafsız halde görünür olmayacağı gibi hiçbir uluslararası kimlik de doğal ve nesnel olamaz. Hatta, post-yapısalcılara göre kimliğin gerçek varlığı mümkün olmadığı için (Aydın-Düzgüt, 2015, s. 160) öz kimliğin inşa süreci, bu eksikliği telafi etme amacı güden ebedi bir arayıştır (Epstein, 2011, s. 337).

Post-yapısalcılara göre kimliği oluşturan söylemde iç içe geçmiş iki temel mekanizma bulunmaktadır: Birincisi karşıtlığa dayanan ikilik (*duality*), ikincisi örtülü güç ilişkileridir. Post-yapısalcı kimlik anlayışının temelinde öz ile ötekini, içerideki ile dışarıdakini, iç politika ile dış politikayı birbirinden ayıran sınırların çizilmesi yatar (Campbell, 1998, s. 9). Kimliği bir değişken değil sürekli yapım aşamasında olan bir süreç olarak gören post-yapısalcı anlayış, aktörlerin kendi kimlik oluşum süreçlerinin farklılığı dayandığı ve hemen her zaman bir ötekine ihtiyaç duyduğunu öne sürer. Bir diğer ifadeyle, oluşturucu ötekine (*constitutive other*) atfedilen özellikler olmadan aktörler kendi kimliklerini yapılandıramazlar. O halde, kimliğin yapı sökülümünde araştırmacının karşısına ilk çıkacak bulgu ikili karşıtlıklardır (*binary opposition*). Bu yönüyle postyapısalcı yaklaşım öteki ile ilişkiyi elzem görmeyen geleneksel inşacılıktan daha farklı bir kimlik anlayışı ortaya koyar.

Kimlik inşasında ötekinin oynadığı rol büyük oranda yeni güvenlik yazınıyla iç içe geçmektedir (Rumelili & Adisönmez, 2020, s. 29). Çünkü ötekinden algılanan “tehdit” algısı grup içi kimlik oluşum sürecini hızlandıran ve sağlaştıran önemli bir araçtır. Uluslararası ilişkilere yansımaları, bir devletin kimliğinin sınırları, dış politikanın ayrılmaz bir parçası olan tehlikenin temsili ile güvence altına alınır (Campbell, 1998, s. 3)

Bu noktada, öz kimliğin olduğu kadar oluşturucu ötekinin de statik olmadığını, bunun yerine sürekli bir yeniden tanımlama sürecinde olduğunu vurgulamak gerekir. Eğer kimlik Epstein’in öne

sürdüğü gibi özü Ötekinin üzerine yansıtmak için bitmeyen ve kendi kendini yenilgiye uğratan bir arayış ise (2011, s. 397), ben ve öteki arasındaki fark kalıcı olamaz. Kolektif kimlik bir şekilde yeniden tanımlanırken önceden özün oluşturucu ötekisi olan kimlik, yeni söylemde özün parçası haline gelebilir (Rumelili, 2004). Mesela, Soğuk Savaş döneminde Avrupa entegrasyonunun oluşturucu ötekisi olan Doğu Avrupa ülkelerinin kimliği, Sovyetler Birliği'nin dağılmasını takiben Birliğe katılım ve üyelik süreçlerindeki AB söylemlerinde Avrupalılık kimliğinin bir parçası olarak yeniden üretilmiştir. Avrupa Komisyonu üyesi van den Broek'in 1998 yılında on yıldan bile kısa bir süre önce Batı dünyasının tehdit algıladığı Prag'ı Avrupa'nın kalbi olarak tanımlaması bu söyleme bir örnek olabilir (Sjursen, 2002). Kimliğin bu akışkan doğası aşağıda bahsi edilecek post-yapısalcılığın hâkim güç ilişkilerinin dönüşümünü öngören araştırma programına zemin hazırlar.

Post-yapısalcıların kimlik oluşum süreçlerinde gördüğü diğer temel dinamik, ikilik üzerinden tanımladığı, yani ötekinin dışsallaştırmasına bağlı gördüğü kimlik oluşum süreçlerinin örtülü güç ilişkilerinin bir tezahürü ve aynı zamanda besleyicisi olmasıdır (Doty, 1996). Foucault bir bireyin tutsaklığının harici bir güç ilişkisinin dikte ettiği kurumlarca uygulanan tabi kılma pratikleriyle değil, bir bireyin söylemsel olarak oluşturulmuş tutsak kimliği aracılığıyla oluşturulduğunu ileri sürer. Foucault böylece kimliği insanların özne haline getirildiği iktidar stratejileri için gerekli olan politik bir nosyon olarak kavramsallaştırır (Foucault, 1995). Bu anlayışta söylem, gerçekliği ya da bilgiyi iletmede iktidar ilişkilerinden etkilenen ve onları yeniden üreten bir role sahiptir. Hiçbir söylemin tarafsız olamayacağı kabulünden hareketle post-yapısalcılar, bireysel ya da kolektif herhangi bir kimliği verili ve sorunsuz olarak almayı reddetmektedir. Bu da uluslararası siyasette bildiğimiz şekliyle kimlik ve buna bağlı olarak tarih ve uluslararası ilişkileri, iktidarın dışında kalan kimliklerin ve tarihlerin dışlanması dayalı hiyerarşik ve dışlayıcı bir söylem pratiğinin sonucunda kurulmuş olarak kabul etmeyi gerektirir. Özcü yaklaşımdan farklı olarak post-yapısalcı yaklaşımda tarih bir kimliği ortaya çıkarmaz, bir kimliği yaratmak için tarih inşa edilir.

Bu noktada post-yapısalcıların iktidar ilişkisine dayalı dışlayıcı söylemsel pratikleri açığa çıkarırken bunları ortadan kaldırma arayışında olmadığını altını çizmek gerekir. Post-yapısalcılar bu güç ilişkisinin çoğu zaman doğal kabul edilen kimlikleri ve buna bağlı olarak uluslararası ilişkileri söylemsel olarak nasıl ürettiğini görünür kılmak ister. Ancak, "oluşturucu öteki" olmadan öz kimlik anlam kazanmayacağı için, bu ikilik arayışının kimlik oluşumu için vazgeçilmez ve gerekli olduğunu kabul eder. Bununla birlikte, mevcut sosyal yapıları yapı sökülümüne uğratarak alternatif ikili karşıtlıkların ihtimalini mümkün kılabilir. Post-yapısalcı kimlik çalışmaları, uluslararası ilişkilerdeki hakim kimlik inşalarını gerçekleştirebilmek için ihtiyaç duyulan söylemsel düzende homojenlik sağlanması için iç söylemsel çelişkilerin nasıl bastırıldığını açığa çıkarıp "bu yolla hegemonya kuran kimlik inşalarının önüne" geçmeyi amaçlamaktadır (Aydın-Düzgüt, 2015, s. 161).

4.3. Feminizm

Uluslararası ilişkileri toplumsal cinsiyet kimlikleri üzerinden okuyan feminist yaklaşımlar için kimlik, ana akım Uluslararası İlişkiler yazınında ilgi uyandırmadan çok daha önce temel bir

kavram olarak yerini almıştı (Locher & Priigl, 2001, s. 80). Akademik ve politik alanda kadın kimliğinin ev ve aile hayatı ve duygularla sınırlı bir öznel alanda tanımlanmasıyla Uluslararası İlişkiler disiplininin temsil ettiği her şeyin dışında bırakıldığı (Sylvester, 1994) tespitinden hareketle feminist düşünürler sadece politika pratiğine değil aynı zamanda ana akım Uluslararası İlişkiler kuramlarına da kimlik üzerinden önemli bir eleştiri sunmaktadır.

Feministler uluslararası politikada kadının ikincil konumuna karşı çıkmak üzerine hemfikir olmakla birlikte toplumsal cinsiyet kimliğinin nasıl kavramsallaştırılacağına dair farklı yaklaşımlara sahiptir. Liberal feministler, pozitivist bir yaklaşım benimseyerek kadınların uluslararası düzeyde eşit temsil haklarına sahip olması gerektiğini savunurlar. Devleti ve devletlerin kurduğu Birleşmiş Milletler gibi kurumları tarafsız ve kadınların müttefiki olma potansiyeline sahip birer değişim aracı olarak görmesinin bir sonucu olarak bu yapılardaki kadın temsiliyetini özgürleşmenin ve demokratikleşmenin bir ölçütü olarak alırlar. Böylece, toplumsal cinsiyet kimliği niceliksel olarak ölçülebilen bir analitik kategori, nedensel bir analiz çerçevesinde açıklayıcı değişken olarak ele alınır.

Feminizmin eleştirel kanadı ise uluslararası ilişkilerin mevcut sisteminde çoğu zaman örtük kuralların ve düşünce kalıplarının toplumsal cinsiyet kimliklerini nasıl hiyerarşik bir anlayışla şekillendirdiğiyle ilgilenir. Bu yaklaşımlar, devleti ataerkil, baskıcı ve dolayısıyla taraflı birer kurum olarak görme eğilimindedir (Arat, 2015, s. 680). Buna bağlı olarak devlet ve devletin kurucusu olduğu kurum ya da düzenlerden toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak adına bir beklentileri bulunmaz.

Beauvoir'ın kadınlığın doğuştan değil yaratılan bir kimlik olduğunu ortaya koyduğu inşacı bakış açısını sahiplenen inşacı feminist yazın, erkek egemen uluslararası siyasette oluşturucu öteki işlevi gören kadın kimliği üzerinden nasıl bir siyaset üretildiğini mercek altına alır. Toplumsal cinsiyeti uluslararası ilişkileri oluşturan sosyal yapılardan biri olarak kabul ederek inşacılığın kimliğe ontolojik yaklaşımını benimserler. Hükümetler arası ilişkilerin temelinde toplumsal cinsiyet kimlikleri olduğu (Enloe, 1991) kabulüyle, uluslararası politikada içselleştirilmiş ve ana akım Uluslararası İlişkiler kuramlarıyla yeniden üretilen toplumsal cinsiyet inşasına dayalı kimliğin düzenleyici pratiğini ortaya çıkarmak isterler.

İnşacı feministler için liberal feministlerin aksine kadının yetki ve temsiliyetini artırmak tek başına Uluslararası İlişkiler disiplininde kadınları güçlendirmek için yeterli değildir. Söz gelimi, Margaret Thatcher, Golda Meir, Condoleezza Rice, Hillary Clinton, Tansu Çiller gibi kadın siyasetçilerin dış politika alanında karar verici rollere gelmesi ve hatta sayılarının erkek dış politika yapımcılarla eşit ya da onlardan fazla olması dahi mevcut uluslararası sistemde toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlayamaz (Enloe, Koch, Tongier, Wright ve Martinez, 2006). Çünkü uluslararası siyaset, erkek bakış açısıyla şekillenmiş bir egemen maskülenliğin (*hegemonic masculinity*) ürünü ve tekrar üreticisidir. Bu erkek egemen sistemde kadın dış politika yapımcılar da uzun yıllar boyu erkek kimliğiyle inşa edilmiş davranış biçimlerini sürdürmek zorunda olacağından sosyal yapı olarak toplumsal kimliğin eşitlikçi olarak yeniden inşası gerçekleşene kadar Uluslararası İlişkiler disiplininde kadının güçlenmesinden bahsedemeyiz. Örneğin insan

haklarına ilişkin liberal söylem dahi toplumsal cinsiyete dayalı kurumlarda derinden gömülü olan güç ve cinsiyet eşitsizliklerine meydan okumamaktadır (Süleymanoğlu-Kürüm & Cin, 2021, s. 9). Bu doğrultuda, kadınlara eşit temsiliyet, hak ve yetki verilmesini savunan liberal feminizm, kimliği önceden belirlenmiş bir kategori olarak kabul eder ve kadınları sözde eşit haklarını kullanmaktan mahrum bırakan ve onların karar alma süreçlerine katkılarını sistematik olarak sınırlayarak siyasi yaşamdan dışlayan ataerkil uluslararası yapıya ait güç dinamiklerini ve toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini görmezden gelir (Pateman, 1988). Bu noktada inşacı feministler toplumsal kimliğin nasıl inşa edildiğine dair yapı sökümsel bir çalışmanın önemini savunurlar. Böylece uluslararası siyasette hükümetlerin, politika yapıcılarının, ordularının, uluslararası örgütlerin, çokuluslu şirketlerin, bireylerin, uluslararası politikada kadınlık ve erkeklik kimliklerini üretme ve yeniden üretme süreçleri inşacı feminist uluslararası ilişkilerin araştırma alanına girer.

Feminizm içindeki post-yapısalcı ve eleştirel kanat, feminist kuram içinde kadının özdeş türden, ortak bir kimliği temsil ettiğine dair bir önkabul ile sistemi “kadınlar” için özgürleştirmeye (*emancipation*) dayalı yaklaşımlardaki sorunlara işaret eder (Butler, 2010, s. 3). Bu ortak kadın kimliğinin batılı, beyaz, heteroseksüel, orta sınıf kadınların deneyimlerinden yola çıkarak tanımlandığını ve kadınlara ait ortak bir bakış açısı bulunduğu varsayımının kadın kimliği içindeki çeşitliliği ve çoğulluğu yok saydığını iddia eder. Örneğin postkolonyal feminist⁶ yazın, homojen bir kadın kimliğine karşı çıkar ve Batı kökenli feminizmin öne sürdüğü ortak kadınlık kimliğinin kendi yaşadıkları ırk ve sınıfa dayalı ezilmişlikleri göz ardı ettiğini iddia eder (Kazi, 1986; Mcewan, 2001; Narayan, 1997). Bu bakış açısı, “kadın” kimliğinin farklı bağlamlarda neyi temsil ettiği üzerinden bir araştırma gündemi geliştirmiştir.

İnşacı ve eleştirel feminist uluslararası ilişkiler analizlerinde kimliğin merkezinde “Öteki”ne ihtiyaç duyan farklılaştırma ve güç ilişkileri bulunmaktadır. Örneğin Tickner, uluslararası politikada devletleri diğerlerinden ayırıştıran ulusal kimliklerin, sosyal ve kültürel hiyerarşileri güçlendirdiğini ve genişlemeci projelere askerileşme ve hatta savaş için meşruiyet zemini sağladığını öne sürer. Sadece politika yapıcılar değil Realizm, Liberalizm gibi ana akım Uluslararası İlişkiler kuramları da başlangıç noktası olarak aldıkları anarşi/düzen ayrımı ve buna bağlı olarak tanımladıkları güç politikaları aracılığıyla bu dışlayıcı kimlikleri pekiştirmektedir. Ayırıştırmaya dayalı bir tahakküm eksenini boyunca cinsiyetlendirilmiş kimliklerin üretilmesi, eril iktidarın hem kaynağı hem de sonucudur. Feminizm, kimliklerin uluslararası politikayı düzenleyici pratiklerini sadece ortaya çıkarmayı değil aynı zamanda sorgulamak ve değiştirmek için bir alan açmayı da amaçlar. Bu doğrultuda, dışlayıcı kimliklerden kaynaklanan güvensizlik ve çatışmaların, toplumsal cinsiyet ve diğer sosyal hiyerarşiler ortadan kalkana kadar azalmayacağını iddia eder (Tickner, 1996, s. 158).

5. Sonuç

Bu çalışma, Uluslararası İlişkiler disiplini içinde kimliği kuramsal bir kavram ve analitik bir kategori olarak konumlandırma konusundaki kuramsal yaklaşımların bir haritalandırmasını sunarak kimlik

6 Üçüncü dünya feminizmi olarak da kullanılmaktadır.

konusundaki akademik tartışmaların anlaşılmasına katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Uluslararası İlişkiler disiplininde kimlik çalışmaları, kimliğin geleneksel, sorun çözücü araştırma geleneğine bir değişken olarak eklenmesinden çok daha fazlasını beraberinde getirmektedir. Bunun ana sebebi, uluslararası ilişkilere kimlik perspektifinden bakmanın dünyayı nasıl algıladığımız ile yakından ilişkili olmasıdır. Kimlik çalışmaları, dünya siyasetinin insan kolektifleri üzerine kuramsallaştırma, onlara Uluslararası İlişkiler disiplini içinde ontolojik bir statü verme ve onların nasıl oluştuğunu ve varlıklarını nasıl devam ettikleri üzerine tartışma olanağı sunmaktadır.

Onuf, kimliğin en revaçtaki kavramlardan biri olmasına rağmen bir o kadar anlaşılması zor, dolayısıyla karanlık olduğunu iddia etmektedir (Onuf, 2013, s. 75). Buna bağlı olarak disiplinde tek bir kimlik kuramından bahsetmek mümkün değildir. Ancak bu durum, bir eksiklikten ziyade çoğulculuk ve kuramsal zenginliğe sebebiyet vermektedir.

Uluslararası ilişkilerde kimliğin rolüne dair birçok farklı görüş bulunmaktadır. Bazı araştırmacılar, kimliğe artan ilginin kimliğin yeniden canlanması yerine bir keşif olduğunu iddia etmektedir (Berenskoetter, 2009). Ancak geleneksel uluslararası ilişkiler kuramlarının temel kavramlarının kimlikle örtülü de olsa ilişkili olduğu göz önüne alındığında, kimliğin disiplinin şekillenmesine her zaman katkıda bulunduğu savunulabilir. Öznelerarası yaklaşımlar, özellikle geleneksel inşacılar, kimliği uluslararası politikanın şekillenmesinde önemli bir faktör olarak görürler. İngiliz Okulu ise uluslararası toplumu inşa ederken ortak kimliğin etkisine vurgu yapar. Öte yandan eleştirel yaklaşımlar, kimliği daha geniş toplumsal ve politik bağlamlar içinde ele alır ve kimliklerin inşası ve dönüşümünü ayrıntılı bir şekilde inceler.

Bu farklı yaklaşımlar, kimlik konusundaki araştırmaların doğasını ve hangi yöntemlerin kullanılması gerektiğini etkiler. Ancak hangi yaklaşımı takip etmiş olursa olsun kimlik çalışmaları, uluslararası ilişkiler için tek ya da en geçerli bir anlayış sunmamaktadır. Bu, kimliğin analitik kategori olarak eksik veya yetersiz olduğu anlamına gelmez, çünkü hiçbir analiz kategorisi, uluslararası ilişkilerin tüm karmaşıklığını ve çok yönlülüğünü tek bir perspektifle açıklamayı vaat edemez.

Ancak kimlik çalışmaları, disiplinin zenginleşmesi ve uluslararası ilişkilerin karmaşıklığının daha iyi anlaşılması için önemli bir bakış açısı sunar ve dış politika tercihlerinin altında yatan faktörleri daha geniş bir perspektiften değerlendirmemize yardımcı olur. Cinsiyet, etnisite, kültür veya diğer faktörlere dayalı kimlik çalışmaları, uluslararası sistemin sık sık göz ardı edilen yönlerini açığa çıkarır ve farkındalık yaratıcı bir şekilde değişim için fırsatlar sunar. Örneğin, cinsiyet kimliklerine dayalı feminist bir okuma, standartlaşmış politika biçimlerinin nasıl cinsiyete dayalı bir hiyerarşiye dayandığını vurgulayarak, daha cinsiyet eşitliğine dayalı bir uluslararası sistem oluşturma çabalarına farkındalık yaratır. Postyapısalcı bir yaklaşım ise uluslararası kimlikler arasındaki mevcut güç ilişkilerini analiz ederek, bu hiyerarşileri değiştirme potansiyeli sunar.

Kimlik, uluslararası ilişkiler disiplinine zenginlik katan, geleneksel bakış açlarına meydan okuyan ve yeni sorular sormamıza olanak tanıyan bir analitik araç seti sunmaktadır. Bu alandaki evrimi göz önüne aldığımızda, kimlik çalışmalarının uluslararası ilişkiler disiplininin sürekli

olarak gelişen ve değişen bir alanı olduğunu ve gelecekte de önemli bir rol oynamaya devam edeceğini söylemek mümkündür.

Kaynakça

- Adler, E. (1997). *Seizing the middle ground: Constructivism in world politics. European Journal of International Relations* (C. 3). Doi:10.1177/135.406.6197003003003
- Adler, E. (2005). Barry Buzan's use of constructivism to reconstruct the English School: "Not all the way down". *Millennium: Journal of International Studies*, 34(1), 171–182. Doi:10.1177/030.582.9805034.001.1701
- Ağcan, M. A. (2014). Sosyal Bilimler Felsefesi ve Uluslararası İlişkiler Teorisi. E. Balta (Ed.), *Küresel Siyasete Giriş: Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler* (İstanbul: İletişim Yayınları) içinde 77–109.
- Arat, Z. F. K. (2015). Feminisms, Women's Rights, and the UN: Would Achieving Gender Equality Empower Women? *American Political Science Review*, 109(4), 674–689. Doi:10.1017/S000.305.5415000386
- Arkan, Z. (2014). "Via Media" vs. the Critical Path: Constructivism(s) and the Case of EU Identity. *All Azimuth*, 3(2), 21–36. Doi: 10.20991/allazimuth.167325
- Aydın-Düzgüt, S. (2015). Post-Yapısalcı Yaklaşımlar ve Uluslararası İlişkilerin Temel Kavramları. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 12(46), 152–168. Doi:10.33458/uidergisi.463032
- Bellamy, A. J. & McDonald, M. (2004). Securing international society: Towards an English School discourse of security. *Australian Journal of Political Science*, 39(2), 307–330. Doi:10.1080/103.611.4042000238537
- Berenskoetter, F. (2017). Identity in International Relations. *The International Studies Encyclopedia*, VI(Aralık), 3594–3611.
- Bull, H. (1977). *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*. London: MacMillan.
- Butler, J. (2010). *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. New York, Oxon: Rou. Doi:10.4324/978.042.9440731-3
- Buzan, B. (1993). From international system to international society: Structural realism and regime theory meet the English school. *International Organization*, 47(3), 327–352. Doi:10.1017/S002.081.8300027983
- Buzan, B., Waever, O. & Wilde, J. de. (1998). *Security: A New Framework for Analysis*. Boulder and London: Lynne Rienner Publishers.
- Campbell, D. (1998). *Writing Security: United States Foreign Policy and the Politics of Identity*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Checkel, J. T. (1999). Norms, Institutions, and National Identity in Contemporary Europe. *International Studies Quarterly*, 43(1), 83–114.
- Devlen, B. ve Özdamar, Ö. (2010). Uluslararası İlişkilerde İngiliz okulu kuramı: Kökenleri, Kavramları ve Tartışmaları. *Uluslararası İlişkiler*, 7(25), 43–68.
- Dikmen Alsancak, N. (2021). Kuram ve Pratik İlişkisi. B. Sarı & İ. E. Sula (Ed.), *Kuramsal Perspektiften Temel Uluslararası İlişkiler Kavramları* (İstanbul: Nobel) içinde 41–74.
- Doty, R. L. (1996). *Imperial Encounters*. Minneapolis, London: University of Minnesota Press. Doi:10.1093/acprof:oso/978.019.9584727.003.0002
- Dunne, T., Kurki, M. ve Smith, S. (2013). English School. *International Relations Theories: Discipline and Diversity* (Oxford: Oxford University Press) içinde 132–152.

- Enloe, C. (1991). *Bananas, Beaches, and Bases: Making Feminist Sense of International Politics*. *The American Political Science Review*. University of California Press. Doi:10.2307/1962955
- Enloe, C., Koch, S., Tongier, B., Wright, L.-M. v& Martinez, J. (2006). Interview with Cynthia Enloe. *Social Thought and Research*, 27, 27–41.
- Epstein, C. (2011). Who speaks? Discourse, the subject and the study of identity in international politics. *European Journal of International Relations*, 17(2), 327–350. Doi:10.1177/135.406.6109350055
- Epstein, C. (2013). Constructivism or the eternal return of universals in International Relations. Why returning to language is vital to prolonging the owl's flight. *European Journal of International Relations*, 19(3), 499–519. Doi:10.1177/135.406.6113494669
- Fearon, J. D. (1994). Domestic Political Audiences and the Escalation of International Disputes. *The American Political Science Review*, 88(3), 577–592. Doi: 10.2307/2944796
- Fearon, J. D. (1997). Signaling foreign policy interests: Tying hands versus sinking costs. *Journal of Conflict Resolution*, 41(1), 68–90. Doi:10.1177/002.200.2797041001004
- Finnemore, M. & Sikkink, K. (1998). International Norm Dynamics and Political Change. *International Organization*, 52(4), 887–917.
- Foucault, M. (1995). *Discipline and Punish: The Birth of the Prison* (Second Edi.). New York: Vintage Books.
- Gilpin, R. (1981). *War and Change in World Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Haas, E. B. (1961). International Integration: The European and the Universal Process. *International Organization*, 15(3), 366–392.
- Hansen, L. (2006). *Security as Practice: Discourse Analysis and the Bosnian War*. London: Routledge.
- Huntington, S. (1996). *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. New York: Simon & Schuster.
- Inayatullah, N. & Blaney, D. L. (1996). Knowing Encounters: Beyond Parochialism in International Relations Theory. Y. Lapid & F. Kratochwil (Ed.), *The Return of Culture and Identity in IR Theory* (Boulder and London: Lynne Rienner Publishers) içinde 65–84.
- Jepperson, R. L., Wendt, A. & Katzenstein, P. J. (1996). Norms, Identity, and Culture in National Security. P. J. Katzenstein (Ed.), *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics* (New York: Columbia University Press) içinde 33–75.
- Jervis, R. (1994). Hans Morgenthau, Realism, and the Scientific Study of International Politics. *Social Research*, 61(4), 853–876.
- Kardaş, T., & Erdağ, R. (2019). Postyapısalcılık ve Uluslararası İlişkiler. R. Gözen (Ed.), *Uluslararası İlişkiler Teorileri* (İstanbul: İletişim Yayınları) içinde 415–440.
- Katzenstein, P. J. (1996). Introduction: Alternative Perspectives on National Security. *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics* (Columbia: Columbia University Press) içinde 1–15.
- Katzenstein, P. J., Keohane, R. O. & Krasner, S. D. (1998). International Organization and the Study of World Politics. *International Organization*, 52(4), 645–685.
- Kazi, H. (1986). The Beginning of a Debate Long Due: Some Observations on “Ethnocentrism and Socialist-Feminist Theory”. *Feminist Review*, 1(22), 87–91. Doi:10.2307/1394940
- Keohane, R., Axelrod, R. (1985). Achieving Cooperation under Anarchy: Strategies and Institutions. *World Politics*, 38(1), 226–254. Doi: 10.2307/2010357
- Keohane, R. (1984). *After hegemony: Cooperation and discord in the world political economy*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Kratochwil, F. (1993). The embarrassment of changes: Neo-realism as the science of realpolitik without politics. *Review of International Studies*, 19(1), 63–80. Doi:10.1017/S026.021.0500117346

- Kratochwil, F. (1996). Is the Ship of Culture at Sea or Returning? *The Return of Culture and Identity in IR Theory* (Boulder and London: Lynne Rienner Publishers) içinde 201–222.
- Lapid, Y. & Kratochwil, F. (Ed.). (1996). *The Return of Culture and Identity in IR Theory*. Boulder and London: Lynne Rienner Publishers.
- Locher, B. & Priigl, E. (2001). Feminism: Constructivism's Other Pedigree. K. M. Fierke & K. E. Jorgensen (Ed.), *Constructing International Relations: The Next Generation* içinde 76-92.
- Luleci, C. & Sula, I. E. (2016). Survival “Beyond Positivism?” The Debate on Rationalism and Reflectivism in International Relations Theory. *Politikon: IAPSS Journal of Political Science*, 30(July), 43–55. Doi:10.22151/politikon.30.3
- Mcewan, C. (2001). Postcolonialism, feminism and development: Intersections and dilemmas. *Progress in Development Studies*, 1(2), 93–111. Doi:10.1177/146.499.340100100201
- Mearsheimer, J. J. (1994). The False Promise of International Institutions. *International Security*, 19(3), 5–49. Doi: 10.2307/2539078
- Morgenthau, H. (1982). *In Defense of the National Interest: A Critical Examination of American Foreign*. Lanham, MD: University Press of America.
- Morgenthau, H. (1997). *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*. Thompson. Beijing: Peking University Press.
- Narayan, U. (1997). Dislocating Cultures: Identities, Traditions and Third World Feminism. *Traditions, and Third World*. New York, London: Routledge.
- Neumann, I. B. (1996). Self and other in international relations. *European Journal of International Relations*, 2(2), 139–174. Doi: 10.1177/135.406.6196002002001.
- Onuf, N. G. (2013). *Making Sense, Making Worlds: Constructivism in social theory and international relations*. *Making Sense, Making Worlds: Constructivism in Social Theory and International Relations*. Doi:10.4324/978.020.3096710.
- Pateman, C. (1988). *The Sexual Contract*. Stanford, California: Stanford University Press.
- Risse-Kappen, T. (1994). Ideas do not float freely: Transnational coalitions, domestic structures, and the end of the cold war. *International Organization*, 48(2), 185–214. Doi:10.1017/S002.081.8300028162.
- Risse-Kappen, T. (1995). Democratic Peace — Warlike Democracies?: A Social Constructivist Interpretation of the Liberal Argument. *European Journal of International Relations*, 1(4), 491–517. Doi:10.1177/135.406.6195001004005.
- Rosamond, B. (2005). The uniting of Europe and the foundation of EU studies: Revisiting the neofunctionalism of Ernst B. Haas. *Journal of European Public Policy*, 12(2), 237–254. Doi:10.1080/135.017.60500043928
- Rumelili, B. (2004). Constructing identity and relating to difference: understanding the EU's mode of differentiation. *Review of International Studies*, 30(01), 27–47. Doi:10.1017/S026.021.0504005819
- Rumelili, B. (2014). Kimlik. Ş. Kardaş & A. Balcı (Ed.), *Uluslararası İlişkilere Giriş: Tarih, Teori, Kavram, Konu* (İstanbul: Küre Yayınları) içinde 260-265.
- Rumelili, B., & Adisönmez, U. C. (2020). A new paradigm on the identity-security nexus in international relations: Ontological security theory. *Uluslararası İlişkiler*, 17(66), 23–39. Doi:10.33458/uidergisi.720630
- Russett, B. (1993). *Grasping the Democratic Peace: Principles for a Post Cold War World*. Princeton: Princeton University Press.
- Russett, B., Layne, C., Spiro, D. E. & Doyle, M. W. (1995). The Democratic Peace. *International Security*, 19(4), 164–184. Doi: 10.2307/2539124.

- Sandholtz, W., & Sweet, A. S. (1999). European integration and supranational governance revisited: Rejoinder to branch and Øhrgaard. *Journal of European Public Policy*, 6(1), 144–154. Doi: 10.1080/135.017.699343847.
- Sarı, B. (2021). Güç. B. Sarı ve İ. E. Sula (Ed.), *Kuramsal Perspektiften Temel Uluslararası İlişkiler Kavramları* (Ankara: Nobel) içinde 107–136.
- Sjursen, H. (2002). Why Expand?: The Question of Legitimacy and Justification in the EU's Enlargement Policy. *JCMS: Journal of Common Market Studies*, 40(3), 491–513. Doi:10.1111/1468-5965.00366
- Sula, İ. E. (2021). Bilim, Yöntem ve Kuram. B. Sarı & İ. E. Sula (Ed.), *Kuramsal Perspektiften Temel Uluslararası İlişkiler Kavramları* (İstanbul: Nobel) içinde 1–40.
- Süleymanoğlu-Kürüm, R., & Cin, F. M. (2021). Introduction: Why Gender and the EU? R. Süleymanoğlu-Kürüm & F. M. Cin (ed.), *Feminist Framing of Europeanisation: Gender Equality Policies in Turkey and the EU* (Palgrave Macmillan) içinde 3–18.
- Sylvester, C. (1994). *Feminist Theory and International Relations in a Postmodern Era*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tickner, J. A. (1996). Identity in International Relations Theory: Feminist Perspectives. Y. Lapid & F. Kratochwil (ed.), *The Return of Culture and Identity in IR Theory* (Boulder and London: Lynne Rienner Publishers) içinde 147–162.
- True, J. (2005). Feminism. A. J. Bellamy (Ed.), *International Society and its Critics* (Oxford: Oxford University Press) içinde 151–162.
- Urrestarazu, U. S. (2015). “Identity” in International Relations and Foreign Policy Theory. *Theorizing Foreign Policy in a Globalized World*, 126–149. Doi:10.1057/978.113.7431912_7
- Waltz, K. N. (1979). *Theory of International Politics*. Addison-Wesley Series in Political Science.
- Weldes, J. (1996). Constructing national interests. *European Journal of International Relations*, 2(3), 275–318. Doi:10.1177/135.406.6196002003001
- Weldes, J., & Saco, D. (1996). Making State Action Possible: The United States and the Discursive Construction of “The Cuban Problem”, 1960-1994. *Millennium – Journal of International Studies*, 25(2), 361–395. Doi:10.1177/030.582.9896025.002.0601
- Wendt, A. (1992). Anarchy is what states make of it: the social construction of power politics. *International Organization*, 46(2), 391–425.
- Wendt, A. (1994). Collective Identity Formation and the International State. *The American Political Science Review*, 88(2), 384–396. Doi: 10.2307/2944711
- Wendt, A. (1995). Constructing International Politics. *International Security*, 20(1), 71–81.
- Wendt, A. (1996). Identity and Structural Change in International Politics. Y. Lapid & F. Kratochwil (Ed.), *The Return of Culture and Identity in IR Theory* (Boulder and London: Lynne Rienner Publishers) içinde 47–64.
- Wendt, A. (1999). *Social Theory of International Politics*. Cambridge: Cambridge University Press. Doi:10.1017/CBO978.051.1612183
- Wight, M. (1977). *Systems of States*. Leicester: Leicester University Press.
- Williams, M. (2004). Why Ideas Matter in International Relations: Hans Morgenthau, Classical Realism, and the Moral Construction of Power Politics. *International Organization*, 58(4), 633–665. Doi: 10.1017/S002.081.8304040202
- Zehfuss, M. (2001). Constructivism and Identity: A Dangerous Liaison. *European Journal of International Relations*, 7(3), 315–348. Doi: 10.1177/135.406.6101007003002

Identity in International Relations Theories

Selin TÜRKEŞ-KILIÇ*

Identity has assumed a pivotal role in international relations, particularly in the post-Cold War era. The conclusion of the Cold War marked a significant turning point when conventional international relations theories were deemed insufficient, necessitating a quest for alternative perspectives. Consequently, identity has emerged as a central and influential concept in the domains of foreign policy and international relations.

This resurgence of interest in identity can be attributed to several factors, including a critical reexamination of the rational actor assumption and the probing of positivism's adequacy within the discipline of international relations. These critical evaluations have acted as catalysts for the development of identity studies. This research endeavors to delve into the theoretical perspectives surrounding the concept of identity within international relations. In this context, the ontological, epistemological, and methodological intricacies of the theoretical approaches to identity are scrutinized through three primary categories: conventional theories (including classical realism, classical liberalism, neorealism, and neoliberalism), inter-subjective approaches (comprising conventional constructivism and the English School), and critical approaches (encompassing critical constructivism, post-structuralism, and feminism).

Conventional international relations theories are often criticized for marginalizing the concept of identity. Nevertheless, traces of identity's influence can still be discerned within the foundational principles of these theories, albeit to a limited extent. For instance, classical realism associates identity with moral values and ideas, while classical liberalism posits that domestic political dynamics can influence a state's identity. However, these conventional approaches have frequently treated identity as an unchanging factor based on specific parameters. The conventional theories that adopt a system-level analysis, such as neorealism and neoliberalism, exhibit limited interest in the issue of identity. Neorealism adheres to a unitary understanding of identity, primarily concerned with safeguarding the interests and governments of states. On the other hand, neoliberalism emphasizes the pursuit of interests through international cooperation and provides minimal elucidation on the concept of identity.

* Doç. Dr. Yeditepe Üniversitesi, İstanbul, Türkiye E-posta: selin.turkes@yeditepe.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2767-3649

Inter-subjective approaches highlight the role of identities and the perceptions of states and other international actors in shaping foreign policy choices and international relations. This perspective regards identities as dynamic structures that are continually reconstructed and influenced by external factors. The first substantial criticism regarding the marginalization of identity in conventional theories comes from conventional constructivism, which is an inter-subjective approach that emphasizes that identities are not inherent or fixed but are constructed through social interactions and practices. According to conventional constructivists, the construction and adaptation of identity are influenced by the evolving interplay between a state's interests and the normative environment. The interactions between these factors have significant implications for state behavior, foreign policy choices, and international relations.

The English School, while conceptualizing international relations as an inter-subjective process, refers to common identity as a central component of international society. However, as an analytical category, identity does not play as central a role in the English School as in conventional constructivism.

Critical approaches criticize the positivist methodology employed by the inter-subjective approaches to study identity and follow the premise that the dynamic nature of identity cannot be understood with the methodological tools of conventional theories. These approaches regard identity as a variable constructed before action and advocate a worldview in which identity is perpetually reconstructed and influenced by external factors, employing a post-positivist methodology to grasp this.

Critical constructivists, focusing on the agenda of identity formation processes, distinguish themselves from traditional constructivists at specific points. They oppose the exclusive focus on inter-state level identity construction because the meanings that objects, events, and actions have for states are, in fact, the meanings they have for individuals acting on behalf of the state. Post-structuralism, as one of the critical approaches, offers a unique perspective on identity by emphasizing the self-other nexus. Poststructuralists view identity not as a variable preceding action but as a constantly reiterated performative act shaped in the interplay between the self and the other. It highlights the fluid, relational nature of identity, where the construction of one's identity is intrinsically tied to how others perceive it. This perspective underscores the dynamic and socially constructed aspects of identity and calls for a deeper examination of the self-other interactions in international relations.

Feminist approaches in international relations bring a multifaceted perspective on identity by highlighting the role of gender, power, and inequality in shaping international politics. It emphasizes that identity is not monolithic but is influenced by various social constructs, including gender. Moreover, feminists advocate for a more inclusive and equitable understanding of identity, acknowledging the agency of marginalized groups and emphasizing the importance of addressing gender-based and sexual identity-related issues in the study of international relations.

In conclusion, various theoretical approaches offer divergent viewpoints on the concept of identity in international relations. Understanding identity as an influential factor in shaping international politics varies depending on the theoretical framework employed. As an analytical category, identity cannot provide a single or exclusive lens for a comprehensive understanding of international relations, just as none of the analytical categories can. Nevertheless, each framework to study identity undeniably contributes an essential perspective crucial for comprehending international relations' intricate and multifaceted nature.

Uluslararası İlişkiler Kuramlarında Söylem Kavramı

The Concept of Discourse in International Relations Theories

Oğuzhan YANARIŞIK*

Öz

Dil ve konuşma, sosyal varlığımız için gereklidir. İnsanlar birbirleriyle iletişim kurmak, bilgi alışverişinde bulunmak, duygu, istek ve ihtiyaçlarını ifade etmek, cevap vermek, anlamak ve tepki vermek için dili kullanmaktadır. Söylem, temelde, öznelerarası anlamın üretildiği, sürdürüldüğü, dönüştürüldüğü ve buna bağlı olarak toplumsal gerçekliğin kurucusu haline geldiği alan olarak tanımlanabilmektedir. Söylem kavramı özellikle eleştirel uluslararası ilişkiler literatüründe yaklaşık otuz yıldır moda bir terim haline gelmiş durumdadır. Söylem Analizi ise kullanımdaki dilin incelenmesidir. Söylem Analizine yönelik birçok farklı yaklaşım vardır. Bu makalede, söylem kavramı kuramsal perspektiften incelenmektedir. Bu kapsamda, dil ve söylem ilişkisinin temelleri analiz edilmekte; popüler bir metodoloji olarak söylem analizi incelenmekte; eleştirel teori ve eleştirel söylem analizi ilişkisi değerlendirilmekte ve son olarak pozitivist geleneğin eleştirisi üzerinde durulmaktadır. Böylelikle, son yıllarda uluslararası ilişkilere yönelik önemli bilimsel genişleme ve derinleşme ile sonuçlanan söylemsel yaklaşım detaylı bir şekilde tahlil edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Söylem, Söylem Analizi, Eleştirel Teori, Uluslararası İlişkiler Teorileri

Abstract

Language and speech are essential for our social existence. People use language to communicate with each other, exchange information, express their feelings, wishes and needs, respond, understand and react. Basically, discourse can be defined as the space in which intersubjective meaning is produced, sustained, transformed and accordingly becomes the constituent of social reality. The concept of discourse has been a buzzword in the critical international relations literature for nearly three decades. Discourse Analysis is the study of language in use. There are many different approaches to Discourse Analysis. In this article, the concept of discourse is analyzed from a theoretical perspective. In this context, the foundations of the relationship between language and discourse are analyzed; discourse analysis as a popular methodology is examined; the relationship between critical theory and critical discourse analysis is evaluated and finally, the critique of the positivist tradition is emphasized. Thus, the discursive approach to international relations, which has resulted in significant scholarly expansion and deepening in recent years, is analyzed in detail.

Keywords: Discourse, Discourse Analysis, Critical Theory, International Relations Theory

* Doç. Dr. Polis Akademisi, Ankara, Türkiye. E-mail: yanarisik@gmail.com ORCID: 0000-0003-3442-4779.

1. Giriş

Konuşarak ve yazarak dünyayı belirli şekillerde anlamlı hale getirmekteyiz. Dünyayı kullanılan dil aracılığıyla şekillendirip, üretip, yeniden üretmekteyiz. Buna karşılık, şekillendirdiğimiz ve oluşmasına yardımcı olduğumuz dünya, insan olarak bizi şekillendirmektedir. Bu karşılıklı şekillendirme sürecinin insanların hayatları üzerinde derin sonuçları olmaktadır. Pek çok insan, dilin sadece bilgi alışverişi yapma anlamında *bir şeyler söyleyebilmemiz* için var olduğunu düşünmektedir. Ancak dil aslında hayatımızda pek çok farklı işlevi yerine getirmektedir. Bilgi vermek ve almak bu fonksiyonlardan yalnızca iki tanesi. Dil aynı zamanda bir şeyler yapmamıza ve bir şeyler olmamıza da izin vermektedir. Dil, çeşitli eylem ve faaliyetlerde bulunmamızı sağlamaktadır. Ayrıca, sosyal açıdan önemli farklı kimlikleri üstlenmemize imkân tanımaktadır (Gee, 2011, s. 2).

Söylem ise yaklaşık otuz yıldır moda bir terim haline gelmiş durumdadır. Milliken'in ifadesiyle, anahtar bir teorik kavram olarak söylemi içeren çalışmalar, son yıllarda Uluslararası İlişkilerin en aktif ve ilginç alanlarından biri olmuştur. Söylem kuramlaştırması, postyapısalcılar, postmodernistler, bazı feministler ve sosyal inşacılar arasındaki ayrımları aşmış ve onları bazı noktalarda birleştirmiştir (Milliken, 1999, s. 225). Bilimsel metinlerde ve tartışmalarda ayırım gözetmeksizin, çoğu zaman tanımlanmadan kullanılmıştır. Kavram ya neredeyse hiçbir şey ifade etmeden ya da farklı bağlamlarda oldukça farklı anlamlarla kullanılarak muğlak hale gelmiştir. Ancak, birçok durumda, *söylem* kelimesinin altında yatan genel fikir, dilin, insanların söylemlerinin sosyal hayatın farklı alanlarında yer aldıklarında takip ettikleri farklı kalıplara göre yapılandırıldığıdır. (Jorgensen ve Phillips, 2002, s. 1) Söylem Analizi ise bu kalıpların analizidir. Söylem Analizi söz konusu olduğunda araştırmacıların genellikle karşılaştığı ilk engel, incelenmesi gereken söylemin tüm araştırmacılar tarafından kabul edilen tek bir tanımının olmamasıdır.

1960'lardan bu yana, Söylem Analizi veya Söylem Çalışmaları olarak bilinen ve söylem kavramı etrafında şekillenen yeni bir araştırma alanı ortaya çıkmıştır. Söylem Çalışmaları alanının kökenini tek bir kurucuya, okula veya alana kadar geriye götürmek mümkün değildir. Söylem Çalışmaları, çeşitli disiplinlerden akademisyenleri içeren son derece heterojen bir alandır. Çeşitli ülkelerde (özellikle Avrupa ve Kuzey Amerika'da) sosyal bilimlerin ve beşerî bilimlerin farklı disiplinlerinde ortaya çıkan bir dizi teorik ve metodolojik akımın etkileşimi sonucu ortaya çıkmıştır (Angermuller vd., 2014, s. 1). Dilbilim, sosyoloji, felsefe, edebiyat eleştirisi, antropoloji ve tarih bunlardan bazılarıdır.

Söylem Analizi, kullanımındaki dilin incelenmesidir. Söylem Analizine yönelik birçok farklı yaklaşım vardır. Bazıları yalnızca kullanılan dilin *içeriğine*, örneğin bir sohbet veya bir gazete makalesinde tartışılan temalara veya konulara bakmaktadır. Diğer yaklaşımlar, dilin yapısına (gramer) ve bu yapının belirli bağlamlarda anlam oluşturmak için nasıl işlev gördüğüne daha fazla dikkat etmektedir. Bu yaklaşımların kökleri dilbilim disiplinine dayanmaktadır. Söylem Analizine yönelik farklı dilbilimsel yaklaşımlar, farklı dilbilgisi teorilerini kullanmakta ve anlam

hakkında nasıl konuşulacağı konusunda farklı görüşleri savunmaktadır. (Gee, 2011, s. 8). Bu makalede, yukarıda ifade edilen durum çerçevesinde, söylem kavramı kuramsal perspektiften incelenmektedir.

2. Dil ve Söylem İlişkisinin Temelleri

Jorgensen ve Phillips'in ifadesiyle (2002, s. 9), dil yalnızca altta yatan zihinsel durumlar ve davranış ya da dünyaya dair gerçekler hakkındaki bilgilerin iletildiği bir kanal değildir. Aksine dil, toplumsal dünyayı, sosyal kimlikleri ve sosyal ilişkileri oluşturan bir araçtır. Söylemsel düzeydeki mücadeleler, toplumsal gerçekliğin yeniden üretilmesinde olduğu kadar değiştirilmesinde de rol oynamaktadır.

Bağlam, kullanımdaki dili anlamak için önemli bir kavramdır. Her şeyi açıkça kelimelerle ifade etmek çok uzun süreceği için, konuştuğumuzda ya da yazarken, kastettiğimiz her şeyi asla söylememekteyiz. Konuşmacılar ve yazarlar, söylenmeyen, ancak bağlamdan çıkarılabileceği varsayılan anlamları doldurmak için şeylerin söylendiği ve yazıldığı bağlamı kullanmak için dinleyicilere ve okuyuculara güvenmektedir (Gee, 2011, s. 100). "Defter koltuğun üzerinde" gibi basit bir ifade bile, dinleyicinin bağlamdan hangi defterin ve hangi koltuğun kastedildiğini çıkarmasını gerektirmektedir. Ayrıca şunu da ifade etmek gerekir ki dil ile bağlam arasında karşılıklı bir ilişki vardır. Dil her zaman eşzamanlı olarak kullanıldığı bağlamı yansıtmakta ve inşa etmektedir. Bir başka deyişle, bağlamın bazı özellikleri konuşulandan bağımsız olarak var olmaktadır, bazı özellikleri konuşma tarafından üretilmekte veya yeniden üretilmektedir.

Bağlamın herhangi bir yönü, sözlü veya yazılı bir ifadenin anlamını etkileyebilmektedir. Bununla birlikte bağlam, bedenlerin ve bakışların konumlandırılması gibi konulardan insanların inançlarına ve tarihsel, kurumsal ve kültürel ortamlara kadar sınırsız bir şekilde genişir. Bir ifadenin yorumunu sunarken bağlamın ne kadarını dikkate alırsak alalım, her zaman bağlamın diğer ve ek yönlerini dikkate alma olasılığı vardır ve bu yeni düşünceler ifadeyi nasıl yorumladığımızı değiştirir (Gee ve Handford, 2012, s. 4).

Peki, dil ile söylem arasında nasıl bir bağ vardır? Her şey söylem midir? Söylem ile dokunulabilir ve gözlemlenebilir maddi dünya arasındaki sınır nerededir? Bu sorulara, söylemin insanların maddi dünyayı anlamlandırdığı, dünyaya anlam yüklediği ve dünya temsillerinin tezahür ettiği alan olduğunu belirterek cevap verilebilir. Dolayısıyla, söylemin dışında bir maddi dünyanın varlığı reddedilmemektedir. Fakat, bu maddi dünyayla söylem olmadan ilişki kurabileceğimiz varsayımı kabul edilmemektedir (Holzscheiter, 2010). Özünde, söylem analizi, anlamla ve sosyal gerçekliğin inşa edildiği dilsel ve iletişimsel süreçlerle bir angajmandır. Bu nedenle söylem, temelde, öznelerarası anlamın üretildiği, sürdürüldüğü, dönüştürüldüğü ve buna bağlı olarak toplumsal gerçekliğin kurucusu haline geldiği alan olarak tanımlanabilir.

Bu geniş söylem anlayışı, söylemin doğası gereği sosyal bir kavram olması nedeniyle, söylemi dilden ayırmaya izin vermektedir. Uluslararası siyasette dilin kullanımını basitçe araştırmak

yerine söylem araştırması yapmak, bir yandan belirli bir kelime dağarcığının kullanılmasından kaynaklanan sosyal ve politik etkileri incelemektir. Bir yandan da belirli gerçeklik inşalarının bireylerin ve grupların faillikleri ve kimlikleri üzerindeki üretken etkilerini sorgulamaktır. Bu nedenle, herhangi bir tekil konuşma veya metin üretme olayı, daha geniş bir sosyal ve politik sürecin parçasıdır ve “toplumsal bağlamda metin” olarak algılanmaktadır (Holzscheiter, 2014, s. 144).

Michel Foucault, hem teorik çalışma hem de ampirik araştırma yoluyla söylem analizinin geliştirilmesinde merkezi bir rol oynamıştır. Hemen hemen tüm söylem analitik yaklaşımlarda, Foucault alıntı yapılan, ilişkilendirilen, yorumlanan ve eleştirilen bir figür haline gelmiştir. Foucault, bilginin yalnızca gerçekliğin bir yansıması olmadığı şeklindeki genel sosyal inşacı önermeye bağlıdır. Ona göre gerçek, söylemsel bir yapıdır ve farklı bilgi rejimleri neyin doğru neyin yanlış olduğunu belirlemektedir. Foucault (1972, s. 117) söylemi şu şekilde tanımlamaktadır:

“Aynı söylemsel oluşuma ait oldukları sürece, söylemi bir ifadeler grubu olarak adlandıracağız [...Söylem], bir grup varoluş koşulunun tanımlanabileceği sınırlı sayıda ifadeden oluşur. Bu anlamda söylem, ideal, zamansız bir biçim değildir [...] O, başından sonuna kadar tarihseldir – kendi sınırlarını, bölünmelerini, dönüşümlerini, zamansallığının özgül biçimlerini ortaya koyan bir tarih parçasıdır.”

Hart ve Cap’in ifadesiyle (2014, s. 1), söylem çok boyutlu ve çok işlevli bir olgudur. Söylem, bağlamın dilsel, metinler arası, tarihsel, sosyal ve durumsal farklı boyutlarına atıfta bulunarak paketten çıkarılmalıdır. Bir uygulama olarak hem bilişsel hem de dilsel veya işitsel ve görsel dahil olmak üzere diğer göstergebilimsel boyutları da içermektedir. İşlevsel olarak, söylem aynı zamanda sosyal eylemleri temsil etmek, değerlendirmek, lehinde ve aleyhinde tartışmak ve nihayetinde meşru veya gayrimeşru sosyal eylemler için de kullanılmaktadır. Bu şekilde, söylem sosyal olarak kurucu olduğu kadar sosyal olarak da şartlandırılmıştır. Yani bir yandan söylem, onu çevreleyen durumlar, kurumlar ve sosyal yapılar tarafından şekillendirilmekteyken; aynı zamanda söylemin kendisi bu durumları, kurumları ve bunların üyeleri/katılımcıları arasındaki sosyal kimlikleri ve ilişkileri oluşturmaktadır. Söylem böylece sosyal statükoyu üretme, sürdürme ve/veya dönüştürme işlevi görmektedir. Söylem ile toplumsal gerçeklik arasındaki bu diyalektik ilişki oldukça karmaşık olduğundan, Eleştirel Söylem Çalışmalarındaki farklı araştırmacılar, mikro (dilsel) ile makro (sosyal) arasında bağlantı kuran süreklilik üzerinde farklı konumlarda çalışarak bu ilişkinin farklı yönlerine odaklanmaktadır.

Bugün, pek çok bilim insanı artık dilin uluslararası siyasetin incelenmesi için önemli olup olmadığını sorgulamamaktadır. Bunun yerine, “dilini nasıl ve neden önemli olduğunu” tartışmaktadır (Fierke 2002, s. 331). Dolayısıyla dilin ve söylemin Uluslararası İlişkilerde önemli olduğuna dair geniş bir mutabakat vardır. Pek çok analist çeşitli kavramları *söylem* üzerinden izah etmektedir. Örneğin, Weldes küreselleşmeyi söylem ile açıklamaktadır. Bu yaklaşımın temelinde, küreselleşmeyi, içinde yaşadığımız dünyanın inşasında rol oynayan güçlü bir söylem olarak tanımlama kaygısı yatmaktadır. Bu yaklaşım, küreselleşmenin hayatın bir gerçeği veya neredeyse

insan kontrolü dışında olan kaçınılmaz süreç olarak tanımlanmasını reddetmektedir. Weldes (2001, s. 648) küreselleşmeyi bir söylem olarak analiz etmemiz gerektiğini ifade etmektedir. Ona göre;

“Böyle bir yaklaşım, küreselleşme söyleminin tam olarak ne yaptığını sormamızı sağlar. Bu önemlidir, çünkü söylemler son derece politiktir; önemli maddi ve düşünsel etkiler üretir. Basitçe söylemek gerekirse, çoğu insanın küreselleşme hakkında sahip olduğu temsiller (küreselleşmenin ne olduğunu ve nasıl çalıştığını düşündükleri) nasıl davrandıklarımızı etkiler. Küreselleşme söylemini kendi kendini gerçekleştiren bir kehanet haline getirebilecek olan bu etkidir.”

Söylem kavramı sistematik olarak söylem analizlerine konu olmaktadır. Aydın-Düzgüt ve Rumelili, Söylem Analizinin güçlü ve zayıf yanlarını inceledikleri makalelerinde Uluslararası İlişkilerde söylem analizinin evrimini üç aşamada incelemektedir (2019, s. 286). Buna göre, ilk aşamada, söylem analizi, 1980’lerin sonlarından başlayarak, postyapısalcı bilim insanlarının çalışmaları aracılığıyla disipline tanıtılmıştır. Bu çalışmalarda söylem analizinin kullanımı, failliğin yokluğu, söylemin tarihselliği/durumsallığı ve post-pozitivist epistemoloji ile ilgili varsayımlarıyla postyapısalcı teori ile yakından bağlantılı olmuştur.

İkinci aşamada, söylem analizi, rasyonalist muadilleriyle rekabetçi hipotez testine girişmek için söylem analizini daha sistematik bir şekilde kullanmaya çalışan inşacı bilim insanlarının çalışmaları aracılığıyla Uluslararası İlişkiler disiplininin çevresinden merkezine taşınmıştır. Yüklem analizi, metafor analizi ve eleştirel söylem analizi gibi dilbilimsel analizden yararlanılarak daha spesifik söylem analitik metodolojileri geliştirilmiştir. Analistler, metin seçimini netleştirmek ve doğrulamak için daha fazla özen göstermiş ve araştırmalarına rehberlik etmek için analitik şablonlar geliştirmişlerdir. Söylemin etkilerini göstermeye daha fazla vurgu yapılmış ve bu da akademisyenleri yorumlayıcı bir epistemolojinin parçası olarak söylem analizini, genellikle diğer yorumlayıcı metodolojilerle birlikte kullanmaya yönlendirmiştir. Bu dönemde faillik ve kasıtlılık eksikliğine ilişkin katı postyapısalcı varsayımlar gevşetilmeye başlanmıştır.

Üçüncü ve günümüzdeki aşamada, söylem analizi hem konsolidasyon yaşamakta hem de diğer metodolojilerle daha fazla etkileşim içinde olmaktadır. Şimdi, daha geniş bir akademisyen kitlesi tarafından daha geniş bir karma metodolojik araç setinin parçası olarak kullanılmaktadır. Bir sonraki bölümde popüler bir metodoloji olarak Söylem Analizi incelenmektedir.

3. Popüler Bir Metodoloji Olarak Söylem Analizi

Söylem analizi, kimliğin, anlamın ve söylemin dünya siyaseti üzerindeki etkisiyle ilgilenen inşacı ve eleştirel düşünen Uluslararası İlişkiler akademisyenleri arasında çok tercih edilen bir metin analizi yöntemidir. Fakat Uluslararası İlişkilerde söylemi incelemenin en iyi yolu hakkında ortak bir anlayış ortaya çıkmamıştır. Holzscheiter’e göre (2014, s. 143), aslında böyle bir “ortak anlayış”

ne arzu edilmekte ne de haklı görülmektedir. Aslında, “söylemi incelemenin en iyi yolu” üzerinde anlaşmak, söylem kavramının derinden sosyal inşacı mirası ve söylemin yalnızca özünde tartışmalı kavramlarla ilgili olmadığının kendisinin de böyle tartışmalı bir kavram olduğunun genel kabulü göz önüne alındığında çelişkili olacaktır.

Söylem Analizi, belirli bir insan grubu tarafından belirli bir bağlamda belirli bir konu üzerine söylenen ve yazılanları bir araya getirerek, bu tür ifadeler aracılığıyla yapılanları yorumlamaya çalışmak için bir araç haline gelmiştir. Söylem analistleri, söylemin genellikle hafife alınan işleyişini gün ışığına çıkarmak istemektedir. Çünkü, onlara göre atomların, hücrelerin ve yıldızların incelenmesinde olduğu gibi; burada da kazanılacak çok büyük bir bilimsel bilgi vardır.

Söylem Analizi, kullanımındaki dilin incelenmesidir. Dile verdiğimiz anlamların ve dili belirli bağlamlarda kullandığımızda gerçekleştirdiğimiz eylemlerin analiz edilmesidir. Bazen de bir cümle seviyesinin üzerindeki dilin, cümlelerin anlam, tutarlılık oluşturmak ve amaçlara ulaşmak için bir araya gelme biçimlerinin incelenmesi olarak da tanımlanmaktadır. Bununla birlikte, tek bir cümle veya ifade bile, yalnızca “gerçek anlamı” dilbilgisinin doğasından gelen bir cümle yapısı olarak değil, bir *iletişim* veya bir *eylem* olarak analiz edilebilmektedir (Gee ve Handford, 2012, s. 1).

Uluslararası İlişkilerde Söylem Analizi, belirli söylemsel repertuarlar ve stratejiler kullanılarak nelerin başarıldığını araştırmaktadır. Ayrıca, hangi gerçeklik boyutlarının ve politik eylem seçeneklerinin gerçekliğin belirli temsilleri tarafından dahil edildiğini ve dışlandığını incelemektedir. Örneğin, uluslararası siyasette özellikle dramatik olayların tanımı ve bunlara verilen cevaplar gibi, temelde temsil siyaseti ile ilgilenmektedir. Her ne kadar ilk başta bu uluslararası olayların maddi etkileri büyük oranda tartışılmaz gerçekler gibi görünse de aslında bu etkileri farklı şekillerde yorumlamak mümkündür. Uluslararası politika hakkındaki söylem perspektifine göre, gerçekler kendi kendilerine konuşmazlar. Tam tersine, toplumsal olarak gerçek haline gelebilmek için, gerçeklerin konuşmalarda, yazılı metinlerde ve görüntülerde temsil edilmesi gerekmektedir (Holzscheiter, 2014, s. 144).

Metodolojik bir bakış açısından, Uluslararası İlişkilerde Söylem Analizi, diğer sosyal bilimler ve dil için ortak bir dizi yaklaşıma sahiptir. Açık konuşmak gerekirse, söylem, yeni bir analiz alanı olması nedeniyle, dilbilim, anlambilim, psikoloji, sosyoloji ve toplumda dili anlamak için yararlı olduğu düşünülen diğer disiplinlerden ödünç alınan teknik ve kavramlara dayanmaktadır. Dolayısıyla belirli ve sağlam bir teorik gövdeye henüz sahip değildir. Analitik zenginliği tam da bu disiplinlerarası yapısında yatmaktadır. Bugün Uluslararası İlişkiler çalışmasında mevcut olan söylemsel yaklaşımlar, sayı ve çeşitlilik bakımından oldukça fazladır ve üç gruba ayrılır: betimleyici yaklaşımlar, işlevselci yaklaşımlar ve birbirleriyle doğrudan ilişkisi olmayan ancak söylem çalışmasına önemli katkılar sunan bir dizi diğer özerk yaklaşımlar (Godinho, 2016, s. 7-8).

Söylem Analizlerinde izlenen süreç genellikle şu şekildedir: İlk araştırma sorularının formüle edilmesi; analiz edilecek metinlerin seçilmesi; metinlerin ayrıntılı olarak toplanması ve

transkripsiyonu; metinlerin şüpheli bir şekilde okunması ve sorgulanması; metinlerin mümkün olduğunca kapsayıcı bir şekilde kodlanması; metindeki kalıplar ortaya çıktıkça araştırma sorularının gözden geçirilmesi; verilerdeki düzenliliğin ve değişkenliğin incelenmesi; geçici hipotezler oluşturulması; güvenilirliği ve geçerliliğin çeşitli yollarla kontrol edilmesi ve analizin yazılması.

Söylem Analizini dört ana temaya sahip olarak düşünmek yararlıdır (Gill, 2000, s. 174-176): söylemin kendisiyle ilgilenmek, dilin yapıcı ve yapılandırılmış olduğu görüşü, bir eylem biçimi olarak söyleme vurgu ve söylemin retorik organizasyonuna olan inanç. Bu dört temayı açmak gerekirse, birincisi *söylem* terimi, ister doğal olarak meydana gelen konuşmalar, ister röportaj materyali, isterse herhangi bir tür yazılı metin olsun, her türlü konuşma ve metinleri ifade etmek için kullanılmaktadır. Söylem analistleri, metinleri söylemin arkasında yattığı düşünülen sosyal, psikolojik veya maddi bir gerçekliğe ulaşmanın bir aracı olarak görmekten ziyade; başlı başına metinlerle ilgilenmektedir. Bu odak, söylem analistlerini dille ilgileri genellikle *gerçekte ne olduğunu* veya bir bireyin bir faktöre karşı tutumunun gerçekte ne olduğunu bulmakla sınırlı olan diğer bazı sosyal bilimcilerden açıkça ayırmaktadır. Söylemi başka bir gerçekliğe giden bir yol olarak görmek yerine; söylem analistleri metinlerin içeriği ve organizasyonu ile ilgilenmektedir.

Söylem Analizinin ikinci teması, dilin inşacı olmasıdır. Bu tema, söylemin önceden var olan dilsel kaynaklardan inşa edildiği veya üretildiği gerçeğine dikkat çekmektedir. Ayrıca yapılan bir açıklamanın bir dizi farklı olasılık arasından seçim yapmayı içerdiğine vurgu yapmaktır. En basit fenomeni bile çok çeşitli şekillerde tanımlamak mümkündür. Herhangi bir özel açıklama, konuşmacının veya yazarın yönelimine bağlı olacaktır. Ayrıca, çeşitli türden metinler çok gerçek anlamda dünyamızı inşa etmektedir. Dilin inşacı kullanımı, sosyal yaşamın doğal kabul edilen bir yönüdür.

Söylem Analizinin üçüncü özelliği, söylemin eylem yönelimi veya işlev yönelimi ile ilgisidir. Yani, söylem analistleri tüm söylemleri sosyal pratik olarak görmektedir. O halde dil, salt bir gölge hadise olarak değil, kendi başına bir pratik olarak görülür. İnsanlar söylemi bir şeyler yapmak için kullanmaktadır. Bunu vurgulamak, söylemin toplumsal bir boşlukta oluşmadığının altını çizmektir. Sosyal aktörler olarak biz, sürekli olarak içinde bulunduğumuz yorumlayıcı bağlama yönelmekte ve söylemimizi bu bağlama uyacak şekilde yapılandırmaktayız.

Dördüncü olarak şunu ifade edebiliriz ki söylem analizi, konuşmaları ve metinleri retorik olarak düzenlenmiş şekilde ele almaktadır (Billig, 1987, s. 1991). Konuşma analizinden farklı olarak, söylem analizi, sosyal hayatın çeşitli türden çatışmalarla karakterize edildiğini görmektedir. Bu nedenle, rekabet halindeki versiyonlar karşısında dünyanın tek bir versiyonunun oluşturulmasında pek çok söylem söz konusudur. Metinlerin retorik doğasına yapılan vurgu, dikkatimizi, tüm söylemlerin kendisini ikna edici kılmak için organize edildiği yollara yönlendirmektedir.

Bazı söylem bilimciler, standart disiplin yaklaşımlarına meydan okuyarak, Campbell'in ifadesiyle (1993, s. 7-8), epistemik gerçekçiliği kabul etmeyen bir düşünme tarzı dile getirmektedir. Bir başka deyişle, dünyanın varoluşu fikirlerden veya inançlardan bağımsız olan maddi nesnelere

oluştığı görüşünü reddetmektedir. Tam tersine, “gerçek nedenleri” kataloglamanın, hesaplamanın ve belirlemenin olanaksızlığını kabul eden bir yorum mantığını benimsemektedir. Bunun yerine bir temsili diğerine tercih etmenin açık siyasi sonuçlarını düşünmekle ilgilenmektedir.

Konvansiyonel inşacılar kendilerini uluslararası ilişkilere yönelik ana akım rasyonalist yaklaşımlar ile daha eleştirel inşacılar arasında bir *orta noktada* konumlandırmışlardır. Bunu yaparken, inşacılar dikkatlerini kimlik ve çıkarların dilsel oluşumuna yapılan postyapısal vurgudan kimlik ve normlara kaydırmışlardır. Böylelikle dile yapılan vurgudan uzaklaşmışlardır. Bunu yaparak, inşacılığı ana akım *pozitivistler* için daha kabul edilebilir kılmayı hedeflemişlerdir. Buna karşılık, postyapısalcılık doğrudan dille ilgilenmeye devam etmiştir. Her bir konuşmanın önceden verili bir dilbilimsel anlamlar sistemine bağlı olduğunu varsaymıştır. Bireylerin anlamı oluşturduğu fikrine meydan okumuştur. Odak noktası, kasıtlılıktan önce gelen dilbilimsel anlam sistemlerini ortaya çıkarmaktır (Fierke 2002, s. 331-334). Bir sonraki bölümde eleştirel teorilerin söylem analizine yaklaşımları incelenmektedir.

4. Eleştirel Teori ve Eleştirel Söylem Analizi

Söylem Analizinin birçok farklı türü vardır. Bazıları dilbilime sıkı sıkıya bağlıdır ve iddialarını dilbilgisi hakkındaki unsurlara ve farklı kullanım bağlamlarında farklı dilbilgisi yapılarının işleyiş biçimine yakından bağlamaktadır. Bazıları dilbilim veya dilbilgisine daha az bağlıdır ve sözlü veya yazılı bir metindeki cümleler veya ifadelerdeki temaların veya imgelerin oluşumuna odaklanmaktadır. Bazı Söylem Analizi biçimleri öncelikle betimleme ve açıklamayla ilgilenmektedir. Diğerleri de dili politik, sosyal veya kültürel olarak tartışmalı konulara bağlamakla ve bu meselelere bir şekilde müdahale etmekle ilgilenmektedir (Gee ve Handford, 2012, s. 5). Bu son Söylem Analizi biçimine genellikle Eleştirel Söylem Analizi denilmektedir.

Uluslararası İlişkiler, özünde, insanlar arasındaki söylemsel etkileşimlerdir. Yani aynı anda belirli bir bağlamı yansıtan ve üreten metinlerdir. Eleştirel teori okulu, esas olarak aktörlerin ve söylemlerinin uluslararası bağlamlarda neden olduğu etkilerin incelenmesine dayanan bu yaklaşımın öncülüğünü yapmıştır. Eleştirel Söylem Analizi, eleştirel sosyal analiz geleneğini dil çalışmalarına getirmekte ve eleştirel sosyal analize söylem vurgusuyla katkıda bulunmaktadır. Söylem ile iktidar ilişkileri, ideolojiler, kurumlar, sosyal kimlikler vb. gibi diğer sosyal unsurlar arasındaki ilişkilere özellikle odaklanmaktadır. Eleştirel sosyal analiz, normatif ve açıklayıcı eleştiri olarak ele alınabilir. Normatif eleştiri, var olan gerçekleri basitçe tarif etmekle kalmaz, aynı zamanda onları değerlendirmektedir. Adil veya düzgün toplumlar için temel olarak kabul edilen çeşitli değerlerle ne ölçüde uyduğunu incelemektedir. Açıklayıcı eleştiri, var olan gerçeklikleri basitçe betimlemekle kalmayıp, onları açıklamaya çalışmasıdır (Fairclough, 2012, s. 9).

Eleştirel sosyal analizi eleştirel olmayan sosyal analiz biçimlerinden ayıran şey, belirli açılardan insanın gelişmesini veya refahını gereksiz yere azaltan ve insanın acısını artıran, insan tarafından üretilen kısıtlamalar olarak mevcut sosyal gerçekliklere yaptığı vurgudur. Bu tür toplumsal

gerçekliklerin nasıl ve neden ortaya çıktığının tarihsel açıklaması üzerine ve mevcut gerçeklikleri esenliği artıracak ve acıyı azaltacak şekilde dönüştürme olanakları üzerine kafa yorar.

Söylemin eleştirel incelemesi, van Dijk'in ifadesiyle (2014, s. 121), söylem yapılarını toplumsal yapılarla açık bir şekilde ilişkilendiren çok disiplinli bir teoriye dayanmalıdır. Böylece güç yapılarının ve gücün kötüye kullanılmasının söylemsel olarak nasıl ortaya çıkarıldığını ve yeniden üretildiğini tanımlamalı ve açıklamalıdır. Eleştirel Söylem Çalışmalarındaki ve aynı zamanda toplumdilbilim ve dilbilimsel antropoloji gibi komşu disiplinlerdeki en eski ve çağdaş teoriler, söylem ve toplum (veya kültür) arasında doğrudan bir bağlantı olduğunu varsaymaktadır. Bu disiplinlerde genellikle sosyal sınıf, güç, cinsiyet, etnik köken veya yaş gibi sosyal değişkenlerin dil çeşitliliğine, metin ve konuşma yapılarına doğrudan neden olduğu veya bunları kontrol ettiği varsayılmaktadır. Sorun, bu nedensel veya benzer doğrudan ilişkilerin doğasının açık hale getirilmemesi; ancak verili kabul edilmesi veya açıklanamayan korelasyonlara indirgenmesidir.

Teun van Dijk'e göre (2014, s. 144), söylem çalışması multidisipliner olmalıdır. Dil kullanımı, metin ve konuşma aynı zamanda dilsel, bilişsel ve sosyokültürel ve politik eylemlerdir. Tutarlı bir söylem teorisi, bu eylemlerin hem mikro hem de makro analiz seviyelerinde nasıl ilişkili olduğunu açıkça ortaya koymalıdır. Özellikle Eleştirel Söylem Çalışmaları için de söylem yapılarının grupların, iktidarın ve tahakkümün sosyal yapılarıyla doğrudan ilişkili olmaması çok önemlidir. Söylemin yalnızca konuşan ve hareket eden değil, aynı zamanda düşünen, bilen ve hisseden sosyal katılımcılar olarak dil kullanıcıları tarafından üretildiğini kabul edersek, söylemin sosyal ve politik koşulları ve sonuçları olabilir. Bu, metin ve konuşma analizimizin sistematik ve ayrıntılı olması gerektiği gibi, aynı zamanda altta yatan bilişsel analizin de açık ve karmaşık olması gerektiği anlamına gelmektedir. Söylemin iktidarın kötüye kullanılmasında ve buna karşı direnişin yeniden üretilmesinde nasıl işlev görebildiğini ancak bu eksik halkanın açığa çıkarılmasıyla anlayabiliriz.

Wodak'ın ifadesiyle (1990, s. 127), eleştirel bir analiz, betimleyici ve tarafsız kalmamalıdır: Böyle bir analize yön veren çıkarlar, adaletsizliği, eşitsizliği ortaya çıkarmayı, güçsüzlerin ve ezilenlerin yanında yer almayı amaçlamaktadır. Ancak bu, araştırmanın zorunlu olarak tek taraflı olduğu, *bilimsel* olmadığı anlamına gelmemektedir. Ama bilinmektedir ki en azından sosyal bilimlerdeki öznellik ve nesnellik üzerine önemli tartışmadan beri hiçbir araştırma tamamen nesnel değildir. Yani araştırmacının çıkarları, değerleri ve kararları her zaman analize rehberlik etmektedir. Bu nedenle, herhangi bir sonuca varmadan veya yorumlamaya veya açıklamaya başlamadan önce bu değerleri açıkça belirtmek, tüm yönleriyle analiz etmek, çoklu veri ve yöntemleri dikkate almak önemlidir. Araştırılan öznenen belli bir mesafe gereklidir.

Günümüzde Eleştirel Söylem Çalışmalarında oldukça farklı metodolojik model ve yaklaşımlar yer almaktadır. Bunlardan bazıları şunlardır (Hart ve Cap, 2014, s. 7): Eleştirel dilbilim (Critical linguistics); Diyalektik-ilişkisel yaklaşım (Dialectical-relational approach); Dispositif analiz (Dispositive analysis); Sosyal aktör modeli (Social actor model); Söylem-tarihsel yaklaşım (Discourse-historical approach); Sosyo-bilişsel yaklaşım (Socio-cognitive approach); Eleştirel

bilişsel pragmatik (Critical cognitive pragmatics); Meşrulaştırma-yakınlaştırma modeli (Legitimization-proximization model); Bilişsel dilbilim yaklaşımı (Cognitive linguistics approach); Eleştirel metafor analizi (Critical metaphor analysis); Bütüncü dilbilimi yaklaşımı (Corpus linguistics approach) .

Söylem analitik yaklaşımlar, yapısalcı ve post-yapısalcı dil felsefesinin “gerçekliğe erişimimiz her zaman dil aracılığıyla olur” iddiasını başlangıç noktası olarak almaktadır. Bu bakış açısına göre, dil hiçbir zaman önceden var olan bir gerçekliğin yansıması olmamaktadır. Dil aslında gerçekliğin inşasına katkıda bulunan gerçekliğin temsilini inşa etmektedir (Jorgensen ve Phillips, 2002, s. 8-9). Bu görüş, gerçekliğin kendisinin var olmadığı anlamına gelmemektedir. Anlamlar ve temsiller gerçektir. Fiziksel nesnelere de vardır; ancak bunlar yalnızca söylem yoluyla anlam kazanmaktadır.

Postyapısalcılık, başlangıç noktasını yapısalcı teoriden almakta; ancak onu önemli açılardan değiştirmektedir. Post-yapısalcılık, işaretlerin anlamlarını gerçeklikle ilişkileri aracılığıyla değil; işaretler ağı içindeki içsel ilişkiler yoluyla türettikleri fikrini yapısalcılıktan almaktadır. Fakat aynı zamanda, yapısalcılığın dilin istikrarlı, değişmez ve bütünleştirici bir yapı olduğu inancını reddeder (Jorgensen ve Phillips, 2002, s. 10). Her ne kadar bütün söylem analitik yaklaşımlar açıkça post-yapısalcılığı savunmasa da Jorgensen ve Phillips’in ifadesiyle (2002, s. 12), tümü şu ana noktalarda hemfikirdir: Dil, önceden var olan bir gerçekliğin bir yansıması değildir. Dil, kalıplar veya söylemler içinde yapılandırılır. Bu söylemsel kalıplar, söylemsel uygulamalarda korunur ve dönüştürülür. Bu nedenle, kalıpların idamesi ve dönüşümü, dilin eylemde olduğu belirli bağlamların analizi yoluyla araştırılmalıdır.

Postyapısalcılığın söylemsel ontolojisi, onun dilin var olanın kurucu unsuru olduğu anlayışıyla derinden iç içedir. Dil, aynı anda kimlik ve farklılık inşası yoluyla anlam üreten, doğası gereği istikrarsız bir işaretler sistemi olan sosyal ve politik bir kavramdır. Dilin üretken doğası, politika söyleminin belirli sorun ve öznellik yapılarına dayandığını, ancak bu sorunların ve öznelliklerin ilk etapta söylem yoluyla inşa edildiğini ima etmektedir. Politika ve kimlik bu nedenle ontolojik olarak birbirine bağlı olarak kavramsallaştırılır. Postyapısalcılığın ontolojisini mevcut Uluslararası İlişkiler tartışmaları içine yerleştirmeye yardımcı olmak için, *söylem* kavramının *fikirler* ile eşdeğer olmadığına işaret edilir; söylem, maddi olduğu kadar düşünsel faktörleri de içerir. Postyapısalcılık için dil ontolojik olarak önemlidir: Şeylere (nesnelere, öznelere, durumlara, canlı varlıklara ve maddi yapılarla) ancak dilde yapılanma yoluyla anlam verilir ve belirli bir kimlik verilir. Dil, pozitivist, ampirist bilim tarafından (örtük olarak) varsayıldığı gibi, verilerin kaydedilmesi için bir araç olarak işlev gören şeffaf bir araç değil, sosyal ve politik bir uygulama alanıdır. Dolayısıyla, kişinin başvurabileceği dilsel temsilin ötesinde nesnel veya gerçek bir anlam yoktur (Hansen, 2006, s. 15-16).

Birçok eleştirel teori Eleştirel Söylem Analizinden istifade etmiştir. Örneğin, bunlardan biri olan Marksizm, bu analiz metodunu kullanarak tahakküm ve sömürü, ideoloji ve iktidar, toplumsal yeniden üretim ve dönüşümün toplumsal ilişkilerini kapitalist üretim tarzları bağlamında

incelemekte ve eleştirmektedir. Marks'ın toplumsal ilişkilerin yeniden üretimi kavramı, sermaye kavramı, üretim koşullarının ve ekonominin önemi veya ideoloji kavramı gibi merkezi kategorilerinin çoğu, söylem analistleri ve teorisyenleri için hareket noktalarından biridir. Dolayısıyla, Marksizm yalnızca Söylem Analizlerini tamamlayan bir sosyal teori değildir. Söylem kavramı, bugün Marksist kategorileri algılama ve anlama biçimimizi de değiştirmiştir. Ayrıca, özgürleştirici siyaset ve kendimizi içinde bulduğumuz geç kapitalizm koşullarından daha iyi bir şey için mücadele, Söylem Çalışmalarının başlangıcından bu yana dünya çapında birçok söylem bilimci için gerçek bir ilgi odağı olmuştur (Beetz vd., 2018, s. 321).

Marks bir yandan fikirleri ve *üstyapısal* biçimleri 'maddi üretim ve yeniden üretim süreçleri' ile ilişkilendirirken; bir yandan da sosyal ilişkiler anlayışımızı ekonomik süreçleri ve çelişkileri içerecek şekilde genişletmiştir. Burada herhangi bir fenomen ya da sürece ilişkin çözümleme için temel hareket noktası, insanların ve şeylerin kendilerini içinde buldukları tarihsel olarak özgül toplumsal ilişkiler dünyasıdır. Gerçekten de bu önemli açıdan Marksistler ve post-Marksistler aynı materyalist başlangıç noktasını paylaşmaktadır (Howarth, 2018, s. 378). Marks en başından beri Söylem Çalışmaları alanında yalnızca eleştirel bir tavır sağlamakla kalmamış; ayrıca toplumsal sınıf, iktidar ve toplumsal ilişkiler konularının en önemli teorisyenlerinden biri olmuştur (Beetz vd., 2018, s. 322). Söylem ve eleştiri arasındaki ilişki, söylem ve iktidar arasındaki karşılıklı ilişki üzerine bir inceleme olmaksızın anlaşılabilir değildir. Ayrıca, Marks'ın söylem araştırmacıları üzerindeki etkisi, hem kendilerini Marksist gelenek içinde gören akademisyenler hem de kendilerini Marks'ın konumuna açıkça uzak duranlar için oldukça güçlüdür.

Maesse'nin ifadesiyle (2018, s. 365), Söylemsel Marksizm piyasa kavramını akademik bir yanılısma, bir siyasi iktidar aracı ve pratik mit olarak görmektedir. Buna göre, Marks'ın *Kapital*'de yaptığı şey, denge mekanizmasının dengesizliklere, eşitsizliklere ve hiyerarşilere yol açtığını göstererek piyasa kavramının Derridacı bir yapıbozumudur. *Ekonomi Politikin Eleştirisi*, fiyat mekanizmasının ideolojik boyutunu ortaya çıkarmakta ve kapitalist birikime için istikrarsız ve devrimci mantıklara işaret etmektedir. Buna karşılık, ekonomik ilişkiler, emek ve servet dağılımı, siyasi temsil ve katılım, üretim biçimleri ve yaşamak istediğimiz yol üzerindeki toplumsal çatışmalara dayanan özel bir sosyal iktidar biçimi olarak analiz edilmektedir.

Dilsel dönüşten ilham alan post-Marksist sosyal teorisyenler, daha önceki Marksist sosyal teoride yetersiz ilgi görmüş olan çağdaş toplumda (medya, kültür, ayrımcılık vb.) estetik ve politik temsilin ikilemlerini açıklamışlardır. Post-Marksistler geleneksel Marksizmi iki yönden eleştirmektedirler. Birincisi post-Marksistler, toplumsal her konunun açık bir hiyerarşik değere sahip olduğu kapalı, oluşturulmuş bir antagonizma olarak kavramsallaştırdığı için Marksist geleneği eleştirmektedir. İkincisi, Marksist dil ve toplum fikrini iki ayrı ama birbiriyle ilişkili alan olarak reddetmektedir. Bu teorisyenler, dilsel bir dönüşü savunarak bu tür determinist fikirleri reddetmişler ve dil kullanımının sosyal yaşam üzerindeki etkilerine dikkat çekmişlerdir (Angermuller, 2018, s. 415).

Marksist geleneğin yanı sıra, pek çok feminist, Uluslararası İlişkilerin kendi dilinde yerleşik olan eril önyargıları yapıbozuma uğratmak için Söylem Analizi gibi postmodernist metodolojilerden yararlanmaktadır. Cinsiyet kavramının artık monolitik veya durağan değil; çoklu ve değişken olduğunu öne sürmektedir. Sosyal inşa günümüzde feminist söylem analizi ve toplumsal dilbilimde hâkim paradigmadır. Buna göre, cinsiyet, *verili* bir sosyal kategoriden ziyade, sosyal bir yapı olarak anlaşılmaktadır. Konuşmacılar, günlük etkileşimlerinde cinsiyeti *yapmaktadır*. Tekil bir kadınlık veya erkeklik fikrine meydan okumanın yanı sıra; mevcut araştırmalar, konuşmacılara (çoğunlukla birbiriyle çelişen) bir dizi söylemin sunulduğu görüşündedir. Söylem teriminin bu kullanımı Michel Foucault'nun çalışmasından türetilmiştir. Bu anlamda söylem, "ortak anlamlar ve değerler etrafında birleşen ifadeler sistemi" olarak kavramsallaştırılabilmektedir (Hollway, 1983, s. 131). Bu yaklaşıma göre, statükoyu savunan değer ve anlamları vurgulayan muhafazakâr söylemler ile erkeklerin üstünlüğünü varsayan anlam ve değerleri vurgulayan ataerkil söylemler vardır. Bu gibi baskın söylemler *doğal* ve alternatifsiz görünmektedir. Güçlü olmaları sayesinde, pek çok farklı söylemden yalnızca biri oldukları gerçeğini örtebilmektedir (Coates, 2012, s. 96).

Artık, sosyal bilimsel araştırmalarda dile veya daha spesifik olarak söyleme doğru bir dönüş olduğu yaygın olarak kabul edilmektedir. Post-yapısalcı kuramlaştırmaya göre, söylem, toplumsal (yeniden) üretim ve mücadele güçlerinin oynandığı bir mücadele alanı olarak görülmektedir. Feminist bilimde, söylemsel dönüş, bu nedenle, şaşırtıcı olmayan bir şekilde, dilbilimin yanı sıra dilbilimin dışındaki çalışmalara da yansımaktadır.

Bununla birlikte, özellikle feminizm ve Eleştirel Söylem Analizi açısından, sosyal özgürleştirici hedefler açısından aslında çok fazla örtüşme vardır. Eleştirel Söylem Analizi, sosyal uygulamalar ve söylem yapıları arasındaki ilişkinin karmaşık bir kuramsallaştırması ve fiili, bağlamsallaştırılmış dil kullanımlarının yakın analizi için çok çeşitli araçlar ve stratejiler sunmaktadır. Ayrıca, Eleştirel Söylem Analizi araştırması çatısı altında, çeşitli sistemik eşitsizlik biçimlerinin açık analizleri geliştirilmiştir. Feminist söylem araştırmacıları için, toplumsal değişim için feminist stratejilere geri besleme sağlayabilecek çeşitli toplumsal baskı biçimlerinde kullanılan söylemsel stratejilerin özellikleri kadar ara bağlantıları hakkında çok şey öğrenilebilir. Özetle, feminizmin Eleştirel Söylem Analizi iş birliği, eylem için zengin ve güçlü bir siyasi eleştiri üretmektedir (Lazar, 2007, s. 4-5).

5. Pozitivist Geleneğin Eleştirisi

Söylem Analizi, genellikle ortak ve muntazam bir yönteminin olmaması nedeniyle eleştirilmektedir. Bu eleştiri özellikle, biçimsel araştırma tasarımı ve metodolojisinden yoksun olması nedeniyle söylem analizinin *kötü bilim* olduğunu savunan pozitivist gelenekten gelmektedir. Bu eleştiriye göre, muntazam metodoloji eksikliği, bilgi iddialarının ölçülebileceği ve gerekçelendirilebileceği hiçbir standart olmaması anlamına gelmektedir. Ayrıca bu yaklaşıma göre, söylem analizi veri toplama, vaka seçimi ve araştırmanın sınırları için standartlaştırılmış kriterlerden yoksundur. Bryant'a göre, ortak bir metodoloji, sonraki araştırmacıların önceki

araştırmalardan yararlanmasına ve ilk araştırmayı geliştirmek veya eleştirmek için karşılaştırmalı analizler ve tekrarlamalar yapmasına izin vermektedir (Bryant, 1994, s. 14). Ortak bir metodoloji ve araştırma süreci, araştırmacıların tekrarlamayı sağlayan teorileri test etmesine ve yeniden test etmesine ve sonraki araştırmacıların aynı sonuçlara ulaşmasına olanak tanımaktadır (Lustick, 1996, s. 610).

Bununla birlikte, Söylem Analizi alanında çalışan akademisyenler, ana akım Uluslararası İlişkilerin *bilimselliğine* meydan okumaktadırlar. Bu kapsamda, ister neopozitivist (tümevarımcı) ister rasyonalist (tümdengelimli) terimlerle ifade edilsin, bilimsel teoriler/yasalar arayışı ve buna eşlik eden metodolojiye olan saplantıya karşı çıkarlar (Milliken, 1999, s. 226).

Söylemle ilgilenen araştırmacılar tipik olarak yorumlayıcı bir epistemoloji kullanır ve bu nedenle analizin amaçları ve araçları pozitivist analizden büyük ölçüde farklılık gösterir. Bu epistemolojik farklılığın bir sonucu olarak, metodolojik seçim de değişmektedir. Söylem analistleri öncelikle belirli temsillerin nasıl ve neden ortaya çıktığını, belirli söylemlerin nasıl baskın hale geldiğini ve bu baskınlık tarafından hangi eylemlerin anlaşılır kılındığını anlamakla ilgilenmektedir. Bu nedenle, söylem analistleri söylemin sosyal olarak inşa edilmiş doğasıyla alakadar olmaktadır. Diğer nitel araştırma biçimleriyle uyumlu olarak, bu tür araştırmalar doğası gereği özeldir (Neumann, 2008, s. 61).

Konvansiyonel realizmin sert eleştirilerine rağmen, eleştirel realizm Söylem Analizi ile yakınlaşmıştır (Joseph ve Roberts, 2004, s. i). Buna göre, realizm, dili, söylemi ve ideolojiyi bağlama özgülüğü veya nedensel olarak etkili koşullar içinde konumlandırabilir. Realizm, iktidar, temsil ve öznellik konularını ve söylemsel ve diğer sosyal uygulamaların nasıl gerçek etkiler ürettiğini ortaya çıkarmaya yardımcı olabilir. Bu, (söylemsel olmayan) toplumsal yapıların çeşitli ideoloji ve söylem biçimleri aracılığıyla yeniden üretilme biçimini anlamamıza yardımcı olabilir. Söylem, gerçekliğin önemli bir parçası olabilir, ancak söylemsel olmayan sosyal yapılar ve nedensel mekanizmalarla nasıl etkileşime girdiğine ve üçü arasındaki ilişkinin nasıl organize bir biçim aldığına bakmak gerekir.

Herhangi bir realist yaklaşım için en temel inanç, gerçek bir dünyanın bağımsız varlığına olan inançtır. Eleştirel realizmin bunu anlamasının özel yolu, geçişli (transitive) bilgi ile bu bilginin ait olduğu geçişsiz (intransitive) zihinden bağımsız nesnelere arasındaki ayırmadır. Geçişli bilginin teoriler, uygulamalar, söylemler ve metinlerde vücut bulmaktadır. Eleştirel realizm, bu geçişli bilginin toplumsal ve tarihsel olarak konumlandırıldığını ve meydana geldiğini savunmaktadır. Bununla birlikte, postmodernizm ve bazı söylem teorisi biçimlerinden farklı olarak, eleştirel realizm, deyim yerindeyse metnin dışında geçişsiz bir dünyanın var olduğunu da iddia etmektedir. Geçişsiz, bilimin incelemeye çalıştığı şeydir ve “geçişsiz bilgi nesnelere genel olarak bizim onlara ilişkin bilgimize göre değişmezler. Onlar dünyanın gerçek şeyleri ve yapıları, mekanizmaları ve süreçleri, olayları ve olasılıklarıdır” (Bhaskar 1997, s. 22).

Eleştirel realist bir söylem anlayışı aracılığıyla ortaya çıkabilecek tipik sorular şunlardır (Joseph ve Roberts, 2004: 3): Söylem gözlemlenemeyen bir gerçeklikle nasıl ilişkilidir? Kapitalizm veya değer

yasası gibi soyut şeyleri nasıl anlayabiliriz? Söylemsel pratikler gerçekliği gerçekten değiştirebilir mi? Ve eğer öyleyse, insan pratiği üzerindeki etkileri nelerdir? Normal toplumsal yeniden üretim sürecinde ne tür söylemler ya da ideolojiler ortaya çıkmaktadır? Dönüştürücü veya özgülleştirici bir söylemin temeli ne olabilir?

Şunu ifade etmek gerekir ki eleştirel realizmde dil, toplumsal gerçekliklerimizi inşa eden bir unsur olarak anlaşılmaktadır. Ancak bu inşaların maddi dünyanın doğasında var olan imkanlar ve kısıtlamalar tarafından şekillendirildiği kabul edilmektedir. Eleştirel realistler için, maddi pratiklere söylemsel pratiklerden bağımsız, ancak onlarla ilişki içinde olan ontolojik bir statü verilmektedir. Görecelilik yerine eleştirel realist bir yaklaşım benimsemenin avantajı, analizin insanların maddi koşulları ile söylemsel pratikler arasındaki ilişkileri içerebilmesidir (Sims-Schouten, Riley ve Willig, 2007: 101).

6. Sonuç

Dil ve konuşma, sosyal varlığımız için gereklidir. İnsanlar birbirleriyle iletişim kurmak, bilgi alışverişinde bulunmak, duygu, istek ve ihtiyaçlarını ifade etmek, cevap vermek, anlamak ve tepki vermek için dili kullanmaktadır. Her insan sözü yorumlanır ve insanlar için iletişim kurmamak mümkün değildir. *Söylem* ve *Söylem Analizi* terimleri oldukça tartışmalıdır. Bu basit bir tanım sorunu değildir (Wodak, 2009, s. 125). Gill'in ifadesiyle (2000, s. 173), muhtemelen en az 57 çeşit söylem analizi olmasına rağmen, aralarındaki farkları anlamlandırmanın bir yolu geniş teorik gelenekler hakkında düşündürmektir. Bir başka deyişle, Söylem Analizi farklı teorik geleneklerden gelen ve farklı disiplinlerden gelişen metinlerin incelenmesine yönelik çeşitli yaklaşımlara verilen addır.

Kesin olarak söylemek gerekirse, tek bir söylem analizi yoktur. Ancak bu ad üzerinde hak iddia eden birçok farklı analiz tarzı vardır. Bu bakış açılarının ortak paydası, dilin dünyayı yansıtmanın veya tanımlamanın yalnızca tarafsız bir aracı olduğu şeklindeki realist görüşün reddi ve toplumsal yaşamı inşa etmede söylemin merkezi önemine dair bir inançtır. Son yıllarda söylem analizine olan olağanüstü yoğun ilgi, sanat, beşerî bilimler ve sosyal bilimlerde meydana gelen *dile dönüşün* hem bir sonucu hem de bir tezahürüdür. Pozitivizm eleştirileri, yapısalcı ve postyapısalcı fikirlerin olağanüstü etkisi ve postmodernistlerin epistemolojiye saldırıları, dilsel dönüşe ivme kazandırmıştır. Geleneksel sosyal bilim eleştirilerinde söylem analizinin kökenleri, diğer bazı metodolojilerden oldukça farklı bir epistemolojik temele sahip olduğunu göstermektedir.

Söylem analitik yaklaşım, çantada keklik görülen bilgiye karşı eleştirel bir duruş ve dünya hakkındaki gözlemlerimizin sorunsuz bir şekilde gerçeğin doğasını bize sunduğu görüşüne karşı bir şüphecilik içermektedir. Bu yaklaşım, dünyayı genel olarak anlama yollarımızın tarihsel ve kültürel olarak özgül ve göreceli olduğunu savunmaktadır. Bilginin sosyal olarak inşa edildiğine dair bir inanca sahiptir. Yani, bu yaklaşımda dünyayı anlamının mevcut yollarının dünyanın doğası tarafından değil, sosyal süreçler tarafından belirlendiği inancı hakimdir. İnsanların,

fenomenlerin veya problemlerin sosyal inşasının eylemler/uygulamalar ile bağlantılı olduğu yolları keşfetme çabası görülmektedir.

Söylem çalışmaları, disiplinler arası doğası nedeniyle son yıllarda sosyal bilim araştırmalarının en dinamik alanlarından biri haline gelmiştir. Özellikle Uluslararası İlişkilere yönelik söylemsel yaklaşım, önemli bilimsel genişleme ve derinleşme ile sonuçlanan dikkate değer bir dönüşüm yaşamaktadır. Geleneksel olarak, söylem analizi, kelimenin toplumdaki yaşamdaki rolünün betimleyici bir kavramına dayanmaktaydı. Ama artık metin, Uluslararası İlişkiler anlayışında önemli bir değişikliğe izin vererek, gerçekliğin bir üreticisi olarak algılanmaya başlamıştır. Söylem Analizi için seçilen metinler, araştırma konularına ve araştırmacının benimsediği sorulara göre farklılık göstermektedir. Uluslararası İlişkiler alanındaki söylem analizleri tipik olarak resmi konuşmaları, bildirileri, parlamento tartışmalarını, diplomatik belgeleri, röportajları, gazeteleri ve başyazıları birincil belgeler olarak analiz etmektedir. Bunlara ek olarak diğer akademik eserler, romanlar ve kavramsal tarihler de incelenebilmektedir. Uluslararası İlişkilerde daha az yaygın olmakla birlikte, fotoğraf ve televizyon programları gibi görsel malzemeler veya etnografik veriler de analize konu olabilmektedir.

Eleştirel Söylem Analizi, dil çalışmalarına yönelik çok sayıda farklı teorik ve metodolojik yaklaşımdan oluşan ve giderek büyüyen disiplinler arası bir araştırma hareketidir. Her bir yaklaşımın kendine özgü bir gündemi vardır. Bu çeşitliliğe rağmen, eleştirel söylem analizi akademisyenleri genellikle dili bir sosyal pratik biçimi olarak görmekte ve söylemin içine gömülü gizli güç ilişkilerini ve ideolojileri sistematik olarak araştırmakla ilgilenmektedirler. Aynı şekilde, kendilerini söylemin sosyal ve maddi sonuçlarını incelemeye adanmışlardır. Foucault'nun diyalektik söylem görüşünü paylaşan eleştirel söylem analizi araştırmacıları, söylemin sosyal olarak şekillendirici olduğu kadar sosyal olarak kurucu olduğunu da düşünmektedirler. İncelenen güç ilişkilerine ya da sosyal sorunlara aktif olarak müdahale etmek ya da bunlara meydan okumak için gayretlidirler.

Sonuç olarak, Söylem Analizi 1980'li yılların sonlarında Uluslararası İlişkiler disiplinine dahil olmuş ve zaman içerisinde yerleşik bir metodolojik yaklaşıma dönüşmüştür. Konuşmalar ve belgeler gibi metinsel materyalleri analiz etmeye çalışan Uluslararası İlişkiler araştırmacıları, bu yöntemi yoğun bir şekilde kullanmaya devam etmektedir. Bu yoğun ilgi, Uluslararası İlişkilerde marjinallik, direniş ve ötekiliğin retorik üretiminden, hakikat rejimleri olarak jeopolitik söylemlerin kurucu ve disipline edici gücüne ve jeopolitik kimliklerin oluşumuna kadar çok çeşitli konuları kapsamaktadır.

Kaynakça

- Angermuller, J. (2018). Accumulating Discursive Capital, Valuating Subject Positions: from Marx to Foucault. *Critical Discourse Studies*, 15(4), 414-425. Doi: 10.1080/17405.904.2018.1457551
- Angermuller, J., Mangueneau, D. ve Wodak, R. (2014). *The Discourse Studies Reader: Main Currents in Theory and Analysis*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company. Doi: 10.1075/z.184

- Aydın-Düzgit, S. ve Rumelili, B. (2019). Discourse Analysis: Strengths and Shortcomings. *All Azimuth*, 8(2), 285-305. Doi: 10.20991/allazimuth.477300
- Beetz, J., Herzog, B. ve Maesse, J. (2018). Introduction: Special Issue Marx & Discourse. *Critical Discourse Studies*, 15(4), 321-324. Doi: 10.1080/17405.904.2018.1456944
- Bhaskar, R. (1997). *A Realist Theory of Science*. Londra: Verso. Doi: 10.4324/978.020.3090732
- Billig, M. (1987). *Arguing and Thinking: A Rhetorical Approach to Social Psychology*. Cambridge: Cambridge University Press. Doi: 10.2307/2074146
- Bryant, J. M. (1994). Evidence and Explanation in History and Sociology. *British Journal of Sociology*, 45 (March), 3-19. Doi: 10.2307/591521
- Campbell, D. (1993). *Politics without Principles: Sovereignty, Ethics, and the Narratives of the Gulf War*. Boulder: Lynne Rienner Publishers. Doi: 10.1515/978.168.5856090
- Coates, J. (2012). Gender and Discourse Analysis. James Paul Gee ve Michael Handford (Ed.), *The Routledge Handbook of Discourse Analysis* içinde (s. 90-103). Londra ve New York: Routledge. Doi: 10.4324/978.100.3035244
- Fairclough, N. (2012). Critical Discourse Analysis. James Paul Gee ve Michael Handford (Ed.), *The Routledge Handbook of Discourse Analysis* içinde (ss. 9-20). Londra ve New York: Routledge. Doi: 10.4324/978.100.3035244
- Fierke, K. M. (2002). Links Across the Abyss: Language and Logic in International Relations. *International Studies Quarterly*, 46, 331-354. Doi: 10.1111/1468-2478.00236
- Foucault, M. (1972). *The Archaeology of Knowledge*. Londra: Routledge. Doi: 10.4324/978.020.3604168
- Gee, J. P. (2011). *An Introduction to Discourse Analysis Theory and Method*. Londra ve New York: Routledge. Doi: 10.4324/978.020.3847886
- Gee, J. P. ve Handford M. (2012). *The Routledge Handbook of Discourse Analysis*. Londra ve New York: Routledge. Doi: 10.4324/978.100.3035244
- Gill, R. (2000). Discourse Analysis. Martin W. Bauer ve George Gaskell (Ed.), *Qualitative Researching with Text, Image and Sound: A Practical Handbook* içinde (ss. 172-190) Los Angeles ve Londra: SAGE Publications. Doi: 10.4135/978.184.9209731
- Godinho, L. (2016). Discourse and International Relations: A Theoretical and Methodological Approach. *JANUS.NET e-journal of International Relations*, 7(2), 1-13.
- Hansen, L. (2006). *Security as Practice: Discourse Analysis and the Bosnian War*. Londra ve New York: Routledge. Doi: 10.4324/978.020.3236338
- Hart, C. ve Cap, P. (2014). Introduction. Christopher Hart ve Piotr Cap (Ed.), *Contemporary Critical Discourse Studies* içinde (ss. 1-15). Londra: Bloomsbury.
- Hollway, W. (1983). Heterosexual Sex: Power and Desire for the Other. Sue Cartledge and Joanna Ryan (Ed.) *Sex and Love: New Thoughts on Old Contradictions* içinde (ss. 124-140). Londra: Women's Press.
- Holzschleiter, A. (2014). Between Communicative Interaction and Structures of Signification: Discourse Theory and Analysis in International Relations. *International Studies Perspectives*, 15, 142-162. Doi: 10.1111/insp.12005
- Holzschleiter, A. (2010). *Children's Rights in International Politics. The Transformative Power of Discourse*. Basingstoke: Palgrave Macmillan. Doi: 10.1057/978.023.0281646
- Howarth, D. (2018). Marx, Discourse Theory and Political Analysis: Negotiating an Ambiguous Legacy. *Critical Discourse Studies*, 15(4), 377-389. Doi: 10.1080/17405.904.2018.1457550
- Jorgensen, M. W. ve Phillips, L. J. (2002). *Discourse Analysis as Theory and Method*. Londra: Sage Publications.

- Joseph, J. ve Roberts, J. M. (2004). Introduction: Realism, Discourse and Deconstruction. Jonathan Joseph ve John Michael Roberts (Ed.), *Realism Discourse and Deconstruction* içinde (s. 1-19). Londra ve New York: Routledge. Doi: 10.4324/978.020.3300473
- Lazar, M. M. (2007). Politicizing Gender in Discourse: Feminist Critical Discourse Analysis as Political Perspective and Praxis. Michelle M. Lazar (Ed.), *Feminist Critical Discourse Analysis: Gender, Power and Ideology in Discourse* içinde (ss. 1-28). New York: Palgrave Macmillan. Doi: 10.1057/978.023.0599901_1
- Lustick, I. S. (1996). History, Historiography, and Political Science: Multiple Historical records and the Problem of Selection Bias. *American Political Science Review*, 90(3), 605-618. Doi: 10.2307/2082612
- Maesse, J. (2018). Discursive Marxism: How Marx Treats the Economy and What Discourse Studies Contribute to It. *Critical Discourse Studies*, 15(4), 364-376. Doi: 10.1080/17405.904.2018.1457548
- Milliken, J. (1999) The Study of Discourse in International Relations: A Critique of Research and Methods. *European Journal of International Relations*, 5(2), 225-254. Doi: 10.1177/135.406.6199005002003
- Neumann, I. B. (2008). Discourse Analysis. Audie Klotz ve Deepa Prakash (Ed.), *Qualitative Methods in International Relations: A Pluralist Guide* içinde (ss. 61-77). New York: Palgrave Macmillan. Doi: 10.1057/978.023.0584129_5
- Sims-Schouten, W., Riley, S. C. E., ve Willig, C. (2007). Critical Realism in Discourse Analysis: A Presentation of a Systematic Method of Analysis Using Women's Talk of Motherhood, Childcare and Female Employment as an Example. *Theory & Psychology*, 17(1), 101-124. Doi: 10.1177/095.935.4307073153
- van Dijk, T. A. (2014). Discourse-Cognition-Society: Current State and Prospects of the Socio-Cognitive Approach to Discourse. Christopher Hart ve Piotr Cap (Ed.), *Contemporary Critical Discourse Studies* içinde (ss. 121-146). Londra: Bloomsbury. Doi: 10.5040/978.147.2593634.ch-005
- Weldes, J. (2001). Globalisation is Science Fiction. *Millennium: Journal of International Studies*, 30(3), 647-667. Doi: 10.1177/030.582.980103000302
- Wodak, R. (2009). Discourse Analysis: Problems, Findings, Perspectives. *Text – Interdisciplinary Journal for the Study of Discourse*, 10 (1/2), 125-132. Doi: 10.1515/text.1.1990.10.1-2.125

The Concept of Discourse in International Relations Theories

Oğuzhan YANARIŞIK*

By speaking and writing we make the world meaningful in certain ways. We shape, produce and reproduce the world through language. In turn, the world we shape and help to shape shapes us as human beings. This process of mutual shaping has profound consequences for people's lives. Many people think that language exists only for us to 'say things' in the sense of exchanging information. However, language actually fulfils many different functions in our lives. Giving and receiving information are only two of these functions. Language also allows us to do things and be things. Language enables us to engage in various actions and activities. It also allows us to assume different socially important identities.

Discourse has been a buzzword for nearly three decades. The study of discourse as a key theoretical concept has been one of the most active and interesting areas of International Relations in recent years. In many cases, the general idea underlying the word 'discourse' is that language is structured according to the different patterns that people's discourse follows when they engage in different spheres of social life. Discourse Analysis is the analysis of these patterns. Discourse analysis is a favored method of textual analysis among constructionist and critically-minded IR scholars interested in the impact of identity, meaning and discourse on world politics.

Since the 1960s, a new research field known as Discourse Analysis or Discourse Studies has emerged, centered around the concept of discourse. It is not possible to trace the origins of Discourse Studies back to a single founder, school or field. Discourse Studies is an extremely heterogeneous field involving scholars from various disciplines. It is the result of the interaction of a number of theoretical and methodological currents that emerged in different disciplines of the social sciences and humanities in various countries (especially in Europe and North America). These include linguistics, sociology, philosophy, literary criticism, anthropology and history.

Strictly speaking, there is no single 'discourse analysis'. But there are many different styles of analysis that lay claim to the name. The common denominator of these perspectives is a rejection of the realist view that language is merely a neutral means of reflecting or describing the world, and a belief in the central importance of discourse in the construction of social life. The extraordinary

* Doç. Dr. Polis Akademisi, Ankara, Türkiye. E-mail: yanarisik@gmail.com ORCID: 0000-0003-3442-4779.

interest in discourse analysis in recent years is both a consequence and a manifestation of the 'return to language' in the arts, humanities and social sciences. Criticisms of positivism, the extraordinary influence of structuralist and poststructuralist ideas, and postmodernist attacks on epistemology have given impetus to the linguistic turn. The origins of discourse analysis in traditional critiques of social science suggest that it has a quite different epistemological basis from some other methodologies.

In recent years, the discursive approach to International Relations has been undergoing a remarkable transformation resulting in significant scholarly expansion and deepening. Traditionally, discourse analysis was based on a descriptive concept of the role of the word in the life of society. But now the text has begun to be perceived as a producer of reality, allowing a significant change in the understanding of International Relations. The texts selected for discourse analysis vary according to the research topics and the questions adopted by the researcher. Discourse analyses in the field of International Relations typically analyse official speeches, declarations, parliamentary debates, diplomatic documents, interviews, newspapers and editorials as primary documents. Other academic works, novels and conceptual histories may also be analyzed. Although less common in IR, visual materials such as photographs and television programs or ethnographic data can also be the subject of analysis.

In conclusion, Discourse Analysis was introduced to the discipline of International Relations in the late 1980s and has evolved into an established methodological approach over time. It continues to be used extensively by IR scholars who seek to analyze textual materials such as speeches and documents. This intense interest covers a wide range of topics, from the rhetorical production of marginality, resistance and otherness in IR to the constitutive and disciplinary power of geopolitical discourses as regimes of truth. Similarly, discourse and discourse analysis are among the most popular concepts for studying the formation of geopolitical identities.

Eleştirel Güvenlik Çalışmaları ve Yönetimsellik: Post-Post Güvenlik Çalışmaları Paradigmasını Beklerken

Critical Security Studies and Governmentality: Waiting for the Post-Post Security Studies Paradigm

Gözde TURAN*

Öz

Eleştirel Güvenlik Çalışmaları yazarları açısından güvenliğin nasıl tanımlandığı ve çalışıldığı, akademisyenler, politikacılar, bürokratlar, güvenlik uzmanları gibi aktörlerin yanı sıra, hatta onlardan önce, sorunun çözümü veya çözümsüzlüğünden doğrudan etkilenecek olan birey ve gruplar için kritik öneme sahiptir. Belli söylemlerin nasıl belli özneler/sujeler inşa ettiğini ve bu öznelerin/sujelerin davranışlarını yönettiğini tarihsel düzlemde farklı yönetim teknikleri ve stratejileri çerçevesinde ele alan Foucault'nun yönetimsellik üzerine yazıları, hangi sorunların neden ve nasıl güvenlik kavramı çerçevesinde ele alındığını sorgulayan Eleştirel Güvenlik Çalışmaları için yeni bir perspektif sunmuş ve önemli bir katkıda bulunmuştur. Yönetimsellik kavramı, devleti iktidar rasyonaliteleri tarihinde karşılaşılan duraklardan sadece birisi olarak analiz ederek, devleti temel aktör olarak kabul eden anaakım teorilerin olduğu kadar Marksist yaklaşımların da ötesine geçmiş, kimlerin, neden, nasıl ve hangi amaca yönelik olarak yönetildikleri sorularını sorarak iktidara farklı bir açıdan bakmamızı sağlamıştır. Foucault'nun farklı yönetimsellik rasyonalitelerini eleştirel Uluslararası İlişkiler yazarlarının kullanması ile küresel alanda biyoiktidar, biyogüvenlik, küresel yönetimsellik perspektifleri yazımları karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu çalışmalar liberal veya neo-liberal yönetimsellik ile sınırlı kalmamakta, otoriter yönetimleri de kapsamak üzere yörüngesini genişletmektedir. Buna karşın, Türkiye'deki eleştirel perspektifi benimseyen yazarlar modernleşmenin getirdiği sorunlarda bir araya gelmekle birlikte, farklı yönetimsellik yöntemlerinin barındırdığı iktidar ilişkilerinin tümüne karşı bir duruş sergileme noktasında ayrılmaktadırlar. Bu durum, teorik alandaki gelişmeleri ve tartışmaları takip eden, moderniteye ve pozitif bilim felsefesine karşı eleştirel bir perspektife sahip olan ve görelilik olarak daha genç olan akademisyenlerin Türk akademisinde henüz anaakıma karşı yeterince etkin duruma gelememesinin başlıca nedenlerinden birisidir. Foucault'nun sadece sanayileşme ile birlikte ortaya çıkan modern neoliberal yönetimsellik pratiklerinin yol açtığı örtülü ve gömülü/dolaylı baskılama araçlarına/söylemlerine değil, farklı yönetimsellik rasyonalitelerinin her birine yönelik eleştirisi Türkiye'de ortaya çıkan eleştirel koalisyonun tüm tarafları tarafından benimsenmedikçe ve her nereden, nasıl ve neden kaynaklınırsa kaynaklansın iktidar ilişkileri sorunsallaştırılmadıkça akademideki Eleştirel Çalışmalar gerçek potansiyeline ulaşamayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Eleştirel Güvenlik Çalışmaları, Foucault, güvenlik, yönetimsellik

* Doç. Dr., Antalya Bilim Üniversitesi, Antalya, Türkiye, gozde.turan@antalya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4307-6924

Abstract

For Critical Security Studies, the way security is defined, framed and studied is of critical importance first and foremost for individuals and groups who will be directly affected by the resolution or the lack of resolution of the security issue at hand next to, or even before, the academicians, politicians, bureaucrats, or security personnel. Foucault studied governmentality in connection with discourses that construct certain subjects and govern their conducts through different techniques and strategies. Governmentality, understood in this way as the conduct of conducts, introduces not only a historical basis for different rationalities of governing, but it also contributes to and even complements Critical Security Studies' interrogation as to which, how and why particular issues are securitized. Through analysing the state only as one of the forms of power and rationalities, and posing the questions of who is governed, why, how and for what purpose, governmentality studies move beyond Marxism as well as mainstream IR theories. Following Foucault and his governmentality rationalities, critical scholars enabled us to see different aspects of power at the global level with new insights on biopower, biosecurity and global governmentality. The recent work on governmentality not only focuses on liberal and neoliberal orders but also include authoritarian regimes, and therefore expand the scope of its focus and concern. Against this, Turkish critical scholars, though sharing a common standpoint on the problems of the modernity project in Turkey, fail to unite against all forms of power relations regardless of the mode of governmentality including but not limited to governmentalized state next to micro-diversity of power relations. The situation explains why a recent and relatively young generation of IR scholars in Turkish academia with a critical stance on the problematic modernization and positivism has yet to become sufficiently active against mainstream theories in general and mainstream security studies in particular. To this end, the critical security writing in Turkey should question all forms of power relations regardless of where, how and to for what purpose these relations emerge in order to reach to its real potential.

Keywords: Critical Security Studies, Foucault, governmentality, security

1. Giriş

Uluslararası İlişkiler disiplininde devleti temel aktör olarak kabul eden ve pozitif bir bilim felsefesi izleyen anaakım teorilerin kendi aralarında süregelen ontolojik ve metodolojik tartışmalarının ardından gelen rasyonalizm-reflektivizm ve paradigmalar-arası tartışmanın, devletin – özellikle Avrupa ve Kuzey Amerika'da – pek çok alandan geri çekilmesi ve post-pozitivizmin etkisinin sosyal bilimlerin diğer alanlarında olduğu gibi Uluslararası İlişkiler'de de etkisinin artması ile aynı döneme denk düşmesi şaşırtıcı değildir. Kritik bir dönüşümün sadece konu veya aktör bazında değil, bilim felsefesi açısından da söz konusu olduğu bu dönemde eleştirel düşünce kendisini Marksizmin ekonomik determinizminden ve yapısalcıların kısıtlarından sıyrılmaya çalışırken Michel Foucault'nun çalışmaları İngilizceye çevrilmeye başlanmıştır. Foucault'nun çalışmaları, kimi yazarlara göre genel anlamda Marx ile bir çatışmayı (Balibar, 1992, s. 39), hatta Marksizmden vebadan kaçır gibi bir kaçıışı (Macharey, 2004, s. 8), paradoksal biçimde hem resmi Marksizme karşı çıkışı hem de Marksist öngörülerin üstü örtülü benimsenmesi ve geliştirilmesini (Jessop, 2008, s. 141), 1979'da Cinselliğin Tarihinin ilk cildinin yayınlanmasından sonra ise Marksist perspektifle iddia edilenden çok daha fazla bir ortaklığı (Lemke, 2012; Selby, 2007) yansıtmaktadır. Marksizmle olan bu girift ilişkinin ne derece geçerli olduğundan çok, belki de daha önemli olan, Foucault'nun çalışmalarının iktidara dair tartışmaları radikal şekilde etkilemesidir. Bu radikal etki ne yazık ki henüz Türkiye'deki güvenlik çalışmalarında görülmemektedir. Bunun

nedeni ne Türkiye’de neoliberalizmin yeterince derin ve etkin şekilde deneyimlenmemiş olması veya halen oldukça güçlü merkezi otoriter bir sisteme sahip olunmasıdır, ne de değişen iktidar rasyonalitelerini analiz edecek entelektüel bir sınıfın eksikliği. Uluslararası ilişkiler ve güvenlik yazını büyük ölçüde halen anaakım teorilerin etkisi altındadır. Teorik alandaki gelişmeleri ve tartışmaları takip eden, moderniteye ve pozitif bilim felsefesine karşı eleştirel bir perspektife sahip olan ve görece olarak daha genç olan akademisyenlerin henüz anaakıma karşı yeterince etkin duruma gelememesinin nedenlerinden birisi, bu grubun kendi içinde İslamcı-muhafazakâr bir alt-gruba sahip olmasıdır. Eleştirel, post-modern veya post-yapısalcı perspektiflere yakın bir noktada olan akademinin bir kısmı, Foucault’nun temel derdi olan mikro-iktidar odaklarını alt etmenin yanı sıra bu iktidar türlerinin yerine geçebilecek olan – hatta geçmekte olan – daha baskın bir iktidara karşı duruş sergilememektedirler. Tıpkı İlker Aytürk’ün (2015) “Post-Post Kemalizm”de post-Kemalist harekette liberal-sol aydınların tek başına olmadıklarının, 1980lerin sonlarından itibaren muhafazakâr-İslamcı sağ ile Kürt siyasi hareketini içine alacak şekilde bir koalisyona dönüşmesinin altını çizdiği gibi akademideki post-modernist, eleştirel, post-yapısalcı grup da modernite eleştirisinde birleştikleri muhafazakâr-İslamcı akademiye içine alacak şekilde genişlemiştir. Bu ikinci grup için de devletin güvenlik perspektifi ve pratiği karşısında ezilen birey ve grupların hakları önceliklidir. Ancak bu eleştirel duruş sadece belli bir devlet yönetimine veya belli bir yönetimsellik yöntemine yönelik sergilendiğinde Eleştirel Güvenlik Çalışmaları’nın ve Foucault’nun yönetimsellik ve iktidar ilişkileri ile başlatmak istediği mücadeleden uzaklaşmaktadır. Daha açık bir ifadeyle, yönetimsellik pratikleri ve söylemleri özellikle ve hatta sadece Kemalist ideoloji ve(ya) devlet kurumlarından kaynaklandığı noktada ve ölçüde eleştirinin çıkış noktası olduğu, buna karşın post-Kemalizmin sorumlu olduğu baskıcı paradigmaya karşı ortak bir duruş sergilenmediği sürece söz konusu eleştirel duruş sorunlu ve eksik kalacaktır. Foucault’nun sadece sanayileşme ile birlikte ortaya çıkan modern neoliberal yönetimsellik pratiklerinin yol açtığı örtülü ve gömülü/dolaylı baskılama araçlarına/söylemlerine değil, farklı yönetimsellik rasyonalitelerinin her birine yönelik eleştirisi Türkiye’de ortaya çıkan eleştirel koalisyonun tüm tarafları tarafından benimsenmedikçe ve her nereden, nasıl ve neden kaynaklarsa kaynaklansın iktidar ilişkileri sorunsallaştırılmadığı sürece akademideki Eleştirel Çalışmalar gerçek potansiyeline ulaşamayacaktır. Ölü doğmuş denilemese de sakat doğmuş bir hareket olarak tanımlanabilecek olan Türkiye’deki eleştirel akademinin oldukça ilginç olan bu durumunu anlayabilmek için öncelikle Foucault’nun farklı iktidar pratikleri ve öznelere ile olan serüvenine göz atmak gereklidir.

2. Foucault, İktidar, Yönetimsellik

1977 yılında İngilizceye çevrilen Hapishane’nin Doğuşu’ndan (*Discipline and Punish: The Birth of the Prison*) sonra Foucault görünürde birbiri ile bağlantısız iki düzlem üzerinde çalışmalarını yürütmüştür: devletin soy kütüğünü (c.f. *genealogy*) irdelediği düzlemde Foucault politik rasyonalliklerin peşine düşmüş, öznenin (sujenin) soy kütüğünü irdelediği ikinci düzlemde ise etik soruları ele almıştır. Bu iki düzlemin ve ilgi alanının bağlantı noktası yönetim sorunudur. Diğer bir deyişle iktidar ve suje (özne) çeşitli yönetim ve kontrol teknolojileri ile birbirine

bağlanmaktadır. 1977-78 ve 1978-79 yıllarında College de France'da verilen ve sırasıyla Güvenlik, Toprak, Nüfus (*Security, Territory, Population*) ve Biopolitik'in Doğuşu'nda (*The Birth of Biopolitics*) yer bulan derslerde ise Foucault yönetimselliğin (*gouvernementalité*) tarihi olarak adlandırdığı politik yapıların değişimi ve dönüşümüne odaklanır. Her ne kadar politik yapılar üzerine düşünülse de, bu derslerde Foucault'nun yapmak istediği, politik yapıların nasıl ortaya çıktığı ve nasıl evrimleştiği üzerine tarihsel bir anlatı yapmak değil, politik yapılar ile öznellik arasındaki bağlantıları göstererek modernitenin yönetimselliği ile modern özne ilişkisini ortaya koymaktır. Odak noktası yine aynıdır; Foucault, farklı yönetim ve kontrol teknolojilerinin nasıl farklı Sujeler inşa ettiğini göstermektedir (Lemke, 2002, s. 50). Farklı yönetimselliklerin soy kütüğünü ortaya koymak için Foucault Antik Yunan ve Roma'dan pastoral yönetim tarzının hakim olduğu Hıristiyanlığa gitmekte, buradan modern devletin politik ve pastoral yönetim tarzlarını harmanladığı yeni bir döneme geçişin izlerini takip etmektedir. Foucault'ya göre pastoral dönemin; modern devletlerin ortaya çıktığı ve hukukun temel iktidar araçlarından birisi olarak kullanıldığı egemenliğin; yaşamı yönetmek, çoğaltmak ve optimize etmek üzere hareket eden bioiktidarın yönetim rasyonaliteleri farklıdır. Davranışları gözlemlenecek ve doğru yolda ilerlemeleri sağlanacak olan kişileri bir çobanın kılavuzluğu altındaki sürü üyeleri olarak gören pastoral yönetim Hıristiyanlık öncesi dönemde Mısır, Asur, Babil, Mezopotamya medeniyetlerinde de görülmektedir (Foucault, 2009, s. 123, 124). Ruhun kurtuluşunun amaçlandığı Hıristiyanlık öğretisinin yerini alan seküler egemenliğe dayalı yönetimin ise rasyonalitesi ilahi bir güce veya bir kişiye dayanmamaktadır. Kendi özerkliğini ve politik rasyonalitesini öne süren modern devlet tamamen bireyler üstünde, bireylerin kimliğini dışlayan bir yapıdan daha çok, hem bireyi hem de bütünü birleştiren yeni bir pastoral yönetim formu veya "modern bireyselleştirme matrisidir" (Foucault, 1982, s. 783). Deleuze'un "kontrol toplumları" olarak adlandırdığı modern liberal topluluklar kendisinden oldukça farklı bir amaç ve metod dizisi olan egemenlik rasyonalitesinin yerini almakta, onu dönüştürmektedir. Kontrol toplumlarının yerini aldığı "egemenlik toplumlarının" yönetimselliğinde temel amaç üretimi organize etmek değil vergi toplamak, yaşamı yönetmek değil ölüm hükmü vermektir (Deleuze, 1992, s. 3). Farklı yönetimsellik rasyonalitelerini göstermekte Foucault'nun amacı, devletin giderek daha fazla modernleştiği tarihsel bir sürece işaret etmek değildir. Devamlılıktan çok, asıl ilgi çekici olan hukuk, güvenlik ve disiplin tekniklerinin farklılıkları ve devamsızlıklarıdır. Dolayısıyla farklı iktidar rasyonalitelerinin tarihini anlatmayı amaçlarken Foucault, siyasi tarih anlatımından ve siyasal düşünceler tarihi anlatımından farklı bir yörünge izlemektedir. İzlenen bu yörüngede Foucault için esas ilgi uyandırıcı olan, sözde objektif ve nötr olan tarihi gerçeklerden çok, tarihi, epistemolojik ve normatif bir düzlemde nelerin gerçeklik olarak kurgulandığı ve sunulduğudur (Saar, 2011, s. 38).

Tek bir yönetimsellik anlayışına odaklanmayarak farklı yönetimsellik tekniklerinin ve teknolojilerinin nasıl farklı Sujeler inşa ettiğini gösteren bu tür bir analizle şu soruların cevapları aranmaktadır: Kim veya ne yönetilmektedir? Neden bu Sujeler veya şeyler yönetilmektedir? Bu Sujeler ve şeyler nasıl yönetilmektedir? Hangi amaca yönelik olarak bu şey ve Sujeler yönetilmektedir? (O'Malley, Weir & Shearing, 1997, s. 502) Dikkat etmek gerekir ki, eleştirel

ve postyapısalcı analizlerde *ne (what)* ve *neden (why)* sorularının yerine *nasıl (how)* sorusunun sorulduğu yönündeki yaygın kaniya karşın, Foucault özellikle ne ve neden sorularını dışlamadığını belirtir. Yapmak istediği bu soruları farklı bir şekilde sormak, ne-neden-nasıl sorularının üçünü bir arada ele almanın yerindeliliğini tartışmaktır. Söz konusu yerindelik sorgulamasının nedeni, örneğin iktidar *nedir* sorusu sorulduğunda iktidarın içkin ve kendiliğinden bir doğası olduğunun varsayıldığı, oysa ki *nasıl* sorusu ile bu içkinliğin ve kendiliğindenliğin sorgulanmasıdır. Buradaki *nasıl* sorusu, iktidar kendisini nasıl bir şekilde gösterir şeklinde değil, iktidar nasıl uygulamaya konulur veya bireyler diğerleri üzerinde iktidar uyguladıklarında ne olur şeklinde formüle edilmelidir (Foucault 1982, s. 785, 786). Yönetim ile ilgili olarak “ne olduğu” ve “olanın altında yatan esas nedenlerin ne olduğu” üzerinden giden tarihsel ve sosyolojik analizlerden farklı olarak da yönetimsellik analizi, devlet ve yönetimi sürekli örtüşen ve birbirinden ayrılmaz alanlar olarak ele almaz (O'Malley, Weir & Shearing, 1997, s. 502). Yönetimsellik analizinde devlet, yönetim sanatının yegane ve kurucu ögesi olmaktan çıkmaktadır; devlet dışında farklı zaman ve mekanlarda farklı otoritelerin de farklı ve çeşitli amaçlara yönelik yönetim eylemleri sorgulanmaktadır. Hatta, devlet ile yönetimsellik arasında tam bir örtüşme görülmediği; devletin çeşitli yönetimselliklerden sadece birisi olduğu kabul edildiğinde, devletin nasıl, neden ve ne zaman yönetim sanatının merkezine oturtulduğu da önemli bir soru olarak ortaya çıkmaktadır (Rose, O'Malley & Valverde, 2006, s. 84, 85, 87). Özetle, yapılmak istenilen yönetimlerin tarihini değil, yönetim rasyonalitelerinin soy kütüğünü araştırmaktır. Ancak bu yapıldığında genelgeçer ve doğal görülen yönetim rasyonalitelerinin, kategorilerin ve tekniklerin koşulluluğu ve değişkenliği görülebilecektir. Örneğin, Dean (1991) fakirlik her dönem ve her toplumda olmasına karşın, 19. yüzyıla birlikte yoksulluk söyleminin geliştiğini; daha önce yoksulluk sadece bazı bireyleri tanımlamak ve sınıflandırmak için kullanılırken yoksulların liberal yönetimle birlikte tespit edilmesi, sayılması ve çalıştırılması gerekli sujeler haline geldiğini – daha doğrusu “getirildiğini” – gösterecektir. Benzer şekilde Walters (1994) işsizliğin, Rose (1993) sosyal devletin sorgulanmadan kabul edilen, oysa ki belli bir yönetimsellik rasyonalitesi ile birlikte ortaya çıkan koşullu ve tarihsel kategoriler olduğunu tartışacaklardır.

Tarihteki olaylara ve iktidar ilişkilerine farklı koşullarda ve farklı zaman-mekan boyutlarında başvuru stratejiler ve taktikler şeklinde bakılması, entelektüel ve toplumsal düzlemdeki değişimlerin birbirleri ile olan bağları kadar farklılıklarını da düşünmeyi gerekli kılar. Siyasal düşünceler tarihinin toplumsal boyuttan bağımsız şekilde ele alınması toplum ve siyasal düşünce arasındaki bağlantı noktalarının göz ardı edilmesi demektir. Diğer taraftan, birinin diğerine indirgenmesi de yanıltıcı olacaktır ki Foucault'nun yapmaya çalıştığı entelektüel ve teorik atılımların taktiksel rolünü anlamaya çalışmakla birlikte söylemleri söylem-dışı bir temele indirgemekten kaçınmaktır (Saar, 2011, s. 38). Tüm bu çabanın, daha doğrusu yönetimsellik tekniklerini ve teknolojilerini anlama çabasının altında yatan temel motivasyon kaynağı bireylerin birbirinden çok farklı alanlardaki hayatlarına meşru olduğu varsayılan otoritelerin nasıl müdahale ettiğinin anlaşılmasıdır (Miller & Rose, 2008, s. 1).

2.1. Yönetim (*Government*), Yönetişim (*Governance*), Yönetimsellik (*Governmentality*)

Yönetişim (*governance*) kavramı sosyal bilimlerde ve örgüt kuramlarında 1980 sonrası dönemde yaygınlaşmış, kısa sürede kapsayıcı moda bir kavram haline gelmiştir (Jessop, 1998, s. 29; Lemke, 2012, s. 34; Smouts, 1998). Yönetişim kavramı, sorunların yerel, örgütsel, ulusal veya uluslararası düzeyde ele alınması, düzenlenmesi ve kontrol edilmesi için başvurulmuş her türlü program, süreç, prosedür veya stratejinin ifadesi olabileceği gibi karşılıklı bağımlı faaliyetlerin koordinasyonu olarak da tanımlanmaktadır (Lemke, 2012, s. 34). Rosenau'nun resmîyetle dolayısıyla devletle ilişkilendirdiği yönetim (*government*) de, belli bir resmîyete sahip olmayan yönetişim de, amaca yönelik hareket eder ve her iki sistematığın de kuralları vardır. Bu demektir ki, yönetim ile yönetişim arasında amaç açısından fark yoktur; her ikisi de doğaları gereği amaca yönelik eylemleri kapsar. Yönetim ile yönetişim arasındaki en temel fark, amaca yönelik eylemlerin yönetim söz konusu olduğunda kolluk kuvvetleri gibi yaptırım mekanizmaları tarafından desteklenmesi; buna karşın yönetişimde yasal veya resmî şekilde belirlenmek durumunda olmayan ortak amaç ve değerlerce desteklenmesidir. Yönetişim devlet kurumlarının yanısıra resmî olmayan, devlet ve hükümet dışı mekanizmaları da kapsadığı için yönetimin ötesine geçer ve ondan çok daha geniştir. Resmî kurum ve süreçleri kapsamakla birlikte, yaptırım mekanizmalarından bağımsız şekilde öznelarası nitelikte değer ve amaçlar söz konusu olduğu için, yönetişim ancak aktörlerin çoğunluğunun desteği ile yürütülebilir (Rosenau, 1992, s. 4-8).

Küresel yönetişim kavramı Rosenau (1995) tarafından formal ve informal kurumları, devletin kontrol altındaki alanlarda veya bu alanların ötesinde başka aktörleri etkilemeye yönelik her türlü eylemi kapsar şekilde o denli geniş tanımlanmıştır ki, Finkelstein (1995, s. 368) Rosenau'nun izinden gidilirse kavramın neredeyse her şey demek olduğu eleştirisini getirmiştir. Hewson ve Sinclair'e göre (1999) küresel yönetişimin sadece uluslararası sistemdeki değişim ile değil, uluslararası rejimlerin ve uluslararası örgütlerin içinde buldukları çevredeki değişim ile, hatta söz konusu değişimin politik ekonomi boyutunun da ele alınmasıyla ne ifade ettiği anlaşılabilir.

Uluslararası ilişkilerde yönetişim kavramı rejim veya küresel düzen ile ilintili olarak kullanıldığı gibi, uluslararası finans kuruluşlarının borç verdikleri ülkeler üzerinde kurdukları idari ve denetleme mekanizmalarını meşrulaştırmak amacıyla da başvurulmuş ve bu durumda "iyi yönetim/ yönetişim" (*good governance*) şeklinde kullanılan bir kavram haline almıştır (Smouts, 1998, s. 81). Neoliberal politikaların uygulanması uluslararası örgütlerin yanısıra – belki de ondan önce – yerel yönetimler çerçevesinde gündeme geldiği için, merkezi devletin sadece küresel alanda değil ulusal düzlemde de yerini farklı düzlemlerde yönetişim mekanizmalarına bıraktığı söylenebilir. Yerel yönetimler, özellikle 1970lerden sonra, sağlanan hizmetler ve yapılan harcamalar göz önüne alındığında sosyal devlet niteliğinden uzaklaşmış, kamu hizmetleri metalaştırılarak serbest piyasaya dahil edilmiştir (Bkz. Andrew & Goldsmith, 1998, s. 106).¹ Dolayısıyla yönetişim, toplumsal ile siyasal düzlemler arasındaki keskin sınırların ötesine geçecek, devlet, piyasa ve sivil

1 Merkezi devlet yönetiminin aslında yerini yönetişim mekanizmalarına bırakmadığı, yerel yönetişimden tekrar devlet yönetimine doğru bir eğilim olduğu üzerine bir tartışma için, Bkz. Goetz (2008).

toplum arasındaki etkileşimi açıklamak için kavramsal bir araç olarak da kullanılabilir (Kooiman, 2003, s. 8).

Tüm bu tanımlamalara ve farklı kullanımlara karşın muğlak bir kavram olarak kalan yönetim kavramının, tam da bu özelliği dolayısıyla, yani muğlaklığı nedeniyle uluslararası ilişkileri açıklamada oldukça uygun bir kavram olduğu söylenebilir. Belirgin, merkezi ve hiyerarşik bir yönetim merkezinin olmadığı uluslararası düzende, özellikle de Soğuk Savaş sonrası içine düşülen muğlak yapıda yönetim kavramı adeta dönemin ruhunu (*Zeitgeist*) yansıtmış ve tüm karmaşıklıklarıyla sistemi açıklamada Uluslararası İlişkiler yazarlarının ortak çıkış noktası olmuştur (Weiss & Wilkinson, 2018, s. 9). Karmaşanın, devlet dışı aktörlerin ve devletlerin çözüm üretmediği sorunların giderek arttığı sistemde devletler yine de egemenliklerinden kaynaklanan yetkilerini kullanmaya devam etmektedirler. Bununla birlikte bazı yönetim fonksiyonlarının yerine getirilmesi, kaynağını devletten almayan eylemlere bağlıdır (Rosenau, 1992, s. 3). Özetle, yönetim devletin merkezde olmadığı bir yönetim sistematiğidir (Bkz. Cutler vd., 1999; Hall & Bierstecker, 2002; Peters & Pierre, 1998; Rosenau, 1992) ve hiyerarşik olmayan bir koordinasyona dayanır (Börzel & Risse, 2010, s. 115). Ancak dikkat edilmelidir ki devlet uluslararası alandaki tanınırlığını veya egemenliğini yitirdiği için değil, ulusal düzlemde ihtiyaçlara cevap veremediği için devlet-dışı aktörler resme dahil olmaktadır (Risse, 2011).

Liberal devlet yönetimi anlayışı ile yakından bir bağı olan yönetim, kolektif sorun çözümüne, işbirliğine ve çıkarların uyumuna bağlıdır. Bu anlayışta çıkarların çatışması toplumsal düzene bir tehdit olarak değil, aksine gelişim için bir önkoşul olarak görülür (Lemke, 2012, s. 37, 38). Yönetimden farklı olarak yönetimde zaman zaman çoğunluğun muhalefetine rağmen karar alınması ve uygulanması mümkündür. Çoğunluk desteğini alamayan yönetimler etkinliklerini kaybetse de doğrudan varlıklarını kaybetmezler. Çoğunluk desteğinden yoksun olan yönetimde ise söz konusu olan anarşi veya kaostur. Sonuçta, yönetişimin olmazsa olmazı devlet veya benzeri bir yönetim mekanizması değil etkinliktir; yönetim rutinleşmiş düzenlemelerden ibaret olan düzen ve amaçların toplamıdır. Düzen yönetim ve yönetişim için öylesine merkezi öneme sahiptir ki, düzen olmadan yönetişimden, yönetişim olmadan da düzenden bahsetmek mümkün değildir (Rosenau, 1992, s. 4-8). Bununla birlikte, küresel yönetişimin ne derece küresel olduğu ve gerçek anlamda bir düzenden bahsedilip bahsedilemeyeceği tartışılmaktadır. Kaostan bahsedilmesi mümkün olmasa da sistemin kurallarının sürekli olarak yeniden inşasına ihtiyaç olduğu için mükemmel ve tam bir düzenin olmadığı; uluslararası düzenlemelerin de halen az sayıda devlet ve serbest ticaret ve Batılı anlamda insan hakları etrafında şekillenen ortak bir iletişim dili kullanan özel ve elitist şirketler tarafından belirlendiği; dolayısıyla yönetim olmasına rağmen bu yönetişimin aslında küresel olmadığı öne sürülmektedir (Smout, 1998, s. 87).

Devlet kurumlarının altında ve siyasal otorite ve kurumların ötesinde düzenleme yapma ve karar almayı mümkün kılan yönetim, devleti yönetim pratiklerinin bir parçası olarak gören yönetimsellikten ayrılır. Yönetişim devlet ve toplumu birbirinden ayrı ama karşılıklı olarak etkileşim halinde görür. Yönetimsellikte ise devlet yönetim pratiklerinin kurucu ögesi veya antitezi değildir; bu pratiklerin hem bir aracı hem de sonucu niteliğindedir. Bu açıdan

bakıldığında devlet ve sivil toplumun ikiliği veya ayrı alanlar olarak ortaya çıkması evrensel bir olgu değildir. Bu ikilik ve karşıt ilişki, yönetimle ilgili pratiklerin parçası ve koşuludur (Lemke, 2012, s. 38). Sadece devlet ve sivil toplumun ayrışması ve özgün bir ilişki içine girmesi değil, bugünkü anlamında devletin kendisi de Foucault için yönetimsellik tarihinde belli bir aşamaya denk düşer. Devleti merkeze alan ve onun koşulluluğunu, yönetimsellik yörüngesinde ne çıkan iktidar mekanizmalarından sadece birisi olduğunu gr(e)meyen bir analiz türünü Foucault iki temele dayandırır. Devlet, uzun bir süre için devasa gte, anormal ve benzeri görülmemiş bir canavar organizmaya benzetilmiştir. Devlet odaklı analizlerin aldığı ikinci şekilde ise bu devasa ve korkutucu organizma paradoksal biçimde üretim ilişkilerinin yeniden üretimi gibi sınırlı ve tanımlı bir fonksiyona sahip örgüt olarak betimlendirilmiştir. Her ne kadar temel fonksiyonu üretimle sınırlandırılrsa da, bu fonksiyon öylesine önemli ve ayrıcalıklıdır ki devlet bu sözde indirgemeci yaklaşımda dahi benzersiz bir yere konulmuştur. Oysa devlet tüm zamanlar boyunca bu tür bir kimliğe, kritik bir fonksiyona veya bütünlüğe sahip olmamıştır. Dolayısıyla devletin toplumu ele geçirmesinden değil, devletin ynetimselleşmesinden bahsetmek gerekir (Foucault, 2009, s. 109). Foucault'nun perspektifi ile bakıldığında devleti belli bir yönetimsellik rasyonalitesi ele geçirmiş ise, ynetimsellikte devlet ile farklı bir iktidar ağı kurulması da devlet üzerinde ve devletle ilintili olarak yeni bir rasyonaliteye geçişi temsil etmektedir.

2.2. Foucault ve Ynetimsellikler Tarihi

Yönetim ve yönetimsellik tartışmaları, öncelikle iktidarın nasıl tanımlanması gerektiği sorusunu gündeme getirir. Foucault'ya göre iktidar, öznelerin olası hareket alanlarının şekillendirilmesi ve yapılandırılması, diğer bir deyişle bir yönlendirme eylemidir. İktidarın bir yönlendirme eylemi olarak görülmesi rızaya dayalı düzenlemeleri veya şiddete başvurmayı yadsıamaz veya dışarıda bırakmaz. Ancak, rızaya dayalı düzenlemeler veya şiddet iktidarın kurucu ögesi değil, onun araçları olarak görülür. Her ne kadar iktidar denilen şey birilerinin diğerleri üzerinde etki doğuran uygulamaları olsa da, iktidar ilişkisini tanımlayan esas ge bu uygulamanın doğrudan ve anında olmamasıdır. İktidar eylemi veya uygulaması, güncel, gelecekte veya olası eylemler üzerinde etki doğuran eylemdir; yani eylem üzerine eylemdir. Dolayısıyla, iktidar ilişkisi için iki olmazsa olmazdan bahsetmek gerekir: zerinde iktidarın etki doğuracağı bir suje ve iktidar ilişkisi içine girildiğinde ortaya çıkan tepkimeler, sonuçlar ve yeni buluşlar. İktidar, olası eylemler üzerine bir dizi eylemi ifade ettiği gibi, bu eylemler tek tek veya kolektif halde bireylere yönelebilir. Söz konusu olası eylemler teşvik edilir, uyarılır, kışkırtılır, kolay veya zor hale sokulur, serbest bırakılır veya başlatılır, en u noktada imkansız kılınır veya yasaklanır. Sonuçta, iktidar eylem halindeki veya eylem kapasitesine sahip özneler üzerindeki eylemlere işaret eder (Foucault, 2000b, s. 340-342). Ancak farklı yönetimsellik rasyonalitelerinde farklı özneler ortaya çıkmakta ve farklı iktidar teknik ve stratejileri bu özneler üzerinde uygulanmaktadır. Yönetilenler yöneten(ler) tarafından bir sürünün yeleri, belli haklara sahip zgr bireyler, eğitilmesi ve yönlendirilmesi gerekli çocuklar, kullanılması gerekli bir kaynak olarak veya idaresi gerekli biyolojik bir nüfus şeklinde ele alınabilir (Burchell, 1991, s. 120). Foucault yönetilen şeylerin yönetimsellik rasyonalitelerine göre nasıl değiştiğini göstermek adına Guillaume de La Perriere ve Machiavelli'ye başvurur.

Machiavelli'de egemenlik toprak ve o toprak parçası üzerinde yaşayanlara yönelik olarak uygulanırken La Perriere'in kitabında topraktan bahsedilmemektedir (Foucault, 2000a, s. 208). Tüm bu farklı idare mekanizmaları ve yönetim teknikleri farklı yönetsellikleri ifade eder; yönetilen öznenin değişimi ile uygulanacak olan iktidar türü de değişir. Bu nedenle iktidar ve iktidar ilişkisi yönlendirme, yol gösterme, davranışları yönetme (*conduct of conducts*) şeklinde tanımlanmalıdır. Bu perspektiften bakıldığında iktidar, iki düşmanın karşılıklı meydan okuması veya çarpışmasının ötesinde bir yönetim sorunudur ve salt devleti veya politik herhangi bir yapılanmayı değil heterojen ve çoklu yönetim tekniklerinin felsefi, dini, tıbbi ve pedagojik metinleri kapsar şekilde çok daha genel bir alana yayılmasını ifade eder (Foucault, 2000b, s. 340-342).

Yönetimin özellikle politik yapıyla ilişkilendirilmesi yakın tarihe denk düşer; oysa ki kavram 16. yüzyılda kullanıldığı gibi bireylerin ve grupların yönetilmesi ile ilintili olan her türlü alanı kapsar şekilde anlaşılmalıdır. Katolik ve Protestan doktrininde insan ruhunun yönetimi, aile içinde çocukların yönetimi ve nihayetinde yönetici tarafından devletin yönetimi 16. yüzyıl Avrupası'nın tipik yönetim sorunlarıdır. 16. yüzyılın üzerinde durulması bir tesadüf değildir; çünkü Foucault iki ayrı yörüngenin "yönetim sorunsallığı" açısından 16. yüzyılda birbiriyle kesiştiğinin altını çizer. 16. yüzyıl, feodal birimlerin çözülmeye gittiği ve yerini daha geniş topraklar üzerinde kontrol sağlayan idari ve kolonyal yapılara bıraktığı bir aşamayı ifade eder. Bunun yanı sıra Reform ve karşı Reform hareketleri ile birlikte klasik dönem Kilise otoritesinin sarsılması sonucu dünya üzerinde nasıl bir yol izleneceği sorusu ortaya çıkmıştır. Sadece siyasi birimle olan ilişkisi değil, ruhani yörüngesi de sarsılmış olan bireyler için kim tarafından, ne ölçüde, hangi amaca yönelik olarak ve ne tür metodlarla yönetileceği soruları salt siyasi yönetim şekli ile sınırlandırılmayacak sorulardır (Foucault, 2000a, s. 202; 2009, s. 88, 89). Ancak unutulmamalıdır ki yönetsellik, iktidarın mikrodan makroya uzantısı şeklinde yüzeysel bir analizi işaret etmemelidir. Egemenlik kurmak üzere geliştirilen teknolojiler, örneğin disiplin mekanizmaları, bireylerin yönetiminin sadece bir boyutudur. Yönetsellik, egemenlik/hakimiyet kurma teknolojileri ile bireyin kendi üzerinde kurduğu mekanizmaların karşılıklı etkileşim halinde olduğu bir iletişim noktası (Burchell, 1993, s. 268); kişilerarası ve kurumsal ilişkileri şekillendiren mikro ve makro boyuttaki iktidar pratiklerinin içiçe geçtiği, birbirine bağlandığı bir köprüdür (Gordon, 1991). Öyle ki, bireylerin diğer bireylere yönelik hakimiyet kurma teknolojileri bireyin kendisi üzerinde uyguladığı iktidar mekanizmalarına, aynı şekilde bireyin kendisi üzerinde uyguladığı mekanizmalar da diğer bireylere yönelik zorlama ve şiddet teknolojilerine bağlanmaktadır (Foucault, 1993, s. 203; 1997, s. 299).

16. ve 17. yüzyıllarda pastoral gücün Kilise kurumu ötesinde yayılması modern devletin gelişimi açısından kritik öneme sahiptir. Hem birey hem de topluma dair rasyonel bilginin üretiminde ve seküler niteliklere sahip olan pastoral yönetim ilerleyen zamanlarda bağımsız ve rasyonel bir politik mantığın gelişimini destekleyecektir (Lemke, 2012, s. 14). 16. yüzyılda patlak veren ve 18. yüzyıla kadar devam eden bu süreç sonucunda ortaya çıkan modern devlet kontrol etmeyi, katı kural ve yönetmeliklerle zapturapt altına almayı değil, kolaylaştırmayı, *laisser faire* doktrinini, özetle idare etmeyi (*c.f. manage*) temel yönetim felsefesi olarak benimser. Bu yeni yönetim

anlayışından devletin hiçbir şekilde müdahalesinin olmayacağı sonucu çıkmaz; devlet, güvenlik için müdahalede bulunacaktır. Güvenlikten kastedilen de temelde topluma özgü olan süreçlerin ve ekonominin güvenliğidir. Modern yönetimsellikte bireylerin iktidarın keyfi uygulamalarına, zorlamalarına karşı korunması şeklinde temel hak ve özgürlüklerinin yanısıra, yönetimin bizzat özgürlük üzerine kurgulandığı söylenmelidir. Hak ve özgürlüklere saygı duyulmaması salt hukuk ihlali değildir; bu aynı zamanda iyi yönetim hakkında bilgi sahibi olmamayı ifade etmektedir (Foucault, 2009, s. 353). Görüleceği üzere 16. ve 18. yüzyıllar arasında ekonomi kavramı devlet yönetiminin dışında, kendine özgü gereklilikleri ve yasaları olan ayrı bir alan olarak benimsenmeye başlamıştır. Bu dönüşümden önce ekonomi ile yönetim, hukuk ile egemenlik kavramları için olduğu gibi adeta özdeş görülmektedir. Hatta, François Quesnay'e göre iyi yönetim ekonomik yönetimdir. Liberalizmle birlikte hukuk artık devletin amaçlarına ulaşması için temel araç olmaktan çıkmıştır, onun yerini istatistiği başlıca teknik olarak benimseyen ekonomi almıştır (Foucault, 2000a, s. 207, 211, 215).

Ekonominin bu doğrultuda yeniden tanımlanması ve benimsenmesi liberalizmin gelişimi ile doğrudan bağlantılıdır. Liberalizm yeni bir yönetimsellik anlayışını yansıtır; politik olanın sınırları içinde geçerli kılınmaya çalışılan disiplin ve egemenlik ile bağdaştırılamaz. Liberal yönetimin amacı ne ölüm sonrası yaşam ve ruhların kurtuluşunu ve de devletin daha fazla güçlü ve zengin olmasını amaçlar. Devleti değil toplumu çıkış noktası olarak alan liberalizmin sorduğu temel soru devletin neden gerekli olduğu ve toplum adına ne yaparsa meşruiyetini muhafaza edeceği üzerinedir (Foucault, 2008, s. 319). Neoliberalizm bir adım daha ileriye giderek yönetimin yetkilerini kötüye kullanıp kullanmadığını aşırı veya gereksiz harcama yapıp yapmadığı üzerinden test etmeye girişir. Bu durumda ekonomi toplumsal süreçleri anlamak ve bu süreçlere dair bilgi birikimini arttırmak için değil, arz ve talep baz alınarak bir etkinlik analizi yapmak için başvurulan bir sistematiktir (Foucault, 2008, s. 246). Klasik liberalizmde iktidarın serbest piyasa ekonomisine saygı duyması ve müdahale etmemesi beklenirken, neoliberalizmde piyasanın iktidarı denetlemesi ve değerlendirmesi söz konusudur. Foucault bu durumu *laissez-faire*'in neo-liberalizm ile birlikte adeta karışmama yükümlülüğü şeklinde özetlenebilecek olan *do-not-laissez-faire* halini alması şeklinde betimler. Neoliberal düzende piyasa ve devlet yönetimi birbirinden ayrılmakla kalmamakta; iktidar sürekli olarak serbest piyasa ekonomisi önünde mahkemeye çıkarılmakta ve yargılanmaktadır (Foucault, 2008, s. 247).

Özgürlüklerin artması ama aynı zamanda ekonomi ve nüfusun idaresi üzerine devletin artan sayıda ve çeşitli teknikler kullanmaya başlaması paradoks değil midir? Tam olarak değildir; çünkü düzen içinde büyüme için pozitif anlamda güç kullanacak olan kurumlar, sistemler, teknikler yayılırken, aynı zamanda düzene karşıtlığın engellenmesi için negatif güç kullanacak olan polis kuvveti marjinal bir anlam kazanacaktır. Özetle, 17. yüzyılda zirve noktasına ulaşan *raison d'état* perspektifi dağılmış, yerini dört temel işleve ve faaliyet alanına sahip yeni bir yönetimselliğe bırakmıştır. Yeni yönetimsellik anlayışının yansıttığı dört temel işlev ekonomi, nüfus kontrolü, hukuk düzeni ile birlikte temel hak ve özgürlükler ve son olarak da klasik formunu ve işlevini büyük ölçüde koruyan diplomatik-askeri sisteme eklenmiş olan kolluk kuvvetidir (Foucault, 2009, s. 354). Bu dört temel alanın sonucusu olan kolluk kuvveti, erken dönem modernitedeki

raison d'état anlayışında devlet ile özdeş görülmüştür. Kendisinden önceki döneme özgü olan bilgelik, cömertlik, ilahi yasalara ve geleneklere saygı gibi değerlere dayalı olan yönetimsellik anlayışının yerini alan *raison d'état* devletin iktidarı gücünü arttıran her şeye öncelik verir; bu amaca yönelik olarak öznelerin davranışlarına müdahale edilir (Rose, O'Malley & Valverde, 2006, s. 83, 84). *Raison d'état* anlayışına göre devlet neyi nasıl yöneteceği, kimlerin üzerinde ne tür iktidar teknikleri uyguladığı takdirde kendi çıkarlarına ulaşacağı bilgisine sahiptir. Erken dönem liberallerin ilk eleştiri noktalarından birisi devletin bu tür bir bilgiye sahip olup olamayacağı, daha doğru bir deyişle piyasa mekanizmalarının realitede nasıl işlediklerini anlayıp anlayamayacağı üzerinedir. Devletin bu tür bir kapasiteye sahip olması mümkün olmadığı için piyasa serbest bırakılmalıdır ki serbest piyasa daha az müdahale ile birlikte devletin zenginliğini ve refahını da arttıracaktır (Burchell, 1993, s. 269-271). Böylelikle devlet ve toplumun çıkarlarının örtüştüğü düşüncesi bir kenara bırakılmış ve yeni bir devlet rasyonalitesine geçiş yapılmıştır. Liberalizmle birlikte gelişen bu rasyonalitede bireylerin davranışlarının devlet çıkarları yerine toplum çıkarlarına uyumlu şekilde yönlendirilmesi amaçlanır. Temel sorun nasıl yönetileceği kadar, fazla/aşırı yönetilmenin önüne nasıl geçileceğidir (Rose, O'Malley & Valverde, 2006, s. 84). Neoliberalizm ise halihazırda yarı-doğal bir piyasanın olmadığını, bu tür serbest bir piyasanın ancak belli siyasal, yasal ve kurumsal koşullar altında bir devlet tarafından kurulabileceğini iddia eder (Burchell, 1993, s. 269-271). Yani piyasanın ve rasyonel oldukları varsayılan bireylerin özgürlükleri aslında suni olarak kurgulanmıştır (Lemke, 2012, s. 16).

Foucault özellikle liberal yönetimselliğin toplumsal ve bilimsel mühendislik pratikleri, uzmanlık yönetimleri, kişinin kendi üzerinde uyguladığı günlük teknolojiler ile yaşamı nasıl ele aldığına dikkat çeker. 18. yüzyıldan itibaren yaşam, liberal yönetimsellik rasyonalitesinin bir sorun çözme alanı haline almıştır. Yaşamın molekülerleştirilmesi ile birlikte insan çeşitliliği ve hastalık gibi muğlak ve karmaşık olgular piyasa analizleri çerçevesinde yönlendirilen ve idare edilen biyolojik varlıklara ve masraf kalemlerine dönüştürülmektedir. Bu çerçevede depresyon, anksiyete, madde kullanımı gibi durumlar devlet ve endüstri tarafından altilmesi gerekli toplumsal ve ekonomik riskler olarak kategorize edilmektedir. Psikoanaliz ve toplumsal bunalım gibi göreliler olarak daha eski kabul edilen liberal bilgi sistemleri kamuoyunda, sigorta kurumları ve devlet nezdinde itibar kaybetmekte; bu tür bilgi sistemlerini kullananlar marjinalleştirilmektedirler. Bu marjinalleştirmenin karşısında bilimsel ve etkin kabul edilen moleküler psikiyatri farmakolojik çözümler sunarak hasta, dolayısıyla da riskli bireyler sorununu yönetmektedir (Nadesan, 2008, s. 2).

Yönetimsellik gündelik hayattaki otorite, kurum ve teknolojilerin piyasa ve resmi devlet aygıtları ile aynı çizgide ilerlediğini gösterdiği gibi, aynı zamanda bu farklı alanlardaki düzensizlikleri, uyumsuzlukları ve çelişkileri de göstermektedir. Söz konusu uyumsuzluk ve ayrıklık belli tarihsel dönemlerde ve koşullarda bu alanların birbirinden ayrı biçimde kurgulanması ve meydana gelmesi ile açıklanabilir. Örneğin piyasa/ekonomi, devlet ve toplum uzun bir süre için ayrı ve birbirinden bağımsız alanlar olarak değerlendirilmiştir. Farklı dönem ve koşullarda farklı yönetimsellik rasyonaliteleri söz konusu olduğu gibi, belli bir yönetimsellik rasyonalitesi belli bir zaman-mekan boyutunda kendisinden farklı yönetimselliklere de alan açabilir. Örneğin,

neoliberal yönetimsellik, bireyin kendisi üzerinde bioiktidar mekanizmaları uygulaması başta olmak üzere uzaktan ve esnek iletişim ağları ile yönetimini sürdürmekle birlikte, eski tip kontrol ve iktidar mekanizmalarını tamamen dışlamamaktadır. Uzaktan ve esnek bioiktidara, toplumun iktidar figürleri olan doktorlar, öğretmenler veya terapistler; devletin iktidar figürleri olan bürokratlar ve seçilmiş politikacılar; piyasa için ise CEO'lar veya yatırım fonları eşlik etmektedir. Gelişmiş ve kendi kendini yönetme kapasitesine sahip olarak değerlendirilen topluluklardan farklı olarak daha az gelişmiş topluluklar üzerinde de daha ağırlıklı şekilde gözetim ve disiplin mekanizmaları yürürlüğe girmektedir (Nadesan, 2008, s. 5). Eşzamanlı veya simbiyotik olarak nitelendirilebilecek olan farklı yönetimsellik rasyonalitelerinin bir arada olma durumunu Foucault bir üçgene benzetir. Söz konusu olan egemenliğin yerini disiplinin, disiplinin yerini neoliberal yönetimselliğin alması şekline özetlenebilecek olan kronolojik bir sıralamadan çok, egemenlik-disiplin-yönetimsellik şeklinde bir üçgendir (Foucault, 2000a, s. 219). Dolayısıyla modern devlet sadece siyasi otoritenin merkezileşmesini değil bireyselleşmeyi kapsayan radikal ve geniş bir değişimin sonucudur ve bu açıdan özneleştirilmenin tarihi ile birlikte düşünülmelidir (Foucault, 2000b, s. 332).

3. Yönetimsellik, Uluslararası İlişkiler ve Eleştirel Güvenlik Çalışmaları

Uluslararası İlişkiler disiplininde yönetimselliğin, özellikle de Foucault'nun yönetimsellik perspektifinin kullanılmasının ne sağlayacağı sorusuna verilebilecek tek bir yanıt yoktur. Hatta sorunun kendisi Foucault ve Foucault'dan esinlenenler tarafından haklı gerekçelerle tuhaf karşılanacaktır. Bunun öncelikli nedeni Foucault'nun, Uluslararası İlişkiler disiplini olarak betimlenen alan için kullanılan "disiplin" kavramını diğer tüm sözde bilimsel disiplinler gibi yabancılaştırıcı, kısıtlayıcı ve hatta baskılayıcı bir kavram olarak görecektir olmasıdır. Foucault siyaset bilimine de zaten politikanın nasıl çalışılacağı üzerine bilgi birikimini işaret eden ayrı bir alan olarak değil, devletin ve *raison d'état*'nın yararına işlerlik gösteren yönetim biliminin devamı ve uzantısı olarak bakmaktadır (Bigo, 2017, s. 33). Bu nedenle Onuf'un (2017, s. 17) altını çizdiği gibi, Foucault'nun kavramlarını çalışmalarında kullanmaya girişen bazı yazarların aynı zamanda Uluslararası İlişkiler'i ayrı bir disiplin olarak tanımlamak ve tanıtmakta gösterdikleri özen ve çaba şaşırtıcı ve hatta çelişkilidir. Belli bir disiplin çerçevesinde yazmak bir yana, Foucault (1982, s. 777), açıkça ve doğrudan düşüncelerinin bir teori veya metodolojiyi temsil etmediğini vurgulamıştır.

Yönetimsellik devletin öncesinde ve ötesinde farklı yönetim rasyonaliteleri, teknikleri ve teknolojilerini keşfetmeyi, anlamayı ve sorgulamayı mümkün kıldığı noktada devleti temel aktör olarak ele alan anaakım Uluslararası İlişkiler teorilerinin ötesine geçmektedir. Sadece politik alanda değil toplumsal alanda da meşru kabul edilen otorite kurumlarının nasıl ve ne ölçüde bireylerin yaşamlarına müdahale ettiği düşünüldüğünde, bu otoriteler üzerine yönetimsellik perspektifinden yapılacak bir sorgulamanın eleştirel kuramların bireyi özgürleştirme amacı ile olan paralellliği görülebilir. Yönetimsellik, belli yönetim teknolojileri ve pratiklerinin otonom (özerk) ve kendi kendini kontrol eden aktörleri öne çıkarırken bu nitelikte olmayanları nasıl

marjinalleştirdiğini, yok saydığını, tehlikeli addederek disipline etmeye çalıştığını göstererek toplumun baskıladığı ve ötekileştirdiklerine özgürleşmeleri için bir saha yaratmaya çalışmaktadır (Nadesan, 2008, s. 1). Ancak bu sahayı, anaakım pozitivist kuramların yaptığı gibi belli çözüm reçeteleri vererek değil, aksine her türlü reçetenin kısıtlayıcılığı vurgusunu yaparak açmaya çalışmaktadır.

Eleştirel teoriler de postyapısalcı perspektifler de uluslararası ilişkilerde genelgeçer doğruları yansıttığı varsayılan doğruları sorgulamak üzere yola çıkarlar. Bu ortak zemine karşın, gerçeği ve doğruyu ifade ettiği düşünülen söylemlerin analizi postyapısalcı analizde farklı bir boyuta taşınır. Postyapısalcı için söylem, iddia edilen gerçekliğin ardında, daha derin bir yerlerde yatan “gerçekliği” maskeleyerek için başvuru alan ideolojik bir araç olarak ele alınmaz. Söylemi bir ideoloji aracı olarak görmediği için postyapısalcı analizde özgürleştirme hedefine yönelik bir eleştiri değil, söylemin ortaya çıktığı çevre ile bağlantılı olarak olası kıldığı üretkenlik boyutu ile birlikte sınırlandırdığı alternatif anlam(landırma)ların sorgulanması söz konusudur. Bireylerin hayatlarına müdahalenin hangi tür bilgi formlarına, epistemolojik temellere dayandırıldığı, örneğin ekonomi, sosyoloji veya psikoloji gibi farklı disiplinlerin bilgi üretimlerinden mi faydalandığı yoksa genelgeçer bilgi varsayımlarına mı başvurulduğu sorularıyla yönetimsellik analizi postyapısalcı bir perspektif kazanmaktadır. Iver Neumann ve Ole Jacob Sending (2007) “uluslararası” söyleminin değişimine ve yönetimsellik ile daha iyi anlaşılabilmesine dikkat çekmek; Jens Bartelson (1995), Cynthia Weber (1995), R. B. J. Walker (1993) da anarşi, egemenlik, devlet veya ulusal çıkar gibi kavramların inşa edilmiş söylemler olduğunu göstermek için Foucault’dan yardım almaktadırlar. Ashley anarşinin gerçekte var olup olmadığı veya empirik düzeydeki tutarlılığının boyutu yerine, “anarşi sorunsalı” şeklinde betimlenebilecek olan hâkim söylemin nasıl ortaya çıktığını, küreselleşen sistem ile olan içkin ilişkisini, nasıl tekrarlayan şekilde anlamlandırıldığını ve yeniden inşa edildiğini anlamak üzere yola çıkmaktadır (Ashley, 1998, s. 228, 229). Anarşi, egemenlik, ulusal çıkar gibi söylemlerin yanısıra, Uluslararası İlişkiler’in ayrı bir çalışma alanı olarak ortaya çıkışından itibaren temel bir sorunsal olarak kabul edilen savaşın ele alınışı da Foucault’nun izinden giden postyapısalcı ve eleştirel yazarlarca farklı bir boyut kazanmıştır. Foucault, Clausewitz’in savaşı politikanın devamı olarak betimlediği deyişini tersine çevirerek politikanın savaşın devamı olduğunu, yani politikanın da bir çeşit savaş olduğunu öne sürdüğünde bu alanın doğal olarak dikkatini çekecektir (Bkz. Foucault, 2003, s. 15-19). Her ne kadar Neal (2004) Foucault’nun yapmak istediğinin aslında Clausewitz’in savaşı politikanın bir alt kategorisi olarak gördüğü hükmünü tersine çevirmek değil, savaş ve barışın birbirine karşıt iki ayrı durum olarak betimlenmesinden önce alternatif söylemlerin birbiri ile yarıştığı döneme, dolayısıyla savaş ve politika ilişkisi üzerine söylemlerin soybilimsel analizine bakmak olduğunu söylese de, açıktır ki Foucault için savaş ve politikanın tek yönlü olmayan, girift ve çok katmanlı bir ilişkisi vardır (Bkz. Foucault, 1980; Dillon & Neal, 2008; Reid, 2008). Savaş ve politika arasındaki ilişkinin çok boyutluluğu ve girift doğası gibi, iktidarın egemen bir merkezden değil opak ve çoklu merkezlerden kaynaklandığı barış operasyonları (Bkz. Merlingen & Ostrauskaite, 2005), iklim, küresel ısınma (Bkz. Lövbrand & Strippel, 2013; Methman, 2013), uluslararası örgütler ve BM reformları (Bkz. Jaeger, 2010; Merlingen, 2003; Sending & Neumann, 2006), dış yardımlar,

devlet, sivil toplum ilişkileri (Bkz. Ferguson & Gupta, 2002; Gabay & Death, 2012; Gould, 2005), güvenlik sektörü reformları (Bkz. Leander & Munster, 2007), göç (Bkz. Bigo, 2002; Lippert, 1999; Walters, 2015) gibi farklı konu ve alanlarda incelenmiştir.

Arturo Escobar (1984; 2011), Marc DuBois (1991), Morgan Brigg (2002) gibi yazarların çalışmaları gelişmişlik ve kalkınma söylemlerinin, bu söylemlere eşlik eden dış yardım programlarının nasıl Batı dışındaki dünyayı gelişmemiş olarak inşa ettiğini, sürekli gözlem altında tutulması gerekli yardıma muhtaç “öteki” olarak kurguladığını göstermekle kalmamış, Foucault ve postkolonyal teorik perspektif arasında köprü kuran öncü çalışmalar olmuşlardır. Buna karşın, pek çok postkolonyal yazar da Foucault’nun Avrupa merkezli bir tarih yazımı yapmasını eleştirmişlerdir. Foucault 17. ve 18. yüzyıllar ile birlikte toprak ve onun üzerindeki yönetme odaklı egemen iktidardan insan bedenini yönetmeye odaklanan farklı bir iktidara geçişin tarihini yazarken, aynı Avrupa’nın sömürge çağında farklı coğrafyalarda yine toprak üzerine giden bir iktidar türünü yansıttığını göz ardı etmiştir (Spivak, 1999, s. 279). Avrupa’nın ayrı bir coğrafya ve kimlik temelinde inşasında kendisinden farklı ve dışsal olarak gördüğü odakların öncelikle evrensellik iddiasında olan kilise ve imparatorluk – özellikle de Alman İmparatorluğu – olduğunu gören ve yazan Foucault (Bkz. Foucault, 2009, s. 285-306), bu inşada Avrupa’nın sömürgelerinin oynadığı rolü ne denli değerlendirebilmiştir? Foucault’ya göre iktidar ilişkileri ekonomik ilişkiler, cinsellikle ilgili ilişkiler veya bilgi üretimi üzerine ilişkiler gibi farklı alanlardaki ilişkilerden dışlanamaz; tüm bu ilişkiler birbiri ile içiçe geçmiştir. Aynı Foucault metropolis ve koloni arasındaki ekonomik ilişkilerin koloni, sömürülen ve sömüreni nesneleştiren spesifik iktidar stratejileri ve tekniklerinden bağımsız olduğunu mu düşünmüştür? (Bkz. Fernandez & Esteves, 2017, s. 139)

Benzer bir paradoks iktidara karşı direnişte de söz konusudur. Örneğin, Foucault 1979 İran devrimini modern Batı’nın empoze ettiği değerler sistemine, bu sistemin yarattığı dışlanmışlığa ve ötekileştirmeye tepki duyan tüm İran toplumunun karşı çıkışı olarak yorumladığı için heyecanla karşılaşmış, devrimi arkaik Şah rejimine ve despotizme bir başkaldırı olarak görmüştür (Foucault, 1978, Afary & Anderson, 2005). İslam, özellikle de Şii İslam, Foucault’ya göre Hristiyanlık’tan farklıdır; çünkü İslam politik bilinç ve farkındalığı destekleyen bir sistemdir (Foucault, 1978, Afary & Anderson, 2005, s. 186). Her ne kadar Foucault, devrimi takip eden yıllarda İrandan gelen muhaliflerin tutuklanması, işkenceye maruz bırakılması ve öldürülmesi haberleri ile tutumunu değiştirmiş ve “evrensel” haklardan bahsetmeye başlamışsa da (Bkz. Foucault, 2000c; 2000d), moderniteye ve liberal yönetimselliklere direniş hareketlerini, bu hareketlerin bünyesinde barındırması muhtemel baskıcı iktidar mekanizmalarını göz ardı etme pahasına kucaklayışı ile bizzat kendi eleştirdiği Doğu’yu homojen bir bütün olarak gören oryantalist perspektifin farklı bir örneğini sunmuştur.²

Her ne kadar postyapısalcı ve postmodernist teorisyenlerin uluslararası sisteme bakmak yerine mikro-politik düzlemdeki analizlere yöneldiği veya yönelinmesini savundukları yönünde yaygın bir kanı ortaya çıkmış ise de, devletin birey ve grupları kontrol etmede ne derece geri plana geçtiği kritik bir sorudur. İktidarın halen önemli derecede makro düzlemde hareket

2 Foucault’nun İran devrimi düşüncelerine yönelik eleştiriler için, Bkz. Almond (2004); Beukes (2009); Jabri (2007).

ettiği ve faaliyet gösterdiği, dolayısıyla devletin iktidar aracı olarak önemini yitirmediği savı ile mikro-düzlemde iktidar uygulamalarının peşine düşen Foucault takipçilerini eleştiren yine Foucault'dan esinlenen postyapısalcılardır (Bkz. Dean, 2007, s. 1). Örneğin, postyapısalcı ve özellikle post-Foucauldian yazarların devletin bir kontrol mekanizması olarak geri çekildiği yönündeki tartışmalarını Dean ve Villadsen (2016) yine Foucault'nun yörüngesinde kalarak ve onun perspektifiyle yanıtlamaktadırlar. Buna göre Foucault'nun devletin belli bir zaman-mekan boyutuna denk düşen bir yönetim tarzı olduğu yönündeki yönetsellik tartışmalarının kendisi bizzat 1970'lerin koşullarını yansıtmaktadır. Foucault'nun, devlet üzerine analizleri hukuki ve politik söylemlerin dışına kaydırma çabası, belki de Fransız Komünist Partisi ve Sovyetler Birliği'nin devlet sosyalizmi iddialarına bir tepkidir (Dean & Villadsen, 2016, s. 166). Foucauldian kavramları ve perspektifi takip ederek uluslararası ilişkilere postyapısalcı analizler kazandırmaya girişen yazarlara yine Foucauldian bir yanıt niteliğinde olan bu eleştiriye benzer şekilde, Selby de (2007) Uluslararası İlişkiler'de Foucault'nun kullanılmasını bazı açılardan sorunlu görmüştür. Uluslararası İlişkiler'de Foucault temelde üç şekilde kullanılmıştır: realist teorinin yapısal çözümlenmesini yapmak üzere; uluslararası politik söylemlerin ve pratiklerin analizini yapmak üzere; küresel liberal düzenin farklı perspektiften bir analizini yapmak üzere. Örneğin, Hardt ve Negri (2000), Dillon ve Reid (2001) gibi postyapısalcı yazarlar ne ABD'nin ne de başka bir devletin günümüz küresel sisteminde emperyalist bir merkez olamayacağını, sistemin bioiktidarın yaygın ve hâkim iktidar türü olduğu bir yönetsellik modeline doğru evrildiğini söylerken, esasında liberal argümanlara yaklaşmaktadırlar. Hem Dillon ve Reid (2001) hem Jabri (2007) uluslararası toplum adına girilen ve meşrulaştırılan sözde "liberal" savaşların odağında insan toplulukları olması dolayısıyla bioiktidar ile olan ilişkisine dikkat çekmişlerdir. Selby'ye (2007) göre Foucault empirik analizleriyle yönetsellik modellerinin değişimlerini gösterirken uluslararası ilişkiler alanındaki egemenlik, ulusal çıkar gibi söylemlerin koşulluluğunu metinler üzerinden göstermeye çalışan postyapısalcı eleştiriler materyal olan ile söylem arasındaki bağdan uzaklaşmaktadırlar. Devletin sınırları ötesine geçildiğinde de bioiktidarın hakim iktidar türü olduğunu tartışmak, Foucault'nun ulusal düzlemde liberal yönetselliklerin iktidar araçlarını eksik, hatta zaman zaman hatalı, şekilde uluslararası boyuta taşımak anlamına gelmektedir. Foucault'yu materyalist boyutla ilişkilendiren ve liberal yönetselliklerin ekonomi politik boyutunu ortaya çıkarmayı amaçlayan bir analiz Selby'ye (2007) göre daha doğru bir Foucault okuması olacaktır. Foucault'nun liberal yönetsellik teknikleri ve stratejileri gelişmiş kapitalist toplumlar için geçerli olacağı ve küresel boyutta sadece bu tür kapitalist liberal toplumlar olmadığı için yönetsellik rasyonaliteleri ile uluslararası anlamaya çalışmak, daha doğrusu tüm uluslararası ilişkilere liberal yönetsellik rasyonalitesi perspektifi ile bakmak dikkatli olunması gereken bir sorundur (Joseph 2010; 2012; 2013). İleri kapitalist yönetim teknikleri ile harmanlanmış geleneksel üretim ve toplumsal ilişkilerin devam ettiği Türkiye gibi girift bir örnekte ise yönetsellik çalışmaları sadece üzerinde çalışılan alandaki iktidar pratiğini ve meydana getirdiği özneleri değil, çalışmayı yürüten entelektüelin öznelliğini de göstermesi açısından özgün bir durum ortaya koymaktadır.

4. Sonuç

Uluslararası İlişkiler’de epistemolojik çeşitlilik için daha fazla alan açılması adına girilen postmodern, eleştirel ve postyapısalcı çabalar söz konusu olduğunda Foucault’nun önemli bir esin kaynağı olması şaşırtıcı değildir. Bilgiye hakim bir öznenin zaman ve mekandan soyut, evrensel bir bütün olarak ele alınmasına radikal şekilde karşı çıkan yazarlar ile birlikte Foucault, bu tür bir öznenin tarihselliğini ortaya koymaya çalışmıştır. Bilgi ve özne arasındaki ilişki ele alınırken bu ilişkinin iktidar boyutunun göz ardı edilmesi mümkün değildir ve Foucault da iktidar ve yönetimsellik çalışmalarını özne ile olan ilişkisi üzerinden yürütmüştür. Foucault’nun farklı yönetimsellik rasyonalitelerini Uluslararası İlişkiler yazarlarının kullanması ile birlikte küresel alanda bioiktidar, biogüvenlik, küresel yönetimsellik perspektifleri yazımları karşımıza çıkmaktadır. Her ne kadar bioiktidar, güvenlik ve yönetimsellik birbirleri ile kaçınılmaz olarak iç içe geçmiş kavramlar olsalar da, bu kavramları kullanarak uluslararası ilişkileri anlamaya çalışan yazarlar arasında önemli farklar ve görüş ayrılıkları da vardır. Ancak bu görüş ayrılıkları Foucault’nun yönetimsellik perspektifi ile küresel boyutta sorunlara bakışı daha karmaşık hale getirmek yerine, iktidarın çeşitli alanlarda çoklu işlerliğini görebilmeyi mümkün kılmaktadır.

Farklı iktidar ilişkileri üzerine çeşitli ve geniş bir çalışma yelpazesi sunan bu çıkış noktalarına karşın Türkiye’de yönetimsellik perspektifi ile henüz zayıf denilebilecek bir akademik ilgiden bahsedilebilir. Türk akademik yazınında Foucault’dan esinlenilerek yürütülen çalışmalar, Foucault’nun da bizzat yaptığı gibi ulusal düzlemdeki kurumlar ve sorunlarla bağlantılı olarak neoliberalizm bağlamında eğitim (Şentürk ve Turan 2012), medya (Cansever 2023; Işık 2020), birey ve halk sağlığı (Atalay 2021; Sabuktay 2008), kamu maliyesi (Cantürk 2021; Gürkan 2020), kentsel imar (Bilbil 2019; Çakmak 2020) gibi farklı alanlarda ortaya çıkmış; uluslararası ilişkiler ve özellikle de güvenlik çalışmaları alanında ciddi bir ivme kazanamamıştır. Ulusal ve uluslararası söylemlerine meydan okuyan ve disiplin tanımlarını sorgulayan yönetimsellik perspektifi göz önüne alındığında, bu perspektifin Türkiye akademisinde anlamlı bir etki doğurup doğurmadığı sorusu için salt uluslararası ilişkiler ve güvenlik eksenli çalışmalara bakılmaması gerektiği söylenebilir. Sonuçta uluslararası olarak adlandırılan ve sınırları çizilmeye çalışılan bir disipline özgü olarak kurgulanan geleneksel güvenlik söylemine öncelikle Foucault’nun kendisi karşı çıkacaktır. Dolayısıyla küresel iklim değişikliğine (Konak 2019; Tuğaç 2021), nüfus (Ongur 2015) özelleştirme ve güvenlik ilişkisine (Güvenç-Salgırlı & Aykan 2018; Kardaş 2005; Yardımcı & Alemdar 2010), iktidar karşıtı grupları kontrol tekniği olarak mekânsal yönetimselliğe (Arslanalp & Erkmen 2023; Genç 2021) eğilen farklı disiplinlerden gelen yazarların yönetimsellik çalışmaları gibi, bir önceki cümlede örnekleri verilen ve ilk bakışta güvenlik ve uluslararası alan ile kolaylıkla ilişkilendirilemeyecek olan çalışmalar neoliberal iktidar pratikleri eleştirisi noktasında aynı yörengededirler. Hangi spesifik alana ve soruna bakıldığının öncesinde ve belki de ötesinde dikkat çekici olan, bu çalışmaların oldukça yakın tarihli olmalarıdır. Güncelliğine ve nitelik açısından derinliğine karşın, yapılan çalışmaların niceliksel olarak oldukça az sayıda olması Türkiye’deki akademinin eleştirel ve post-yapısalcı yaklaşımları daha geç ve geriden takip ettiği izlenimini doğurmaktadır. Ancak sorun, hem niceliksel hem de ortaya çıkan etki açısından tatmin edici olmayan sonucun ötesinde, Türkiye’deki akademinin kritik bir handikapını

göstermektedir. Eleştirel yazın, moderniteyi ve neoliberalizmi eleştirirken birleşmekte; ancak bu yazına dâhil olan bazı akademisyenler, modernite kadar modernite öncesini ve(ya) sonrasını yansıtan iktidar pratiklerini aynı ölçüde ve(ya) aynı şekilde sorunsallaştırmamaktadır.

Akademideki Eleştirel yazarlar söz konusu olduğunda, özellikle de yönetimsellik alanında yapılan çalışmalarda bu ayrışmanın tüm boyutlarını ve örneklerini bu makale kapsamında detaylandırmak mümkün değildir. Yine de bazı örneklerden bahsedilebilir. Örneğin, Öztığ'a göre (2018), Cumhuriyeti kuran ilk dönem Kemalist kadrolar otoriter bir sekülerleşme politikası ile dini kamu alanından özel alana çekmeyi ve politika dışına çıkarmayı hedeflemişlerdir. AKP döneminde ise din tekrar özel alandan kamu alanına çıkmış ve Kemalizmin yerini ılımlı sekülerizm almıştır. Dinin kamu alanından özel alana hapsedilmeye çalışılması gibi Kemalist politik adımların ne ölçüde Foucault'nun perspektifinden neoliberal yönetimsellik anlayışına uyduğu sorunu bir yana – ki Öztığ bu adımları neoliberal yönetimsellik ile çelişir şekilde yukarıdan aşağıya devlet tarafından dayatıldığını vurgulamaktadır – AKP'nin kendi dindar vatandaş öznesini oluşturma çabaları ılımlı sekülerizm olarak yorumlanmakta ve sorunsallaştırılmamaktadır. Bir diğer çalışmada Kaya (2011) İslamofobinin bir yönetimsellik tekniği olarak Avrupa'da göçmen ve azınlık gruplarının güvenlik sorunu olarak etiketlenmelerinde işlerlik kazandığını söylemektedir. Her ne kadar Kaya (2015) Avrupa'daki İslamofobi çalışmasının ardından AKP'nin devlet aygıtlarının yanı sıra sivil toplum kuruluşları ile de toplumu İslamlaştırdığını gözlemlese de eleştirel perspektiften bakan tüm yazarların Kaya gibi iktidar-din ilişkisinin Kemalizm sonrası aldığı bu yeni biçimine kuşkuyla baktığı söylenemez. Örneğin Yel ve Nas'a göre (2014) Batıdaki İslamofobi gibi Türkiye'de İslami yaşam tarzına karşı gelişen tehdit algısı ve endişeden dolayı Kemalizmin İslami simgelerin medyada ve kamu alanında dışlanmasına yol açması AKP döneminde de devam etmektedir. Buna karşın muhafazakâr iktidarın kendi çizdiği sınırların dışında yer alan her hangi bir simgenin veya yaşam tarzının yansıtan kimliğin medyada flulaştırılması ve iktidar erki tarafından dışlanması Yel ve Nas'ın ya hiç dikkatini çekmemekte ya da bilinçli olarak göz ardı edilmektedir. Veya AKP'nin süregelen toplumsal desteğinin altında neoliberalizmin yarattığı hasara karşı dezavantajlı grupları destekleyecek örgütlü bir iletişim ağının olduğunun ortaya koyulması gibi (Boyras 2018), çalışanların iş yerlerinde içine sıkıştıkları neoliberal yönetimsellik anlayışı karşısındaki yıkımı siyasi yönetimle hiçbir şekilde ilişkilendirmeyen çalışmalar da (Yıldırım 2021) vardır.

Güvenikleştirme, yönetimsellik, bio-iktidar gibi kavramlar sadece belli bir odak söz konusu olduğunda sorunlu ve tehlikeli olmamaktadır. Foucault'nun İran devrimi sonrası yaşadığı yanılısama ve öngörüsüzlük gibi, Türk entelektüellerinin ve eleştirel akademi yazarlarının bir kısmı moderniteye ve liberal yönetimselliklere direniş hareketlerini, bu hareketlerin bünyesinde barındırması muhtemel baskıcı iktidar mekanizmalarını göz ardı etme pahasına kucaklamışlardır. Baskıcı iktidar mekanizmalarını her ne olursa olsun reddeden diğer eleştirel yazarların öncelikli sorumluluğu belki de bu çelişkili öngörüsüzlükle başıttır.

Kaynakça

- Almond, I. (2004). The Madness of Islam. Foucault's Occident and the Revolution in Iran. *Radical Philosophy*, 128, 12-22.
- Andrew, C., Goldsmith M. (1998). From Local Government to Local Governance—and Beyond?. *International Political Science Review*, 19 (2), 101-117. <https://doi.org/10.1177/019.251.29801900200>
- Arslanalp, M., & Erkmn, T. D. (2023). Spatial Reason of the State: The Role of Space in Protest Repression in Turkey. *Territory, Politics, Governance*, 11 (5), 915-933. <https://doi.org/10.1080/21622.671.2022.2033640>
- Ashley, R. K. (1988). Untying the Sovereign State: A Double Reading of the Anarchy Problematique. *Millennium*, 17 (2), 227-262. <https://doi.org/10.1177/030.582.9888017.002.0901>
- Atalay, S. (2021). Neoliberal Yönetimsellik ve Performansın Tibbileştirilmesi Bağlamında Ekşi Sözlük'te Ritalin Tartışmaları. *Sosyoloji Dergisi*, (41-42), 187-216.
- Aytürk, İ. (2015). Post-Post Kemalizm: Yeni Bir Paradigmayı Beklerken. *Birikim*, 319, 34-48.
- Balibar, É. (1992). Foucault and Marx: The Question of Nominalism. Timothy J. Armstrong (Ed.), *Michel Foucault, Philosopher : Essays Translated from the French and German Exeter* içinde (s. 38-56). Hertfordshire: Harvester Wheatsheaf.
- Bartelson J. (1995). *A Genealogy of Sovereignty*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO978.051.1586385>
- Beukes, J. (2009). Hamartia: Foucault and Iran 1978–1979 (1: Introduction and texts). *HTS Teologiese Studies/Theological Studies*, 65, 101-115. <https://doi.org/10.4102/hts.v65i1.124>
- Bigo, D. (2002). Security and Immigration: Toward a Critique of the Governmentality of Unease. *Alternatives*, 27 (1)_suppl, 63-92. <https://doi.org/10.1177/030.437.54020270S105>
- Bigo, D. (2017). Michel Foucault and International Relations: Cannibal Relations. Philippe Bonditti, Didier Bigo, Frédéric Gros (Eds.), *Foucault and the Modern International, Silences and Legacies for the Study of World Politics* içinde (s. 33-55). New York: Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1057/978-1-137-56153-4_3
- Bilbil, E. T. (2019). *Yönetişim ve Yönetimsellik: Kentsel Mekân ve Ortam*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Boyras, C. (2018). Neoliberal Populism and Governmentality in Turkey: The Foundation of Communication Centers During the AKP Era. *Philosophy & Social Criticism*, 44 (4), 437-452. <https://doi.org/10.1177/019.145.3718755205>
- Börzel, T. A., & Risse, T. (2010). Governance without a State: Can It Work?. *Regulation & Governance*, 4 (2), 113-134. <https://doi.org/10.1111/j.1748-5991.2010.01076.x>
- Brigg, M. (2002). Post-Development, Foucault and the Colonisation Metaphor. *Third World Quarterly*, 23 (3), 421-436. <https://doi.org/10.1080/014.365.90220138367>
- Burchell, G. (1991). Peculiar Interests: Civil Society and Governing “The System of Natural Liberty”. Burchell, Graham, Colin Gordon, Peter Miller (Eds.), *The Foucault Effect: Studies in Governmentality* içinde (s. 119-150). Chicago: Chicago University Press.
- Burchell, G. (1993). Liberal Government and Techniques of the Self. *Economy and Society*, 22 (3), 267-282. <https://doi.org/10.1080/030.851.49300000018>
- Cansever, A. B. (2023) Neoliberal Yönetimsellik Bağlamında Türkiye'de Merkez Haber Medyasında Yer Alan Ekonomi Haberlerinin İncelenmesi: 'Hürriyet' ve 'Sabah' Örneği. *Etkileşim: Academic Journal of Uskudar University Faculty of Communication*, 6 (11), 338-364. <https://doi.org/10.32739/etkilesim.2023.6.11.200>
- Cantürk, E. S. (2021). Neoliberal Yönetimsellik Döneminde Borçlanma ve Türkiye (2000-2019).

- Cutler, C.A., Haufler, V., Porter, T. (Eds.) (1999). *Private Authority and International Affairs*. Albany, NY: State University of New York.
- Çakmak, B. (2020). *Liberal ve Neoliberal Yönetimsellik Kavramları Çerçevesinde Beyoğlu Kentsel Sit Alanı Koruma Amaçlı İmar Plan Sürecinin Analizi* (Master's thesis, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Dean, M. (1991). *The Constitution of Poverty: Towards a Genealogy of Liberal Governance*. New York: Routledge.
- Dean, M. (2007). *Governing Societies: Political Perspectives on Domestic and International Rule* New York: Open University Press.
- Dean, M., & Villadsen, K. (2016). *State Phobia and Civil Society, The Political Legacy of Michel Foucault*. California: Stanford University Press. <https://doi.org/10.1515/978.080.4796996>
- Deleuze, G. (1992). Postscript on the Societies of Control. *October*, 59, 3-7.
- Dillon, M., & Neal, A. (Eds.) (2008). *Foucault on Politics, Security and War*. Londra: Palgrave. <https://doi.org/10.1057/978.023.0229846>
- Dillon, M., & Reid, J. (2001). Global Liberal Governance: Biopolitics, Security and War. *Millennium*, 30 (1), 41-66. <https://doi.org/10.1177/030.582.9801030.001.0501>
- DuBois, M. (1991). The Governance of the Third World: A Foucauldian Perspective on Power Relations in Development. *Alternatives*, 16 (1), 1-30. <https://doi.org/10.1177/030.437.549101600101>
- Escobar, A. (1984). Discourse and Power in Development: Michel Foucault and the Relevance of His Work to the Third World. *Alternatives*, 10 (3), 377-400. <https://doi.org/10.1177/030.437.548401000304>
- Escobar, A. (2011). *Encountering Development: The Making and Unmaking of the Third World*. Princeton, NJ: Princeton University Press. <https://doi.org/10.1515/978.140.0839926>
- Ferguson, J., & Gupta, A. (2002). Spatializing States: Toward an Ethnography of Neoliberal Governmentality. *American Ethnologist*, 29 (4), 981-1002. <https://doi.org/10.1525/ae.2002.29.4.981>
- Fernández, M., & Esteves, P. (2017). Silencing Colonialism: Foucault and the International. Philippe Bonditti, Didier Bigo, Frédéric Gros (Eds.), *Foucault and the Modern International, Silences and Legacies for the Study of World Politics* içinde (s. 137-153). New York: Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1057/978-1-137-56153-4_8
- Finkelstein, L. S. (1995). What is Global Governance. *Global Governance*, 1 (1), 367-372. <https://doi.org/10.1163/19426720-001-03-90000007>
- Foucault, M. (1978). Dialogue between Michel Foucault and Baqir Parham. Conducted in September 1978 and published in *Nameh-yi Kanun-i Nevisandegan* (Publication of the Center of Iranian Writers), no. 1 (Spring 1979): 9-17, Reproduced in Janet Afary and Kevin B. Anderson (Eds.) (2005), *Foucault and the Iranian Revolution* içinde (s. 183-189). Chicago: University of Chicago Press.
- Foucault, M. (1980). Two Lectures. C. Gordon (Ed.), *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings 1972-1977* içinde (s. 78-108). New York: Pantheon.
- Foucault, M. (1982). The Subject and Power. *Critical Inquiry*, 8 (4), 777-795. <https://doi.org/10.1086/448181>
- Foucault, M., & Blasius, M. (1993). About the Beginning of the Hermeneutics of the Self: Two Lectures at Dartmouth. *Political Theory*, 21 (2), 198-227. <https://doi.org/10.1177/009.059.1793021002004>
- Foucault, M. (1995). *Discipline and Punish. The Birth of the Prison*. Alan Sheridan (Çev.), New York: Vintage.
- Foucault, M. (1997). The Ethics of the Concern for Self as a Practice of Freedom. Paul Rabinow (Ed.), *Ethics: Subjectivity and Truth* içinde (s. 281-301). New York: The New Press.
- Foucault, M.(2000a). Governmentality. James D. Faubion (Ed.), *Power: Essential Works of Foucault, 1954-1988* içinde (s. 201-222). New York: The New Press.

- Foucault, M. (2000b). The Subject and Power. James D. Faubion (Ed.), *Power: Essential Works of Foucault, 1954-1988* içinde (s. 326-348). New York: The New Press.
- Foucault, M. (2000c). Open Letter to Mehdi Bazargan. *Le Nouvel Observateur*, April 1979. James Faubion (Ed.), *Power: Essential Works of Foucault, 1954-1988* içinde (s. 439-442). New York: The New Press.
- Foucault, M. (2000d). Useless to Revolt?. *Le Monde*, May 1979. James Faubion (Ed.), *Power: Essential Works of Foucault, 1954-1988* içinde (s.449-453). New York: The New Press.
- Foucault, M. (2008). *The Birth of Biopolitics: Lectures at the Collège de France, 1978-1979*. Michel Senellart, François Ewald, Alessandro Fontana (Eds.), London: Palgrave Macmillan.
- Foucault, M. (2003). "Society Must Be Defended": *Lectures at the Collège de France, 1975-1976*. Vol. 1. François Ewald (Ed.), New York: Picador.
- Foucault M. (2009). *Security, Territory, Population: Lectures at the College de France, 1977-78*. Michel Senellart, François Ewald, Alessandro Fontana (Eds.), London: Palgrave Macmillan.
- Gabay, C., & Death, C. (2012). Building States and Civil Societies in Africa: Liberal Interventions and Global Governmentality. *Journal of Intervention and Statebuilding*, 6 (1), 1-6. <https://doi.org/10.1080/17502.977.2012.655555>
- Genç, F. (2021). Governing the Contested City: Geographies of Displacement in Diyarbakır, Turkey. *Antipode*, 53 (6), 1682-1703. <https://doi.org/10.1111/anti.12753>
- Goetz, K. H. (2008). Governance as a Path to Government. *West European Politics*, 31 (1-2), 258-279. <https://doi.org/10.1080/014.023.80701835066>
- Gordon, C. (1991). Governmental Rationality: An Introduction. Peter Miller, Colin Gordon, Graham Burchell (Eds.), *The Foucault Effect: Studies in Governmentality* içinde (s. 1-51). Chicago: University of Chicago Press.
- Gould, J. (2005). Timing, Scale and Style: Capacity as Governmentality in Tanzania. David Mosse, David Lewis (Eds.), *The Aid Effect: Giving and Governing in International Development* içinde (s. 61-84). London: Pluto. <https://doi.org/10.2307/j.ctt18fs3zx.6>
- Gürkan, C. (2020). Maliye Teorisinde Klasikten Neoklasığe Geçiş: Yönetimsellik Perspektifinden Bir Analiz. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 75 (2), 607-636. <https://doi.org/10.33630/ausbf.704379>
- Güvenç-Salgırlı, S., & Aykan, B. (2018). Circuits of Security: Debating the Political Rationality of Neoliberal Governmentality in Contemporary Turkey. *Comparative Studies of South Asia, Africa and the Middle East*, 38 (1), 73-88. <https://doi.org/10.1215/1089201x-4389991>
- Hall, R. B., Bierstecker, T.J. (Eds.) (2002). *The Emergence of Private Authority in Global Governance*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO978.051.1491238>
- Hardt, M., & Negri, A. (2000). *Empire*. Cambridge: Harvard University Press. <https://doi.org/10.4159/978.067.4038325>
- Hewson, M., & Sinclair, T. J. (1999). The Emergence of Global Governance Theory. Martin Hewson, Timothy Sinclair (Eds.), *Approaches to Global Governance Theory* içinde (s. 3-22). New York: Suny Press.
- Işık, C. (2020). Yönetimsellik Yaklaşımı Çerçevesinde Türkiye Medyasından Söylemsel ve Simgesel Yansımalar: Yükselen Yeni Milliyetçilik. *Nazilli İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1 (2), 131-142.
- Jabri, V. (2007). Michel Foucault's Analytics of War: The Social, the International, and the Racial. *International Political Sociology*, 1 (1), 67-81. <https://doi.org/10.1111/j.1749-5687.2007.00005.x>
- Jaeger, H-M. (2010). UN Reform, Biopolitics, and Global Governmentality. *International Theory*, 2 (1), 50-86. <https://doi.org/10.1017/S175.297.1909990182>

- Jessop, B. (1998). The Rise of Governance and the Risks of Failure: The Case of Economic Development. *International Social Science Journal*, 50 (155), 29-45. <https://doi.org/10.1111/1468-2451.00107>
- Jessop, B. (2008). *State Power: A Strategic-Relational Approach*. Cambridge: Polity.
- Joseph, J. (2010). The Limits of Governmentality: Social Theory and the International. *European Journal of International Relations*, 16 (2), 223-246. <https://doi.org/10.1177/135.406.6109346886>
- Joseph, J. (2012). *The Social in the Global: Social Theory, Governmentality and Global Politics* (Vol. 122). Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO978.113.9149143>
- Joseph, J. (2013). Resilience as Embedded Neoliberalism: A Governmentality Approach. *Resilience*, 1 (1), 38-52. <https://doi.org/10.1080/21693.293.2013.765741>
- Kardas, T. (2005). *Security Governmentality in Turkey* (Doctoral dissertation, Aberystwyth University).
- Kaya, A. (2011). *Islamophobia as a Form of Governmentality: Unbearable Weightiness of the Politics of Fear*. Malmö University, Malmö Institute for Studies of Migration, Diversity and Welfare (MIM).
- Kaya, A. (2015). Islamisation of Turkey under the AKP rule: Empowering Family, Faith and Charity. *South European Society and Politics*, 20 (1), 47-69. <https://doi.org/10.1080/13608.746.2014.979031>
- Konak, N. (2019). Küresel İklim Değişikliği ve Türkiye'de Kanal Tipi Hidro-Elektrik Santrallerin Foucault'un Biyo-İktidar, Yönetimsellik ve Güvenliğin Biyopolitikası Kavramları Bağlamında Analizi. *Alternatif Politika*, 11 (1), 113-141.
- Kooiman, J. (2003). *Governing as Governance*. London: Sage. <https://doi.org/10.4135/978.144.6215012>
- Leander, A., & Munster, R. V. (2007). Private Security Contractors in the Debate about Darfur: Reflecting and Reinforcing Neo-liberal Governmentality. *International Relations*, 21 (2), 201-216. <https://doi.org/10.1177/004.711.7807077004>
- Lemke, T. (2002). Foucault, Governmentality, and Critique. *Rethinking Marxism: A Journal of Economics, Culture & Society*, 14 (3), 49-64. <https://doi.org/10.1080/089.356.902101242288>
- Lemke, T. (2012). *Foucault, Governmentality, and Critique*. London: Routledge.
- Lippert, R. (1999). Governing Refugees: The Relevance of Governmentality to Understanding the International Refugee Regime. *Alternatives*, 24 (3), 295-328. <https://doi.org/10.1177/030.437.549902400302>
- Lövbrand, E., & Stripple, J. (2013). Bringing Governmentality to the Study of Global Climate Governance. Johannes Stripple, Harriet Bulkeley (Eds.), *Governing the Climate: New Approaches to Rationality, Power and Politics* içinde (s. 27-41). Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO978.110.7110069.005>
- Macherey, P. (2004). Out of Melancholia: Notes on Judith Butler's The Psychic Life of Power: Theories in Subjection. *Rethinking Marxism*, 16 (1), 7-17. <https://doi.org/10.1080/089.356.9042000193371>
- Merlingen, M. (2003). Governmentality: Towards a Foucauldian Framework for the Study of IGOs. *Cooperation and Conflict*, 38 (4), 361-384. <https://doi.org/10.1177/001.083.6703384002>
- Merlingen, M., & Ostrauskaite, R. (2005). Power/Knowledge in International Peacebuilding: The Case of the EU Police Mission in Bosnia. *Alternatives*, 30 (3), 297-323. <https://doi.org/10.1177/030.437.540503000303>
- Methmann, C. (2013). The Sky is the Limit: Global Warming as Global Governmentality. *European Journal of International Relations*, 19 (1), 69-91. <https://doi.org/10.1177/135.406.6111415300>
- Miller, P., & Rose, N. (2008). *Governing the Present: Administering Economic, Social and Personal Life*. Cambridge: Polity.
- Nadesan, M. H. (2008). *Governmentality, Biopower, and Everyday Life*. New York: Routledge.

- Neal, A. W. (2004). Cutting off the king's head: Foucault's Society must be defended and the problem of sovereignty. *Alternatives*, 29 (4), 373-398. <https://doi.org/10.1177/030.437.540402900401>
- Neumann, I. B., & Sending, O. J. (2007). 'The International' as Governmentality. *Millennium*, 35 (3), 677-701. <https://doi.org/10.1177/030.582.9807035.003.0201>
- O'Malley, P., Weir, L., Shearing, C. (1997). Governmentality, Criticism, Politics. *Economy and Society*, 26 (4), 501-517. <https://doi.org/10.1080/030.851.49700000026>
- Ongur, H. O. (2015). The AK Party and Biopolitics: How a Transformation in Governmentality Affects Population Politics in Turkey. *Iran and the Caucasus*, 19 (2), 179-194. <https://doi.org/10.1163/1573384X-20150206>
- Onuf, N. (2017). The Figure of Foucault and the Field of International Relations. Philippe Bonditti, Didier Bigo, Frédéric Gros (Eds.), *Foucault and the Modern International, Silences and Legacies for the Study of World Politics* içinde (s. 15-31). New York: Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1057/978-1-137-56153-4_2
- Oztig, L. I. (2018). A governmentality approach on the transformative role of authoritarian secularism. *Zeitschrift für Religion, Gesellschaft und Politik*, 2 (1), 81-99. <https://doi.org/10.1007/s41682.018.0015-0>
- Peters, B. G., & Pierre, J. (1998). Governance without Government? Rethinking Public Administration. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 8 (2), 223-243. <https://doi.org/10.1093/oxfordjournals.jpart.a024379>
- Reid, J. (2008). Life Struggles: War, Discipline and Biopolitics in the Thought of Michel Foucault. Stephen Morton, Stephen Bygrave (Eds.), *Foucault in an Age of Terror: Essays on Biopolitics and the Defence of Society* içinde (s. 14-42). Londra: Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1057/978.023.0584334_2
- Risse, T. (Ed.) (2011). *Governance without a State?: Policies and Politics in Areas of Limited Statehood*. New York: Columbia University Press.
- Rose, N. (1993). Government, Authority and Expertise in Advanced Liberalism. *Economy and Society*, 22 (3), 283-299. <https://doi.org/10.1080/030.851.49300000019>
- Rose, N., O'Malley, P., Valverde, M. (2006). Governmentality. *Annual Review of Law and Social Science*, 2, 83-104. <https://doi.org/10.1146/annurev.lawsocsci.2.081.805.105900>
- Rosenau, J. N. (1992). Governance, Order and Change in World Politics. James N. Rosenau, Ernst-Otto Czempiel, Steve Smith (Eds.), *Governance without Government: Order and Change in World Politics* içinde (s. 1-29). Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO978.051.1521775>
- Rosenau, J. N. (1995). Governance in the Twenty-first Century. *Global Governance*, 1 (1), 13-43. <https://doi.org/10.1163/19426720-001-01-90000004>
- Saar, M. (2011). Relocating the Modern State: Governmentality and the History of Political Ideas. Ulrich Bröckling, Susanne Krasmann, Thomas Lemke (Eds.), *Governmentality: Current Issues and Future Challenges* içinde (s. 34-55). New York: Routledge.
- Sabuktay, A. (2008). Yönetimsellik ve Biyosiyaset Kavramları Açısından 'Sağlıkta Dönüşüm Programı' ve Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu. *Amme İdaresi Dergisi*, 41(2), 81-100.
- Selby, J. (2007). Engaging Foucault: Discourse, Liberal Governance and the Limits of Foucauldian IR. *International Relations*, 21 (3), 324-345. <https://doi.org/10.1177/004.711.7807080199>
- Sending, O. J., & Neumann, I. B. (2006). Governance to Governmentality: Analyzing NGOs, States, and Power. *International Studies Quarterly*, 50 (3), 651-672. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2478.2006.00418.x>

- Smouts, M-C. (1998). The Proper Use of Governance in International Relations. *International Social Science Journal*, 50 (155), 81-89. <https://doi.org/10.1111/1468-2451.00111>
- Spivak, G. C. (1999). *A Critique of Postcolonial Reason: Toward a History of the Vanishing Present*. Harvard: Harvard University Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctvjsf541>
- Şentürk, İ., & Turan, S. (2012). Foucault'un İktidar Analizi Bağlamında Eğitim Yönetimine İlişkin Bir Değerlendirme. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 2 (2), 243-272.
- Tuğaç, Ç. (2021). Foucault'nun Biyopolitik Yönetimsellik Yaklaşımı Bağlamında Uluslararası İklim Değişikliği Müzakereleri. *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, 7 (1), 33-47.
- Walker, R. B. J. (1993). *Inside/Outside: International Relations as Political Theory*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO978.051.1559150>
- Walters, W. (1994). The Discovery of 'Unemployment': New Forms for the Government of Poverty. *Economy and Society*, 23 (3), 265-290. <https://doi.org/10.1080/030.851.49400000006>
- Walters, W. (2015). Reflections on Migration and Governmentality. *Movements. Journal for Critical Migration and Border Regime Studies*, 1 (1), 1-24.
- Weber, C. (1995). *Simulating Sovereignty: Intervention, the State and Symbolic Exchange*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO978.051.1559167>
- Weiss, T. G., Wilkinson, R. (2018). Introduction: International Organization and Global Governance. Thomas G. Weiss, Rorden Wilkinson (Eds.), *International Organization and Global Governance* içinde (s. 3-19). New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/978.131.5301914-1>
- Yardımcı, S. (2009). Kuşatma Altında Gündelik Hayat: Özel Güvenlik, Kent ve Yönetimsellik. *Toplum ve Bilim*, (115), 226-260.
- Yardımcı, S., & Alemdar, Z. (2010). The Privatization of Security in Turkey: Reconsidering the State, the Concept of "Governmentality" and Neoliberalism. *New Perspectives on Turkey*, 43, 33-61. <https://doi.org/10.1017/S089.663.4600005768>
- Yel, A. M., & Nas, A. (2014). Insight Islamophobia: Governing the Public Visibility of Islamic Lifestyle in Turkey. *European Journal of Cultural Studies*, 17 (5), 567-584. <https://doi.org/10.1177/136.754.9413515258>
- Yıldırım, M. (2021). Tracing the Consent, Adaptation and Resistance Practices of an 'Unsustainable' Workforce: The Governmentality of Workplaces in Tourism Industry. *Tourism Management*, 84, 104260. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2020.104260>

Critical Security Studies and Governmentality: Waiting for the Post-Post Security

Gözde TURAN*

The article is an attempt to display the contribution of a governmentality perspective in International Relations with a particular focus on Foucauldian analysis of governmentality, its difference from governance and government/state-oriented analysis, and implications with regard to Critical Security Studies. Beyond this, it argues that critical scholars in Turkey, though sharing a common standpoint on the problems of Turkish modernity, fails to unite against different forms of power relations regardless of the mode of governmentality including but not limited to governmentalized state next to micro-diversity of power relations. The situation explains why a recent and relatively young generation of IR scholars in Turkish academia with a critical stance on the problematic modernization and positivism has yet to become sufficiently active against mainstream theories in general and mainstream security studies in particular.

It is not a surprise that Foucault is an important source of inspiration when it comes to postmodern, critical and poststructuralist efforts to open more space for epistemological diversity in International Relations. Since a discussion on the relationship of knowledge, truth and subject is not possible to be isolated from the problem of power, Foucault carried out his studies on power and governmentality with a constant insight on the question of the subject. Foucault, along with others who challenged the treatment of the knowing subject representing a universal, whole and complete entity beyond time and space, attempted to reveal its historicity and conditionality. In parallel to the question of the subject, Foucault sought to understand different governing techniques and strategies throughout history that contributed also to the studies in International Relations of biopower, biosecurity and governmentality at the global level and to our thinking of (in)securities of a variety of subjects next to interrogating the techniques, procedures and rationalities as to how and why these subjects have emerged in the first place.

Governmentality, as Foucault defined, is an activity or practice that brings up questions mainly on what this activity or practice of governing is; who can govern; and who or what is governed. For Foucault, there are at least three or four outlets to analyse the practice of governing: the

* Doç. Dr., Antalya Bilim Üniversitesi, Antalya, Türkiye, gozde.turan@antalya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4307-6924

idea of government as a form of “pastoral power” taking its origin from Antiquity and early Christianity; the idea of *raison d'être* and the police state in early modern European history; the 18th century liberalism, and finally, the neo-liberal thought which Foucault has described as rather a hybrid type converging the “pastoral” and “liberal” power modalities with “individualization” and “totalization” in tandem. Rather than depending on pure violence, governmentality carries the idea of interdependency between governing subjects and manifestations of truth, which is no longer possessed exclusively by the state. Governmentality in modern societies operates through the power of truth at a distance, neither through compulsion nor in a direct manner.

Though governmentality in modernity diverges from compulsory techniques deriving particularly from an epicentral power, Foucault's governmentality does not totally exclude disciplinary power. Governmentality both at domestic and international levels comprises –at least in part – concentrated and centralized power mechanisms. Governmentality envisages the interference and direct conduct of the central authority when the legally mandated private authority fails to perform as required. As Foucault does not mean to emphasize that governmentality brings an end to state power or sovereignty, the latter is still there both at the national and international levels, and there is now a growing body of global governance without a centralized and formalized body though there are floating organs – i.e., an unprecedented multiplicity and versatility of institutions, actors and agencies – here and there.

Governmentality, understood in this way as the conduct of conducts, introduces not only a historical basis for different rationalities of governing, but it also contributes to and even complements Critical Security Studies' interrogation as to which, how and why particular issues are securitized. Foucault points to the significance of “security”, which has become “the fundamental objective of governmentality” especially after the 18th century. In this society of security, political security and social security have an interwoven relationship wherein the state undertakes to formulate the problems for the social. Problematization is a key component of governmentality, as who defines the problems also determines possible solutions, which is itself furthering the determination and delimitation on who can act and who has the legitimate or rational cause to act. Once governmentality is understood as a surveillance and controlling mechanism on the individual's capacity for self-regulation of conduct, global governmentality appears as a parallel focus on polities' and societies' capacity for self-regulation of conduct, which then reflects a different type of relationship between populations and political entities. The intertwined relationship between biopower, security and governmentality in mind, different scholars in International Relations do not always agree how to apply a governmentality perspective at the global level. Against this background, disagreements complement and support our understanding of the multifunctionality of power at different levels with different aspects rather than complicating such a comprehension on a global scale. Foucault's criticism against implicit, indirect and embedded techniques and discourses to govern is not only geared towards neoliberal governmentality but against each governmentality rationality. Against this, the critical security writing in Turkey should question all forms of power relations regardless of where, how and to for what purpose these relations emerge in order to reach to its real potential.

Uluslararası İlişkiler’de Duygusal Dönüş: Duyguların Analizi

The Emotional Turn in International Relations: The Analysis of Emotions

Efser Rana COŞKUN^{ID}

Öz

Bu çalışma hem geleneksel hem de eleştirel tartışmalara ve analizlere odaklanarak, Uluslararası İlişkiler (Uİ) disiplininde duygu analizi kuramları detaylı bir şekilde incelenmektedir. Uİ’de duyguların araştırma objesi olarak çalışılması uzun yıllar boyunca reddedilmiştir. Ancak, duyguların, akademik çalışmalarda ele alınması 2000’li yıllarda başlamıştır. Bu yüzden, bu dönemin başlangıcı “*duygusal dönüş*” (*emotional turn*) olarak adlandırılmaktadır. Bu dönüm noktası ile, disiplinde duygular farklı çerçevelerde ve farklı analizlerde yer almaya başlamıştır. Uİ alanındaki akademik çalışmalar ve tartışmalarda, duyguların genel olarak nasıl çalışılacağı farklılaşmaktadır. Ancak bu farklılıklar, duyguların çeşitli şekillerde analizini mümkün kılmakla birlikte, duyguların nasıl ele alınacağı sorunsalını doğurmaktadır. Makalenin birinci bölümünde Uİ disiplininde duyguların farklı rolleri incelenecektir. Ayrıca, duyguların Uİ alanında hangi alt çalışma alanlarında kullanılabildiği anlatılacaktır. İkinci bölümde, Uİ’de duyguların farklı kavramsal ve kuramsal tartışmaları analiz edilecektir. Üçüncü kısımda, “Duygu nedir?” ve “Duygu nasıl ele alınmalıdır?” sorularına cevaben, bu çalışma farklı duygu kavramsallaştırmaları ortaya koymaktadır. Bu bölüm, farklı duygu çeşitlerini detaylı bir şekilde analiz edecektir: 1) Sosyal inşacı duygu (*constructivist emotion*), 2) Güç ögesi olan duygu, 3) Toplumsal güç olan duygu. Bu sistematik duygu kavramsallaştırması, analiz etme sorunsalına da cevap oluşturmaktadır. Çalışmanın bir sonraki bölümünde, duygulara bakışta kuramsal perspektiflerdeki değişimler irdelenecektir. Bu bağlamda, bu makale iki önemli kuramsal tartışmayı öne sürecektir. Bunlardan birincisi, duygular ve rasyonalite arasında değişen ilişkilere ışık tutacaktır. İkincisi ise, disiplinde son yıllarda önem kazanan, öznelarası (*intersubjective*) duygulardır. Bu çalışma, Türkçe Uİ literatüründe duyguları detaylı bir şekilde analiz eden önemli bir katkı olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Duygular, Uluslararası İlişkiler, duygusal dönüş

Abstract

This study focuses on emotions examining traditional and critical discussions and analyses in the discipline of International Relations (IR). The investigation of emotions as an object of research in IR has been rejected for many years. However, the consideration of emotions in academic studies began in the 2000s which is termed as the “emotional turn.” The literature on emotions, enriched by various analyses, offers different approaches and analyses to one of the fundamental theoretical questions in

* Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Siyasal Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, ranacoskun@asbu.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3703-8550>

the IR discipline: “How does the world work?”. In academic studies, how emotions should generally be studied is becoming differentiated. However, these differences not only enable the analysis of emotions in various ways but also give rise to the question of how emotions should be addressed. The article firstly examines emotions’ different roles in the IR. Additionally, it explains in which subfields of IR emotions can be utilized. The second section analyzes the different conceptual and theoretical debates on emotions in IR. Thirdly, in response to the questions “What is an emotion?” and “How should emotions be approached?” this study presents different emotion conceptualizations. This section analyzes different types of emotions in detail: 1) Constructivist emotion, 2) Emotion as a power element, and 3) Emotion as a societal power. This systematic conceptualization of emotion also provides a response to the problem of analysis. Then, changes in theoretical perspectives regarding emotions will be examined. Two important theoretical debates are claimed. The first sheds light on the changing relationships between emotions and rationality. The second focuses on inter-subjective emotions, which have gained importance in the discipline in recent years. This study will be a significant contribution to the Turkish International Relations literature by thoroughly analyzing emotions.

Keywords: Emotions, International Relations, Emotional Turn

1. Giriş

Duygular, dünya siyasetinde, toplumsal hareketlerde, ülkeler arası diplomatik ilişkilerde, savaşlarda, barış inşa süreçlerinde ve daha birçok farklı alanda önemli rol oynar. Duygular üzerine yapılan araştırmalar 1970’li yıllarda, dış politika ile ilgili konuların politik-psikolojik bağlamlarda bilişsel bilim çerçevesinde ortaya çıkmıştır. Uluslararası İlişkiler (Uİ) disiplinde, 1990’lı yılların sonlarına doğru, akademisyenler duygular hakkında farklı kuramsal önermelerde bulunmaya başlamıştır. Özellikle, 2000’li yılların başlangıcından itibaren, uluslararası etkileşimler ve dış politika alanlarında, duygular hakkında yayınlanan kitap, araştırma makalesi ve akademik konferans panel sayısı önemli bir şekilde artış göstermiştir. Bu dönem, disiplinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu yüzden, bu dönemin başlangıcına “*duygusal dönüş*” (*emotional turn*) adı verilmiştir. Disiplinde bu dönüm noktası ile, duygular farklı çerçevelerde ve farklı analizlerde yer almaya başlamıştır. Uluslararası İlişkiler (Uİ) alanında, duyguların analizleri farklı metotlarla, farklı kuramsal yaklaşımlarla ve farklı yorumlamalar ile yapılmaktadır. Disiplinde, çoğu akademisyen tarafından, duyguların dünya politikasında merkezi bir rol oynadığı kabul görse de duygular farklı şekilde tanımlanmaya ve o doğrultuda analiz edilmeye başlanmıştır. Bu bağlamda, Uİ alanında, duyguların çalışılmasının zorluklarını Mercer (1996, s. 1) şu şekilde aktarmıştır: “duygu, tanımlaması zor, işlevsel hale getirilmesi zor, ölçmesi zor ve diğer faktörlerden ayırıştırması zor bir kavramdır.” Bu yüzden, Uİ alanındaki akademik çalışmalar ve tartışmalarda, duyguların genel olarak nasıl çalışılacağı konusunda, analitik bağlamda hem uyuşmalar ve hem de uyumsuzluklar ortaya çıkmıştır. Bu tartışmaların arka planında, akademisyenlerin analitik bakış açıları farklılık göstermektedir. Bu sebepten ötürü, duyguların hangi olaya veya olguya ithafen kullanıldığı değişkenlik göstermektedir. Kavramsal uyuşmazlıklar, kimin duygularının çalışılacağı (Hall & Ross, 2015), duyguları nasıl çalışmamız gerektiği (Solomon, 2017) ve hangi amaç doğrultusunda çalışacağımız gibi temel sorular çerçevesinde ortaya çıkmaktadır. Fakat farklı yaklaşımlar sonucunda, duygular çeşitli şekillerde analiz edilmeye başlanmıştır. Bu çeşitlilik literatüre pozitif bir katkı sağlasa da duyguların nasıl ele alınacağı sorunsalını ortaya çıkarmıştır.

Yukarıda belirtilen temel sorular ve hususlar ışığında, bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Uİ disiplininde duyguların rolü incelenecektir. Disiplindeki hem geleneksel hem de eleştirel tartışmalara ve analizlere odaklanılacaktır. Ayrıca, duyguların Uİ alanında hangi alt çalışma alanlarında kullanılabildiği anlatılacaktır. İkinci bölümde, Uİ’de duyguların farklı kavramsal ve kuramsal tartışmaları analiz edilecektir. Üçüncü kısımda, “Duygu nedir?” ve “Duygu nasıl ele alınmalıdır?” sorularına cevaben, bu çalışma farklı duygu tanımlamaları ortaya koymaktadır. Bu bölümde, makale farklı ve özgün duygu çeşitleri ve tanımlamaları geliştirerek, disiplinde var olan “duygular nasıl analiz edilmeli” sorusuna cevap sağlamaktadır. d: 1) Sosyal inşacı duygu (*constructivist emotion*), 2) Güç ögesi olan duygu, 3) Toplumsal güç olan duygu. Çalışmanın bir sonraki bölümünde, duygulara bakışta kuramsal perspektiflerdeki değişimler irdelenecektir. Bu bağlamda, bu makale iki önemli kuramsal tartışma öne sürecektir. Bunlardan birincisi, duygular ve rasyonalite arasında değişen ilişkilere ışık tutacaktır. İkincisi ise, disiplinde son yıllarda önem kazanan, öznelarası (*intersubjective*) duygulardır. Sonuç kısmında, ana bulgular, disiplindeki tartışmalar ve farklı duygu tanımlamaları özetlenecektir. Bu çalışma, Uİ disiplininde duyguları, duyguların farklı tanımlamalarını, sistematik kavramsallaştırılmasını ve analitik araçsallaştırılmasını detaylı bir şekilde analiz eden ilk Türkçe kaynak olacaktır. Kısacası, bu çalışma Türkçe Uİ literatürüne önemli katkı sağlayacak bir çalışma niteliğindedir.

2. Uluslararası İlişkiler’de Duygular

Uluslararası İlişkiler’de duyguların araştırma objesi olarak çalışılması uzun yıllar boyunca reddedilmiştir. Bunun temel sebebi, duyguların rasyonaliteye tamamen karşı olgular olarak görülmesidir (De Sousa, 1987; Elster, 1999). Duyguların, akademik çalışmalarda ele alınması 2000’li yıllarda başlamıştır. Bu çalışmalar, duyguları, Uİ perspektiflerine getirmeye değer araştırma objeleri olarak görmüştür. Bunun arkasında iki sebep olabilir. Birincisi, duyguların ve gerçek dünya problemlerinin nasıl birbiriyle bağlantılı olduğu; ikincisi, Uİ kuramlarının duygulara dayalı olduğunu dolaylı olarak ifade etme isteğidir (Bleiker & Hutchison, 2007; Ross, 2006). Özellikle, 2000’li yılların başından itibaren, bazı akademisyenler duyguların varlığı ve onların uluslararası politikada tek başına çalışılması hakkında tartışmalar başlatmışlardır (Bially Mattern, 2011; Bleiker, 2001; Crawford, 2000; Danchev, 2006; Lebow, 2005; Linklater, 2004; Marcus, 2000; McDermott, 2004; Ross, 2006; Saurette, 2006). Bu tartışmalar doğrultusunda, duyguların, dünya politikasında, farklı Uİ kuramlarıyla ve kavramlarıyla olan ilişkileri incelenmeye başlanmıştır. Son yirmi yılda, Uİ alanında, duygular üzerine yapılan akademik yayın sayısında da ciddi bir artış yaşanmıştır. 1990’lı yılların aksine, duygular, rasyonel seçim (*rational choice*) karşıtı bir araştırma objesi olmasının ötesine geçmiştir. Ayrıca, bu yükselme, bize Uİ disiplininde, duyguların yıllar içinde daha önemli bir araştırma konusu olmaya başladığını göstermiştir. Sonuç olarak, duyguların öneminin vurgulanmasıyla hem siyasi hem de sosyal algılamamızda duyguların dünya perspektifimizi genişlettiğini görmekteyiz.

Duygular, Uİ alanında veya başka alanlarda genellikle göz ardı edilen veya önem atfedilmeyen bir konuydu. Fakat, 2000’li yıllardan itibaren duygular, dünya siyaseti meseleleri, sosyal konular ve

Uİ kuramsal çalışmaları hakkında daha iyi analizler ortaya koymak için kullanılmaya başlamıştır. Bu bağlamda en önemli gelişme, yukarıda bahsedilen akademisyenlerin duyguların aslında temel teorik ve ampirik tartışmalarda merkezi rol oynadığını vurgulamasıdır. Örneğin, dış politika yapımında, siyasi karar alma süreçlerinde, ikili diplomatik ilişkilerde, küresel gelişmelerde, toplumsal hareketlerde ve barış inşa süreçlerinde duyguların önemli bir yere sahip olduğunu görmekteyiz. Uİ disiplinin dinamik yapısında, değişen duygu durumları ve onların etkileri farklı gelişmelere yol açabilir. Bu durumda, duyguların nasıl tanımlandığı ve ne tür etkilerde bulunduğu analizlerde farklılık gösterecektir. Çeşitli analizlerle beslenen duygular literatürü, Uİ disiplinindeki temel kuramsal sorulardan birisi olan, “Dünya nasıl çalışıyor?” sorusuna farklı yaklaşımlar ve analizler sağlamaktadır.

Duygular üzerine yapılan çalışmalarda, epistemolojik ve teorik düzeyde ele alınan analizlerin de sayısı artmıştır (Bially Mattern, 2011; Bleiker & Hutchison, 2008; Mercer, 2010; Sasley, 2011). Bially Mattern (2011), duyguların dünya siyasetindeki rolü üzerine olan çalışmaların üzerine eklemek için önemli analizler yapmıştır. Bu çalışmada, Uİ alanındaki *Eylem Teorisi’ne (Practice Theory)* göre, küresel siyasetteki uluslararası örgütler, devletler, diplomasi ve barış inşa süreçleri bireysel ve kolektif eylemlerle oluşur ve farklı süreçlere evrilebilir. İnsanların hareketi (*action*) ve duyguları birlikte analiz edilerek, Eylem Teorisi üzerine yapılabilecek katkıların altı çizilmiştir. Bu çalışmanın önemi, duyguları farklı bir şekilde kavramsallaştırarak yeni bir teorik ve ampirik tartışmanın önünü açmasıdır.

Sasley’in (2011) çalışması duyguları tanımlamada üç ana yaklaşım ortaya koymaktadır. Birincisi, Sasley (2011) devletleri tek başına hareket eden bireyler olarak tanımlayarak, uluslararası siyasette duygular ışığında devletlerin eylemlerini irdelemenin altını çizmiştir. İkincisi, bu çalışma dış politika analizlerinde devlet liderlerini ya bireysel ya da kolektif olarak ele alarak analiz yapmaktır. Üçüncüsü, bu çalışmada yazar, devletleri veya farklı kolektif yapıları grup olarak analiz etmektedir. Bu yaklaşımlarda, duyguların biyolojik ve zihinsel bağlamlarda belirlediği ve hem bireysel hem de kolektif düzeyde çalıştığı irdelenmiştir (Sasley, 2011). Farklı yaklaşımlarla beslenen tartışmalar eşliğinde, uluslararası siyasette duygular hakkında çığır açıcı analizler ortaya konarak, daha önce yapılan çalışmaların ötesine geçilmiştir.

Crawford (2014, s. 547) duyguların özellikle korkunun uluslararası siyasette önemli bir rol oynadığının altını çizmiştir. Korkunun kurumsallaştırılarak, farklı eylemlere ve süreçlere dönüşmesiyle, askeri doktrinlerin oluşmasında, yeni güvenlik yapılanmalarının ve diğer karar alma mekanizmalarında nasıl kullanıldığını ortaya koymuştur (Crawford, 2014, s. 547). Alandaki bir diğer önemli çalışma ise Mercer’in (2010, s. 2), duygular ve inanışlar arasında farklı bir ilişki kurarak “duygusal inanış” (*emotional belief*) kavramını ortaya koyduğu çalışmadır.

Duygular üzerine daha önce yapılmış çalışmalara baktığımızda, karar alma süreçlerinin politik-psikolojik boyutlarının öne çıktığını görmekteyiz. Bu çalışmalar, Uİ disiplinini politik-psikoloji branşı ile de bağlantılar kurarak, tartışmaları daha da zengin hale getirmiştir. Buna örnek olabilecek en önemli çalışma Jervis, Lebow ve Stein (1985) tarafından yazılan *Psychology and*

Deterrence'dir. Önceki yıllarda duygular üzerine yapılmış olan çalışmalarda devletin merkezi rol oynadığını görmekteyiz. Daha sonraki yıllarda, özellikle 2000'li yılların başından itibaren yapılan çalışmalar, devlet odaklı çalışmaların ötesine geçerek odak noktasını çeşitlendirmiştir (Brounéus, 2008; Fattah & Fierke, 2009; Ross, 2010; Solomon, 2015; Sylvester, 2012; Wright-Neville & Smith, 2009).

Yukarıda bahsedilen çalışmalara ek olarak, son yıllarda literatürde güç ilişkilerinin nasıl yapılandırıldığı hususunda duyguların analizi hayli önem kazanmıştır (Solomon 2014; Fierke 2012; Hutchison, 2016; Koschut 2018). Ayrıca, duyguların uluslararası politikalarla olan ilişkisi üzerine yapılan araştırmaların artmasıyla birlikte, çalışmalardaki odak noktaları da çeşitlenmeye başlamıştır. Duyguların, şiddetli çatışmalarla, savaşlarla, diplomatik ilişkilerle, küresel siyasetteki farklı dinamiklerle ve toplumsal hareketlerle olan ilişkisi irdelenmeye başlanmıştır (Åhäll & Gregory, 2015; Eznack, 2011; Fierke, 2012; Hall, 2011; Hutchison & Bleiker, 2007; Khalili, 2010; Mercer, 2013; Pearلمان, 2013; Penttinen, 2013; Ross, 2013; Schut, de Graaff, & Verweij, 2015). Bu çalışmalardan farklı olarak, duyguların normlar ve yönetimsellik (*governmentality*) kavramlarıyla olan ilişkisini irdeleyen çalışmalar da ortaya çıkmıştır (D'Aoust, 2014; Jeffery, 2011; Ross, 2016).

3. Uluslararası İlişkiler'de Duygular Üzerine Farklı Kavramsal ve Kuramsal Yaklaşımlar

Disiplinde yukarıdaki öncül çalışmalara ve diğer yeni çalışmalara bakıldığında, Uİ'de duyguların çeşitli kavramsal ve kuramsal yaklaşımlar tarafından analiz edildiğini görmekteyiz. Birinci ayırım duygu ve affekt ayırımından doğan analitik düzeydeki tartışmalardır. İkincisi ise duyguların uluslararası siyasette kavramsal ve kuramsal anlamda nasıl ele alındığıdır.

Duygu ve affekt arasındaki en önemli fark, affektin bireylerin duygularının sosyo-politik norm ve davranışlarını nasıl şekillendirdiğini göstermesidir. Burada, affektin duyguların performatif yani eylemsel hali olarak tanımlayabiliriz. Çalışmalarda affekte yapılan vurguda, duyguların yol açtığı bilinç dışı oluşan düzenlerin irdelendiğini görmekteyiz (Massumi, 2002; Thrift, 2004). Kısacası affekt bilinç öncesi ve sonrası, yansıtıcı olmayan vücut reaksiyonları diye tanımlanabilir (Ross, 2006; Hutchison & Bleiker, 2014). Diğer bir yandan, duygular kültürel ve sosyal öğeleri barındıran öznelarası etkileşimde olan deneyimlerdir (Crawford, 2000, s. 125). Affekt ve duygular arasındaki kavramsal ayırım Uİ çalışmalarının bazılarında belirgin olsa da ikisinin birbiriyle yakından ilintili olduğu göze çarpmaktadır. Bu bağlamda, Hutchison ve Bleiker'in da (2014) belirttiği gibi, affekt ve duygular birbiriyle iç içe geçmiş vaziyette olduğu için toplumsal dünyayı yorumlarken duygusal değerlendirmeleri şekillendiren faktörlerin de bir bütün halinde olduğunu görmekteyiz.

Disiplinde, duygu ve affekt arasında bir ayırım yapma hususunda tartışmalar ve kavramsal ayırımlar olmasına rağmen, duygu (*emotion*) kavramı aslında özünde hisleri, affekt (*affect*) ise duygu durumlarını ve diğer sosyal reaksiyonları içinde barındırmaktadır. Bu sebeple, Uİ alanında dünyanın değişen dinamiklerini daha iyi analiz edebilmek için, duygu kavramının kapsayıcı bir şekilde kullanılmasının, yapılacak çalışmalar için daha ayrıntılı bir perspektif kazandıracağı

görülmektedir. Sonuç olarak, duygu kavramının daha kapsayıcı bir kavram olarak, Uİ'de var olan siyasi karar alma süreçlerinde, dış politika analizlerinde ya da ekonomik sistemler ve onların toplumsal yansımaları gibi konuların incelenmesinde affekti içine alarak kullanılması daha faydalı olacaktır.

İkinci kuramsal tartışma, duyguların uluslararası siyasette hangi kavramsal açılardan ele alındığı üzerinedir. Bu tartışmadaki en önemli husus, bireysel duyguların nasıl kolektif duygulara evrildiğini analiz edebilmektir. Mercer (2014) duyguların bireysel bir çıkış noktası olduğunu öne sürse de kimlik oluşum süreçlerinde kolektif düzeydeki duyguların rolünün yadsınamayacağını altını çizmiştir. Bu argümana benzer olarak, Ross (2006, s. 216) toplumsal ve bireysel duyguların birbirinden ayrılmasının yanlış olacağı konusunda uyarılmıştır. Duyguların kolektif biçimde ve toplumsal olarak işlev kazandığı ve böylece duyguların uluslararası arenada çok farklı yansımaları olacağı düşüncesi önem kazanmıştır. Bu bağlamda, duyguların toplumsal faktörlerden nasıl etkilendiği hakkında yapılan çalışmalar, Uİ alanında egemen olmaya başlamıştır (Hutchison, 2014; 2016, Crawford, 2000; Fierke 2013; Mercer 2014; Ross 2014; Koschut, 2020).

4. Farklı Duygu Kavramsallaştırmaları

Yukarıdaki tartışmalar ve Uİ disiplininde yer alan farklı analizler duygunun önemli bir analitik araç olarak kullanıldığını göstermektedir. Bu tartışmalar ve analizler ışığında, bu kısımda “Duygu nedir?” ve “Duygu nasıl ele alınmalıdır?” sorularına cevaben, farklı duygu tanımlamaları detaylı bir şekilde incelenecektir. Alandaki çalışmaların çeşitliliğinin artmasıyla, bu sorulara verilen cevaplar da çeşitlilik ve farklılık kazanmıştır. Böylece, Uİ alanında duygular farklı şekilde tanımlanmış olup, çeşitli çalışmalara analitik bir araç olarak entegre edilmiştir. Bu çeşitlilik, bize farklı duygu tanımlamalarının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Ancak, disiplinindeki çeşitli duygu tanımlamaları, duyguların nasıl analiz edilmesi gerektiği sorusuna sebep olabilmektedir. Bu yüzden, bu çalışma özgün üç farklı yeni duygu kavramsallaştırması ortaya koymaktadır. Böylece, duygular sistematik bir şekilde, analiz edilerek hangi tür analitik araç olabilecekleri irdelenmiştir. Bu kısımda makale, en temel üç farklı ve özgün duygu tanımlaması detaylı bir şekilde ele alınacaktır. Bu farklı duygu çeşitleri şu şekildedir: 1) Sosyal inşacı duygu (*constructivist emotion*), 2) Güç ögesi olan duygu, 3) Toplumsal güç olan duygu.

4.1. Sosyal İnşacı duygu (*constructivist emotion*)

Uluslararası İlişkiler’de sosyal inşacılık (*constructivism*) teorisinin temel yaklaşımlarını benimseyen bu tanımlama, duygunun toplumsal olarak inşa edilmiş bir olgu olduğunu öne sürmektedir. Duyguları doğuştan ve biyolojik olarak nitelendirmektense, yapılan araştırmalar duyguların toplumsal ve kültürel olarak inşa edildiğini göstermektedir (Lutz, 1998; Koschut, 2020). Özellikle kültürel öğeler, farklı duygu oluşumlarına katkıda bulunarak, duyguların toplumlararası ve ülkeler arası düzende farklılaşmasını sağlıyor. Özellikle, uluslararası arenada aktörler farklı sosyal durumlarda farklı duygular geliştirebilir. Kısacası duygular, spesifik sosyal

ve kültürel ortamlarda oluşmuş ve bu ortamlar ile bütünleşik hale gelmiştir. Özetle, aktörlerin ait olduğu kültürel düzen, duyguların oluşmasında ve şekillenmesinde başat faktördür.

Ayrıca, sosyal inşacılık kuramı, duyguları bilişsel psikolojinin (*cognitive psychology*) temel elementleri olarak kabul eder (Ross, 2006, s. 200). Bu yaklaşımda, duyguların, bedensel yansımalarından ziyade, sosyal ya da öznelarası biçimde oluşan bilişsel inanışlar olduğunu öne sürülür (Ross: 2006, s. 200). Bu bağlamda, rasyonalist yaklaşımların tersine, yapısalcı duyguya örnek olabilecek perspektiflerden biri de Wendt'in (1999, s. 119) geliştirdiği "arzunun bilişsel teorisi"dir (*cognitive theory of desire*). Arzuyu bir tür inanış olarak tanımlayarak, onun duygular, toplumsal normlar ve fikirler ile etkileşimi sonucu farklı davranışların nasıl şekillendiğini vurgulamıştır (Wendt, 1999, s. 122). Sosyal inşacılıkta var olan inanışlar, normlar ve kimlikler üzerine olan analizler sayesinde, sosyal inşacı duygu anlayışının da temeli olan toplumsal etkileşimler ve kültürel öğelerin önemi vurgulanmıştır.

Yukarıdaki tartışmalara ek olarak, Uİ'de sosyal inşacılık teorisine göre duygular, sosyo-kültürel yapılarda belli tutum ve davranış biçimleriyle oluşturulur (Koschut, 2020). Bir diğer deyişle, sosyalleşme (*socialization*), duyguların öğrenilmesinde ve benimsenmesinde önemli rol oynar. Sosyalleşme süreci ile bireyler, farklı gruplar ve ülkeler farklı deneyimler kazanarak duyguları öğrenilmiş bilgiye dönüştürür. Koschut (2020) bu süreç sonunda duygusal bilginin (*emotional knowledge*) oluştuğunun altını çizmiştir. Küresel siyasette, ülkelerin birbiriyle olan ikili ilişkilerinde, uluslararası örgütler ile olan temaslarında veya devlet dışı aktörlerin kimlik belirleme çabalarında duygusal bilgi birikimlerinin etkili olduğunu görmekteyiz. Bu duygusal bilgi birikimleri, aktörlerin gelecekteki ilişkilerini şekillendirmede ve bu yönde farklı davranış modelleri oluşturmasında rol oynayabilir.

4.2. Güç ögesi olan duygu

Bu kısımda incelenecek olan ikinci duygu çeşidi güç ögesi olan duygudur. Uİ disiplinin ele aldığı en önemli konulardan birisi küresel siyasette güç ilişkileri ve güç savaşlarıdır. Uzun yıllardır disiplinde, Uİ teorileri bu konuda farklı kuramsal yaklaşımlar geliştirmiştir. Bu çalışmalara ek olarak, son on yılda yapılan araştırmalarda, siyasi güç için kuramsal yaklaşım geliştirirken, duyguların önemli eleştirel bir kaynak olarak kullanıldığını görmekteyiz. Duyguların ve siyasi gücün kesişme noktasında, Uİ'de duyguların farklı güç ilişkilerini oluşturmasına dair kavramsal çalışmalar yapılmıştır (Bleiker & Hutchison, 2014; Solomon, 2014; Fierke, 2013; Hutchison, 2016; Koschut, 2018).

Aynı zamanda, Dış Politika Analizi (DPA) (*Foreign Policy Analysis – FPA*), Uİ'ye kıyasla, çok daha eskiden beri dış politika yapım süreçlerinde, duyguların psikolojik etkisini inceleyerek literatüre farklı katkılarda bulunmuştur. Dış politika çalışmalarında ve güç ilişkilerinde, Thomas Dolan (2018) üç araştırma alanı önermiştir: 1) Duygular ve karar alma; 2) Duygular ve diplomasi; 3) Dış politikada duygular ve halk. Birinci çalışma alanında, duygular farklı motivasyonları uyandırarak, dış politika yapım sürecine şekil verebilir. İkinci alanda ise; liderler arasında, kişisel

tercih ve inanışların güç dinamiklerinde ve ikili ilişkilerde nasıl rol oynadığı irdelenebilir. Son alan ise, halktan gelebilecek duygusal reaksiyonların dış politika inşa süreçlerini nasıl etkilediğine ışık tutmaktadır. Bir diğer deyişle, halk ve devlet arasındaki ilişkilerin duygusal açıdan analiz edilmesi önemli hale gelmiştir. Dolan'ın önerdiği yaklaşımlar, duyguların aslında güç siyaseti ile iç içe geçmiş, farklı seviyelerde farklı aktörlerin etkileşimlerini etkileyerek dış politika inşasındaki yansımalarını göstermiştir. Örneğin, bu farklı perspektifleri, Birleşmiş Milletler'de çok taraflı diplomatik süreçlerde, Avrupa Birliği entegrasyon süreçlerinde aday ülkelerin siyasi söylemlerinde veya ülke liderlerinin ikili ve çok taraflı müzakerelerde izledikleri stratejilerde ve sergiledikleri davranışlarda analiz edebiliriz.

Dış politika analizi çerçevesinde, Todd Hall'un (2015) ortaya koyduğu duygusal diplomasi (*emotional diplomacy*) kavramı önem taşır. Duygusal diplomasi, duyguları dış politika inşa ve uygulanma sürecinin sonucu olarak görmektedir. Belli başlı dış politika inşa aktörleri, devlet liderleri ve devlet aktörleri, duyguları davranışları ve algı biçimlerini şekillendirmek için stratejik olarak kullanabilirler. Böylece, devlet liderleri diğer ülkeler ile olan ilişkilerini şekillendirerek farklı bir eksene oturabilir. Hem Dolan'ın hem de Hall'un önerdiği yaklaşımlar ve diğer çalışmalara bakıldığında, DPA ve Uİ'de ülkeler arası dinamik ilişkilerde, devlet karar alıcı aktörlerinin dış politika yapım süreçlerine yön vermesinde ve güç dengesinin karar alma süreçlerinde sürdürülmesi için duyguların çok önemli bir rol oynadığını görmekteyiz. Sonuç olarak, güç ögesi olan duygu, uzun bir tarihsel süreci olmasının yanı sıra, gelecekte de küresel siyaset dinamiklerini de yakından etkileyeceğini kanıtlamıştır.

4.3. Toplumsal güç olan duygu

Bu bölümde, toplumsal güç olan duygu, bir diğer deyişle duygunun toplumsal itici güç olarak değerlendirilmesi ve bu duygunun oluşum süreci ele alınacaktır. Toplumsal yaşamdan, kültürel değerlerden ve bireysel yaşamlardan asla kopuk olmayan duygular, insanların hayatında dolayısıyla toplumların da küresel boyutta ilişkilerinin temel öğelerinden biri olmuştur. Duygular, doğası gereği, toplumları ve onların politikasını belirleyen toplumsal ve siyasi yaşamlarının en derinine işlemiş vaziyettedir. Dolayısıyla duygular, toplumsal ve siyasi yaşamların oluşmasında etkili olan diskurlarda ve farklı toplumsal yapılarda varlığını sürdürmektedir (Barbalet, 2001; Scheff, 1990). Böylece, duyguların toplumsal ve siyasi yaşamların, değerlerin ve belirli çıkarların yansımaları olduğunun altı çizilmelidir. Duygular, toplumların ortak çıkarının temelini oluşturabilir. Hatta kolektif kimlik oluşumunda ve toplumsal gücün oluşmasında duygular çok önemli bir rol oynar. Uİ'de duyguları özellikle bu perspektiften ele alan çalışmaların sayısı az olmakla birlikte, disiplinler arası çalışmaların sayısı son yıllarda artmaya başlamıştır.

Toplumsal güç olan duygu, genel olarak toplumsal hareketlerde, siyasi problemler veya gelişmeler karşısında gösterilen kolektif reaksiyonlarda ortaya çıkmaktadır. Toplumun dinamiklerini şekillendiren ve katalize eden duygular genellikle öfkedir. Öfkenin, toplumda itici güce dönüştüğü en önemli örneklerden biri, 2008 ve 2012 yılları arasında küresel ekonomik kriz

nedeniyle Amerika'da başlayan ve daha sonra Avrupa ülkelerine de yayılan toplumsal ve küresel protestolardır. Bu bağlamda, duyguların toplumların birer yansıması olduğu görülmektedir. Ayrıca, duyguların, farklı ülkeleri ve toplumları birleştirerek kolektif bir kimliğe dönüştürdüğü de gözlemlenmiştir. Bunun bir diğer önemli örneği ise 2011'de Tunus'ta başlayıp Mısır'da ve diğer Arap ülkelerinde devam eden Arap Baharı hareketi olmuştur. Zaten Uİ'de var olan çalışmalara baktığımızda, toplumsal güç olan duygu genellikle Arap Baharı üzerinden analiz edilmiştir. Bu çalışmalarda Arap Baharı, ontolojik güvenlik ve affekt (Solomon, 2018), duyguların mikro temelleri (Pearlman, 2013) ve toplumsal hareketler literatürü ile sentez yaparak duyguların kolektif düzeydeki rolü (Coşkun, 2019) incelenmiştir. Bu çalışmalarda, duyguların hem toplumsal güç hem de kolektif kimlik oluşumunda önemli bir role sahip olduğu vurgulanmıştır. Bu bağlamda, duygular toplumsal güç haline dönüşürken aynı zamanda duyguları bir arada tutan unsur olarak düşünülebilir (Hall & Ross, 2015). Sonuç olarak, kolektif ve toplumsal hareketlerde ve toplumların siyaset ile angaje olması sürecinde, duygular topluma güç veren ve onların hareketlerine hız ve verimlilik kazandıran önemli bir unsur olarak analiz edilebilir.

5. Duyulara Bakışta Kuramsal Perspektiflerdeki Değişimler

Uluslararası İlişkiler'de yukarıda detaylı bir şekilde ele alınan çalışmalar ışığında ve disiplinde gerçekleşen yeni tartışmalar eşliğinde, duyguların kavramsallaştırılması ve kuramsal açıdan analizleri değişime ve dönüşüme uğramaya başlamıştır. Duyguların değerlendirilmesi ve analiz edilmesinde kullanılan kuramsal perspektiflerde önemli değişiklik meydana gelmiştir. Bu çalışmanın bu kısmında, iki önemli kuramsal perspektif değişimleri öne sürülerek, detaylı bir şekilde irdelenecektir.

5.1. Duyular ve Rasyonalite Arasında Değişen İlişkiler

Uluslararası İlişkiler'de ilk etapta yapılan çalışmalarda duygular genellikle önemsenmemiştir ve gereken önem atfedilmemiştir. Bu çalışmalarda duygular, akıl ve rasyonellik karşıtı olarak görülmüştür (De Sousa, 1987; Elster, 1999). Duygular ve rasyonalite arasındaki ilişkiler, 1970'li yıllardan itibaren dış politika inşasında ele alınmaya başlanmıştır. Duygular, rasyonalite odaklı çıkarımlar veya sapmalar olarak analiz edilmiştir (Hill, 2003; Jervis, Lebow & Stein, 1985). Buna ek olarak, Elster (1999, s. 70), duyguların hayata anlam verdiğini fakat aynı zamanda tek bir doğrultuda hareket etmemizi engellediğini öne sürmüştür. Kısacası, duygular ve rasyonalite arasındaki ilişki zıtlığın da ötesinde daha farklı anlamlar barındırmaktadır. Bunlardan en önemlisi, duygular ve rasyonalite arasındaki çatışmadan dolayı yanlış algılamaların ve hataların, rasyonaliteden sapma sonucunda gerçekleşebileceğidir (Elster, 1999; Jervis, 1976; Larson, 1985; Mercer, 2006). Özetle, duyguların rasyonalite ve akıl yolundan saptıran unsurlar olarak analiz edilmesinden dolayı, duygular, küresel siyasette veya politik analizlerde çok yer almamıştır. Ama aslında, klasik siyasi kuram tarihinden Hobbes ve Morgenthau'nun görüşleriyle şekillenen Realizm duyguları özellikle korku ve endişeyi konu edinmiştir. Fakat bu kuramsal yaklaşımlarda

da duygular sadece korku ve endişeyi temsilin ötesine geçememiştir. Ayrıca, bu duygular çoğunlukla güvenlik ikilemi (*security dilemma*) çerçevesinde ele alınmıştır. Kısacası, duygular, önceki çalışmalarda ve analizlerde ya tamamıyla yok sayılmış ya da rasyonaliteyi bozan veya akıldışı davranışlara sebep olan unsurlar olarak görülmüştür.

Duygulara bakışta kuramsal perspektifler “duygusal dönüş” (*emotional turn*) ile son yirmi yılda farklı bir faza girmiştir (Bleiker & Hutchison, 2018). Bu dönüş ile yukarıda da ele alınan duyguların farklı kavramsal ve kuramsal çerçevelerde analiz edilmesinin önü açılmıştır. Bu bağlamda, duygular ve rasyonalite birbirine zıt iki kavram olarak görülmemeye başlanmıştır. Hatta Koschut (2018), akıl ve duyguların birbirinden bağımsız ya da kopuk olmadığını hatta tüm karar alma süreçlerinde birbiriyle iç içe geçmiş halde olduğunu altını çizmiştir. Aynı doğrultuda, Hutchison (2018) duygulardan arınmış bir rasyonalite olmadığını söyler. Çünkü iç düşünce ve algılarımızı kısacası dış dünyayı algılayış biçimimizdeki rasyonalite duygular tarafından şekillenir (Hutchison, 2018). Sonuç olarak, yeni kuramsal perspektifte, duygular rasyonalite ile iç içe geçmiştir hatta rasyonalite kaçınılmaz bir şekilde duyguları içinde barındırır hale gelmiştir. Bu sebeplerden ötürü, duygular Uİ’de birçok farklı kavramsal ve ampirik tartışmanın temelinde yer almaya başlamıştır. Alandaki duygusal dönüş ile dünya siyasetinde farklı duygu tanımlamalarının ve analizlerinin önü daha da açılmıştır. Her geçen yıl, duyguların öneminin vurgulanmasıyla hem siyasi hem de sosyal algılamalarımızda duyguların dünya perspektifimizi genişlettiğini görmekteyiz. Sonuç olarak Hutchison’da (2018) belirttiği gibi, dünya siyaseti analizlerinde duyguların analizlerimizde dahil olması yeni ve bütüncül bir yaklaşımın oluşmasına zemin sağlamıştır.

5.2. Öznelerarası (*intersubjective*) duygular

Yukarıda da tartışıldığı üzere duygular dünya siyasetinde ve Uİ’deki çeşitli tartışmaların birçok kısmında önemli rol oynamaktadır. Duygular, içerisinde farklı anlamları ve kavramsal yaklaşımları barındırmaktadır. Siyasette ve toplumsal yaşamımızda daha yaygın rol oynamaya başlayan duygular sayesinde, uluslararası sistemde olanlarla ilgili analizlerimiz de değişime uğramaktadır. Örneğin, daha önce ele alınan çalışmalarda da gördüğümüz üzere, duygular dış politika inşasında, kalkınma yardımlarında, liderler arasındaki diplomatik ilişkilerde, devletlerin uluslararası örgütü temsiliyeti veya egemenlik gibi birçok konuyu aydınlatmaktadır. Hala duyguların ölçülmesinin ve hatta kalitatif yöntemlerle çalışılmasının zorlukları olsa da (Bleiker & Hutchison, 2018), duyguların bütüncül bir yaklaşımla içinde farklı anlamlar barındırdığının altını çizmeliyiz.

Duygular artık özel ve bireysel tecrübelerle sınırlı değildir (Koschut, 2018). Aksine, duygular diskurlar, dil ve iletişim ile toplumsal olarak deneyimlenir ve oluşturulur (Koschut, 2018). Bu kuramsal tartışmada, esas soru duyguların özel olup olmadığı ve hangi düzeyde “toplumsal”, “paylaşılan” ya da “politik” olarak değerlendirilmesi gerektiğidir (Bleiker & Hutchison, 2018, s. 503). Buna ek olarak, Ross (2006, s. 216), duyguların bireylerin bedenlerine ve affektlerine sınırlandırılmasının tamamıyla yanlış olacağını öne sürmektedir. Çünkü duyguların toplumsal

ve bireysel boyutlarının arasında ayırım yapılamayacağını vurgular. Bir başka deyişle, toplumdaki kolektif ve bireysel duygular birbirleriyle iç içe geçmiş vaziyettedir. Küresel siyasetteki güç ilişkilerinde veya Uİ alanındaki aktörlerin eylemleri, algıları ve motivasyonları gibi çeşitli tartışmalarda, duyguların sosyal yapısı bize duyguların toplu olarak işlevselleştiğini göstermektedir (Koschut, 2018; Hutchison & Bleiker 2014, 2016; Crawford 2000, 2014; Fierke, 2013; Mercer 2014; Ross, 2014).

Kuramsal perspektif açısından önemli bir değişime yol açan, sosyal inşacılıktaki yaklaşımların da katkısıyla, duygular öznelarası (*intersubjective*) bir gerçeklik olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Bu bağlamda, duygular öznel arasındaki dinamik ilişkilerden ve karşılıklı etkileşimlerden etkilenerek şekillenir ve değişime uğrayabilir. Bu bağlamda, tartışmalar özellikle son on yılda pekişmiştir. Çünkü Uİ'de duygular üzerine olan literatürde yeni tartışmalar, duyguların bu özelliğinin öne çıkmasını sağlamıştır. Fakat son yıllardaki çalışmalar ile, duygular üzerine olan eleştirel kuramsal perspektifler önem kazanmıştır. Koschut (2020) her toplumun kendine ait kuralları ve yapısıyla birlikte yoğurulmuş duygular egemen toplumsal normları ve değerleri üretir ve farklı zamanlarda da yeniden üretmeye devam eder. Fakat, uluslararası toplumda ve dünya siyasetinde duygular en merkezde yer almaktadır. O yüzden, Koschut (2020), duyguların siyasi süreçlerin temelini oluşturduğunu dile getirir, hatta özünde duyguların siyasileştiğini de vurgular. Kısacası, öznelarası, bir diğer deyişle aktörler arasındaki duygusal etkileşimler her düzeyde gerçekleşmektedir. Örneğin, ülke liderlerinin ikili diplomatik temaslarında, ülkelerin Birleşmiş Milletler'de kendine özgü değerlerini dile getirmesi ya da dünya siyaseti ile ilgili herhangi bir tartışmada duyguların önemli rolünü görmekteyiz.

Yukarıdaki tartışmalara ek olarak, Hutchison ve Bleiker (2014, s. 492) eğer Uluslararası İlişkiler duygular ile bağıntılı olacaksa, “duygular bir tür kolektif yaklaşım olmalıdır” iddiasında bulunmuştur. Bu yaklaşım mikro ve makro düzeydeki duygular ile tartışmaların artmasına sebep olmuştur. Genel olarak, mikro düzey, belirli duyguların özel durumlarda nasıl yankı bulduğunu irdeler (Beattie vd., 2019, s. 137). Makro düzey ise duyguların genel olarak nasıl çalıştığını irdeleyen kuramların geliştiği yer olarak tanımlanabilir (Beattie vd., 2019, s. 137). Bu ikili yaklaşım duyguların, hislerin ve affektin farklı anlamlara, yaklaşımlara ve epistemolojik sonuçlara sahip olabileceğini vurgulamaktadır (Beattie vd., 2019, s. 137). Fakat Beattie ve diğerleri ve Ahmed (2014, s.7) bu ikili yaklaşımın aksine, gündelik siyasetin (*everyday politics*) ve hisleri, duyguları ve affekti kapsayan duyguların gündelik boyutunun mikro ve makro düzeyler arasındaki geçişlerde üretken bir hale geldiğini vurgular. Bu yüzden, gündelik (*everyday*) yaşam anlayışı ile “oradaki ve buradaki duygular” diye ayırım yapmak yerine, duyguları mikro ve makro düzeyleri birbirine bağlayan ortak bir alan olarak analiz edebiliriz (Beattie vd., 2019, s. 138). Böylece, gündelik siyasetin üç kavram arasında köprü niteliği taşıyan ve daha kapsayıcı tanımlama olarak kullanılan duyguların öznelarası ilişkileri şekillendirdiği ve gündelik aktörlerin aktörlüğünün belli duygusal senaryoları ve bilgileri pekiştirdiği vurgulanmıştır (Beattie vd., 2019, s. 138). Her ne kadar, mikro ve makro düzey analizler ve farklı kavramsallaştırmalar var olsa da duygu kavramının hem küresel güç siyasetini hem de öznelarası etkileşimleri daha iyi anlamak için daha bütüncül olduğunun altı çizilebilir. Bu bağlamda, Bleiker ve Hutchison (2018) kavramsal

ve tanımsal farklılıklar olsa da tüm hislerin, affektin ve duyguların hem bireysel hem de kolektif olduğunu vurgularlar. Bir diğer deyişle, farklı tanımlamalara rağmen, duyguların bireysel ve kolektif alanlar arasında bir köprü oluşturarak, öznelerarası ilişkileri nitelendirdiğini ifade edebiliriz.

Özellikle, duyguların rasyonalitenin zıttı kavramsallaştırılmasının sona ermesiyle ve gündelik siyasette önemli bir yere sahip olduğunun vurgusuyla, duyguların sosyal yönünün daha detaylı bir şekilde analiz edilebilmesinin önü açılmıştır. Ayrıca, küreselleşme sonucunda, duygular öznelerarası bir karakter kazanmıştır. Kitle iletişim araçlarının her geçen gün gelişmesi, küresel kimliklerin oluşması ve dünya siyasetinde değişen dinamikler sonucunda, artık bireysel duygular kolektif duygulardan bağımsız olarak düşünülemez. Sonuç olarak, bireysel duyguların, artan etkileşimler ve politik ilişkiler sonucunda hem politize olduğunu hem de kolektif duygular bütününe dönüştüğünü görmekteyiz (Hutchison, 2018). Böylece, bu yeni bakış açısı ile duygular öznelerarası bir karakter kazanmıştır (Hutchison, 2018; Crawford, 2014).

6. Sonuç

Bu çalışma, disiplindeki hem geleneksel hem de eleştirel tartışmalara ve analizlere odaklanmıştır. Farklı kuramsal yaklaşımlarda, duygu anlayışı nedir ve hangi çerçevede ele alınmaktadır sorularına cevap sağlamak bu çalışmanın amaçlarından biri olmuştur. Ayrıca, disiplinde duygular üzerine var olan kuramsal çalışmaların ne tür değişimlere uğradığı detaylı bir şekilde incelenmiştir. Geçmişteki çalışmaların aksine, artık duyguların rasyonalite ile birbirini tamamladığı ve böylece dünya siyasetinin dinamiklerinin temel köşe taşlarından biri haline geldiğinin altı çizilmiştir. Bu tartışmalar esnasında, duyguların neyi temsil ettiği ve dünya siyasetinde duyguların rolü nedir soruları da detaylı bir şekilde cevaplanmıştır.

Ayrıca, farklı duygu tanımlamaları ve kavramsallaştırmaları ele alınmıştır. Bunlar şu şekildedir: 1) Sosyal inşacı duygu (*constructivist emotion*), 2) Güç ögesi olan duygu, 3) Toplumsal güç olan duygu. Birinci tanımlamada, sosyal inşacılık kuramsal yaklaşımları duyguları nasıl farklı bir çerçevede ele alabileceğimizi ve duyguların nasıl toplumsal olarak inşa edildiğini anlamımıza yardımcı olmuştur. İkinci kavramsallaştırma bağlamında, Uİ disiplini ve dış politika inşa süreçlerinde, ülkelerin ve siyasi figürlerin duygularının farklı yansımaları olabileceği önemli hususlardan biri olarak öne çıkmaktadır. Üçüncüsünde ise, toplumsal hareketlerde ve sosyal reaksiyonlarda, özellikle toplumların temelinde yatan ve belirli bir tarihsel arka planı olan öfkenin kolektif kimlik oluşumunda önemli bir etken olduğunun altı çizilmiştir. En son aşamada, duygulara bakışta kuramsal perspektifteki değişimler detaylı bir şekilde analiz edilmiştir. Bu bağlamda, duygular ve rasyonalite arasındaki değişen ilişkiler ışığında, duyguların artık rasyonalite ve aklın zıttı olmaktan öte, rasyonaliteyi farklı açılardan besleyerek, disiplindeki çalışmaların da farklı yönleri evrildiği irdelenmiştir. Diğer yandan, mikro/makro düzey ve bireysel/kolektif gibi ayırım yapan yaklaşımların aksine, duyguların bireysel ve kolektif alanlar arasında bir köprü oluşturarak

bütüncül bir kavram haline dönüştüğü ve sonuç olarak öznelarası etkileşimleri nitelendiren önemli öğeler haline gelmesi analiz edilmiştir.

Böylece bu çalışma, Uİ disiplininde önem kazanan duyguların kavramsal analizi üzerine önemli tartışmaları ele almıştır. Buna ek olarak, literatürde farklı konuları incelerken, duyguların önemli analitik araçlar olabileceğini göstermiştir. Son olarak, farklı duygu kavramsallaştırmalarını ele alarak, duyguların nasıl çalışılabileceği sorunsalına cevap olabilecek tartışmalar ve tanımlamalar getirmiştir. Ayrıca, duygulara bakışta kuramsal perspektifteki değişimleri eleştirel bir bakış açısıyla irdeleyip, önemli tespitlerde bulunmuştur. Kısacası, bu çalışma Türkçe Uİ literatürüne katkı sağlayacak bir çalışma niteliğindedir.

Kaynakça

- Åhäll, L. & Gregory T. (2015). *Emotions, Politics and War*. (ed.) London: Routledge.
- Ahmed, S. (2014). *The Cultural Politics of Emotion*. (2nd ed). Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Barbalet, J.M. (2001). *Emotion, Social Theory, and Social Structure*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Beattie, A. R., Eroukhanoff, C., & Head, N. (2019). Introduction: Interrogating the 'everyday' politics of emotions in international relations. *Journal of International Political Theory*, 15(2), 136–147. Doi: <https://doi.org/10.1177/175.508.8219830428>
- Bially Mattern, J. (2011). A Practice Theory of Emotion for International Relations E. Adler ve V. Pouliot (ed.) *International Practices* Cambridge: Cambridge University Press, içinde 63–86.
- Bleiker R. & Hutchison E. (2007). *Understanding Emotions in World Politics: Reflections on Method*. Working Paper No 5, Department of International Relations, Australian National University.
- Bleiker, R. (2001). The Aesthetic Turn in International Political Theory. *Millennium – Journal of International Studies*, 30(3), 509–533. Doi: <https://doi.org/10.1177/030.582.9801030.003.1001>
- Bleiker, R. & Hutchison, E. (2018). Methods and methodologies for the study of emotions in World politics, M. Clément ve M. Sangar (ed.) *Researching Emotions in International Relations*, Palgrave Macmillan içinde 325–342 Doi: https://doi.org/10.1007/978-3-319-65575-8_14
- Brounéus, K. (2008). Truth-Telling as Talking Cure? Insecurity and Retraumatization in the Rwandan Gacaca Courts. *Security Dialogue*, 39(1), 55–76 Doi: <https://doi.org/10.1177/096.701.0607086823>
- Coşkun, E. R. (2019). The role of emotions during the Arab Spring in Tunisia and Egypt in light of repertoires, *Globalizations*, 16:7, 1198–1214, DOI: 10.1080/14747.731.2019.1578017
- Crawford, N. C. (2000). The Passion of World Politics: Propositions on Emotions and Emotional Relationships. *International Security*, 24(4), 116–136 Doi: <https://doi.org/10.1162/016.228.800560327>
- Crawford, N. C. (2014). Institutionalizing Passion in World Politics: Fear and Empathy. *International Theory*, 6(3), 535–557 Doi:10.1017/S175.297.1914000256
- D'Aoust, A.-M. (2014). Ties That Bind? Engaging Emotions, Governmentality and Neoliberalism: Introduction to the Special Issue. *Global Society*, 28(3), 267–276 Doi: DOI: 10.1080/13600.826.2014.900743
- Danchev, A. (2006). "Like a Dog!": Humiliation and Shame in the War on Terror. *Alternatives: Global, Local, Political*, 31(3), 259–283 Doi: <https://doi.org/10.1177/030.437.540603100302>
- De Sousa, R. (1987). *The rationality of emotion*. Cambridge: MIT Press.
- Dolan, T. (2018). *Emotions and Foreign Policy*. Oxford Research Encyclopedia of Politics.

- Elster, J. (1999). *Alchemies of the Mind: Rationality and the emotions*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Eznack, L. (2011). Crises as Signals of Strength: The Significance of Affect in Close Allies' Relationships. *Security Studies*, 20 (2), 238–265 Doi: 10.1080/09636.412.2011.572687
- Fattah, K., & Fierke, K. M. (2009). A Clash of Emotions: The Politics of Humiliation and Political Violence in the Middle East. *European Journal of International Relations*, 15(1), 67–93 Doi: <https://doi.org/10.1177/135.406.6108100053>
- Fierke, K. M. (2012). *Political Self-Sacrifice: Agency, Body and Emotion in International Relations* (Vol. 125). Cambridge: Cambridge University Press.
- Hall, T. (2015). *Emotional Diplomacy*. Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Hall, T. H. (2011). We Will Not Swallow This Bitter Fruit: Theorizing a Diplomacy of Anger. *Security Studies*, 20(4), 521–555 Doi: 10.1080/09636.412.2011.625771
- Hall, T. & Ross, A. (2015). Affective Politics after 9/11. *International Organization*, 69(4), 847-879 Doi:10.1017/S002.081.8315000144
- Hill, C. (2003). *The Changing Politics of Foreign Policy*. Houndmills: Palgrave.
- Hutchison, E (2016) *Affective Communities in World Politics: Collective Emotions After Trauma*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hutchison, E. (2014). A Global Politics of Pity? Disaster Imagery and the Emotional Construction of Solidarity After the 2004 Asian Tsunami. *International Political Sociology*, 8(1), 1–19 Doi: <https://doi.org/10.1111/ips.12037>
- Hutchison, E. (2016). *Affective Communities in World Politics: Collective Emotions after Trauma*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hutchison, E. (2018). Why study emotions in International Relations? <https://www.e-ir.info/2018/03/08/why-study-emotions-in-international-relations/>
- Hutchison, E. & Bleiker R. (2014). Theorizing Emotions in World Politics, *International Theory* 6, 4, 491-514 Doi: 10.1017/S175.297.1914000232
- Hutchison, E., & Bleiker, R. (2007). Emotions in the War on Terror. A. J. Bellamy, R. Bleiker, S. E. Davies, & R. Devetak (ed), *Security and the War on Terror* London and New York: Routledge içinde 57-70.
- Jeffery, R. (2011). Reason, Emotion, and the Problem of World Poverty: Moral Sentiment Theory and International Ethics. *International Theory*, 3(1), 143–178 Doi: 10.1017/S175.297.1910000321
- Jervis, R. (1976). *Perception and Misperception in International Politics*. Princeton: Princeton University Press.
- Jervis, R., Lebow, R. N., ve Stein, J. G. (1985). *Psychology and Deterrence*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Kelly, R. (2010). *Memory and Conflict Resolution*. London: Routledge.
- Koschut, S. (2018). The Power of (Emotion) Words: On the Importance of Emotions for Social Constructivist Discourse Analysis in IR. *Journal of International Relations and Development*, 21 (3), 495–522 Doi: <https://doi.org/10.1057/s41268.017.0086-0>
- Koschut, S. (Ed.). (2020). *The Power of Emotions in World Politics*. Routledge.
- Larson, D. W. (1985). *Origins of containment: A psychological explanation*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Lebow, R. N. (2005). Reason, Emotion and Cooperation. *International Politics*, 42(3), 283–313 Doi:10.1057/palgrave.ip.8800113

- Linklater, A. (2004). Emotions and World Politics. *Aberystwyth Journal of World Affairs*, 2, 71–77 <http://www.jstor.org/stable/20542753>.
- Lutz, C. (1988). *Unnatural Emotions: Everyday Sentiments on a Micronesian Atoll and Their Challenge to Western Theory*. Chicago: University of Chicago Press.
- Marcus, G. E. (2000). Emotions in Politics. *Annual Review of Political Science*, 3(1), 221–250 Doi: <https://doi.org/10.1146/annurev.polisci.3.1.221>
- Massumi, B. (2002). *Parables for the Virtual: Movement, Affect, Sensation*. Durham: Duke University Press.
- McDermott, R. (2004). *Political Psychology in International Relations*. Ann Arbor, MI: University of Michigan Press.
- Mercer, J. (1996). Approaching Emotion in International Politics. Paper presented at the International Studies Association Conference. San Diego, April 25.
- Mercer, J. (2006). Human nature and the first image: Emotion in international politics. *Journal of International Relations and Development*, 9, 288–303.
- Mercer, J. (2010). Emotional Beliefs. *International Organization*, 64(1), 1–31 Doi: 10.1017/S002.081.8309990221
- Mercer, J. (2013). Emotion and Strategy in the Korean War. *International Organization*, 67(2), 221–252 <http://www.jstor.org/stable/43283301>.
- Mercer, J. (2014). Feeling Like a State: Social Emotion and Identity. *International Theory*, 6(3), 515–535 Doi: 10.1017/S175.297.1914000244
- Pearlman, W. (2013). Emotions and the Microfoundations of the Arab Uprisings. *Perspectives on Politics*, 11(2), 387–409 Doi: 10.1017/S153.759.2713001072
- Penttinen, E. (2013). *Joy and International Relations: A New Methodology*. London and New York: Routledge.
- Ross, A. A. G. (2006). Coming in From the Cold: Emotions and Constructivism. *European Journal of International Relations*, 12(2), 197–222 Doi: <https://doi.org/10.1177/135.406.61060645>
- Ross, A. A. G. (2010). Why They Don't Hate Us: Emotion, Agency and the Politics of 'Anti-Americanism'. *Millennium – Journal of International Studies*, 39(1), 109–125 Doi: <https://doi.org/10.1177/030.582.9810372781>
- Ross, A. A. G. (2013). Realism, Emotion, and Dynamic Allegiances in Global Politics. *International Theory*, 5(2), 273–299 Doi: 10.1017/S175.297.191300016X
- Ross, A. A. G. (2016). Exceptionalism, Counterterrorism, and the Emotional Politics of Human Rights. Y. Ariffin, J. Coicaud & V. Popovski (ed), *Emotions in International Politics: Beyond Mainstream International Relations* Cambridge: Cambridge University Press içinde 315–340.
- Ross, A.A. G. (2014). *Mixed Emotions: Beyond Fear and Hatred in International Conflict*. Chicago: Chicago University Press.
- Sasley, B. E. (2011). Theorizing States' Emotions. *International Studies Review*, 13(3), 452–476 Doi: <https://doi.org/10.1111/j.1468-2486.2011.01049.x>
- Saurette, P. (2006). You Dissin Me? Humiliation and Post 9/11 Global Politics. *Review of International Studies*, 32(3), 495–522 Doi: 10.1017/S026.021.0506007133.
- Scheff, Thomas J. (1990). *Microsociology: Discourse, Emotion and Social Structure*. Chicago: Chicago University Press.
- Schut, M., de Graaff, M. C., & Verweij, D. (2015). Moral Emotions During Military Deployments of Dutch Forces: A Qualitative Study on Moral Emotions in Intercultural Interactions. *Armed Forces & Society*, 41(4), 616–638.
- Solomon, T. (2014). Time and Subjectivity in World Politics. *International Studies Quarterly*, 58(4), 671–681.

- Solomon, T. (2015). Embodiment, Emotions, and Materialism in International Relations. L. Åhäll & T. Gregory (ed.), *Emotions, Politics and War* New York: Routledge içinde 58-70.
- Solomon, T. (2017). Rethinking productive power through emotion. *International Studies Review* 19, 3, 481-508 Doi: <https://doi.org/10.1093/isr/vix033>
- Solomon, T. (2018). Ontological security, circulations of affect, and the Arab Spring. *Journal of International Relations and Development*, 21, 934–958. <https://doi.org/10.1057/s41268.017.0089-x>
- Sylvester, C. (2012). War Experiences/War Practices/War Theory. *Millennium Journal of International Studies*, 40(3), 483–503 Doi: <https://doi.org/10.1177/030.582.9812442211>
- Thrift, N. (2004). Intensities of Feeling: Towards a Spatial Politics of Affect. *Geografiska Annaler: Series B*, 86(1), 57–78.
- Wright-Neville, D., & Smith, D. (2009). Political Rage: Terrorism and the Politics of Emotion. *Global Change, Peace & Security*, 21(1), 85–98 Doi: 10.1080/147.811.50802659390

The Emotional Turn in International Relations: The Analysis of Emotions

Efser Rana COŞKUN*

This in-depth study delves into the complex terrain of emotions within the discipline of International Relations (IR), focusing on traditional and critical discussions that have undergone a transformative shift known as the “emotional turn.” For many years, the investigation of emotions as a legitimate object of research in IR was met with skepticism and dismissal. However, the academic landscape witnessed a significant transformation in the 2000s, marking the inception of the “emotional turn” that brought emotions to the forefront of scholarly attention. This article systematically explores the multifaceted roles emotions play in the field of IR, scrutinizes the diverse conceptual and theoretical debates surrounding emotions, and provides a nuanced understanding of how these emotional dynamics can be effectively studied.

The first section of this study critically examines the diverse roles of emotions in the field of IR. Emotions are not limited to mere personal experiences; instead, they permeate state actions, international interactions, and global dynamics. By elucidating the impact of emotions on decision-making processes, conflict resolution, and diplomacy, this section sheds light on the indispensable role emotions play in shaping the global landscape and its relevant discussions. Furthermore, it delineates the specific subfields within IR where emotions can be harnessed as analytical tools, such as conflict resolution, diplomacy, and international institutions.

The second section of the study delves into the rich conceptual and theoretical debates surrounding emotions in IR. Acknowledging the paradigmatic shift from the neglect of emotions to their increasing recognition, this section explores the evolving theoretical frameworks that underpin the study of emotions. It investigates the intersections of emotions with core IR questions, particularly probing how emotions contribute to answering the fundamental question, “How does the world work?” Through a comprehensive review of the literature, this section provides a nuanced understanding of the terrain of emotions within the academic literature of IR.

* Doktor Öğretim Üyesi, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Adres: Ulus, Hacı Bayram, Hükümet Meydanı No:2, 06050 Altındağ/Ankara, E-posta: ranacoskun@asbu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-3703-8550>

The third section responds to pivotal questions concerning the nature of emotions, presenting various conceptualizations that contribute to the ongoing discussions. The study posits three distinct types of emotions: constructivist emotion, where emotions are viewed as socially constructed and context-dependent; emotion as a power element, examining how emotions can be wielded as a tool of influence in international politics; and emotion as societal power, exploring the collective emotional experiences that shape societal norms and behaviours. This systematic conceptualization not only enriches our understanding of emotions but also provides a methodological foundation for their analysis within the field of IR.

Furthermore, this section addresses the evolving theoretical perspectives on emotions, examining two crucial debates. The first debate illuminates the dynamic interplay between emotions and rationality, challenging traditional dichotomies and offering a more nuanced understanding of how emotions and reason intersect in international decision-making. The second debate focuses on inter-subjective emotions, highlighting the growing importance of shared emotional experiences in shaping international relations. By unpacking these theoretical debates, the study contributes to the ongoing critical discussions on the intricate relationship between emotions and the rationality in terms of diverse dynamics.

In conclusion, this study represents a substantial contribution to the Turkish International Relations literature by providing a comprehensive analysis of emotions within the field of IR. By considering the gap between traditional and critical perspectives, the research not only unveils the intricate roles emotions play in international dynamics but also offers a nuanced understanding of how these emotions can be effectively studied and incorporated into the analytical framework of IR. In an era where the emotional turn continues to shape the trajectory of international scholarship, this study serves as a vital resource for scholars seeking to navigate the complex terrain of emotions within the discipline of International Relations.

Thus, this study has delved into significant debates surrounding the conceptual analysis of emotions in the field IR. Additionally, it has demonstrated that, while exploring various topics in the literature, emotions can serve as crucial analytical tools. Furthermore, by addressing different conceptualizations of emotions, the study has brought various discussions and definitions that can provide answers to the question of how emotions can be effectively studied. In scrutinizing changes in the theoretical perspective regarding emotions with a critical lens, the research has made important observations. In essence, this study can be characterized as a valuable contribution to the Turkish literature on International Relations by shedding light on the evolving theoretical perspectives and offering insights into the potential analytical utility of emotions.

By engaging in conceptual analysis, the research not only underscores the growing significance of emotions in the field but also identifies their potential as tools for nuanced analysis. Emphasizing the multifaceted roles of emotions, the study emphasizes their relevance in diverse subfields of IR, elucidating how emotional dynamics influence decision-making, conflict resolution, and international interactions.

Moreover, the examination of different conceptualizations of emotions adds depth to the discourse. This systematic approach not only enriches the theoretical foundations of studying emotions but also offers practical insights into how researchers and scholars can effectively approach and analyse emotional dynamics in international contexts.

In the context of theoretical perspectives, the study critically evaluates the shifts in how emotions are perceived, moving beyond traditional dichotomies. The exploration of debates concerning the relationship between emotions and rationality challenges established norms, opening up avenues for a more nuanced understanding of how emotions and reason intersect in the complex landscape of international politics. Additionally, the focus on inter-subjective emotions acknowledges the evolving nature of emotional experiences in the global arena, emphasizing shared emotional states as influential forces in shaping diplomatic relations and societal norms.

Ultimately, this study contributes not only to the Turkish literature on International Relations but also to the broader international academic community. As the emotional turn continues to shape the trajectory of international scholarship, this study contributes to analyses of emotions within the global political landscape.

Alternatif Kuramsal Bakış Açılıyla Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramının İncelenmesi

Examining the Concept of Security in International Relations from Alternative Theoretical Perspectives

Başar BAYSAL*

Öz

Uluslararası Güvenlik, bir araştırma alanı olarak Uluslararası İlişkiler disiplinin ortaya çıkmasında kurucu bir role sahiptir. Bu alan Uluslararası İlişkiler disiplini içerisinde her zaman önemli bir yere sahip olmuştur. Bu çalışma Uluslararası İlişkilerde güvenlik kavramını geniş bir perspektiften incelemeyi amaçlamaktadır. Bu maksatla çalışmanın uluslararası güvenlik kavramına alternatif bakış açılarını incelemesi hedeflenmiştir. Çalışma ilk bölümünde güvenlik tanımlaması üzerinde durmakta ve güvenliği tanımlamak için cevaplanması gereken beş temel soru öne sürmektedir. Bu sayede güvenlik tanımlamasına ek olarak farklı güvenlik yaklaşım ve kuramlarının bu sorulara verilen cevaplardaki farklılıklar üzerinden geliştiği ifade edilerek farklı güvenlik yaklaşımlarının irdelenebileceği bir çerçeve ortaya konulmuştur. Çalışmanın ikinci bölümü Uluslararası İlişkilerde güvenlik kavramının dönüşümünü ortaya koymaktadır. Bu bölümde özellikle geleneksel güvenlik yaklaşımının darlığından kaynaklanan tatminsizlik ve eleştirel güvenlik çalışmalarının ortaya çıkması süreci, güvenliğin derinleşmesi ve genişlemesi başlıları altında irdelenmiştir. Çalışmanın ana bölümünü oluşturan üçüncü bölümde ise Uluslararası İlişkilerde güvenlik kavramına olan farklı kuramsal yaklaşımlar ortaya konulmuştur. Bu bölümde, bir önceki bölümle uyumlu olarak öncelikle geleneksel güvenlik yaklaşımları olarak görülebilecek Realizm ve Liberalizmin güvenlik kavramına bakışı açıklanmış, sonrasında ise yeni güvenlik çalışmaları kapsamında üç temel eleştirel güvenlik okuluna ve feminist ve postkolonyal güvenlik yaklaşımlarına değinilmiştir. Son olarak farklı güvenlik yaklaşımlarının aynı konulara nasıl yaklaştığını somut olarak gösterebilmek amacıyla çevresel güvenlik ve göç konuları alternatif güvenlik yaklaşımlarının çerçevelerinden analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Güvenlik, Eleştirel Güvenlik Çalışmaları, Güvenlik Kuramları, Güvenlikleştirme, Geleneksel Güvenlik

Abstract

International Security is a field of study that has a founding role in the emergence of the discipline of International Relations. This field has always had an important place in the discipline. This study aims to examine the concept of security in International Relations from a broad theoretical perspective. For this purpose, the study aims to examine alternative approaches to the concept of international security.

* Doç. Dr., Ankara Bilim Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, basar.baysal@ankarabilim.edu.tr.
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9205-9234>

In the first part, the study focuses on the definition of security and puts forward five basic questions that need to be answered in order to define security. In this way, in addition to the definition of security, a framework is put forward in which different security approaches can be analyzed. The second part of the study reveals the transformation of the concept of Security in International Relations. In this section, the dissatisfaction arising from the narrowness of the traditional security approach and the emergence of critical security studies are examined under the topics of the deepening and widening of security. In the third chapter, which constitutes the main part of the study, different theoretical perspectives on the concept of security in International Relations are presented. In this section, in line with the previous section, firstly, the views of Realism and Liberalism, which can be seen as traditional security approaches are explained, and then, within the scope of new security studies, three main critical security schools and feminist and postcolonial security approaches are discussed. Finally, in order to concretely show how alternative security approaches address the same issues, different security perspectives on environmental security and migration issues are presented.

Keywords: Security, Critical Security Studies, Security Theories, Securitization, Traditional Security

1. Giriş

Bir araştırma alanı olarak Uluslararası güvenlik Uluslararası İlişkiler disiplininin ortaya çıkmasında kurucu bir role sahiptir. Bu alan Uluslararası İlişkiler disiplini içerisinde her zaman önemli bir yere sahip olmuştur. Bu çalışma Uluslararası İlişkilerde güvenlik kavramını geniş bir perspektiften incelemeyi amaçlamaktadır. Bu maksatla çalışmanın uluslararası güvenlik kavramına farklı kuramsal bakış açılarını incelemesi hedeflenmiştir. Çalışmanın ilk bölümünde güvenlik tanımlaması üzerinde durulmakta ve güvenliği tanımlamak için cevaplanması gereken beş temel soru ortaya konulmaktadır. Bu sayede güvenlik tanımlamasına ek olarak farklı güvenlik yaklaşım ve kuramlarının bu sorulara verilen cevaplardaki farklılıklar üzerinden geliştiği ifade edilerek alternatif güvenlik yaklaşımlarının irdelendiği bir çerçeve ortaya konulmuştur.

Çalışmanın ikinci bölümü Uluslararası İlişkilerde güvenlik kavramının dönüşümünü ortaya koymaktadır. Bu bölümde özellikle geleneksel güvenlik yaklaşımının sadece devleti merkeze koymasından ve sadece askeri güvenliğe odaklanmasından kaynaklanan darlığından kaynaklanan tatminsizlik ve eleştirel güvenlik çalışmalarının ortaya çıkması süreci, güvenliğin derinleşmesi ve genişlemesi başlıkları altında irdelenmiştir. Çalışmanın ana bölümünü oluşturan üçüncü bölümde ise Uluslararası İlişkilerde güvenlik kavramına olan farklı kuramsal bakışlar ortaya konulmuştur. Bu bölümde, bir önceki bölümle uyumlu olarak öncelikle geleneksel güvenlik yaklaşımları olarak görülebilecek Realizm ve Liberalizmin güvenlik kavramına bakışı açıklanmış, sonrasında ise yeni güvenlik çalışmaları kapsamında üç temel eleştirel güvenlik okuluna ve feminist ve postkolonyal güvenlik yaklaşımlarına değinilmiştir. Son olarak farklı güvenlik yaklaşımlarının aynı konulara nasıl yaklaştığını somut olarak gösterebilmek maksadıyla çevresel güvenlik ve göç konuları alternatif güvenlik yaklaşımları perspektifinden incelenmiştir.

2. Güvenliği Tanımlamak

Güvenlik, uluslararası ilişkiler disiplininin en temel konularından birisidir. Ancak bu kavram sosyal bilimlerdeki birçok kavram gibi net bir tanıma sahip değildir (Buzan, 1991, s. 7; Baysal, 2022, s. 4; Gallie, 1956; McSweeney, 1999, s. 13; Baldwin, 1997, s. 10). Farklı kuramsal yaklaşımlar güvenlik konusuna farklı açılardan yaklaşmış, alternatif güvenlik yaklaşımları ortaya koymuşlardır. Güvenlik konusunda genelgeçer bir tanımlama ve yaklaşımın olması gerekirken gerektiği hususunda dahi bir fikir birliği olduğu söylenemez. Geleneksel güvenlik yaklaşımları olarak genellenebilecek olan daha ziyade pozitivist temellere dayalı olan yaklaşımlar güvenlik konusunda genelgeçer bir tanımlama olması gerektiğini ifade ederken daha ziyade inşacı ya da post pozitivist temellere oturan eleştirel güvenlik yaklaşımları ise sosyal hayatın diğer kavramsallaştırmalarında ve doğru önermelerinde olduğu gibi genelgeçer ve objektif bir güvenlik tanımlamasının olamayacağını ifade etmektedirler (Baysal, 2022).

Güvenlik kelime anlamı bakımından incelenecek olursa “güven” kökünden geldiği ve “güvende olma hali”ni ifade ettiği görülmektedir. Bu tanımlamadan hareketle güvenlik “tehdidin yokluğu” olarak görülebilecektir (Baylis vd., 2008, s. 229). Diğer taraftan Ole Wæver (1995) bu tanımlamaya karşı çıkmış ve tehdidin olmadığı yerde zaten güvenlik diye bir kavrama ihtiyaç olamayacağını ifade ederek güvenliği mevcut bir tehdidin varlığı; ancak bu tehdide karşı gerekli tedbirlerin alınmış olduğu durum olarak ifade etmiştir. Ancak bu tanımlamaların ötesine geçerek tehdidin ne olduğu, korunması gerekenin ne olduğu, koruma sorumluluğunun kimde olduğu gibi daha ayrıntılı sorular sorulmaya başlandığında daha derin fikir ayrılıkları ve bu fikir ayrılıklarına dayalı farklı güvenlik kuramları ortaya çıkmaktadır. Bu noktada, farklı güvenlik kuram ve yaklaşımlarını incelemeyen önce, farklı kuramsal yaklaşımların ortaya çıkmasına yol açan bu fikir ayrılıklarının hangi başlıklar altında incelendiğini ortaya koymak önemlidir. Bu maddeler altında güvenlik tanımlamasının ana öğeleri olarak da görülebilmektedir (Baysal, 2022, s. 4). Bu maddeleri soru şeklinde ifade edecek olursak:

- Kimin Neyin güvenliği? Korunması gereken ne/kim?
- Tehdit ne? Neler güvenlik tehdidi olarak görülebilir?
- Güvenliği kim sağlar? Meşru güvenlik sağlayıcı kimdir?
- Güvenlik sağlamada kullanılacak meşru yöntemler nelerdir?
- Güvenlik için nelerden vazgeçilebilir?

Özellikle farklı meta-teorik duruşlardan ötürü bu sorulara değişen yanıtlar verilmesi kuramsal anlamda alternatif güvenlik yaklaşımlarının ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Bunun ötesinde tekil olarak güvenlik meselelerinin belirlenmesinde de aslında bu sorulara cevaplar verilmektedir. Sorular arasında belirleyici nitelikte olanların ilk iki soru olduğu söylenebilir. Diğer sorular bu iki sorunun cevabının çizdiği çerçeve üzerinden şekillenecektir. Birinci soru olan “Kimin/ neyin güvenliği?” sorusu aslında kıymetli olanın, korunmaya değer olanın belirlenmesi ile ilgilidir. Bu sorunun cevabı muhakkak ki subjektiftir. Korunması gerekenin ne olduğu sorusuna devlet egemenliği, bireyler, kültür, gezegen, okyanuslar, canlı türleri, ekonomik refah, seyahat

özgürlüğü, özel hayatın gizliliği şeklinde cevaplar verilebilir ve verilen bu cevaplar güvenlik tanımlamasını şekillendirir. Korunması gereken olgu aynı zamanda güvenliğin referans nesnesi olarak adlandırılmaktadır. İkinci soruda ise ortaya konulan bu referans nesnesine karşı neyin tehdit olduğu belirlenmektedir. Tehdidin belirlenmesinde önceliklenen referans nesnesinin ne olarak belirlendiği önem arz eder; ancak aynı referans nesnesi için farklı olgular da tehditleştirilebileceğinden aslında bu soru da inşa sürecinin önemli bir parçasıdır. Diğer devletler, devlet dışı silahlı aktörler, iklim değişikliği, salgın hastalıklar, göç, fakirlik, demokratik olmayan uygulamalar gibi olgular belirlenen referans nesnesini tehdit eden varlıklar olarak ortaya çıkabilecektir. Meşru güvenlik sağlayıcı, meşru güvenlik yöntemleri ve güvenlik için nelerden vazgeçilebileceği başlıkları bu iki temel soruya verilecek cevaplara göre şekillenecektir. Özellikle son soru olan güvenlik için nelerden vazgeçilebileceği hususu çoğu zaman zımnen cevaplanan bir sorudur. Güvenliksizlikleştirme yaklaşımını ortaya koyan uluslararası siyaset sosyolojisi (Baysal, Lüleci ve Karakaş, 2019) ya da Paris Okulu olarak bilinen ekolün özellikle üzerinde durduğu “güvenlik için nelerden vazgeçileceği” ya da “neye rağmen güvenlik” konusu bölümün ilerleyen kısımlarında daha ayrıntılı olarak açıklanacaktır.

Beş soru daha eleştirel bir bakışla incelendiğinde bizleri altıncı bir soruya da götürmektedir. Bu soru, yukarıdaki soruları cevaplayan kimdir ya da “güvenlik tanımlamasını kim yapar?” sorusudur. Farklı bir deyişle güvenliği tanımlama hakkı ya da gücü kimdedir? Daha da derine gidilecek olursa güvenliğin tanımlanmasındaki güç ilişkileri nelerdir? Bu tanımlamanı arkasında nasıl farklı çıkar hesaplamaları yatmaktadır? Özellikle Post-yapısal yaklaşımlar bu soruların cevabını farklı metotlar kullanarak ortaya çıkarmaya gayret etmektedirler (Ceydilek, 2022).

Sonuç olarak güvenlik konusunda üzerinde hemfikir olunan genelgeçer bir tanımlama mevcut değildir. Doğrunun tekilliğinin mevcut olmadığı sosyal alanda yer alan bu kavram ile ilgili tek bir doğru olmaması da aslında son derece normal bir durumdur. Kuramsal anlamda bakıldığında farklı meta-teorik duruşlar; tekil güvenlik meseleleri açısından incelendiğinde ise farklı güç ilişkileri ve farklı çıkar hesaplarının, alternatif bakış açıları ve güvenlik tanımlamalarının ortaya çıkmasına neden olduğu görülmektedir. Ancak Uluslararası İlişkiler disiplini içerisinde güvenlik kavramsallaştırmasını genel bir dönüşüm yaşadığı ve zaman içerisinde dar bir kapsamdan kurtularak genişleyip derinleştiği görülmektedir. Bir sonraki kısımda yukarıda verilen güvenlik tanımlamasının öğelerinden hareketle güvenliğin nasıl dönüştüğü incelenecektir.

3. Güvenliğin Dönüşümü

Genel anlamda bakıldığında Uluslararası İlişkiler disiplinde güvenlik kavramsallaştırmasının geleneksel bir yapıdan, inşacı ve post yapısalcı bakış açılarını da kapsayacak bir yapıya dönüştüğü görülmektedir. Bu dönüşüm güvenlik tanımlamasının öğelerini oluşturan sorulara farklılaşan cevaplar verilmesi ile sağlanmıştır. İlgili süreç ise literatürde genel olarak güvenliğin genişlemesi ve derinleşmesi olarak adlandırılmaktadır (Krause ve Williams, 1996).

Güvenlik geleneksel bakış açısı ile incelendiğinde en dikkat çekici husus bu yaklaşımın devlet merkezli ve askeri odaklı olmasıdır (Baysal, 2002, s. 8; Buzan & Hansen, 2007). Bu kapsamda geleneksel güvenlik yaklaşımı yukarıda verilen soruları devleti merkeze koyarak ve askeri güvenlik bakış açısıyla cevaplamaktadır. Örneğin Stephen Walt (1991, s. 212) güvenliği “askeri gücün kontrolü ve kullanılması” olarak tanımlarken, Miller (2001, s. 16) milli güvenliğe olan tehdidin diğer devletler olduğunu ve bu tehditlerin askeri karşılık gerektirdiğini ifade etmiştir. Bu bakışla korunması gereken varlık devlet ve devletin egemenliği; tehdit olarak görülen varlık diğer devletler ve bu devletlerin askeri güçleri; güvenliği sağlayacak meşru aktör de yine devlet ve devletin silahlı kuvvetleridir. Diğer iki sorunun temel değişkenleri olan güvenlik sağlamadaki meşru yöntemler ve güvenlik için nelerden vazgeçilebileceği konularına verilen yanıtlar ise farklı güvenlik meselelerine göre değişebilecektir. Güvenliği sağlama yöntemleri kuvvet kullanımı, silahlanma, sınır güvenliği tedbirlerinin artırılması gibi eylemler olabiliyorken, güvenlik için nelerden vazgeçileceği sorusunun cevapları da seyahat hakkının kısıtlanması, ekonomik refahın zayıflaması ve hatta ülkenin vatandaşlarının bir kısmının hayatlarını kaybetmeleri olabilecektir. Bu yaklaşımda güvenlik objektif bir olgu olarak görülmekte ve güvenlik meselelerini verili olduğu, herhangi bir inşa süreci sonucunda inşa olmadığı iddia edilmektedir.

1970’lerden itibaren Uluslararası İlişkiler disiplinde güvenlik kavramına bakışta bir genişleme ve derinleşme sürecinin başladığı gözlemlenmektedir (Krause and Williams, 1996). Bu iki süreç birbiri ile ilişkili olarak ilerlemiştir. Güvenliğin derinleşmesi dediğimizde özellikle yukarıdaki verilen “güvenliği sağlanacak kim/ne?” sorusuna alternatif cevaplar verilmesi üzerinden bir derinleşme olduğu söylenebilir. Güvenlik kavramsallaştırmasında güvenliğe sağlanacak olan olgu referans nesnesi olarak adlandırılmaktadır. Yine yukarıda belirtildiği gibi geleneksel güvenlik yaklaşımında referans nesnesi devlet ve devletin egemenliğidir. Bu yaklaşımda güvenlik denildiğinde anlaşılacak millî güvenliktir. Ancak bu duruş 1970’lerden itibaren sorgulanmaya başlamış ve devlete alternatif farklı referans nesnelere de güvenliğin konusu olmaya başlamıştır (Krause & Williams, 1996, s. 230). Kopenhag Okulu akademisyenleri bu sorgulamanın temel nedeninin geleneksel güvenliğin sadece devlet güvenliğine odaklanması ve sadece askeri güvenliği öncesinden kaynaklanan darlığı olduğunu ifade etmektedir (Buzan vd., 1998, s. 2; Bilgin, 2010). İlerleyen süreçte bireyden gezegene farklılaşan referans nesnelere güvenlik çalışmalarında ele alınan referans nesnelere olarak çalışılmaya başlanmıştır. Literatüre giren referans nesnelere bireyler, gruplar ya da uluslararası sistem gibi farklı analiz düzeylerinde aktörlerin yanında çevre, gezegen, ekonomik refah, kültür hususların da dahil olduğunu ifade etmek gerekir.

Güvenliğin genişlemesi sürecine bakıldığında ise bu sürecin genel anlamda tehdidin ne olduğu sorusuna alternatif cevaplar üretilmesi ile ilerlediği söylenebilir. Ancak bu süreci sadece tehdit türlerinin çeşitlenmesi olarak görmek indirgemeci bir yaklaşım olabilir. Tehdidin çeşitlenmesinin yanında farklı konu ve temaların da güvenlik çalışmalarının konusu haline gelmesi de bu çerçevede düşünülebilir. Bu kapsamda güvenlik askeri güvenliğin ötesine geçerek farklı konuları da kapsamı içerisine alabilmiştir (Krause&Williams, 1996). Kopenhag okulu yazarları tarafından ortaya konulan (Buzan vd., 1998) güvenlik sektörleri yaklaşımı bu sürecin anlaşılması konusunda yardımcı olabilecektir. Kopenhag Okulu yazarları beş farklı güvenlik sektörü ortaya koymuştur

(Buzan vd., 1998). Bunlar askeri güvenlik, ekonomik güvenlik, toplumsal güvenlik, siyasi güvenlik ve çevresel güvenlik konularıdır. Bu kapsamda belirtilen sektörlere ek olarak göç, enerji güvenliği, salgın hastalıklar gibi hususların da güvenlik kavramsallaştırmasının genişlemesi kapsamı içerisinde değerlendirilebilecektir.

Güvenliğin dönüşümü kapsamında derinleşme ve genişleme trendlerine ek olarak dikkat çeken bir diğer husus ise güvenlik konusunda pozitivist bakış açısına alternatif olarak inşacı ve post pozitivist yaklaşımların güvenlik çalışmalarında yer edinmesi olmuştur. Bu dönüşüm ile güvenlik meselelerini verili olarak gören geleneksel güvenlik bakış açısının yanında (Krause & Williams, 1996, s. 242) bu meselelerin bir inşa süreci sonrası ortaya çıktığını irdeleyen, bu süreçte farklı güç ilişkileri ve çıkar hesapları gibi faktörlerin rol oynadığını ileri süren yaklaşımlar literatürde yer bulabilmiştir (Esen ve Baysal, 2022). Bu yeni yaklaşımlar içerisinde de güvenliğin inşa sürecine neyin etki ettiği konusunda net bir fikir birliği olmayıp söylem ya da pratikler gibi farklı hususların bu inşada etkili olduğunu iddia eden yaklaşımlar ortaya çıkmıştır.

Güvenliğin genişlemesi ve derinleşmesi süreci özellikle geleneksel yaklaşımı benimsemiş olan akademisyenler tarafından eleştirilmiştir. Bu noktada süreci eleştirenleri temel argümanı güvenliğin genişlemesi ve derinleşmesinin güvenliği temel odağından ve metodundan uzaklaştıracağı, bu durumun da çalışma alanını tutarsız ve pratik olarak alakasız bir duruma sokacağı üzerinedir (Krause & Williams, 1996, s. 230; Buzan vd., 1998, s. 2). Mearhseimer (1995, s. 92) alternatif yaklaşımların güvenliği analiz etmek için açık bir çerçeve sunmadığını ifade ederken, Walt (1991, s. 123) bu yaklaşımların hem analitik olarak yanlış hem de siyasi olarak sorumsuz olduklarını iddia etmektedir. Aynı zamanda Walt güvenlik çalışmalarının askeri odaklı olmayan AIDS, fakirlik, uyuşturucu maddeler, çevresel sorunlar, çocuk istismarı, ekonomik daralma gibi başlıkları da kapsar hale gelmesinin alanı çok fazla genişleteceğini ve böylece önemli sorunlara çözüm üretmenin imkânsız hale geleceğini ifade etmektedir (Walt, 1991, s. 123).

4. Alternatif Kuram ve Yaklaşımlarla Güvenlik Kavramı

Güvenliğin tanımlamasındaki belirsizlik ve Uluslararası İlişkiler disiplininde güvenlik kavramsallaştırmasının dönüşümünü açıkladıktan sonra bu kısımda alternatif güvenlik yaklaşımları irdelenecektir. Aslına bakıldığında bu yaklaşımlar üzerinden de Uluslararası İlişkiler disiplininde güvenliğe bakışın nasıl dönüştüğü görülebilecektir. Bu maksatla aşağıda verilen farklı kuramsal yaklaşımlar geleneksel yaklaşımlardan başlayarak yeni güvenlik yaklaşımlarına geçilecek şekilde sıralanmıştır.

4.1. Güvenliğe Geleneksel Bakış: Realist ve Liberal Kuramda Devlet Merkezli ve Askeri Odaklı Güvenlik Anlayışı

Geleneksel güvenlik denildiğinde akla gelen ilk kuram realizm olmakla beraber liberalizm de ortaya koyduğu devleti merkeze alan güvenlik yaklaşımları nedeniyle bu çatı altına alınabilecektir.

Bu bölümde Realizm ve Liberalizm'in farklı alt kuramları da göz önünde bulundurularak güvenlik konusundaki temel yaklaşımları ele alınacaktır.

Uluslararası İlişkiler disiplininin doğuşundan bu yana temel kuramlardan birisi olan Realizmde güvenlik meselesi her daim ana konulardan birisi olmuştur. Aslına bakıldığında literatürde geleneksel güvenlik yaklaşımı olarak ifade edilen yaklaşımdan çoğu zaman kastedilen realist güvenlik yaklaşımıdır. Bu yaklaşım yukarıda belirtildiği gibi devlet merkezli ve askeri güvenlik odaklıdır.

Realizm kendi içerisinde farklılaşan kuramlar barındıran bir çatı teori olarak görülebilir. Realizm içerisinde görülen temel kuramlar klasik realizm, yapısal realizm (neorealizm) ve neoklasik realizmdir. Ancak bu farklı realist kuramların belli ortak önermeleri mevcuttur (Sula, 2022; Dunne ve Schmidt, 2020, s. 138-141). Realizmin güvenlik anlayışıyla ilişkili olan bu ortak önermelerinden ilki devlet merkezci olmalarıdır. Tüm Realist kuramlara göre uluslararası ilişkilerin temel aktörü devletlerdir ve realist güvenlik anlayışında güvenlik denildiğinde devlet güvenliği anlaşılmaktadır. Bir diğer ortak nokta materyal özelliklere verilen önemdir. Bu kapsamda güvenlik çalışmalarında başta askeri güç olmak üzere materyal kabiliyetler ve varlıklar ön plana çıkmaktadır. Başka bir ortak nokta ise tüm realist kuramlara göre uluslararası sistemin anarşik bir yapıda olduğu ön kabulüdür. Bu önerme realist güvenlik çalışmalarına önemli bir temel oluşturmakta, devletlerin güvenlik ihtiyacının temel nedeni olarak uluslararası sistemin anarşik yapısı gösterilmektedir. Bunun ana nedeni realist anlayışta anarşinin çatışmayı kaçınılmaz hale getirmesidir. Bu anarşik yapı içerisinde devletlerin ana hedefi kendi bekalarıdır. Dolayısıyla realist güvenlik anlayışında korunması gereken referans nesnesi devletin bekasıdır.

Felsefi temelleri Thucydides, Machiavelli ve Hobbes (Dunne ve Schmidt, 2020, s. 132) gibi düşünürlere dayanan Klasik Realizmde devletlerin davranışlarını açıklamada insan doğasına yapılan benzetme dikkat çekicidir (Owens, Baylis ve Smith, 2020, s. 9). İnsan doğasının bencil, güce meyleden ve çıkarlarını önceleyen bir yapıda olduğunu iddia eden bu yaklaşımda doğa hali şartlarında çatışmanın kaçınılmaz olduğunu iddia etmektedir. Klasik Realist anlayışta uluslararası sistemin anarşik yapısı ile doğa hali arasında bir analogi kurulmaktadır. Güven ve işbirliği imkânını kısıtlayan bu ortamda devletler kendi güvenliklerini kendileri sağlamak durumundadır (Dunne ve Schmidt, 2020, s. 140). Klasik Realistlerin bu hususta vurguladığı önemli bir husus da güvenlik ikilemi konusudur. Belirtilen anarşik yapıda güvenliklerini sağlamak isteyen devletler materyal/askeri güçlerini arttırma eğiliminde olmaktadır. Bu şekilde askeri güçlerini arttıran devletler sadece savunma maksatlı olarak silahlanıyor olsalar bile anarşik yapıdan kaynaklı büyük bir güven sorunu olan ortamda diğer devletler tarafından bir tehdit olarak görülmeye başlarlar. Bu durumun oluşmasında ofansif ve defansif silahlar arasında ayırım yapmanın zor olması da etki etmektedir. Sonuç olarak silahlanan devleti tehdit olarak gören diğer devletler de silahlanma yolunu seçmekte ve durum bir silahlanma yarışına neden olmaktadır (Jervis, 1978). Bu durum da devletler arasında çatışmanın kaçınılmaz hale gelmesine neden olmaktadır (Sula, 2022, s. 13).

Klasik Realizmi analiz düzeyi üzerinden eleştirerek ortaya çıkan Yapısal Realizm yine devlet merkezli bir yaklaşım olmakla birlikte uluslararası ortamda gerçekleşen olay ve sonuçları sistemik faktörler üzerinden açıklamanın daha yerinde olacağını iddia etmiş ve devlete ve insan doğasına odaklanan Klasik Realizmin indirgemeci bir yaklaşım olduğunu ileri sürmüştür (Waltz, 1979). Yapısal Realizm yaklaşımında anarşik bir yapıda olan uluslararası sistem içerisinde devletler güvenliklerini sağlamak ya da güçlerini arttırmak gibi birbirleri ile aynı hedeflere sahip olan benzer varlıklardır. Bu yapı içerisinde devletlerin davranışlarını belirleyen ana unsur sistemin yapısıdır (Sula 2022, s. 38). Ancak sistemin yapısının ana belirleyeni de devletlerin görelî kabiliyetleridir. Anarşik olan sistem içerisinde devletler kabiliyetleri çerçevesinde konumlanmaktadır. Bu konumlanmada süper güçlerin sayısı sistemin genel yapısını belirlemektedir. Tek bir süper gücün olduğu sistem tek kutuplu, Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi iki süper gücün var olduğu sistem iki kutuplu, ikiden fazla süper gücün olduğu sistem ise çok kutuplu olarak adlandırılmaktadır. Realizm içerisinde dahi bu farklı kutupluluk türlerinin devletler arası çatışmayı önlemede daha etkili olduğuna dair tartışmalar mevcuttur.

Yapısal Realizmin literatürde son derece güçlü olduğu Soğuk Savaş döneminde güvenlik çalışmalarının ana çalışma konularından birisi de nükleer silahlar olduğundan bahsetmek gerekir. Bu kapsamda o dönemde stratejik çalışmalar olarak da anılan güvenli literatürü nükleer silahlanma ve nükleer caydırıcılık gibi konulara odaklanmış, ilk vuruş yeteneği ve ikinci vuruş yeteneği gibi metodolojik anlamda da son derece pozitivist olan sayısal çalışmalar akademik yazında ve politika yapıcılarının gündemlerinde oldukça fazla yer bulmuştur (Buzan & Hansen, 2007, s. xxvi; Buzan, 1998, s. 2; Bilgin, 2010; Sagan, 1983). Bu durumun oluşmasında özellikle 1960'lerden itibaren yaşanan davranışçı dalgalının etkili olduğu söylenebilir (Sula, 2022).

Son Realizm varyantı olarak görülebilecek olan kuramsal yaklaşım Neoklasik Realizmdir. Bu kuram aslında devlet, devlet içi dinamikler ve liderlere odaklanan Klasik Realizm ile sistemik faktörlerin uluslararası ilişkilerde belirleyici olduğunu iddia eden Yapısal Realizm (Neorealizm) arasında bir orta yol ya da bu iki yaklaşımın da etkileri olan hibrit bir kuram olarak görülebilir (Dunne ve Schmidt, 2020, s. 138). Yine devleti birincil aktör olarak gören Neoklasik Realizme göre devletlerin davranışlarında hem sistemik faktörler, ki bu faktörler izin verici ya da kısıtlayıcı olabilirler (Ripsman vd., 2016, s. 52), hem de devletin iç dinamikleri ve liderlerin bakış açıları etkili olmaktadır. Daha pozitivist bir söylemle açıklanacak olunursa devletlerin davranışları bağımlı değişken olarak görüldüğünde sistemik faktörler bağımsız değişken, devlet içi faktörler ve lider etkisi gibi hususlar ise müdahaleci değişken olarak görüldüğü söylenebilir.

Bu genel alt yaklaşımlar dışında Realizm içerisinde doğrudan güvenlik ile ilgili argümanları bulunan iki alt yaklaşım mevcuttur. Bunlar farklı bakış açıları Ofansif Realizm ve Defansif Realizm olarak adlandırılmaktadırlar. Mearsheimer'ın (2001) öncülüğünü yaptığı Ofansif Realist anlayışa göre devletler güçlerini maksimize etmeye gayret ederler. Bu gayretin sebebi mutlak güvenliğin sağlanabilmesinin tek yolunun en güçlü, başka bir deyişle hegemon olmaktan geçmesidir. Devletlerin sürekli olarak güçlerini maksimize etmeye gayet ettiği varsayılan bu bakış açısında yukarıda açıklanan güvenlik ikilemi, dolayısıyla da çatışma kaçınılmaz hale gelmektedir.

Buna karşılık olarak Stephen Walt'ın (1985) öncülük ettiği Defansif Realist bakış açısına göre devletler güçlerini değil güvenliklerini maksimize etme gayreti içerisindeyler. Farklı devletlerin farklılaşan güvenlik algıları olması nedeniyle devletlerin güvenliklerini sağlayabilmek adına mutlak en büyük güç olmaya değil güvenliklerini sağlamaya yetecek kadar güçlenmeye ihtiyaçları vardır. Bu bakışta devletlerin güvenlik ikilemine sürüklemeleri kaçınılmaz olmadığı için Ofansif Realizmin aksine çatışmanın kaçınılmazlığı söz konusu değildir.

Sonuç olarak, Realizm Uluslararası İlişkiler disiplininin ortaya çıkmasından bu yana ana kuramlardan birisi olmuştur. Yukarıda belirtildiği gibi devlet merkezilik, devlet bekasının öncelenmesi, materyal kabiliyetler gibi belli ortak noktalar olsa da Realizm içerisinde farklı kuramsal duruşlar mevcuttur. Bu kuramsal duruşlar özellikle devletlerin davranışlarını etkileyen ana unsurun ne olduğu konusunda farklılaşan fikirlere sahiptirler. Yukarıda açıklanan ortak noktalara eklenmesi gereken bir diğer husus da tüm Realizmin genel anlamda pozitivist bir meta teorik duruşa sahip olmasıdır. Güvenlik alanında bakıldığında nelerin tehdit olduğu, nelerin güvenlik sağlayacağı, nelerin korunması gerektiği gibi hususlar Realizmin tüm varyantlarında verili olarak alınmıştır.

Uluslararası İlişkiler disiplininin ortaya çıkışından bu yana temel kuramlardan birisi olan bir diğer teori ise Liberalizmdir. Sadece Uluslararası İlişkilerde değil diğer birçok disiplinde de etkili olan Liberal anlayış temelde insan doğasının iyi olduğu ve insan aklının iyiye ulaşma potansiyeline inanca dayanmaktadır. Bu kapsamda Liberal kuram birey özgürlüğünü önceleyen bir anlayışa sahiptir (Doyle, 1983, s. 206; Sarı, 2022, s. 24). Liberalizm mutlak bir pozitif barışa ulaşmanın mümkün olduğunu iddia eder ve çatışmayı kaçınılmaz bir olgu olarak görmez.

Liberal kuram da Realizmde olduğu gibi kendi içerisinde farklılaşan argümanlara sahip yaklaşımlara sahiptir. Bu yaklaşımlar Cumhuriyetçi Liberalizm, Ticari Liberalizm ve Düzenleyici Liberalizmdir. Bu yaklaşımların güvenlik kapsamında argümanları özetle belirtilecek olunursa "*Cumhuriyetçi Liberalizm*, liberal demokratik yönetimler silahlı çatışmaları azaltır hipotezini; *Ticari Liberalizm* serbest ticarete dayalı karşılıklı bağımlılık silahlı çatışmaları azaltır hipotezini; *Düzenleyici Liberalizm* uluslararası kurumlar silahlı çatışmaları azaltır hipotezini test etmeye odaklanmaktadır" (Sarı, 2022, s. 26).

Bu yaklaşımların argümanları daha ayrıntılı olarak incelenecek olunursa Cumhuriyetçi Liberalizmin, Demokratik Barış kuramı olarak da bilinen yaklaşımı ifade ettiği söylenebilir. Bu yaklaşım Kant'ın devletlerin yönetim şeklinin cumhuriyet olması gerektiği argümanına dayanmaktadır ve en temel argümanı demokrasilerin birbirleri ile savaşımayacağı şeklindedir (Doyle 1986, s. 1156). Bu yaklaşımın aslında iki temel ayağı mevcuttur. Bunlardan birincisi çatışmanın maliyeti ile ilgilidir. En basit anlamda demokrasi ile yönetilen devletlerde yöneticilerin seçimle başa geçtiğinden ve seçimler vasıtasıyla halk tarafından denetleniyor olduğundan, silahlı çatışmaya karar verenlerin çatışmanın maliyetine katlanan halk tarafından cezalandırılması durumu vardır. Bu maliyet sadece savaşın kaybedilmesi sonucu doğabilecek maliyetler ile ilgili değil savaşın sürdürülmesi için yapılanlardan da kaynaklanan maliyetlere katlanan halkın

bunun cezasını savaş kararını alan yönetimden sorması şeklinde de olabilecektir. Kuvvetler ayrılığı prensibi ile yöneticilerin de denetlenmesi ve yargılanabilmesi de savaşın maliyetine savaş kararı alanların doğrudan katlanmaları sonucunu doğuran bir diğer husustur. Sonuç olarak demokrasilerde savaş kararı alan yöneticilerin bu kararlarının sonuçlarına doğrudan katlanma durumu olduğundan savaş kararı almaları daha zordur ve bu da onların bu kararı almalarında caydırıcı bir etkiye sahiptir.

Demokratik barışın ikinci temel oturağı ise demokrasilerin sahip olduğu değerler ve genel uygulamalar ile ilgilidir (Doyle, 1986; Maoz ve Russett, 1993; Russett vd., 1993). Bu yaklaşımda demokrasiden kastedilen sadece seçimlerin mevcudiyeti değil belli liberal değer ve uygulamaların da var olmasıdır. Bu değer ve uygulamalar kuvvetler ayrılığı, çoğulculuk, hoşgörü, farklılıklara saygı, hukukun üstünlüğü, bireysel özgürlüklere ve eşitliğe olan saygı ve uyumsuzlukların uzlaşma ile çözülmesi kültürü gibi hususları içerisinde barındırmaktadır. Liberal kurama göre bu ortak norm ve uygulamalara sahip ülkelerin savaşması beklenmez. Bu tür devletlerde bireysel özgürlükler kısıtlanmamıştır ve özgürlüğe sahip ve temelde iyi bir doğaya sahip insanların dolaylı olarak da olsa alınan kararlarda söz sahibi olmaları savaşın önüne geçilmesini sağlayacaktır. Bu ülkelerde, sahip olunan normlar gereğince sorunlar barışçıl yollarla çözülmeye çalışılacaktır.

Liberalizm içerisinde değerlendirilen bir diğer yaklaşım da Ticari Liberalizmdir. Bu yaklaşıma göre serbest ticaret çatışmanın önüne geçilmesi için önemli bir rol oynamaktadır. Merkantalist yaklaşımın tersine serbest bir yapıdaki uluslararası ticaret ülkeler arası ilişkileri ve bu ülkelerin birbirlerine olan bağımlılıklarını arttırmaktadır. Bu durum ticari ilişkilere sahip olan ülkeler arasında çatışmanın maliyetini arttırmakta ve dolaylı olarak çatışmanın engellenmesini sağlamaktadır. Diğer taraftan Liberalizme göre serbest ticaret sayesinde devletler kendi refahları zaten artırabiliyor olacaklarından savaş ile çıkarlarını sağlamaya ayrıca ihtiyaçları da olmayacaktır. Bunlara ek olarak serbest uluslararası ticaret toplumlar arası etkileşimi de arttırarak ortak bakış açılarının artmasına sebep olacak ve savaşın ortaya çıkması daha da zor hale gelecektir. Son olarak artan ticari ilişkiler ülkeler arasındaki iletişimi de arttırmakta, bu da uluslararası sistemde çatışmanın temel sebeplerinden olan belirsizliği ve güven sorununun aşılması suretiyle savaşın önlenmesine yol açmaktadır (Sarı, 2022, s. 29).

Liberal kuramın güvenlik yaklaşımının anlaşılabilmesi için burada irdelenecek son liberal yaklaşım Düzenleyici Liberalizmdir (Sarı, 2022). Bu yaklaşımın temel argümanı uluslararası kurumların çatışmaları engellemede önemli bir rol oynadığı üzerinedir. Bu argüman uluslararası sistemin anarşik yapısını reddetmemekle birlikte, anarşinin çatışmayı kaçınılmaz hale getirmesi konusunda liberallerin realistler kadar kötümser olmamasına yol açmaktadır. Kurumlar çatışmayı önleme fonksiyonunu da ülkeler arasında sürekli iletişim ve etkileşim imkânı yaratması ve bu yolla da anarşik sistemdeki güven ve belirsizlik sorunlarının mutlaklığını ortadan kaldırması ile sağlanmaktadır.

4.2. Güvenliğe Eleştirel Bakmak: Yeni Güvenlik Yaklaşımları

Bu bölüm geleneksel olarak görülebilecek Realizm ve Liberalizm kuramlarının ardından yukarıda açıklanan güvenliğin dönüşümü süreciyle de ilişkili olarak eleştirel güvenlik kuramlarını ortaya koyacaktır. Eleştirel güvenlik çalışmaları içerisindeki farklı yaklaşımlara geçmeden önce eleştirel olmanın ne demek olduğunu kısaca açıklamak faydalı olacaktır. Eleştirel bakış doğrunun tekilliğinin reddi düşüncesi üzerine kuruludur denilebilir. Bu da eleştirel güvenlik yaklaşımlarının inşacı ve post yapısalcı temeller üzerine bina edilmiş olması ile ilgilidir. Eleştirel güvenlik yaklaşımları güvenlik konusundaki verili doğru önermelerini reddeder. Yukarıda da açıklandığı üzere güvenliğin tekil bir tanımlaması olmaması gerektiğini savunurlar. Bu duruşun altında, doğru iddialarının arkasında farklı güç ilişkilerinin olduğu ve farklı çıkar hesaplarının bu doğru önermelerinin ortaya atılmasında etkili olduğu düşüncesi yatmaktadır. Eleştirel güvenlik yaklaşımları verili güvenlik tanımlarını reddederken bu tanımlamaların hangi güç ilişkileri sayesinde kurulabildiğini, hangi güç ilişkilerini yeniden ürettiğini ve kimlerin siyasi hedeflerine ulaşması için araçsallaştırıldığını ortaya koymaya gayret etmektedir. Dolayısıyla eleştirel güvenlik çalışmalarının amacı bir tanımlamayı reddedip onun yerine farklı bir tanımlamayı makbul doğru haline getirmek değil, ortaya konulan tanımlamaların inşa süreçlerindeki bu ilişkileri ortaya koyabilmektir.

4.3. Üç Eleştirel Güvenlik Okulu: Kopenhag, Paris ve Galler

Eleştirel güvenlik çalışmaları literatürde genel olarak üç farklı okul üzerinden incelenmektedir. Bu okullar Kopenhag Okulu, Galler Okulu ve Paris Okulu olarak adlandırılmaktadır (C.a.s.e. Collective, 2006). Bu okullar güvenliğe yaklaşımları açısından belli konularda ayrışıyor olsalar da hepsinin ortak noktası inşacı ya da post yapısalcı bir kuramsal arka plana sahip olmalarıdır. Dolayısıyla bu yaklaşımların tamamı güvenliği verili ya da değişmez bir olgu olarak değil inşa edilmiş ve farklı şekillerde yeniden inşa edilebilir bir olgu olarak görmektedir. Ayrıştıkları noktalar ise bu inşa sürecinde nelerin etkili olduğu ya da daha felsefi boyutta güvenliğin iyi mi yoksa kötü bir olgu olarak mı görülmesi gerektiği üzerinedir. Özellikle soğuk savaşın bitiminden sonra literatürde yer bulmaya başlayan bu çalışmalar günümüzde güvenlik literatürü içerisinde önemli bir yer edinmiş durumdadırlar. Günümüzde eleştirel güvenlik çalışmaları üzerine olan literatürün bu yaklaşımların da farklı açılardan eleştirisini içerir hale geldiği görülmektedir (Baysal, 2020).

4.3.1. Kopenhag Okulu ve Güvenikleştirme Teorisi

Kopenhag Okulu güvenlik konusuna inşacı bir bakış açısıyla yaklaşan bir ekol olarak dikkat çekmektedir. Güvenikleştirme (ve güvenlik dışlaştırma), bölgesel güvenlik kompleksi yaklaşımı ve sektörel güvenlik alanlarında çalışmalar yürütmüş olan bu okul güvenliğe eleştirel bakış ve güvenliğin genişlemesi ve derinleşmesi notasında önemli katkılar sunduğu söylenebilir. Bu bölümde daha ziyade Kopenhag okulunun literatüre en önemli katkısı olan ve diğer argümanları

için de bir şemsiye yaklaşım görevi gören güvenlikleştirme yaklaşımı üzerinde durulacaktır. Ancak kısaca belirtmek gerekirse sektörel güvenlik yaklaşımı askeri güvenliğe ek olarak siyasi güvenlik, çevresel güvenlik, toplumsal güvenlik ve ekonomik güvenlik alanlarının da uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde güvenlik çalışmaları kapsamında olduğu ve güvenlik meselelerinin inşası sürecinde her bir sektörde farklı faktörlerin etkili olduğunu önermektedir (Buzan vd., 1998). Bölgesel güvenlik kompleksi yaklaşımı ise farklı bölgelerdeki güvenlik dinamiklerine o bölgelerdeki farklı bağlamsal faktörlerin etki ettiği ve bu sebeple de bölgeler arasında ayrışmalar olduğu önermesine dayanmaktadır (Buzan ve Wæver, 2003).

Kopenhag Okulunun ortaya koyduğu ana yaklaşım olan güvenlikleştirme teorisi güvenlik meselelerinin verili olmadığı ve belli bir inşa süreci sonucunda inşa olmuş meseleler olduğunu iddia etmektedir (Buzan vd., 1998; Baysal, 2020). Dolayısıyla inşa edilmiş bir karaktere sahip olan güvenlik meseleleri de bir güvenlik dışılaştırma süreci ile güvenlik meselesi olma vasıflarını kaybedebilirler. Kopenhag Okulu bu noktada güvenlik meselelerinin inşası sürecindeki ana faktörün söz edimler olduğunu iddia etmektedir. Güvenlikleştirme yaklaşımına göre siyasi elitler bir meselenin güvenlik tehdidi olduğunu iddia ederler ve söylemleriyle hedef kitleyi meselenin varoluşsal bir tehdit olduğuna ikna etmeye çalışırlar. Bu süreçte hedef kitle ilgili meselenin bir güvenlik tehdidi olduğuna ikna edilebilirse o mesele bir güvenlik meselesi haline gelmektedir ve bu meseleye karşı olağanüstü tedbirlerin alınması meşrulaşmaktadır.

Güvenlik meselelerinin verili, değişmeyen, objektif meselelerden oluştuğunu iddia eden geleneksel bakış açısının aksine, Güvenlikleştirme kuramında yeterli sayıda doğru insan (O'Reilly, 2008) bir konunun güvenlik tehdidi olduğuna inandığında bu meselenin bir güvenlik meselesi olacağı iddia edilmektedir. Görüldüğü üzere güvenlikleştirme teorisi doğruların inşasında fikirlerin önemi üzerinde durmaktadır. Fikirlerin değiştirilmesinde de söz edimlerin önemli olduğu üzerinde durulmaktadır (Buzan vd., 1998).

Güvenlikleştirme süreci aslında bir ikna ya da fikir değiştirme süreci olarak görülebilir. Bu süreçte bir meselenin güvenlik meselesi olduğunu iddia eden ve diğerlerini bu yönde ikna etmeye çalışan aktöre güvenlikleştirici aktör denilmektedir (Buzan vd., 1998, s. 40). Güvenlikleştirme çalışmalarında güvenlikleştirici aktör genel olarak siyasi elitler olarak alınmaktadır. Süreç içerisinde güvenlikleştirilen meselenin tehdit ettiği iddia edilen varlık ise referans nesnesi olarak ifade edilmektedir (Buzan vd., 1998, s. 36.). Bu yukarıda güvenlik tanımlamasının beş ana maddesinden olan "korunması gerek ne/kim?" sorusuna cevap vermektedir. Güvenlikleştirme süreci bir ikna sürecini içerdiğinden Kopenhag Okulu tarafından belirtilen güvenlikleştirme sürecinin ana öğelerinden olmayan farklı bir öğe daha gündeme gelmektedir. Bu öğe güvenlikleştirilen meselenin güvenlik meselesi olarak inşa olabilmesi için ikna edilmesi gereken grubu, yani hedef kitleyi ifade etmektedir (Baysal ve Lüleci, s. 85-87). Balzacq'a (2005, s. 184) göre hedef kitle formal ve ahlaki hedef kitle olarak ikiye ayrılabilir. Formal hedef kitle inşa edilen tehdide karşı olağanüstü tedbirlerin alınabilmesi için resmi olarak ikna edilmesi gereken grubu işaret etmektedir. Örneğin kuvvet kullanmak için yasal olarak parlamento onayı gereken ülkelerde parlamento üyeleri formal hedef kitle olarak değerlendirilebilir. Ahlaki hedef kitle ise

güvenikleştirilen meselelere karşı alınacak olağanüstü tedbirleri toplum nezdinde ahlaki olarak meşrulaştırmak için ikna edilmesi gereken grubu ifade emektedir. Bu kapsamda toplumun geneli ahlaki hedef kitle olarak görülebilecektir.

Güvenikleştirme güvenlik meselelerinin inşa olması süreci olarak görüldüğünde güvenlik dışlaştırma da güvenlik meselesi olarak inşa olmuş meselelerin normal meseleler haline gelmesi süreci olarak görülebilecektir (Baysal, 2022b). Başka bir deyişle güvenikleştirme meselelerin güvenlik alanına alınması güvenlik dışlaştırma ise bu meselelerin güvenlik alanından çıkarılması olarak tanımlanabilecektir. Sosyal dünyada meseleler üç farklı alanda konumlanabilmektedirler. Bunlar özel/teknik alan, kamusal/siyasi alan ve güvenlik alanıdır (Baysal, 2020). Özel/teknik alandaki meseleler kamusal tartışmanın konusu olmayan meselelerden oluşurken kamusal/siyasi alandaki meseleler kamusal tartışmanın konusudur ve bu alandaki kararlar kamusal siyasetin de bir parçasıdır. Güvenlik alanı ise özel bir alan olup bu alanda olan meseleler diğer meselelere göre önceliğe sahip olarak görülürler. Bunun sebebi bu meselelerin varoluşsal birer tehdit olduğu ve bunlar çözülemezse diğer hiçbir şeyin önemli olmayacağına olan inançtır. Bu durum bu meselelere karşı olağan üstü tedbirler alınmasını meşrulaştırırken, bu alanda olan meseleler ile ilgili de kamusal tartışma kısıtlanır. Bu alan eleştiriye kapalı bir yapıya sahiptir. Meselelerin askerileşmesi gibi bir riski de barındıran güvenlik alanındaki meselelere dost-düşman ayrımı mantığı ile yaklaşmaktadır (Wæver 2000, s. 285). Kopenhag Okulu sosyal dünyadaki bu üç alan arasında bir geçişkenlik olduğunu iddia etmekte, meselelerin güvenlik alanına alınmasını güvenikleştirme, güvenlik alanından çıkarılarak özel/teknik ya da kamusal/siyasi alana alınması sürecini ise güvenlik dışlaştırma olarak tanımlamaktadır (Baysal, 2022b).

Güvenlik dışlaştırma konusuna daha detaylı baktığımızda bu konunun güvenikleştirme kuramını ortaya koyan Kopenhag Okulu akademisyenleri tarafından yeterince irdelenmediği göze çarpmaktadır. Kopenhag Okulu akademisyenleri her ne kadar güvenikleştirme süreci ile ilgili açık bir analiz çerçevesi ortaya koymuş olsalar da güvenlik dışlaştırmanın nasıl olacağı ya da güvenlik dışlaştırma süreçlerinin nasıl analiz edilebileceğine dair net bir çerçeve ortaya koymamışlardır. Ancak farklı akademisyenler (Wæver, 2000; Huysmans 1995; Aradau, 2004; Behnke, 2006; Roe, 2004; 2006; Hansen, 2012) güvenlik dışlaştırmanın nasıl olması gerektiğine dair farklı yaklaşımlar ortaya koymuşlardır. Bu yaklaşımları kısaca özetleyecek olursak; karşıt söz edim yaklaşımında güvenikleştirmede olduğu gibi meseleler söz edimler ile güvenlik dışlaştırılmakta, yönetim (management) yaklaşımında güvenikleştirme süreci uygun şekilde yönetilerek şiddetin tırmanmasının engellenmesi hedeflenmekte, susma (silencing) yaklaşımında güvenikleştirici söz edimlere son verilerek meselenin güvenlik dışlaştırılması amaçlanmakta, inşacı yaklaşımda güvenikleştirme çalışmaları sayesinde güvenlik meselelerinin birer inşa olduğu ve bu meselelerin inşası sürecinde farklı çıkar hesapları ve güç ilişkilerinin rol oynadığının ortaya koyulması ile ortaya çıkacak farkındalık sayesinde meselelerin güvenlik dışlaştırılacağını önermekte, son olarak yapı söküme ya da çözümlenme yaklaşımında ise güvenikleştirilen meselelerin yapı söküme tabi tutulması, bu meselelerle ilgili olarak inşa olmuş dost-düşman ayrımlarının çözümlenmesi ve güvenikleştirilen kimliklerin yapı söküme tabi

tutularak güvenikleştirilmemiş kimliklerin öne çıkarılması ile başarılı bir güvenikleştirme süreci olabileceğini öne sürülmektedir (Baysal, 2022b).

4.3.2. Uluslararası Siyaset Sosyolojisi ve Güveniksizleştirme

Başta sosyoloji olmak üzere kriminoloji, antropoloji, tarih ve coğrafya gibi bilimlerden de beslenen Uluslararası Siyaset Sosyolojisi, uluslararası ilişkiler disiplinin sınırlarına meydan okumakta ve onu bu alanlardan beslenerek genişletmenin önemli faydalar sağlayacağını iddia etmektedir (Walker 2017, s. 16-17; Lüleci-Sula, 2022, s. 141). Paris Okulu olarak da anılan ve Güvenlik alanında da çok değerli çalışmalar yapan bu ekol de, Kopenhag Okulunda olduğu gibi güvenlik meselelerinin verili olmadığını, bunların bir inşa süreci ile inşa edilmiş olduklarını iddia etmektedir.

Uluslararası Siyaset Sosyolojini Kopenhag Okulundan ayıran ve bu okulu eleştirmeye iten nokta güvenliğin inşasında neyin rol oynadığıyla ilgilidir. Uluslararası siyaset sosyolojisi akademisyenleri güvenliğin inşası için sadece söz edimlere odaklanmanın indirgemeci bir yaklaşım olduğunu savunmaktadırlar. Bu noktada önerilen ise güvenlik meselelerinin inşa edilmesinde hem söylemsel hem de eylemsel pratiklerin rol oynadığıdır. Dolayısıyla güvenlik meselelerinin ortaya çıkarılmasında güvenlik pratikleri en önemli rolü oynamaktadır. Uluslararası Siyaset Sosyolojisi ortaya koyduğu yaklaşımda özellikle güvenlik profesyonellerinin pratiklerine odaklanan bir duruş sergilemektedir. Emniyet güçleri, silahlı kuvvetleri mensupları, özel askeri şirket mensupları, istihbarat teşkilatlarında görevli insanlar gibi grupları içeren güvenlik profesyonellerinin yaptığı eylemlerle güvenlik inşa olmaktadır. Bu eylemler genel olarak bu eylemlere muhatap olanlarda bir güvenlik sorunu olduğu inancını pekiştirerek, meselelerin güvenikleştirilmesini sağlamaktadırlar. Havaalanında olağanüstü emniyet tedbirlerine muhatap olan kişiler ya da seyahatleri esnasında askeri yol kontrol noktalarına rastlayan kişilerde oluşacak olan güvenlik hissiyatı buna örnek olarak verilebilir.

Uluslararası Siyaset Sosyolojisinin yaklaşımını diğer yaklaşımlardan ayıran bir diğer husus da bu yaklaşımda güvenliğin ne olduğu değil güvenliğin ne yaptığı üzerinde durulmasıdır. Bu kapsamda Uluslararası Siyaset Sosyolojisi güvenlik adına yapılanların yarattığı etki üzerinde özellikle durmaktadır. Bu yaklaşıma göre “Güvenlik hiçbir zaman mutlak ve herkes için aynı anda var olan bir durum değildir” (Bigo, 2013, s. 126; Lüleci-Sula, 2022, s. 144). Bir grup için güvenlik sağlamak farklı gruplar için güveniksizlik yaratacaktır. Güvenlik ve güveniksizliği madalyonun iki yüzü gibi gören bu yaklaşımda belli bir referans nesnesinin güvenliği için icra edilen eylemlerin başka referans nesnelere için güveniksizlik yaratan eylemler olduğu iddia edilmektedir. Örneğin terörle mücadele için şehirlerin her yerine yerleştirilen güvenlik kameraları insan güvenliği perspektifinden bakıldığında özel hayatın gizliliğini ihlal edebilmekte, yine güvenlik maksadıyla havaalanlarında artan güvenlik tedbirleri insanların seyahat özgürlüğüne tehdit oluşturabilmekte ya da sınır güvenliği için alınan askeri tedbirler göç etmek zorunda kalan insanların hayatını tehdit edebilmektedir. Bu bakış açısına verilen önem, Uluslararası Siyaset Sosyolojisinde

güvenikleştirme yerine güvenliksizleştirme (insecuritization) kavramının kullanılmasına yol açmıştır.

4.3.3. Galler Okulu ve Özgürleşmeci Güvenlik Yaklaşımı

Galler Okulu ve ortaya koyduğu özgürleşmeci güvenlik yaklaşımı güvenlik kavramına pozitif bir bakış açısıyla yaklaşmasından ötürü yukarıda belirtilen iki okuldan ayrılmaktadır. Ken Booth ve Richard Wyn Jones'un öncülüğünü yaptığı özgürleşmeci güvenlik yaklaşımında güvenlik ve özgürleşme kavramları aynı şeyler olarak görülmekte, bu sebeple de güvenlik pozitif bir olgu olarak ele alınmaktadır (Booth, 1991).

Güvenliğe pozitif bakan özgürleşmeci güvenlik yaklaşımının güvenlik kavramsallaştırması da geleneksel yaklaşımlardan ayrılmaktadır. Güvenliğin özgürleşme ile sağlanabileceğini öngören bu yaklaşımda özgürleşme de bireylerin üzerindeki kısıtların kaldırılması, sıkıntı ve güçlüklerden kurtulması olarak görülmektedir (Wyn Jones, 1999, s. 23; Birdişi, 2014, s. 233; Ashley, 1981, s. 227). Bu tanımlamadan da anlaşılacağı üzere insanı merkeze koyan bir yaklaşıma sahip olan özgürleşmeci güvenlik yaklaşımı güvenliği “örtülü kalmış gerçeği insan hakları ihlalleri, azınlıklara yapılan baskılar, yoksulların güçsüzlüğü ve kadınlara yönelik şiddet gibi şeylerle” bağdaştırmaktadır (Birdişi, 2014, s. 246; Booth, 2004, s. 5-8). Başka bir tanımlama ile özgürleşme korku, acı, fakirlik ve açlık tehditlerinin yokluğu olarak görülebilmektedir (Wyn Jones, 1999, s. 126). Bu kısıtlar bireyleri gelecekle ilgili özgürce karar vermektan alıkoymaktadır. Dolayısıyla bu kısıtlarda kurtulmak anlamına gelen özgürleşme ile güvenlik sağlanabilecektir.

4.4. Derinleşen Güvenliğe Örnekler: Toplumsal Cinsiyet ve Batı Dışı Güvenlik

Feminist kuram 1980'li yıllardan itibaren güvenlik çalışmaları konusunda geleneksel bakışı eleştiren ve alternatif bakış açıları öneren çalışmalar yürütmeye başlamıştır. Feminizm, sosyal dünyanın her alanında kendini gösteren maskülen yapının geleneksel güvenlik çalışmalarında da son derece etkili olduğunu iddia eder. Bu kapsamda “toplumsal cinsiyete karşı sessizlik, hiçbir yerde uluslararası güvenlik alanında olduğundan daha fazla sağır edici değildir” (Wadley, 2010, s. 39; Küçük, 2022, s. 99) argümanını savunan feminist güvenlik çalışmaları, temelde devlet merkezli ve askeri odaklı olan geleneksel güvenliğe meydan okumaktadır. Feminizm sadece devlet seviyesindeki askeri meselelerin değil ev içi şiddetten savaşlarda kadınların tecavüze uğramasına kadar farklı şiddet türlerinin de güvenlik çalışmalarının kapsamına girmesi gerektiğini ifade etmekte ve bu konularla ilgili çalışmalar yürütmektedir.

Feminizm temelde farklı analiz düzeyleri ile sosyal dünyadaki özel, kamusal ve güvenlik alanlarının birbirinden kopuk olarak görülmesini reddetmektedirler. Özel olan kamusaldır ve kişisel olan da uluslararasıdır (Enloe ([1989], 2000). Kamusal ya da uluslararası seviyedeki hiyerarşiler ile bireysel ya da özel alanda görülen hiyerarşiler birbirini besleyen ve yeniden üreten süreçlerdir (Küçük, 2022, s. 101; True, 2009, s. 247). Aslına bakıldığında kişisel seviyede ya da özel alanda

alt seviyede konumlandırılmış olanlar, ulusal ve uluslararası seviyede ve kamusal ve güvenlik alanlarında da aynı şekilde alt seviyede konumlandırılmışlardır (Küçük, 2022; Blanchard 2003, s. 1289; True 2009, s. 248). Bu kapsamda Feminizm seviye ve alanlar arası bir yaklaşım ile maskülen bir yapıda inşa olmuş olan bakış açılarını sorgulamakta ve alternatifler önermektedir.

Geleneksel yaklaşımdaki devlet kavramsallaştırmasında patriarşik aile yapısının bir analojisini görmek mümkündür. Aile içinde erkeklere koruyucu, kadın ve çocuklara ise korunmaya muhtaç rolleri biçilmiştir (Tickner and Sjoberg, 2013, s. 206).¹ Devlet de ailedeki erkek gibi içerideki korunmaya muhtaçları koruyan rolündedir. Aile içi işlerin özel alanda konumlanması ve kamusal tartışmanın dışında bırakılması ile devletlerin iç işlerine müdahale edilmemesi normu arasında da bir benzerlik kurulabilecektir. Bu kavramsallaştırmada devlet içerisinde de koruma rolünün verildiği ordu da maskülen bir kavramsallaştırma ile koruyucu erkek ile ilişkilendirilir (Youngs, 2004, s. 81). Asker denilince güçlü, maskülen bir erkek imgesi ortaya çıkarken bu yaklaşım kadınları görmezden gelmektedir (Tickner, 2008, s. 269). Bu noktada Feminizm kadın nerede sorusunu sorarak orduda ve savaşlarda kadının rolünü ve kadınların bu süreçlerde yaşadıkları güvenliksizlikleri ortaya koymaktadır (Youngs, 2004). Bu kapsamda Feminizm geleneksel devlet kavramsallaştırmasını sorunsallaştırırken, feminist güvenlik çalışmaları da silahlı kuvvetlerde ve devlet dışı silahlı gruplardaki kadın askerlerin rolleri ve kadınların savaşlarda tecavüze uğraması ya da hayat kadını olarak çalıştırılmaları gibi sorunları araştırma ajandasının içinde tutmaktadır (Elshtain, 1987). Feminizm hem güvenliğin referans nesnesi hem de güvenlik sağlayanının kim olduğu sorularına alternatif yanıtlar vererek Uluslararası İlişkiler disiplinde güvenliğin dönüşümünde önemli bir rol oynamaktadır. Devlet yerine referans nesnesi olarak başta kadınlar olmak üzere mevcut yapıdaki dezavantajlı bireyleri koyan Feminizm, kadınların ordular ve silahlı gruplardaki yerini öne çıkararak geleneksel güvenlik yaklaşımındaki güvenlik sağlayan erkek figürünü de sorgulamaktadır.

Postkolonyal yaklaşımın başını çektiği batı dışı ya da üçüncü dünya şeklinde daha genel olarak isimlendirilebilecek olan güvenlik yaklaşımı ise 1990'lardan itibaren kendisine literatürde yer bulmaya başlamış (Dikmen-Alsancak ve Küçük, 2022, s. 41; Krishna, 1993; Grovogui, 1996; Paolini, 1999; Ling, 2002) ve Avrupa merkeziliğin eleştirisini çalışmalarının merkezine koymuştur. Eleştirel güvenlik çalışmalarının ortaklaştığı nokta güvenlik inşasında farklı güç ilişkilerinin ve hiyerarşilerin etkili olduğu yönündedir. Bu noktada postkolonyal güvenlik çalışmaları da güvenlik meselelerinin inşasında "Küresel Kuzey ve Güney toplumlarının arasındaki tarihsel, sosyal ve politik hiyerarşik ilişkilerin" önemli etkiye sahip olduğunu iddia etmektedir (Dikmen-Alsancak, 2022, s. 77-78). Aynı zamanda bu inşaların batı dışındakilerin sorunlarına odaklanmıyor oluşu ve batı dışındakiler için güvenliksizlikler yarattığı da genel anlamda üzerinde durdukları konular arasında yer almaktadır (Dikmen-Alsancak, 2022, s. 77).

1 Toplumsal bir inşa olan bu rollerde kadın ya da feminenlik zayıf, duygusal ya da irrasyonel olarak erkek ya da maskülenlik ise güçlü ve rasyonel olarak inşa edilmiştir (Tickner and Sjoberg, 2013: 206). Bu sebeple Feminizm bu rollerin verili değil inşa olduğunu vurgularken cinsiyet değil toplumsal cinsiyet kavramsallaştırmasın öne çıkarmaktadır.

Uluslararası İlişkilerde güvenlik çalışmalarını da batı merkezilik üzerinden eleştiren postkolonyal çalışmalar, güvenlik çalışmalarının da batı merkezci olduğunu ve bu yapının batı dışındaki güvenliksizlikleri anlamada yetersiz kaldığını iddia etmektedir (Dikmen-Alsancak ve Küçük, 2022, s. 47-48; Pasha, 1996, s. 284). Bu durum aslında bilgi-iktidar ilişkisinin bir yansımasıdır. Batı merkezci güvenlik çalışmaları Batı dışındakilerin tecrübelerini göz ardı eder. Bu durumun eleştirisini yapan Postkolonyal güvenlik çalışmaları bir taraftan Batı dışının tecrübelerini dikkate alan bir bakış açısı geliştirmeye çalışırken bir taraftan da güvenlik kavramsallaştırmalarının oluşumunda batı-batı dışı gibi ilişkilerin etkisine odaklanarak bunları gün yüzüne çıkarmaya çalışır.

5. Güvenliğin Farklı alanlara Genişlemesi: Çevre ve Göç Örnekleri

Yukarıda güvenliğin dönüşümü kısmında açıklandığı üzere güvenlik bir taraftan bireyden gezegene farklı referans nesnelere kapsama içerisine alacak şekilde derinleşirken bir taraftan da askeri odağından çıkarak farklı mesele ve temaları da kapsayacak şekilde genişlemiştir. Kopenhag okulu yazarları bu genişleme ile güvenlik alanı içerisine giren tema ve meseleleri sektör olarak adlandırır (Buzan vd., 1998). Bu genişleme ve derinleşme süreçlerinin birbiri ile paralel bir şekilde ilerlediği düşünülebilir. Birey, gezegen, toplum gibi farklı referans nesnelere güvenliğin odağına girebilmesi askeri odaktan da çıkabilmesinin önünü açmıştır.

Güvenliğin genişlemesi kapsamında literatürde geniş yer kaplayan alanlardan birisi çevresel güvenlik ve bu kapsamda görülebilecek olan ilkim değişikliğidir. Birey, gezegen, devlet, ekosistem gibi farklılaşan referans nesnelere odağı içerisinde barındıran iklim güvenliği konusunda birbirinden ayrılan bakış açıları olduğu görülmektedir. Kısaca özetlemek gerekirse ilkim güvenliği konusunda iklim değişikliğinin bir güvenlik sorunu olarak görülmesi ya da görülmemesi noktasında birbiri ile çatışan görüşle mevcuttur. İlkim değişikliği bir güvenlik sorunu olarak görülmemelidir fikrini paylaşanlar içerisine ilkim şüphecileri (climate skeptics), iklim değişikliği bir yüksek politika meselesi olmadığından güvenlik alanında görülmemesi gerektiğini savunan gelenekselciler ve son olarak da iklim değişikliğinin güvenleştirilmesinin konunun militarize olması, konu ile ilgili toplumsal tartışmanın kısıtlanması, konunun bir dost-düşman ikilemi içerecek hale gelmesi gibi risklerden ötürü sorunlar çıkacağını ve çözümün zorlaşacağını ileri süren inşacılar olduğu söylenebilir (Baysal & Karakaş, 2017).

Diğer taraftan iklim değişikliğinin bir güvenlik sorunu olduğunu düşünenler arasında da farklılaşan yaklaşımlar olduğu görülmektedir. Bu farklılaşma birbirinden farklı referans nesnelere odaklanmaktan kaynaklanmaktadır. Bireyi güvenliğin merkezine alan yaklaşımlarda iklim değişikliğinin insanlara yaratacağı açlık, temiz suya erişim, ilkim göçün sebebiyle insanların yaşayacağı güvenlik sorunları, aşırı iklim olayları sebebiyle insanların maruz kaldığı sıkıntılar gibi hususlara odaklanarak iklim değişikliğinin bir güvenlik sorunu olduğunu iddia etmektedirler. Devleti ana referans nesnesi alan ve askeri odaklı bir bakışla bakıldığında ise iklim değişikliğinin sebep olabileceği su savaşları, iklim sebepli göçlerin yaratacağı sınır güvenliği

sorunları gibi konulara dikkat çekildiği gözükmektedir. Görüldüğü üzere güvenliğin genişlemesi kapsamında iklim değişikliğinin bir güvenlik meselesi olarak görülmesi konusunda tam bir fikir birliği yoktur. Ancak son dönemde ilkim değişikliğinin etkilerinin daha fazla görülüyor olması ve IPCC raporları gibi ilkim değişikliği ve bunların etkilerini ortaya koyan bilimsel çalışmaların sayısındaki artık iklim şüphecilerinin zemin kaybetmesinin de önün açmaktadır (Baysal & Karakaş, 2017; Baysal, 2021).

Güvenlik çalışmalarının son dönemde odaklandığı bir diğer alan ise göçtür. Göç farklı bakış açılarıyla farklı şekillerde güvenlikleştirilebilmektedir. Devlet merkezli ve askeri odaklı bir bakışla sınır güvenliği üzerinden güvenlik çalışmalarına konu olabilen göç; göç edenlerin yaşadıkları sorunlar, göç yolunda karşılaştıkları güvensizlikler üzerinden insan güvenliği üzerinden de analiz edilebilmektedir. Bunlara ek olarak özellikle ev sahibi ülke odağında yapılan çalışmalarda göçmenlerin yarattığı sorunlar üzerinden göçmenlerin güvenlikleştirilmesi de söz konusudur. Bu güvenlikleştirme de farklı sektörler üzerinden yapılabilmektedir. Göçmenlerin getirdiği ekonomik yük, artan işsiz nüfus sebebiyle ev sahibi ülke vatandaşlarının iş bulma imkanlarının kısıtlanması gibi ekonomik güvenlik odaklı bir şekilde güvenlikleştirilebilen göçmenler; toplumsal güvenlik odaklı bir bakışla ev sahibi toplumun kültürünü ya da kimliğini bozacakları kaygılarıyla da bir tehdit olarak görülebilmektedirler (Karacan, 2022).

Göç ve Çevre meselelerinde görüldüğü üzere aynı konuya başka açılardan bakıldığında farklı sektörlerde farklı referans nesnelere sahip güvenlik meseleleri ortaya çıkabilmektedir. Eleştirel güvenlik çalışmalarının temelde vurgulamak istediği de aslında budur. Güvenlik verili değildir ve inşa olmuştur. Bu farklılaşan güvenlik bakışlarından hangisinin makbul doğru olarak ortaya çıkacağına ise güç-iktidar-direnç (muhalefet)-bilgi ilişkileri etkili olmaktadır.

6. Sonuç

Bu çalışma Uluslararası İlişkiler içerisindeki güvenlik çalışmaları alanının zenginliğini ortaya koyarak, farklı ve birbiri ile çelişen kuramsal yaklaşımların aynı çalışma içerisinde gösterildiği bir başvuru kaynağı olmak amacıyla ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda çalışma güvenlik kavramını farklı bakış açıları, çalışma alanları ve temalar üzerinden açıklamayı hedeflemiştir. Çalışma güvenlik nedir sorusu ve güvenlik tanımlamasının ana bileşenlerini (tehdit, referans nesnesi, güvenlik sağlayıcı aktör vb.) tanıtarak başlamaktadır. Bu sayede güvenlik tanımlamasının bileşenlerin farklı şekillerde ifade edilmesi üzerinden uluslararası ilişkilerde güvenlik kavramına olan farklı bakış açılarının temel duruşlarını irdeleyebilecek bir çerçeve çizilmektedir. Devam eden kısımlarda uluslararası güvenliğin dönüşümü derinleşme ve genişleme başlıkları üzerinden açıklanmıştır. Bölümün ana kısmını farklı güvenlik yaklaşımlarının tanıtılması oluşturmaktadır. Bu kapsamda geleneksel güvenlik yaklaşımları içerisinde Realizm ve Liberalizmin güvenlik kavramına bakış açısı irdelenirken, yeni güvenlik çalışmaları başlığı altında üç temel eleştirel güvenlik okulu (Kopenhag, Galler ve Paris) ile feminist ve postkolonyal güvenlik çalışmaları

incelenmiştir. Son olarak güvenlik konusunda farklı yaklaşımların somut olarak anlaşılabilmesi için çevresel güvenlik ve göç meseleleri üzerinden farklı güvenlik yaklaşımları incelenmiştir.

Kaynakça

- Aradau, C. (2004). Security and the Democratic Scene: Desecuritization and Emancipation. *Journal of International Relations and Development*, 7(4), 388-413, DOI: <https://doi.org/10.1057/palgrave.jird.1800030>.
- Ashley, R. K. (1981). Political Realism and Human Interests. *International Studies Quarterly*, 25(2), 204-236.
- Baldwin, D. A. (1997). The Concept of Security. *Review of International Studies*, 23(1), 5-26.
- Balzacq, T. (2005). The Three Faces of Securitization: Political Agency, Audience and Context. *European Journal of International Relations*, 11(2), 171-201, DOI: 10.1177/135.406.6105052960.
- Baylis, J., Smith, S., & Owens, P. (2008). *The Globalization of World Politics*. Oxford: Oxford University Press.
- Baysal, B. & Lüleci, Ç. (2015). Kopenhag Okulu ve Güvenlikleştirme Teorisi. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 11(22), 61-96.
- Baysal, B. (2020). 20 Years of Securitization: Strengths, Limitations and A New Dual Framework. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 17(67), 3-20, DOI: <https://doi.org/10.33458/uidergisi.777338>.
- Baysal, B. (2021). İklim Değişikliği Bir Güvenlik Sorunu mudur? *Türkiye Verimlilik Dergisi*, 14, 54.
- Baysal, B. (2022). Güvenlik Kavramı ve Güvenliğin Dönüşümü. İçinde B. Baysal (der.), *Uluslararası İlişkilerde Güvenlik* (ss. 1-10). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Baysal, B. (2022b). Güvenlik Dışlaştırma. İçinde B. Baysal (der.), *Uluslararası İlişkilerde Güvenlik* (ss. 107-128). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Baysal, B., & Karakaş, U. (2017). Climate Change and Security: Different Perceptions, Different Approaches. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Özel Sayı: Paris İklim Zirvesi ve Yansımaları, 21-44, DOI: <https://doi.org/10.33458/uidergisi.513222>.
- Behnke, A. (2006). No Way Out: Desecuritization, Emancipation and the Eternal Return of the Political – a Reply to Aradau. *Journal of International Relations and Development*, 9(1), 62-69, doi: <https://doi.org/10.1057/palgrave.jird.1800070>.
- Bigo, D. (2013). International Political Sociology. İçinde P. Williams (der.), *Security Studies: An Introduction* (ss. 120-134). London: Routledge.
- Bilgin, P. (2010). Güvenlik Çalışmalarında Yeni Açılımlar: Yeni Güvenlik Çalışmaları. *SAREM Journal of Strategic Studies*, 8(14), 69-96.
- Birdişi, F. (2014). Eleştirel Güvenlik Çalışmaları Kapsamında Frankfurt Okulu ve Soğuk Savaş Sonrası Güvenlik Sorunlarına Eleştirel Bir Yaklaşım: Galler Ekolü. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 10(20), 229-256.
- Blanchard, E. M. (2003). Gender, International Relations, and the Development of Feminist Security Theory. *Journal of Women in Culture and Society*, 28(4), 1289-1312, DOI: 10.1086/368328.
- Booth, K. (1991). Security and emancipation. *Review of International Studies*, 17(4), 313-326.
- Booth, K. (2004). Realities of security: Editor's introduction. *International Relations*, 18(1), 5-8.
- Buzan, B., & Hansen L. (2007). Editors' introduction. İçinde B. Buzan & L. Hansen (der.), *International security*, (ss. xvii-xl). London: Sage Publications.
- Buzan, B., & Wæver, O. (2003). *Regions and powers*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Buzan, B., Wæver, O., & De Wilde, J. (1998). *Security: A New Framework for Analysis*. Boulder: Lynne Rienner Pub.
- Buzan, B. (1991). *People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*. Boulder: Lynne Rienner Pub.
- C.a.s.e. Collective. (2006). Critical Approaches to Security in Europe, A Networked Manifesto. *Security Dialogue*, 37(4), 443-487, DOI: 10.1177/096.701.0606073085.
- Ceydilek, E. (2022). Postyapısalcı Güvenlik Çalışmaları. İçinde Başar Baysal (der.), *Uluslararası İlişkilerde Güvenlik* (ss. 67-76). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Dikmen Alsancak, N. (2022). Postkolonyal Güvenlik Yaklaşımları. İçinde B. Baysal (der.), *Uluslararası İlişkilerde Güvenlik* (ss. 77-88). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Dikmen-Alsancak, N., & Küçük, M. (2022). Güvenliğe Postkolonyal Bakış: Avrupa-Merkezci Güvenlik Anlayışlarının Eleştirisi. İçinde B. Esen & B. Baysal (der.), *Eleştirel Güvenlik ve Türkiye* (ss. 41-72). Ankara: İletişim Yayınları.
- Doyle, M. W. (1983). Kant, Liberal Legacies, and Foreign Affairs: Part I. *Philosophy and Public Affairs*, 12(3), 205-235.
- Doyle, M. W. (1986). Liberalism and world politics. *American Journal of Political Science Review*, 80(4), 1151-1169.
- Dunne, T. and Schmidt, B.C. (2020). Realism. İçinde J. Baylis, S. Smith, ve P. Owens (der.), *The Globalization of World Politics* (ss. 130-144). Oxford: Oxford University Press.
- Elshtain, J. B. (1987). *Women and War*. Chicago: University of Chicago Press.
- Enloe, C. (2000). *Bananas, Beaches and Bases: Making Feminist Sense of International Relations*. California: University of California Press. (Orijinal hali basım tarihi: 1989)
- Esen, B. ve Baysal, B. (2022). Güvenikleştirme ve Demokratik Gerileme İlişkisi: Türkiye Örneği. İçinde B. Esen ve B. Baysal (der.), *Eleştirel Güvenlik ve Türkiye* (ss. 129-162). Ankara: İletişim Yayınları.
- Gallie, W.B. (1956). Essentially Contested Concepts. *Proceedings of the Aristotelian Society*, 56(1), 167-198.
- Grovogui, S.N. (1996). *Sovereigns, Quasi Sovereigns, and Africans: Race and Self Determination in International Law*, Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Hansen, L. (2012). Reconstructing desecuritization: the normative-political in the Copenhagen School and directions for how to apply it. *Review of International Studies*, 38(3), 525-546, DOI: 10.1017/S026.021.0511000581.
- Huysmans, J. (1995). Migrants as a Security Problem: Dangers of 'Securitizing' Societal Issues. İçinde R. Miles ve G. Thraenhardt (der.), *Migration and European Integration: The Dynamics of Inclusion and Exclusion*, (ss. 53-72). Londra: Pinter.
- Jervis, R. (1978). Cooperation Under the Security Dilemma. *World Politics*, 30(2), 167-214.
- Karacan, S. (2022). Göç ve Güvenlik. İçinde B. Baysal (der.), *Uluslararası İlişkilerde Güvenlik*, 175-186. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Krause, K., & Williams, M. (1996). Broadening the Agenda of Security Studies: Politics and Methods. *Mershon International Studies Review*, 40(2), 229-254.
- Krishna, S. (1993). The Importance of Being Ironic: A Postcolonial View on Critical International Relations. *Alternatives*, 18(3), 385-417.
- Küçük, M. (2022). Feminist Güvenlik Çalışmaları. İçinde B. Baysal (der.), *Uluslararası İlişkilerde Güvenlik* (s. 97-106). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Ling, L. H. M. (2002). *Postcolonial International Relations: Conquest and Desire Between Asia and the West*. Londra: Palgrave Macmillan.

- Lülecı-Sula, Ç. (2022). Uluslararası Siyaset Sosyolojisi ve Güvenlik(sızlık). İçinde B. Baysal (der.), *Uluslararası İlişkilerde Güvenlik* (s. 141-150). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Maoz, Z. ve Russett, B. M. (1993). Normative and Structural Causes of Democratic Peace. *American Political Science Review*, 87(3), 624-638.
- McSweeney, B. (1999). *Security, Identity and Interests: A Sociology of International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mearsheimer, J. (1995). A Realist Reply. *International Security*, 20(1), 82-93.
- Mearsheimer, J. (2001). *The Tragedy of Great Power Politics*. New York: Norton.
- Miller, B. (2001). The Concept of Security: Should it be Redefined? *The Journal of Strategic Studies*, 24(2), 13-42.
- O'Reilly, C. (2008). Primetime Patriotism: News Media and the Securitization of Iraq. *Journal of Politics and Law*, 1(3), 66-72, DOI: 10.5539/jpl.v1n3p66.
- Owens, P., Baylis, J., & Smith, S. (2020). Introduction: From international politics to world politics. İçinde John Baylis, Steve Smith, & Patricia Owens (der.), *The globalization of world politics* (8th ed., ss. 5-18). Oxford: Oxford University Press.
- Paolini, A. J. (1999). *Navigating Modernity: Postcolonialism, Identity, and International Relations*. Boulder, CO: Lynne Rienner Publishers.
- Pasha, M. K. (1996). Security as Hegemony. *Alternatives: Global, Local, Political*, 21(3), 283-302.
- Ripsman, N.M., Jeffrey W. Taliaferro, ve Steven E. Lobell. (2016). *Neoclassical Realist Theory of International Politics*. New York: Oxford University Press.
- Roe, P. (2004). "Securitization and Minority Rights: Conditions of Desecuritization." *Security Dialogue*, 35(3): 279-294, DOI: 10.1177/096.701.06040475.
- Roe, P. (2006). "Reconstructing Identities or Managing Minorities? Desecuritizing Minority Rights: A Response to Jutila." *Security Dialogue*, 37(3): 425-438, DOI: 10.1177/096.701.0606069060.
- Russett, B., Antholis, W., Ember, C., Ember, M., ve Maoz, Z. (1993). *Grasping the Democratic Peace: Principles for a Post-Cold War World*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Sagan, C. (1983). Nuclear War and Climatic Catastrophe: Some Policy Implications. *Foreign Affairs*, 62(2), 257-292.
- Sarı, B. (2022). Liberalizm ve Güvenlik. İçinde B. Baysal (der.), *Uluslararası İlişkilerde Güvenlik* (ss. 23-32). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Sula, E. (2022). Realizm ve Güvenlik. İçinde B. Baysal (der.), *Uluslararası İlişkilerde Güvenlik* (ss. 11-22). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Tickner, J. A. (2008). Gender in World Politics. İçinde J. Baylis, S. Smith, & P. Owens (der.), *The Globalization of World Politics* (4th ed., ss. 262-277). Oxford: Oxford University Press.
- Tickner, J. A., & Sjoberg, L. (2013). Feminism. İçinde T. Dunne, M. Kurki, & S. Smith (der.), *International Relations Theories: Discipline and Diversity* (3rd ed., ss. 205-222). Oxford: Oxford University Press.
- True, J. (2009). Feminism. İçinde S. Burchill vd. (der.), *Theories of International Relations* (ss. 237-259). Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Wadley, J. D. (2010). Gendering the State: Performativity and Protection in International Security. İçinde L. Sjoberg (der.), *Gender and International Security: Feminist Perspectives* (ss. 38-58). London: Routledge.
- Wæver, O. (1995). Securitization and Desecuritization. İçinde R. D. Lipschutz (der.), *On Security* (ss. 46-86). New York: Columbia University Press.

- Wæver, O. (2000). The EU as a Security Actor: Reflections from a Pessimistic Constructivist on Post-Sovereign Security Orders. İçinde M. Kelstrup & M. C. Williams (der.), *International Relations Theory and the Politics of European Integration: Power, Security and Community* (ss. 250-294). London: Routledge.
- Walker, R. B. J. (2017). Only Connect: international, political, sociology. İçinde T. Başaran, E. C. İşleyen, & B. Tunçer (Der.), *International Political Sociology: Transversal Lines* (ss. 13-23). London: Routledge.
- Walt, S. M. (1991). The Renaissance of Security Studies. *International Studies Quarterly*, 35(2), 211-239.
- Walt, S.M. (1985). Alliance Formation and the Balance of World Power. *International Security*, 9(4), 3-43.
- Waltz, K.N. (1979). *Theory of International Politics*. New York: Random House.
- Wyn Jones, R. (1999). Promise: Toward a Critical Theory of Security. İçinde K. M. Fierke & R. C. Johnson (der.), *Security, Strategy and Critical Theory*. Boulder, Colorado: Lynne Rienner Publishers.
- Youngs, G. (2004). Feminist International Relations: A Contradiction in Terms? Or: Why Women and Gender are Essential to Understanding the World 'We' Live in. *International Affairs*, 80(1), 75-87, DOI: 10.1111/j.1468-2346.2004.00367.x.

Examining the Concept of Security in International Relations from Alternative Theoretical Perspectives

Başar BAYSAL*

The paper discusses the concept of security within the discipline of international relations, emphasizing the lack of a precise definition akin to many concepts in the social sciences. Various theoretical approaches, classified as either traditional and positivist or critical and post-positivist, offer differing perspectives on security, with some advocating for a universal definition while others argue for its subjectivity. Exploring the etymology of security, it is linked to the absence of threats. However, scholars like Ole Wæver propose that security exists where necessary measures are taken against existing threats. The formulation of security involves addressing key questions such as what or whose security is at stake, what constitutes a threat, who provides security, legitimate methods for ensuring security, and what sacrifices can be made for security. These questions lead to diverse answers, spawning alternative security theories.

The transformation of security in the discipline of International Relations is characterized by a shift from a traditional framework to one that encompasses constructivist and post-structuralist perspectives. This transformation is marked by varied responses to key questions that constitute the elements of security definition. Referred to in the literature as the widening and deepening of security, this process has evolved since the 1970s. Traditional security, centered on the state and military focus, has been characterized by viewing security as primarily national security, emphasizing military power and control. However, a broader and more nuanced understanding of security has emerged, challenging the state-centric view and introducing alternative referent objects such as individuals, groups, the environment, economic well-being, and cultural aspects. The widening of security also involves diversifying threats and broadening the scope of security issues to include topics like migration, energy security, and pandemics. Critics argue that this transformation may dilute the focus and methods of security studies, while proponents assert that it allows for a more comprehensive and inclusive analysis of security issues.

Realism, with its state-centric and military-focused approach, provides one of the main traditional approaches to security. Realism, a fundamental theory in International Relations, emphasizes the

* Doç. Dr., Ankara Bilim Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, basar.baysal@ankarabilim.edu.tr.
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9205-9234>

centrality of the state in security matters and is often associated with a military-centric perspective. Within realism, various sub-theories, such as classical realism, structural realism (neorealism), and neoclassical realism, exist, sharing common propositions related to the state-centric nature of international relations, prioritization of state survival, the importance of material capabilities, and the assumption of an anarchic structure in the international system.

Another fundamental theory in International Relations is liberalism. Unlike realism, liberalism posits that human nature is inherently good, with the potential for reason and moral progress. Liberalism, similar to realism, encompasses different perspectives within the theory. Republican Liberalism, Commercial Liberalism, and Regulatory Liberalism represent three major strands. Republican Liberalism, also known as Democratic Peace Theory, argues that democratic governments reduce the likelihood of armed conflict. Commercial Liberalism emphasizes the role of free trade in preventing conflicts between nations. Regulatory Liberalism argues that international institutions play a crucial role in preventing conflicts.

Critical security studies, grounded in constructivist and post-structuralist foundations, challenge the idea of singular truth. They reject given definitions of security and argue that security should not have a singular definition. The underlying notion is that different power relations and interest calculations influence the formulation of these definitions. Therefore, the goal is not to replace one definition with another but to expose the relationships in the construction processes of the proposed definitions.

There are three well known schools within the critical security studies: the Copenhagen School, the Paris School, and the Welsh School. Despite differences in their approaches, all these schools share a constructivist or post-structuralist theoretical background. The Copenhagen School, particularly known for its security securitization theory, emphasizes the role of discourse in the construction of security issues. International Political Sociology, also known as the Paris School, challenges the reductionist focus on discourse by incorporating both discursive and practical elements into the construction of security. It also focuses on how security measures taken for one referent object create insecurities for other referent objects. The Welsh School, or emancipatory security approach, diverges from the other schools by adopting a positive outlook on security. It views security in terms of emancipation, where freedom from constraints leads to security.

Feminist theories also criticize traditional security studies and propose alternative perspectives. They argue that the masculine structure, pervasive in various social domains, significantly influences traditional security studies. Feminism advocates for the inclusion of diverse forms of violence, such as domestic violence and sexual assault in wars, in the scope of security studies. Feminism also rejects the separation of private, public, and security realms, advocating for an interconnected approach across different levels of analysis.

The postcolonial approaches in security studies, broadly termed as non-Western or third-world security perspectives, center on critiquing Eurocentrism and power imbalances in security constructions. Postcolonial security studies argue that global hierarchies and

historical relationships between Northern and Southern societies significantly impact security constructions. They emphasize how security narratives often neglect the experiences of non-Western societies, contributing to the creation of insecurities for these societies.

In conclusion, the exploration of the concept of security within the realm of international relations reveals a dynamic and evolving landscape. The absence of a universally accepted definition has given rise to diverse theoretical perspectives, categorized as either traditional and positivist or critical and post-positivist. The transformation of security, marked by the widening and deepening of its scope, challenges the conventional state-centric and military-focused approach. Overall, the multifaceted nature of security, encompassing various referent objects and perspectives, reflects the intricate interplay of power, resistance, and knowledge within the discipline of international relations.

Eleştirel Jeopolitik ve Uluslararası İlişkiler Disiplini: Mekânsallık, Söylem ve İktidar

Critical Geopolitics and the Discipline of International Relations: Spatiality, Discourse, and Power

Mine Nur KÜÇÜK^{*}

Öz

Bu çalışma akademi, medya ve karar alma bağlamlarında sıklıkla karşılaşılan geleneksel jeopolitik varsayımları sorunsallaştıran “eleştirel jeopolitik” yaklaşımını incelemektedir. Eleştirel jeopolitik, her ne kadar Siyasi Coğrafya disiplininin bir alt kolu olarak ortaya çıkmış olsa da odaklandığı konular, kavramsal tartışmaları ve kuramsal argümanları göz önüne alındığında Uluslararası İlişkiler disiplini ile oldukça önemli ortak noktalar paylaşan bir yaklaşımdır. Dolayısıyla, eleştirel jeopolitiği, Uluslararası İlişkiler’de 1980’li yılların sonu, 1990’lı yılların başında oluşmaya başlayan diğer eleştirel yaklaşımların bir parçası olarak ele alıp değerlendirmek mümkündür. Bu çalışma, eleştirel jeopolitik yazınına dair bir literatür taraması sunmayı ve böylelikle bu yazının temellerini ortaya koymayı hedeflemektedir. Bu amaç doğrultusunda makale öncelikle 19. Yüzyıl itibarıyla ortaya çıkan klasik jeopolitiğin muhtevasını tartışmakta ve bu yaklaşımın etkilerinin günümüze kadar hangi biçimlerde tezahür ettiğine bakmaktadır. Bu bölüm özellikle 1970’li yıllardan başlayarak ortaya çıkan ve literatürde “jeopolitik yeniden canlanma” ile ilişkilendirilen neoklasik jeopolitik düşüncenin ana hatlarına ve yaygınlaşmasına eğilmiştir. Makale daha sonra eleştirel jeopolitiğin bu klasik ve neoklasik yaklaşımlara getirdiği eleştirileri “siyasetin coğrafyası” ve “coğrafyanın siyaseti” farkına atıfıla ele almaktadır. Bu bölümde ayrıca eleştirel jeopolitiğin ortaya çıkışına ve temel argümanlarına da odaklanılmıştır. Takip eden bölümde eleştirel jeopolitiğin geleneksel Uluslararası İlişkiler kuramlarına getirdiği eleştiriler, eleştirel jeopolitik yazınının önemli isimlerinden biri olan John Agnew’ın “teritoryal tuzak” argümanı baz alınarak incelenmiştir. Çalışmanın son bölümünde ise eleştirel jeopolitik ve postyapısalcılık, Marksizm, feminizm ve postkolonyalizm gibi farklı eleştirel yaklaşımlar arasındaki kesişim noktaları mercek altına alınmıştır. Sonuç olarak çalışma, literatürde mevcut olan tüm bu tartışmalar ve içinde bulunduğumuz bağlam göz önünde bulundurularak, mekânsallık, söylem ve iktidar ilişkilerini merkezine alan eleştirel jeopolitiğe odaklanmanın süregiden gerekliliğini vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Jeopolitik, Eleştirel Jeopolitik, Uluslararası İlişkiler Kuramları

Abstract

This study examines the “critical geopolitics” approach which challenges the traditional geopolitical assumptions commonly referenced in academia, media, and decision-making contexts. While critical

* Dr. Öğr. Üyesi, Yeditepe Üniversitesi, İstanbul, Türkiye. mine.kucuk@yeditepe.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8579-7837.

geopolitics emerged as a sub-field of Political Geography discipline, it shares significant commonalities with the discipline of International Relations in terms of its subject matters, conceptual discussions, and theoretical arguments. Consequently, one can view critical geopolitics as a notable part of critical approaches that emerged in the late 1980s and early 1990s within International Relations. This study aims to provide a literature review on, and hence to reveal the main arguments of, critical geopolitics literature. To fulfill this objective, the article first discusses the content of classical geopolitics which came into prominence during the 19th century and examines how the effects of this perspective have manifested themselves up to the present day. This section particularly delves into the contours and diffusion of neoclassical geopolitical thought, a phenomenon that gained prominence in the 1970s and is characterized as a “geopolitical revival” in the literature. The article then addresses the criticisms brought by critical geopolitics to these classical/neoclassical approaches with reference to the difference between “geography of politics” and “politics of geography.” This section also focuses on the emergence and the main arguments of critical geopolitics. Subsequently, the criticisms that critical geopolitics levies against traditional International Relations theories are explored through “territorial trap” argument of John Agnew, who is one of the most prominent figures in critical geopolitics literature. The last section of the study focuses on the intersection between critical geopolitics and other critical approaches, including poststructuralism, Marxism, feminism, and postcolonialism. Given all those discussions available in the literature and the context we are going through, the study concludes by stressing the ongoing need for an engagement with critical geopolitics, particularly concerning its focus on spatiality, discourse, and power relations.

Keywords: Geopolitics, Critical Geopolitics, International Relations Theories

1. Giriş

Son yıllarda Uluslararası İlişkiler disiplinindeki kimi kuramcılar 19. ve 20. yüzyılda dünya siyasetini önemli ölçüde şekillendirmiş jeopolitik anlayışın 21. yüzyılda da önemini korumaya devam ettiğini ve hatta giderek daha da mühim bir hale geldiğini sıklıkla dile getirmeye başlamışlardır (Baylis, 2020). Özellikle geleneksel (bilhassa realist) yaklaşımlar tarafından savunulan bu görüşün iddiasına göre jeopolitik, “güç dengesi” gibi geleneksel kavramların ve devletlerarası savaş, mekâna, nüfusa ve kaynaklara hakimiyet, büyük güçler arasındaki yarış gibi konuların güncelliğini ve önemini gün yüzüne çıkarmaktadır (Mearshiemer, 2014). Bu çalışmanın amacı, günümüzde gerek akademi gerek basın gerekse karar alma süreçlerinde hala sıklıkla referans verilen jeopolitik anlayışa eleştirel bir biçimde yaklaşan “eleştirel jeopolitik” yaklaşımın muhtevasını tartışmaktır.

Jeopolitik anlayış 19. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkmış ve bir terim olarak “jeopolitik” ilk kez İsveçli siyasetçi ve siyaset bilimci Rudolf Kjellen tarafından aynı yüzyılın sonunda, 1899’da kullanılmıştır. Bu tarihten günümüze kadar bu kavram farklı dönemlerde akademisyenler, siyasetçiler, askerler ve gazeteciler gibi aktörler tarafından farklı anlamlara gelecek biçimlerde kullanılmıştır. Bu bağlamda jeopolitik, üzerine birden çok anlamın yüklendiği, tartışmalı bir kavramdır. Aşağıda detaylandırılacağı üzere 19. yüzyıldan İkinci Dünya Savaşı’na kadar olan dönemde klasik jeopolitik anlayış yaygın bir düşünme biçimi olsa da bu anlayışın Nazi ideolojisi ile bağlantısı nedeniyle savaş sonrası dönemde popülerliğini yitirdiği söylenebilir. Fakat 1970’ler itibarıyla (anlamında bir miktar değişikliğe uğrayarak) jeopolitik düşünce özellikle Amerika Birleşik Devletleri ve bazı Avrupa devletlerinde kimi siyasetçi ve akademisyenlerin

ajandasına tekrardan girmiştir. 1980'lerin sonu ve 1990'ların başına geldiğimizde ise hem bu neoklasik denebilecek yaklaşımları hem de klasik yaklaşımların kendisini epistemolojik, ontolojik, metodolojik ve normatif açıdan sorunsallaştıran “eleştirel jeopolitik” isimli yeni bir alan doğmuştur.

Eleştirel jeopolitiğin ortaya çıkışından bu yana içinden geçtiği süreci değerlendirmeyi amaçlayan ve bu literatürün önde gelen akademisyenlerini bir araya getiren 2021 tarihli forumda da belirtildiği üzere, bölgesel krizlerin, yabancı düşmanı siyasi söylemlerin ve büyük güçlerin arasındaki rekabetin arttığı 21. yüzyılda, eleştirel jeopolitiğin “insanları boyunduruk altına alan ve karmaşık tarihlerin içini boşaltan coğrafi bilme biçimlerine” ne şekilde meydan okuduğunu tartışmak hala önemini korumaktadır (Koopman vd., 2021, s. 1). Bu noktadan hareketle, bu çalışma eleştirel jeopolitik literatürüne dair genel betimleyici bir giriş yapmayı hedeflemektedir.

Bu hedef doğrultusunda çalışma dört ana konuya dair çeşitli sorulara cevap aramaktadır. Çalışmanın ilk bölümünde cevaplanması hedeflenen sorular, klasik jeopolitik olarak isimlendirilen erken dönem jeopolitik yaklaşımların ana varsayımlarının ne olduğu ve (literatürde “jeopolitik yeniden canlanma” olarak ifade edilen) 1970'lerden başlayarak jeopolitik düşüncenin yaygınlaşmasına dair tartışmaların içeriklerinin hangi dinamiklere işaret ettiği. Çalışmanın ikinci bölümü bir yandan klasik ve neoklasik yaklaşımlarla eleştirel jeopolitiğin farkının nasıl anlaşılabilirliğini tartışırken öte yandan “eleştirel jeopolitik yazınındaki temel argümanlar nelerdir?” sorusuna cevap aramaktadır. Üçüncü bölümün odağında “eleştirel jeopolitiğin geleneksel Uluslararası İlişkiler kuramlarına hangi eleştirileri getirmektedir?” sorusu vardır. Çalışma bu soruya yanıt verirken alanın önemli isimlerinden John Agnew'ın “teritoryal tuzak” nosyonundan faydalanmıştır. Çalışmanın son bölümü ise “eleştirel jeopolitik ve postyapısalcılık, Marksizm, feminizm ve postkolonyalizm gibi farklı eleştirel yaklaşımlar arasında ne gibi kesişimler vardır?” sorusunu yanıtlamayı amaçlamaktadır.

2. Klasik Jeopolitikten Jeopolitik “Yeniden Canlanma”ya

1870'li yıllardan 1945'e kadar olan süreçte baskın olan klasik jeopolitik anlayış, siyaseti genelde devletlerin ve milletlerin toprak ve kaynak için birbirleriyle yarıştıkları mekânsal bir pratik olarak ele almış (Kuus, 2010), daha özelden ise dönemin emperyalist devletlerinin hem iç siyasetleri hem de aralarındaki rekabetle ilgilenmiştir (Dodds vd., 2013, s. 1-2; Mamadouh, 1998, s. 237). Bu konular klasik jeopolitik tarafından sosyal Darvinci bir biçimde “en güçlü olanın hayatta kalmasına” referansla meşrulaştırılmıştır. Tüm bu odak noktaları nedeniyle bu yaklaşımın literatürde “emperyalist jeopolitik” olarak da isimlendirildiği görülebilir (Ó Tuathail vd., 1998). Nitekim her ne kadar farklı emperyalist devletlerden Friedrich Ratzel (Almanya), Karl Haushofer (Almanya), Halford John Mackinder (Birleşik Krallık) ve Alfred Thayer Mahan (Amerika Birleşik Devletleri) gibi farklı jeopolitik düşünürler çıkmış olsa da bu düşünürlerin ortaya koyduğu argümanlarda emperyalist politikaların coğrafi dinamiklere referansla

meşrulaştırılması, milliyetçilik, muhafazakarlık, ırkçılık ve beyaz üstünlüğü gibi benzer noktalar bulmak mümkündür (Ó Tuathail, 1998a).

Bu klasik düşünürlerin argümanları “özcü” (*essentialist*) bir fikriyattan beslenmekte, yani devletlerin ve toplumların içinde buldukları bağlamlardan bağımsız ve değişmez özellikleri olduğu varsayımı üzerine inşa edilmekteydi. Bunun yanı sıra emperyalist jeopolitik çalışmalarındaki ortak bir başka tema ise “çevresel determinizm” adı verilen ve devletlerin coğrafi konumları, topraklarının özellikleri ve fiziksel yapılarının o devletlerin ve onları oluşturan toplumların politika ve davranışlarını direkt olarak belirlediği fikriydi. Bu fikre göre devletlerin ve toplumların hareketlerini kısıtlayan ve yönlendiren, “sabit” ve “nesnel” bir coğrafya vardır (Agnew ve Corbridge 1995, s. 3) ve dolayısıyla siyaset ancak değişmeyen mekânsal kategorilerle anlaşılabilir. Klasik jeopolitikte ortak bir tema olarak değinilebilecek bir başka fikirse devletlerin bekası için sınır değişikliklerinin olasılığına ve hatta gerekliliğine vurgu yapan ve devletleri “canlı bir organizma” olarak kabul eden anlayıştır (Mamadouh, 1998). Tüm bu fikriyatın oluşturulmasındaki temel amaç ise “devlet ve devlet adamlarına kendi ülkelerinin yeniden yapılandırılmasına ve emperyal rekabette öne geçmelerine imkân verecek bilgi sağlamak” olmuştur (Yeşiltaş ve Durgun, 2015, s. 14).

Özellikle iki savaş arası dönemde Almanyadaki Nazi rejiminin saldırgan dış politikasını bu klasik jeopolitik anlayışla şekillenen “Yaşam Alanı” (*Lebensraum*) kavramı üzerinden meşrulaştırma çabaları, jeopolitiğin “Nazi bilimi” olarak tanımlanmasına neden olmuştur (Dodds vd., 2013, s. 4). Benzer şekilde klasik jeopolitik düşüncenin o dönem yükselen Japon militarizmi ile tarihsel bir ilişkisi olduğu da söylenmektedir (Agnew, 2013, s. 20). Bu durum, birkaç on yıl boyunca jeopolitik kavramının gerek akademik gerek kamusal tartışmalardan çıkarılması sonucunu beraberinde getirmiştir.

Fakat, Ó Tuathail’in (1998a, s. 24) da belirttiği üzere İkinci Dünya Savaşı’nın sona ermesi, jeopolitik düşüncenin sonu anlamına gelmemiştir; keza ilerleyen yıllarda “Soğuk Savaş jeopolitiği” adı verilen yeni bir düşünce biçimi ortaya çıkmıştır. Hepple (1986) 1970’ler itibarıyla özellikle Avrupa ve Kuzey Amerika akademisinde, medyasında ve siyasetinde jeopolitik kavramının kullanımındaki artışa referansla bu durumu bir “yeniden canlanma” olarak ifade eder. Yazara göre bu yeniden canlanmanın nedeni 1970’lerdeki uluslararası siyasi ve ekonomik durum ve dünya siyasetinde artan çok kutupluluk ve karmaşıklık ile ilişkilidir. Bu anlamda, örneğin, bu yeniden canlanmanın nedenlerinden biri ABD’nin küresel stratejisinde yatar. Nitekim Mamadouh ve Dijkink’in (2006, s. 350) de aktardığına göre jeopolitik kavramının popülaritesinde yaşanan bu artışta özellikle Henry Kissenger ve Zbigniew Brzezinski gibi Amerikalı siyasetçilerin rolü büyüktür. Bu dönemdeki yeniden canlanma “uluslararası diplomasi ve hukuk hakkında şüphecilik; güç ilişkilerinin sıfır toplamlı bir oyun olarak anlaşılması; petrol, gaz, kömür ve mineraller gibi kaynakların önemine olan inanç; kara ve deniz temelli güçler arasında keskin bir karşıtlık ve son olarak, ulusal güvenlik çıkarlarının tehlikede olduğu durumlarda müdahaleyi (veya bazen müdahale etmemeyi) teşvik etme isteği” (Dodds vd., 2013, s. 5) ile şekillenmiştir. Dolayısıyla, Guzzini’nin (2012a, s. 43) de altını çizdiği üzere bu anlayış “muhafazakâr” ve “milliyetçi” ideolojiyle yakından ilişkilidir.

Bu yeni jeopolitik anlayış, bir ülkenin fiziksel çevresiyle (konumu, toprakları, kaynakları gibi) dış politikası arasındaki ilişkiye odaklanması bakımından klasik jeopolitik argümanlarla benzerlik gösterir (Ó Tuathail ve Agnew 1992, s. 192). Bununla birlikte, klasik jeopolitik ile bu yeni versiyon arasında belirli farklılıklar da mevcuttur. Mamadouh'a (1998) göre bunlardan ilki "canlı bir organizma olarak devlet" anlayışının şekillendirdiği ve sınırların değişkenliğinin gerekliliğine vurgu yapan fikrin yerini sınırların verili olarak kabulünün alması ve merkeze "ulusal çıkar" ve "ulusal güvenlik" kavramlarının alınmasıdır (Murphy vd., 2004). İkinci fark ise çevresel determinizm anlayışı ile ilgilidir. Klasik jeopolitik için çevresel determinizm, jeopolitik anlayışın temel taşı iken, neoklasik jeopolitik anlayışa göre çevre yalnızca fırsatlar sağlayan veya çeşitli kısıtlamalar dayatan "güçlü bir bağlamsal etki"dir.

Dünya siyasetindeki jeopolitik anlayışın "tekrar canlandığı" bir diğer dönem de Soğuk Savaş'ın ertesidir. Bu dönemde bazı ülkelerde Soğuk Savaş'ın ideolojik anlatılarının yerini farklı jeopolitik anlatılar almaya başlamıştır (Murphy vd., 2004, s. 630). Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri böyle bir canlanmanın gözlemlenebileceği ülkelerden birisidir. Dalby'ye (2008, s. 419-421) göre Amerika Birleşik Devletleri'nin Soğuk Savaş'ın ertesinde yegâne askeri süper güç olmanın da etkisiyle "dünyanın polisi" rolünü benimsemesi jeopolitik düşünce ile şekillenmiştir. Öte yandan yine bu dönemde Samuel Huntington'un "Medeniyetler Çatışması" tezi de jeopolitik düşüncedeki canlanmaya başka bir örnek olarak gösterilebilir. Huntington'un çalışmalarında Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği ve komünizme referansla tanımlanan "tehlike" söyleminin yerini, Soğuk Savaş sonrası dünya siyasetini şekillendireceği iddia edilen medeniyetler arasındaki çatışma "tehlikesinin" aldığı görülmektedir. Huntington'a göre bu çatışma özellikle "batı" ve "ötekiler" arasında vuku bulacaktır. Burada yazarın kastı yalnızca Batı medeniyetini oluşturduğu düşünülen Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa devletleri ile bunların dışında kalan devletler arasında çıkacak coğrafi bir çatışma değildir; zira yaşanacak problemler "daha derinden bir 'biz' (Huntington gibi neomuhafazakâr beyaz erkekler tarafından tanınan ve temsil edilen) ile 'onlar' (tüm ötekiler)" arasında vuku bulacaktır (Ó Tuathail, 1998b, s. 110-111).

Jeopolitik düşüncenin Soğuk Savaş sonrası dönemdeki durumunu Avrupa bağlamında inceleyen bir diğer çalışma da editörlüğünü Stefano Guzzini'nin (2012b) yaptığı *Jeopolitiğin Avrupa'ya Geri Dönüşü Mü? Toplumsal Mekanizmalar ve Dış Politika Kimlik Krizi* (The Return of Geopolitics in Europe? Social Mechanisms and Foreign Policy Identity Crisis) isimli derleme kitaptır. Bu eserde Guzzini belirli bir ülkede jeopolitik düşüncenin yeniden dolaşıma girmesini dünya siyasetindeki değişimlerin şekillendirdiği "ontolojik kaygı" ile ilişkilendirmiş ve Soğuk Savaş'ın ertesinde Avrupa devletlerinin kimliklerine ilişkin farklı kaygılar deneyimlediklerini dile getirmiştir. Bu anlamda jeopolitik yaklaşımların devletlere "güvenli" kimlikler oluşturmaları için "sözde" objektif kriterler sunması kimi ülkelerin bu yaklaşımları benimsemesine zemin teşkil etmiştir. Guzzini'ye göre bu ontolojik kaygıların yanı sıra devletlerin politik kültürleri, kurumsal yapıları, iç siyasetlerindeki mücadeleler gibi konular da o ülkelerde jeopolitik anlayışın gelişip gelişmeyeceğini etkileyen diğer faktörlerdir. Kitaba katkıda bulunan yazarların ortaya koyduğu tespitlere göre, Avrupada jeopolitik düşüncenin canlanmasına ilişkin tek ve yekpare bir açıklamaya ulaşmak mümkün değildir. Örneğin, Almanya'da bir jeopolitik canlanma görülmemişken (Behnke, 2012);

Rusya'da bunun tersi tespit edilmiştir (Astrov ve Morozova, 2012). Yahut Türkiye vakasında bir canlanmadan ziyade, ülkede halihazırda mevcut bulunan jeopolitik argümanların sayısındaki artış dikkat çekerken (Bilgin, 2012), Estonya'da uygarlık ve kültür kavramları etrafında şekillenen açık bir canlanma söz konusu olmuştur (Kuus, 2012).

Jeopolitik anlayışlardaki bu canlanma süreci, dünyanın kimi yerlerinde 11 Eylül saldırılarıyla hızlanmıştır. Buradaki jeopolitik argümanlar, Huntington'u takiben, "batı" ile "doğu" ya da "İslam" ile "Hristiyanlık" arasında vuku bulduğu iddia edilen bir "medeniyetler çatışması" fikri etrafında şekillenmiştir (Murphy vd., 2004, s. 628). Dalby (2008) yine Amerika Birleşik Devletleri örneğinde jeopolitik kabuller üzerine inşa edilmiş olan "dünyanın düşmanlarla dolu" olduğu ve dolayısıyla Amerika Birleşik Devletleri'nin askeri güç kullanımının meşru olduğuna dair vurgunun 11 Eylül sonrası süreçte yeniden güçlü bir yankı bulunduğunu belirtmektedir.

2010'lu ve 2020'li yıllarda da jeopolitik anlayışın gerek siyaset gerek akademi gerekse kamuoyunda varlığını ve etkisini sürdürdüğünden bahsetmek mümkündür. Örneğin, Dalby (2018, s. 151-152) son zamanlarda dünya siyasetini şekillendiren milliyetçi göç politikaları, askeri müdahaleler, İngiltere'nin Avrupa Birliğinden ayrılması ile sonuçlanan "Brexit" gibi gelişmeler meşrulaştırılırken siyasiler tarafından coğrafi "gerçeklere" başvurulduğunun, yani klasik jeopolitik kavramların tekrar kullanıma sokulduğunun altını çizmektedir. Bu durumun gözlenebileceği bir başka örnek ise Ukrayna'da 2014 yılında meydana gelen (ve 2022'de bir savaşa dönüşen) politik krizdir. Krizin taraflarından biri olan Rusya'daki önemli jeopolitik düşünürlerden biri olan Alexander Dugin'e göre bu kriz Ukrayna ile ilgili olmaktan çok dünyadaki jeopolitik düzenle ilgilidir ve Rusya, Amerika Birleşik Devletleri'nin egemen olduğu tek kutuplu dünya siyasetine Ukrayna politikası ile meydan okumaktadır. Buna göre Ukrayna krizi "deniz gücüne dayanan ve ABD hegemonyasıyla karakterize edilen liberal bir Anglo-Sakson uygarlığı ile komuta bölgelerine dayanan muhafazakâr bir kıta uygarlığı arasındaki coğrafi olarak belirlenmiş küresel çelişkiler" ile açıklanmaktadır (Moisio, 2015, s. 222).

Bu bölümü toparlamak gerekirse, klasik ve neoklasik jeopolitik anlayış ortaya ilk çıktığı 19. yüzyıl ortasından günümüze dünya siyasetinin farklı zaman ve bağlamlarında etkili olmuştur. 1870'lerden İkinci Dünya Savaşı'na kadar emperyal devletlerin ilişkilerine ve sömürü politikalarına meşruluk kazandıran özcü ve çevresel determinist fikriyata yaslanan jeopolitik anlayış her ne kadar Nazi Almanyası ve faşist Japonya tarafından kullanıldığı için bir süre terk edilse de, Soğuk Savaş ve sonrasında, 11 Eylül saldırıları ve Rusya'nın Ukrayna'ya karşı başlattığı saldırı gibi çok farklı bağlamsal nedenlerle kimi zaman akademisyen, kimi zamansa politika yapımcıların söylem ve pratiklerinde (anlamında çeşitli değişiklikler olmak suretiyle) tekrar popülerlik kazanmıştır.

3. Eleştirel Jeopolitik: Ortaya Çıkışı ve Ana Argümanları

Eleştirel jeopolitik çalışmalar 1980'lerin sonu ve 1990'ların başında ortaya çıkmıştır. Kuramsal olarak farklı geleneklerden (Michel Foucault gibi postmodern ve Immanuel Wallerstein gibi Marksist düşünürlerden) etkilenen eleştirel jeopolitik, bir terim olarak ilk kez Ó Tuathail

tarafından 1989 yılında *Eleştirel Jeopolitik: Devletin Sosyal İnşası ve Devlet Yönetimi Pratiğindeki Yeri* (Critical Geopolitics: the Social Construction of State and Place in the Practice of Statecraft) başlıklı doktora tezinde kullanılmıştır (Mamadouh, 1998, s. 244). Ó Tuathail'in yanı sıra John Agnew ve Simon Dalby'nin çalışmaları da eleştirel jeopolitiğin ilk örnekleri olarak kabul edilmektedir (Moisio, 2015, s. 223).

Guzzini (2012c, s. 13) jeopolitik üzerine yeni ortaya çıkan bu yaklaşım ile klasik/neoklasik jeopolitik yaklaşımların arasındaki tek ve aslında “önemsiz” ortak zeminin her iki yaklaşımın da coğrafya ve siyaset arasındaki ilişki üzerine yoğunlaşması olduğunu belirtmektedir. Bu benzerlik önemsizdir, zira klasik/neoklasik yaklaşımlar “siyasetin coğrafyasına” (*geography of politics*) bakarken, eleştirel jeopolitik “coğrafyanın siyaseti” (*politics of geography*) üzerinde yoğunlaşmış ve coğrafya kavramının kendisini sorunsallaştırmıştır. Bu anlamda, örneğin, çevresel determinizm gibi coğrafyanın doğal ve değişmez bir veri olarak alındığı yaklaşımların aksine eleştirel jeopolitik bu gibi varsayımların toplumsal olarak inşa edildiğini belirtmiş ve bu inşaları mümkün kılan temsili ya da maddi pratiklerle ilgilenmiştir. Yani, eleştirel jeopolitik düşüncesinde coğrafyaya dayalı varsayımlar “doğal gerçekler” olarak kabul edilmemiş, bunun yerine bu varsayımların politikacılar ve aydınlar tarafından belirli sosyal ve politik amaçlar doğrultusunda neden ve nasıl inşa edildiği sorgulanmıştır (Agnew, 2013, s. 20-22). Bu anlamda eleştirel jeopolitiğe göre jeopolitik, devletlerin “uzamsal, siyasal ve kültürel sınırlar” inşa ederek “tehlikelerle dolu olan” dış alanı iç siyasetten ayırmasını, bu alandaki “ötekileri” dışlamasını ve aynı zamanda iç siyasetin kontrol altına alınmasını mümkün kılan ideolojik bir aygıttır (Dalby, 1990, s. 173).

Bu noktalardan yola çıkarak eleştirel jeopolitiğin bazı temel argümanları olarak şunlardan bahsetmek mümkündür: Öncelikle klasik/neoklasik yaklaşımların iddialarının aksine eleştirel jeopolitiğe göre jeopolitik varsayımlar “gerçeği” yansıtmazlar ya da “doğal” değildir; zira bu varsayımlar toplumsal olarak inşa edilmişlerdir. Bu toplumsal inşa süreçlerini anlamak için de aktörlerin söylemlerine odaklanmak gerekmektedir. İkinci olarak eleştirel jeopolitik coğrafi varsayımlar ve kimlik arasındaki ilişkiyle ilgilenir; bu anlamda “ben” ve “öteki” arasındaki ilişkinin çalışılması bu literatürün ajandasındaki başat konulardan birini oluşturur. Öte yandan eleştirel jeopolitik ikili karşıtlıkları (*binary opposition*) çalışırken analizini yalnızca ben ve öteki ile sınırlamaz. “Ulusal ve uluslararası”, “iç ve dış”, “dost ve düşman” gibi ikilikler de bu yaklaşım tarafından inceleme konusu yapılmıştır. Üçüncü olarak eleştirel jeopolitik, aktörlerin ortaya koyduğu jeopolitik argümanların siyasi muhtevası ile ilgilenir. Diğer bir deyişle, bu yaklaşıma göre tüm jeopolitik yaklaşımlar belirli bir siyasal ajandanın gerçekleştirilmesine hizmet eder, dolayısıyla da belirli iktidar ilişkilerinin ortaya çıkmasına sebebiyet verirler. Bu noktaya örnek teşkil edebilecek konulardan birisi bilgi ve iktidar arasındaki ilişkidir. Dördüncü ve son olarak, eleştirel jeopolitik, jeopolitik varsayımların birbirinden farklı fakat birbiriyle ilişkili çeşitli alanlarda inşa edildiğinin altını çizer. Aşağıda detaylandırılacağı üzere bu alanlar literatürde resmi, pratik ve popüler olarak kavramsallaştırılmıştır.

Bu temel argümanları açmak gerekirse öncelikle eleştirel jeopolitik, jeopolitiği dünya siyasetini şekillendiren bir “gerçeklik” ya da “doğal” bir veri olarak değil, “sosyal, kültürel ve politik bir

pratik”, dolayısıyla toplumsal bir inşa olarak anlar (Ó Tuathail ve Dalby, 1998, s. 2). Bununla ilişkili olarak eleştirel jeopolitik alanında çalışan araştırmacılar “coğrafi gerçeklerden” ziyade söylemler aracılığıyla inşa edilen “jeopolitik temsiller” ile ilgilenirler. Söylemler, yani dünyayı tanımlama biçimimiz ve bu tanımları yaparken kullandığımız kelimeler, dünyayı nasıl gördüğümüz ve ne biçimlerde hareket ettiğimizi şekillendirmesi bakımından önemlidirler (Ó Tuathail ve Agnew, 1992, s. 190). Bu anlamda, “coğrafya, sosyal ve tarihsel bir söylemdir” ve jeopolitik de “devlet idaresi aydınları”nın (*intellectuals of statecraft*) uluslararası siyaseti belirli biçimlerde mekânsallaştırdığı söylemsel bir pratiktir (Ó Tuathail ve Agnew, 1992, s. 190-92). O’Tuathail’in de belirttiği gibi, eleştirel jeopolitik jeopolitik bilginin aydınlar, kurumlar, uygulayıcılar tarafından inşa edilme pratiğini siyasallaştırmayı hedefler ve “jeopolitik söylemin üretimini, şeffaf, nesnel bir gerçekliğin tarafsız ve bağımsız bir tanımı olarak değil, siyasetin kendisinin bir parçası olarak ele alır” (1998c, s. 3).

Eleştirel jeopolitiğin merkezine aldığı bir diğer konu fiziksel, kültürel, ya da beşerî coğrafyaya referansla değişmeyen bir öz atfedilen kimliklerin aslında toplumsal olarak inşa edildiklerini göstermektir. Müller’in (2008, s. 332) belirttiği üzere jeopolitik ve kimlik arasında var olan karşılıklı teşkil ilişkisi eleştirel jeopolitiğin gündeme aldığı en önemli konulardan birisidir, zira kimliklerin inşa edilmesinde mekânsal gruplaşmaların (ulus, etnik grup vb.) ve jeopolitik varsayımların etkisi büyüktür. Örneğin, “biz” mevhumu belirli bir bölgede bulunan insanları kastetmesi bakımından mekânsal bir inşadır ve bu inşada “öteki” olarak kabul edilenler dünyanın başka yerlerinde yaşayanlar olarak resmedilir. Ya da “jeopolitik vizyonlar” bize belirli sınırların “doğal” olduğunu, o sınırların içinde yaşayan insanlar arasında bir homojenlik ve birlik olduğunu ve bu insanların belirli dostları ve düşmanları olduğunu söyler (Dijkink, 1996, s. 12-14). Baskın olan jeopolitik vizyonlara göre tüm bu “gerçekler” değiştirilemez ve doğal durumlara işaret eder. Eleştirel jeopolitik ise bu anlayışların toplumsal inşalar olduklarını ortaya çıkarmak suretiyle değiştirilebilir olduklarını gösterir.

Bu da bizi dünya siyasetinde ikili karşıtlıkların önemine ve bunların iktidar ilişkilerinde oynadıkları rollere getirir. Bu ikilikler “ben ve öteki”, “ulusal ve uluslararası”, “iç ve dış”, “dost ve düşman” gibi birçok farklı biçimde tezahür edebilir. Örneğin, aktörlerin kendilerini tanımladıkları “benlik” anlayışlarını oluşturabilmeleri için “öteki”nin tanımlanması elzemdir (Dijkink, 2006, s. 193). Bu anlamda eleştirel jeopolitik “ben’ ve ‘öteki’ sendromunun” sorunsallaştırıldığı bir alandır (Murphy vd., 2004, s. 628). Ya da “içeriyi” disipline etmek için “dışarının” tehlikeli ya da tehditkâr olarak resmedilmesi bize siyasi elitlerin ideolojik amaçları doğrultusunda ikilikleri nasıl mobilize ettiklerini göstermektedir (Dittmer ve Dodds, 2008, s. 442).

Bu son noktadan hareketle, eleştirel jeopolitiğin “jeopolitik hakikat iddiaları” ve “jeopolitik hakikat rejimleri”nin üretildiği söylemsel pratikler ve sosyal süreçleri incelemesindeki temel nedenin bu iddia ve rejimlerin iktidar ilişkileri üzerindeki etkisi olduğunu not etmek gerekir. Bu yaklaşım, Foucault’nun bir iktidar/bilgi biçimi olarak söylem fikrinden yola çıkarak, jeopolitik anlayışların inşa edilmesinde “aydınlar, kurumlar ve ideoloji”nin rolüne odaklanır (Ó Tuathail, 1998c, s. 8). Ó Tuathail’e göre iktidar ve bilgi arasındaki ilişkiye bir örnek olarak güvenlik kavramı düşünülebilir.

Buna göre, güvenliği toplumsal konulardan ziyade askeri konulara referansla tanımlayarak, yani güvenlik teriminin anlamını kontrol altında tutarak, ona dair egemen bir söylem oluşturmak, bir devlet içerisinde iktidarı uygulamanın önemli bir örneğidir. Zira yazara göre “‘güvenlik’ hakkında herkes adına konuşma hakkının otoriter bir şekilde tekelleştirilmesi – ‘ulusal çıkar’ veya evrensel bir ‘biz’i harekete geçirme yeteneği – iktidar pratiğinin merkezinde yer alır” (1998c, s. 4).

Son olarak, eleştirel jeopolitik, jeopolitik varsayımların birbirinden farklı fakat birbiriyle ilişkili alanlarda inşa edildiğini dile getirmektedir. Bu alanlara detaylıca bakmak bize eleştirel jeopolitiğin yukarıda sıralanan temel argümanlarını anlamak için önemli ip uçları verecektir. Mamadouh ve Djinkine göre (2006) eleştirel jeopolitik literatürünü farklı biçimlerde kategorize etmek mümkündür ve bu kategorizasyonlardan biri, Ó Tuathail ve Dalby’nin (1998) de belirttiği üzere, “resmi”, “pratik” ve “popüler” olmak üzere üç çeşit alana işaret eder. Resmi jeopolitik, strateji enstitüleri, düşünce kuruluşları ve akademi; pratik jeopolitik dış politika, bürokrasi ve siyasi kurumlar; popüler jeopolitik ise medya, sinema, edebiyat, müzik, çizgi roman gibi popüler kültür alanlarında üretilen jeopolitik varsayımları kapsamaktadır. Bu üç alanın her biri “sınırların ve tehlikelerin mekânsallaştırılmasına” yani “dünyanın jeopolitik haritası”nın oluşturulmasına katkı sağlamakta ve “ben ve ötekinin” jeopolitik olarak hangi biçimlerde tahayyül edildiğine dair önemli doneler sunmaktadır (Mamadouh, 1998, s. 244).

Resmi jeopolitik, devlet idaresinin yürütülmesine rehberlik etmek için kodlanmış bir fikir ve ilkeler sistemi (Ó Tuathail ve Agnew, 1992, s. 194) veya “devlet idaresinin sözde aydınları tarafından üretilen jeopolitik teorilerin ve perspektiflerin üretimi ve dolaşımı” (Dittmer ve Dodds, 2008, s. 441) ile ilgilenir. “Devlet idaresinin aydınları” kavramı “dünya çapında devlet idaresi faaliyetleri hakkında yorum yapan, bunları etkileyen ve yürüten devlet bürokratları, liderleri, dış politika uzmanları ve danışmanlarını” içerir (Ó Tuathail ve Agnew, 1992, s. 193). Kuus (2007, s. 241), devlet idaresi aydınlarının “belirli bir ‘kültürel’ jeopolitik kavramının – dış politikanın devletin ve ulusun kimliğini ifade ettiği fikrinin – üretiminde” merkezi bir konumda olduklarını belirtmektedir. Diğer bir ifadeyle bu kişiler belirli söylemleri oluşturma ve onları aktarma konusunda oldukça ayrıcalıklıdırlar (Kuus, 2007, s. 244). Öte yandan bu kişilerin ürettikleri jeopolitik söylemler, “devlet yönetimi pratiğine yardımcı olmak ve devletin gücünü artırmak” amacıyla üretildikleri iddiasına dayandıkları için oldukça ideolojiktir (Ó Tuathail ve Agnew, 1992, s. 192). Farklı “jeopolitik gelenekler” işte bu resmi jeopolitik alanında üretilir. Jeopolitik gelenekler, “bir devletin jeopolitik kültürünün ‘yüksek kültürünü’ oluşturan, görece resmileşmiş ve rekabet halindeki jeopolitik düşünce ekolleri” anlamına gelir ve her gelenek devletin kimliği, ulusal çıkarı ve dış politikasındaki normatif önceliklere dair farklı fikirler ortaya atar (O’Loughlin vd., 2005, s. 324).

Resmi jeopolitiğin nasıl çalışıldığına bir örnek olarak Pınar Bilgin’in 2012 yılında kaleme aldığı “Türkiye’deki Jeopolitik Dogma” (Turkey’s “Geopolitical Dogma”) adlı çalışması gösterilebilir. Bilgin bu çalışmasında Türkiye’deki jeopolitik varsayımların tarihsel olarak ülkenin güvenlik tahayyüllerinin merkezinde yer aldığına vurgu yapmakta ve bu merkeziliği gösterirken pratik ve popüler jeopolitik söylemlerle resmi jeopolitik söylemler arasındaki metinlerarasılığı analiz

etmektedir. Bu bağlamda yazarın resmi jeopolitik söylemi ortaya koymak için emekli General Suat İlhan ve dönemin dışişleri eski bakanı Ahmet Davutoğlu'nun çalışmalarını ele alması, resmi jeopolitik söylemlerin hangi aktörler tarafından üretildiğini örnekler.

Pratik jeopolitik “dış politika liderleri ve seçkinler tarafından dünya meselelerinin ve devlet çıkarlarının günlük inşası ve mekânsallaştırılması” ile ilgilenir (O’Loughlin vd., 2004a, s. 6). Ó Tuathail ve Agnew’a (1992, s. 194) göre resmi jeopolitik “oldukça resmileştirilmiş ifade, tanım ve tartışma kurallarına sahip olma” özelliği taşırken, pratik jeopolitik “toplumsal mitlerde bulunan genel geçer anlatı ve ikili ayrımlara dayanan” bir muhteva sergiler. Bu anlamda pratik jeopolitik üzerine yoğunlaşan analizler liderlerin vatandaşlarının dünyayı anlamlandırmasına yardımcı olan söylemlerindeki coğrafyayla ilişkili kavram, kelime ve argümanları analiz eder (Dittmer ve Dodds, 2008, s. 441). Bu kapsamda pratik jeopolitik alanındaki merkezi kavramlardan birinin, “bir dış politika liderinin dış politikayı ifade etmek, açıklamak ve belirtmek için kullandığı şey” olarak tanımlanabilecek “senaryo” (*script*) olduğu söylenebilir (O’Loughlin vd., 2004a, s. 6). Pratik jeopolitik, kısaca, bu senaryoların nasıl, kimler tarafından ve neden oluşturulduğunun analiziyle ilgilenir.

Ó Tuathail ve Agnew’in Soğuk Savaşı şekillendirmesi açısından oldukça önemli kabul edilen Kuzey Amerikalı diplomat George F. Kennan’ın *Foreign Affairs* dergisinde 1947 yılında yayınladığı “Mr. X” makalesini analiz ettikleri 1992 tarihli çalışmaları da pratik jeopolitiğin nasıl analiz edildiğini göstermesi açısından oldukça önemlidir. Buna göre “Mr. X” makalesinde Sovyetler Birliği “doğulu”, “potansiyel tecavüzcü”, komünist ideoloji ise bir “sel” olarak resmedilmektedir. Yazarlara göre bu temsiller ABD’nin Soğuk Savaş döneminde takip ettiği çevreleme politikasını ve askeri müdahalelerini meşrulaştırmasına olanak tanımıştır. Başka bir deyişle, Kennan’ın iddia ettiği fikirler ilerleyen yıllarda ABD’de baskın hale gelen jeopolitik geleneğin temelini oluşturmuştur.

Jeopolitik argümanların üretildiği bir diğer alan olan popüler jeopolitik ise jeopolitik fikirlerin akademi ya da siyasetteki söylemlerin dışında gündelik hayatta nasıl üretildikleri ile ilgilenmektedir (Dittmer ve Gray, 2010, s. 1664). Gündelik hayatın ve onu oluşturan sıradan insanların önemi kamuoyunun da “jeopolitik kodlar ve dış politika oluşumunda” bir role sahip olmasıyla ilişkilidir (O’Loughlin ve Kolossov, 2002, s. 573). Zira günümüzde, özellikle de “demokratik ya da yarı-demokratik toplumlarda”, şayet bir jeopolitik anlayış belirli bir dış politika kararında pratik edilmek isteniyorsa kamuoyu desteği alması şarttır (O’Loughlin, 2001, s. 2). Nitekim uzun vadede kamuoyunu “manipüle” ya da “asimile” etmeyi başaramamış siyasi elitlerin bir siyasi kriz yahut iktidar kaybı deneyimlemeleri “kaçınılmazdır” (Dijkink 1998, s. 296). Popüler kültür aynı zamanda ulusal kimliklerle ilgili birbiriyle yarışan söylemlerin bulunduğu, bireysel ve kolektif kimliklerin şekillendiği bir alandır (Yanık, 2008, s. 2). Dodds’a (2005, s. 73-74) göre popüler jeopolitiği önemli kılan neden tam olarak budur, zira popüler kültür “kişiler ve yerler hakkındaki fikirlerimizin çerçevesi ve yorumlandığı bağlama” katkıda bulunur.

Popüler kaynakların jeopolitik iddiaların üretimindeki önemini anlamak için “jeopolitik tasavvurlar” kavramını ele almak yerinde olacaktır. Jeopolitik tasavvurlar resmi jeopolitik perspektiflerin üzerine inşa edildiği “düşük kültür” temelleridir (O’Loughlin vd., 2005, s. 324). Diğer bir deyişle bu tasavvurlar popüler kültürde ve genel olarak toplumda devletin dünya siyasetinde nerede konumlandığına (örneğin ilgili devlet hangi medeniyetin mensubudur ya da bu devletin kimliği nedir) dair yaygın imajlar, kavramsallaştırmalar ve söylemlerin bir karışımıdır. Bu tasavvurları ortaya çıkarmak için izlenebilecek yöntemler popüler kültür ürünleri üzerine söylem analizi ya da kamuoyuna yönelik anketler yapmayı içerebilir. Burada bahsi geçen popüler kültür ürünlerinden kasıt filmler, televizyon programları, dergiler, karikatürler, müzik ya da çok çeşitli internet kaynakları olabilir (Dodds, 2005). Bu popüler kaynaklar, siyasi elitler tarafından belirli jeopolitik anlayışı dayatmak için veya bu tür hegemonik tasavvurlara karşı direniş için bir alan sağlayabilirler.

Eleştirel jeopolitik literatüründe popüler jeopolitiğin önemini ve etkisini açıklamak için yapılmış çok sayıda vaka çalışması bulunmaktadır. Örneğin, Sharp (1993), eleştirel jeopolitiğin salt elitlere odaklanmasının ötesine geçmek amacıyla Amerika Birleşik Devletleri’nde Soğuk Savaş döneminde oldukça popüler olan “Reader’s Digest” isimli dergiyi söylem analizi metoduyla incelemiştir. Yazara göre bu dergi o dönem ABD’nin “ötekisi” olan Sovyetler Birliğine “baskıcı” ya da “otoriter” gibi olumsuz özellikler atfetmek suretiyle ABD’nin kendisini “özgürlüklerin savunucusu” ya da “demokratik” olarak resmeder. Başka bir ifadeyle bu popüler kültür ürünü Sovyetler Birliği’ni “Amerikan değerleri”ne aykırı olan özelliklerin toplandığı “olumsuz bir mekân” olarak betimleyerek, ABD’nin ulusal kimlik yaratma sürecinde önemli bir rol oynamıştır. Benzer bir şekilde Dittmer (2005) “Captain America” çizgi romanına odaklanarak jeopolitik fikirlerin popüler kültürde nasıl inşa edildiğine odaklanır. Dodds (2006) ise bir James Bond serisi filmi olan “Die Another Day” filmi ve ona izleyicilerin verdikleri tepkiler üzerinden bu filmin sıradan insanların dünya siyasetini ve güncel gelişmeleri anlamlandırmasındaki etkisine bakar.

Resmi, pratik ve popüler jeopolitik alanları her ne kadar birbirinden farklı verilerin analizi üzerinden ilerlese de burada altı çizilmesi gereken önemli bir husus bu alanları birbirinden keskin çizgilerle ayırmanın çok da mümkün olmamasıdır. Nitekim Dittmer ve Dodds (2008, s. 441), Reagan’ın ABD dış politikasının olası geleceğini açıklarken “Rambo” filmine atıfta bulunmasına referansla, resmi, pratik ve popüler alanlar arasındaki ayrımların kimi zaman elitler, kimi zaman da halk tarafından bulanıklaştırılabileceğinin altını çizmişlerdir.

Bu bölümü özetlemek gerekirse, Ó Tuathail ve Dalby’yi (1998) takip ederek, eleştirel jeopolitik çalışmaları şekillendiren temel argümanların şunlar olduğu söylenebilir: İlk olarak jeopolitik verili değil, kültürel bir fenomendir. Buna göre eleştirel jeopolitik devletlerin eş zamanlı olarak kendilerine “içte” “özselleştirilmiş” (*essentialized*) bir kimlik atfederken, “dışı” “tehlikeli” bir alan olarak resmetmelerinin hangi biçimlerde gerçekleştiği ile ilgilenir. İkinci olarak, devletlerin günlük siyasette sınır çizme pratikleri ve performanslarının analizi eleştirel jeopolitik için merkezi bir öneme sahiptir. Buna göre, eleştirel jeopolitik, devletin “dışı” ile ilgilenmekten ziyade, dış ile iç, yurt dışı ile yurt içi, yerli ve yabancı arasında inşa edilen sınırların nasıl oluştuğu ve bu inşaların

sonuçlarını iktidar ilişkileri üzerinden analiz eder. Üçüncü olarak, jeopolitik varsayımlar farklı (yukarıda da ifade edildiği üzere resmi, pratik ve popüler) alanlarda üretilirler. Bu farklı alanlarda üretilen, sınırların ve tehlikelerin mekânsallaştırıldığı, ben-öteki ilişkilerinin jeopolitik olarak temsil edildiği anlatılar bir ülkenin “jeopolitik kültürünü” oluşturmaktadır. Dördüncü olarak, jeopolitik “bilimsel gerçeklere dayalı” ve “politik olarak tarafsız” bir bilgiye işaret etmez. Eleştirel jeopolitiğe göre her jeopolitik argüman ve çalışma belirli bir politik ajanda ile ilişkilidir. Son olarak, eleştirel jeopolitik, jeopolitik “gerçeklik” iddialarının doğal olmadığını ortaya koymak için yeni kavramsal ve kuramsal araçlar önerir ve geliştirir.

4. “Teritoryal Tuzak”: Geleneksel Uluslararası İlişkiler Kuramlarının Sınırlarını Sorunsallaştırmak

Eleştirel jeopolitik her ne kadar siyasi coğrafya disiplininin bir alt kolu olarak ortaya çıkmış olsa da sorguladığı temel konuların başında dünya siyasetinde coğrafi varsayımların etkileri ve siyasi aktörlerin küresel siyaseti ne biçimlerde mekânsallaştırdığı olması bakımından Uluslararası İlişkiler disiplini ile oldukça yakından ilgili bir alan olmuştur. Öyle ki eleştirel jeopolitik literatürünün erken örneklerinde geleneksel Uluslararası İlişkiler yaklaşımlarını da sorunsallaştırdığı görülmektedir. Çalışmanın bu bölümünde ana hatlarıyla birlikte bu eleştiriler ele alınacaktır. Bu ana hatlar, özellikle John Agnew’in 1994 yılında yazdığı ve literatürde oldukça önemli bir yere sahip olan “Teritoryal Tuzak: Uluslararası İlişkiler Kuramının Coğrafi Varsayımları” (*The Territorial Trap: The Geographical Assumptions of International Relations Theory*) makalesi ve yazarın sonraki yıllarda bu makalesine referansla kaleme aldığı diğer çalışmaları ışığında incelenecektir (Agnew, 1994; 2010; 2015).

Agnew’e göre (1994) geleneksel Uluslararası İlişkiler kuramlarında mevcut olan üç temel coğrafi varsayım, bu yaklaşımların içine düştükleri bir “teritoryal tuzağa” işaret etmektedir. Bu varsayımlardan ilki devletlerin değişime uğramayan, zamandan ve bağlamdan bağımsız, sınırları belirli bir teritoryal alanda egemenlik ifa eden verili birimler olarak ele alınması; ikincisi iç politika ile dış politika arasında keskin bir ayrışmanın olduğunun düşünülmesi; üçüncüsü ise bu teritoryal devletlerin içinde homojen bir toplumu barındıran aktörler olarak kabul edilmeleridir.

Uluslararası İlişkiler disiplininin geleneksel yaklaşımlarının temelinde yatan varsayımlardan biri devletlerin belirli sınırlar içinde var olan ve bu sınırlar içinde gücü (diğer devletlerle rekabetlerinde kullanılmak üzere) tamamen kendi ellerinde toplayan aktörler olarak kabul edilmesidir. Başka bir deyişle, bu kuramsal yaklaşımlar tarafından egemenlik “mülkîlik” (*territoriality*) ile ilişkilendirilir. Agnew’e göre bunun nedeni geleneksel Uluslararası İlişkiler kuramlarına içkin olan belirli bir mekân (*space*) anlayışının olmasıdır. Mekâna dair bu anlayış çeşitli konum ve uzamsal düzenlemelerin politik ve ekonomik süreçler üzerinde etkili olduğu fikrine yaslanır (1994, s. 55). Geleneksel kuramlarda mekân devletlerin topraklarının sınırlarına referansla tanımlanmakta, yerel ya da küresel gibi farklı coğrafi ölçekler bu yaklaşımlar tarafından göz ardı edilmektedir.

Geleneksel Uluslararası İlişkiler yaklaşımları aynı zamanda devletleri küresel dinamiklerden, zamansal ve tarihsel bağlamdan azade, yüzyıllar boyunca herhangi bir değişime uğramamış yapılar olarak ele alırlar. Bu anlayışa göre teritoryal devletler 200 sene önce neyseler bugün de odurlar, ya da Afrika'daki bir devletle Avrupa'daki bir devletin arasında kavramsal anlamda herhangi bir fark yoktur (1994, s. 56). Örneğin, 1990'larda devletlerin dünya siyasetindeki rollerinin sorgulandığı küreselleşme tartışmalarında dahi konu devletlerin küreselleşme dinamikleriyle birlikte işlevlerinin azalıp azalmayacağı noktasıyla sınırlı kalmış ve asıl ele alınması gereken nokta olan devletlerin farklı tarihsel bağlamlarda önem ve anlamlarının ne olduğu konusu bu tartışmada yeteri kadar yer bulamamıştır (1994, s. 54).

Bu açıdan geleneksel yaklaşımlar için dünya siyasetini çalışmak demek devletlerin içinde gerçekleşmekte olan süreçlerle ilgilenmek yerine farklı topraklarda bulunmaları anlamında birbirinden ayrılan bu aktörlerin arasındaki ilişkiyi çalışmak anlamına gelir. Farklı bir ifadeyle, geleneksel Uluslararası İlişkiler yaklaşımları, (çoğu zaman ulus kavramıyla karıştırılan) devletin muhtevası yahut onun içindeki dinamikler ile ilgilenmez; asıl olan bu devletlerin arasındaki ilişkilere yoğunlaşmaktır. Yani, devletlerin içleri ve dışları arasında keskin bir fark söz konusudur.

Agnew analizinde bu noktayı örneklemek için iki geleneksel Uluslararası İlişkiler kuramı olan neorealizm ve neoliberal kurumsalcılık ile bu yaklaşımların iki önemli temsilcisi olan Kenneth Waltz ve Robert Keohane'nin çalışmalarını inceler. Yazara göre Kenneth Waltz'un çalışmaları "tarihdışı"dır (*ahistorical*). Agnew'in bununla kastettiği Waltz'un kuramını oluştururken Antik Yunan döneminden beri birbirlerine karşıt teritoryal devletlerin var olduğu varsayımına dayanmasıdır. Dolayısıyla, der Agnew, Waltz'un analizleri özellikle 16. ve 18. yüzyıllar arasında gelişen kapitalist ekonomik modelin ve merkezileşen askeri yarışın şekillendirdiği modern uluslararası sistemin ayırt edici özelliklerini göz ardı etmektedir (1994, s. 57). Aynı zamanda Waltz, dünya siyasetinde tek geçerli aktör olarak üniter devleti görmektedir; ona göre yerel, bölgesel ya da küresel süreçlerin ve bu süreçlerin ortaya çıkardığı farklı aktörlerin dünya siyasetinde bir rolü yoktur. Bu devletler uluslararası siyasetin temel dinamiği olan anarşi ve onun getirdiği "tehlikeler" karşısında hayatta kalabilmek için birbirlerine kıyasla daha güçlü olmanın hesabını yaparlar. Bu anlamda devletlerin içlerinde vuku bulan süreç ve düzenlemelerin uluslararası siyaseti analiz ederken bir önemi yoktur, keza bu alanda her devlet sistemin anarşik yapısı itibariyle birbirine benzer hareket etmek zorunda kalmıştır.

Agnew'in ikinci olarak ele aldığı Robert Keohane ise çalışmalarında uluslararası sistemde hegemonik bir gücün yokluğunda iş birliğinin olanaklarına odaklanmaktadır. Analizlerinde kurallar, normlar, prensipler ve karar alma prosedürleri olarak tanımlanabilecek rejim kavramını merkeze alan Keohane, Waltz'un aksine anarşik uluslararası sistemde hayatta kalmak için güç peşinde koşan devlet anlayışı yerine, karşılıklı kazanımın mümkün olduğu, uluslararası iş birliğinin olasılığına vurgu yapar. Fakat Agnew'e göre bu neorealist yaklaşımdan farklı gibi gözüken vurgu, temel varsayımları bakımından ele alındığında büyük bir farklılığa işaret etmemektedir. Nitekim, Keohane'nin çalışmalarında da teritoryal devlet hala merkezi aktör olarak kabul edilmekte ve

devletlerin içlerindeki dinamiklerin onların uluslararası siyasetteki konumlarını ne biçimlerde etkilediği yine analiz dışı bırakılmaktadır (1994, s. 58).

Bu örneklerden yola çıkan Agnew, geleneksel Uluslararası İlişkiler kuramlarındaki temel coğrafi varsayımlar için şunları söyler: Öncelikle devlet bu kuramlarda bir ideal tipe işaret edecek biçimde ele alınır, öyle ki maddi yetkeleri dışında devletlerin birbirlerinden bir farkı yoktur. Bu anlamda geleneksel kuramlar somut koşulları ya da tarihsel bağlamı ele almamaları bakımından tarih dışıdır. İkinci olarak bu kuramlarda gördüğümüz ortak bir nokta devlet ve ulus kavramlarının birbirine karıştırılmasıdır. Dolayısıyla teritoryal devletlerin belirli ulusların karakterleri ve isteklerini temsil ettiği varsayımı baskındır. Üçüncü bir nokta olarak Agnew tüm bu varsayımların ortaya çıkardığı bir “entelektüel iş bölümü” durumunun varlığına işaret eder. Buna göre Uluslararası İlişkiler, devletler arası şeklinde anlaşılmış, bu anlamıyla ulusal ya da yerel olandan ayrı olarak ele alınmıştır. Bu da homojen ve tekdüze bir devlet anlayışını beraberinde getirmiştir (1994, s. 58-59). Agnew'e göre toplumsal, ekonomik ve politik alandaki dinamikler zaman ve mekândan bağımsız olarak ele alınan sabit bir devlet anlayışıyla kavranamayacağı için bu varsayımların her biri sorunludur. Karmaşıklaşan nüfus hareketlerinden sermayenin dolaşımına, artan ekolojik karşılıklı bağımlılıktan yenilenen askeri teknolojilere kadar bir dizi gelişme “geleneksel uluslararası ilişkiler kuramının coğrafi temeline meydan okumaktadır” (1994, s. 77).

“Teritoryal Tuzak” makalesinin yayınlanmasının on beşinci yıl dönümünde *Geopolitics* dergisinin bir araya getirdiği katılımcıların yorum ve eleştirilerine cevaben kaleme aldığı yazısında Agnew (2010) “teritoryal tuzak” içerisinde olan geleneksel kuramların devletin dışını anarşi ile özdeşleştirirken iç politikaya bir düzen atfettiğini, bununla birlikte sınırları katı olan bir devlet anlayışının “uluslararası” kavramını anlamlandırırken politika nosyonunu anlama biçimlerimizi “dondurduğunu” bir kez daha ifade eder ve bu perspektifin yerine siyasetin coğrafi olarak nasıl organize edildiğine tarihsel bir açıdan bakan bir yaklaşımın gerekliliğinin altını çizer. Yazarın bu hatırlatmaları yapmasındaki neden her ne kadar Uluslararası İlişkiler disiplinde bu eleştirilen noktaları aşma yolunda çeşitli yollar kat edilmiş olsa da teritoryal devlet anlayışının baskınlığı gibi kimi noktaların halen mevcudiyetini korumasıdır (2010, s. 780).

Agnew bu çalışmasında disiplinde devam eden bu gibi kısıtların ötesine geçmek için çeşitli önerilerde de bulunmaktadır (2010, s. 782). Bunlardan ilki egemenlik ve toprak arasındaki ilişkiyi ve bu ilişkide ortaya çıkan iktidar biçimlerini analiz ederken yalnızca devletlere odaklanmamak ve devlet dışı aktörlerin rollerini de dikkate almaktır. İkinci olarak uluslararası ilişkilerde yerleri, mekanları yahut bölgeleri birbirinden bağımsız ve sabit coğrafi kategoriler olarak ele almak yerine bunların oluşumu ve devamındaki ilişkisel süreçlere odaklanmak gerekmektedir. Üçüncü olarak tüm bu jeopolitik varsayımların milliyetçilik gibi ideolojik yaklaşımlar tarafından kendi pozisyonlarını meşrulaştırmak için ne biçimlerde kullanıldığının sorgulanması gerekmektedir. Son olarak, Agnew özcü ve değişmez ulusal farklılıkların var olduğu iddiasına dayanan argümanların dünya siyasetinde yakın bir zamanda ortadan kalkacak gibi görünmediğini belirterek, bu argümanlara karşı eleştirel yaklaşımın bırakılmaması gerektiğini vurgulamaktadır.

Yazar ilerleyen yıllarda kaleme aldığı diğer çalışmalarında da bir kez daha “coğrafyayı, siyasetin mekânsal örgütlenmesinin tek modalitesi olarak toprakla ilişkilendirmeyi bırakma ihtiyacı”nın altını çizmeye devam etmektedir (Agnew, 2015, s. 43).

5. Farklı Eleştirel Yaklaşımlar ile Kesişimler

Yukarıda da belirtildiği üzere eleştirel jeopolitik ve Uluslararası İlişkiler disiplini arasında bir dizi önemli ortaklık mevcuttur. Bu anlamda hem eleştirel jeopolitiğin hem de Uluslararası İlişkiler içindeki eleştirel yaklaşımların benzer zamanlarda (1980’lerin sonları) ortaya çıkması tesadüfi değildir, zira bu yaklaşımlar arasında oldukça önemli kesişimler vardır. Marksizm, postyapısalcılık, feminizm ve postkolonyalizm gibi eleştirel Uluslararası İlişkiler kuramlarına benzer bir şekilde eleştirel jeopolitik de dünya siyasetinin geleneksel analizlerini sorunsallaştırarak alternatif analitik çerçeveler önermekte, dış politika ve güvenlik siyaseti, iktidar ilişkileri ve mekânsallık arasındaki iç içe geçmişliği ortaya koyan analizler yapmaktadır (Moisio, 2015, s. 224).

Eleştirel jeopolitiğin farklı eleştirel ekollerden beslenen, eklektik bir yaklaşım olduğu söylenebilir (Jones ve Sage, 2010, s. 322). Diğer bir ifadeyle eleştirel jeopolitiği tek bir kuramsal ya da metodolojik yaklaşımla ilişkilendirmek doğru olmaz (Dodds vd., 2013, s. 7). Nitekim, özellikle postyapısalcı sosyal kuramın önerdiği çerçeveden hareket etse de bunu yaparken “postyapısalcılık ile Marksizm, feminizm veya postkolonyal teori gibi diğer eleştirel yaklaşımlar arasında herhangi bir net ayırmadan kaçınır” (Dodds vd., 2013, s. 7).

Örneğin Moisio (2015, s. 224) eleştirel jeopolitik ve postyapısalcı Uluslararası İlişkiler kuramı arasındaki kesişime örnek olarak bu iki yaklaşımda da siyasetin maddi ya da temsili pratikler aracılığıyla toplumsal olarak inşa edildiği kabulünün merkezi bir yer tutmasını göstermektedir. Her iki yaklaşımın da politika yapımcılar tarafından uygulanan pratiklerin dünya siyasetini mekânsal olarak ne biçimlerde düzenlediğinin, devletlerin bu süreçlerle elde ettikleri meşruiyet iddialarının ve bu dinamiklerden doğan iktidar ilişkilerinin sorunsallaştırılmasına eğilmesi, eleştirel jeopolitik ve postyapısalcı kuramda benzer ajandaların varlığına işaret etmektedir. Öte yandan, söylemlerin siyasetteki kurucu ve disipline edici gücüne yapılan vurgu, bu iki yaklaşımın da analizlerinde sıklıkla “söylem analizi” metodunu kullanmaları ile sonuçlanmakta ve bu durum da başka bir benzerlik noktasını teşkil etmektedir (Müller, 2008; 2011).

Marksizm ve eleştirel jeopolitik arasındaki kesişimi ise özellikle Agnew’in çalışmalarında tespit etmek mümkündür. Zira Agnew’e göre (2013, s. 22) eleştirel jeopolitiğin ortaya çıkmasındaki mihenk taşlarından biri Marksist yazındaki önemli bir düşünür olan Immanuel Wallerstein ve onun dünya sistemi teorisi. Bu teori modern dünya politikasını “merkez” ve “çevre” kavramları vasıtasıyla açıklayarak dünyanın farklı yerlerindeki sömürü ilişkilerini ortaya koymuştur. Agnew dünya sistemi teorisinin küresel ilişkileri anlamak için ekonomiye yaptığı bu vurguyla, klasik jeopolitik düşüncenin yaslandığı “anarşik dünya düzeni” varsayımının ötesine geçtiğini belirtmekte, dolayısıyla jeopolitik hakkında farklı bir düşünme biçiminin yolunu açtığının altını çizmektedir. Agnew, her ne kadar kendisini klasik jeopolitik düşüncüyü sorunsallaştırmaya iten

kuramsal perspektifin bu olduğunu belirtse de zaman içerisinde bu yaklaşımın (merkez ve çevre gibi mekânsal kategorilere atfettiği nedensellik nedeniyle) limitlerinin de farkına vardığını dile getirmiştir. Yazar bu limitleri ekonomi ve politika arasında nedensel bir ilişki kurmak yerine temsili/dilsel dinamiklerle maddi dinamikleri bir arada ele alarak aşmayı önermiştir (Agnew, 2011). Marksizm ve eleştirel jeopolitik arasındaki olan ilişki, “Marksist jeopolitik” gibi öneriler etrafında tartışılmaya devam etmektedir (Geopolitical Forum, 2011).

Eleştirel jeopolitiğin feminist ve postkolonyal yaklaşımlarla olan kesişimini anlamak için ise öncelikle “antijeopolitik” kavramı ele alınabilir. Çünkü feminist ve postkolonyal yaklaşımlarla benzer bir şekilde bu kavram da klasik jeopolitik anlayışların mümkün kıldığı tahakküm ilişkilerinin ötesine geçmeyi amaçlamıştır. Antijeopolitik kavramı çalışmalarında ele alan önemli yazarlardan biri olan Paul Routledge’a (1998, s. 245) göre “jeopolitik bilgi, politik, ekonomik ve kültürel iktidar ve ayrıcalık pozisyon ve konumlarından inşa edilme eğilimindedir.” Dolayısıyla klasik jeopolitik argümanlar elitler tarafından inşa edilip toplumlara empoze edilirler ve bu anlamda hegemonik ve “yukarıdan aşağıya” bir bakış açısını yansıtır. Fakat, siyasette eş zamanlı olarak “karşı-hegemonik” bakış açıları da mevcuttur. Bu bakış açıları, kimi zaman muhalif entelektüellerin söylemlerinde, kimi zamansa toplumsal hareketlerin strateji ve taktiklerinde görülebilir. Nitekim farklı tarihsel bağlamlarda (örneğin, kolonyalizme içkin jeopolitik fikirlere, Soğuk Savaş dönemindeki baskın jeopolitik anlayışa ya da “Yeni Dünya Düzeni” fikrinin yaygın olduğu dönemdeki jeopolitik argümanlara karşı) ortaya çıkmış “karşı-hegemonik” anlayış ve hareketler mevcuttur.

Örneğin Ó Tuathail 1996 yılında kaleme aldığı “Antijeopolitik Bir Göz: Bosna’daki Maggie O’Kane (1992-1993)” (*An Anti-geopolitical Eye: Maggie O’Kane in Bosnia, 1992-93*) isimli makalesinde antijeopolitik bir bakış açısının nasıl gözükeceğini Britanya’da yayınlanan Guardian gazetesinin muhabiri olan O’Kane’nin 1990’larda Bosna’da ortaya koyduğu muhabirlik pratiği üzerinden açıklamaktadır. O’Kane bu dönemde özellikle batılı hegemonik çevrelerce Bosna’nın “Avrupa’nın Vietnam’ı” ya da “bataklık” gibi klasik jeopolitik argümanları hatırlatan sıfatlarla temsil edilmesinin ötesine geçmeyi başarmıştır. Ó Tuathail’a göre gazeteci bunu yazılarında bölgedeki çatışmalarda mağdur edilen kadın ve çocuklara yer vererek gerçekleştirmiştir.

Feminist ve postkolonyal perspektifler bu antijeopolitik yaklaşımla, ataerkillik ve Avrupa merkezcilik karşıtlığı gibi birçok ortak noktaya sahiptir. Bu anlamda hem feminist hem postkolonyal hem de antijeopolitik yaklaşımlar klasik jeopolitik düşünce (ve onun gibi başka hegemonik söylem ve düşünce biçimlerinin) yapı sökülümüne (*deconstruction*) uğratılarak, bunlara içkin iktidar ilişkilerinin ortaya çıkarılmasının gerekli olduğunu ifade etmektedir. Bu yapı sökülümünü takiben yapılması gereken ise farklı politik tahayyüllerden beslenen fikir ve pratiklere dair önerilerde bulunulması, yani bir “yeniden inşa” (*reconstruction*) sürecinin gerçekleşmesidir.

Bu anlamda jeopolitiğe feminist ve postkolonyal bir perspektiften bakan çalışmalar eleştirel jeopolitik yazınının yoğun bir şekilde elitlerin söylem ve pratiklerine odaklanmasını sınırlı bulurlar. Çünkü bu odak alternatif düşünme biçimlerinin ortaya çıkarılmasını engelleyebilir.

Örneğin Koopman (2011) eleştirel jeopolitik literatürünü bu anlamda kısıtlı bulunduğunu dile getirmiş, toplumun tabanındaki grupların deneyim ve pratiklerine dayalı bir feminist jeopolitik anlayışı geliştirmeyi önermiş ve bu yaklaşımı “alternatif jeopolitik” (*Alter-geopolitics*) olarak isimlendirmiştir. Massaro ve Williams 2013 yılında kaleme aldıkları “Feminist Jeopolitik” (*Feminist Geopolitics*) makalelerinde ise 2000’li yılların başından itibaren jeopolitik literatüründe gelişmekte olan feminist yaklaşımları incelemiştir. Yazarlara göre bu feminist yaklaşımlar iktidar ilişkileri, baskı mekanizmaları ve tüm bunlara direnişin farklı ölçeklerde (beden, ulus, devlet vb.) ortaya çıkma biçimlerini incelemiştir (2013, s. 567). Bunu yaparken de çoğunlukla sıradan insan ve grupların deneyimlerini analizlerinin merkezine taşımışlardır. Bunun nedeni feminist jeopolitik ile ilgilenen yazarların eleştirel jeopolitik analizlerin odağına genellikle “elit erkekleri” almalarını sorunlu bulmalarıdır. Çünkü bu durum jeopolitiğin maskülen bir girişim olarak yeniden üretilmesi sonucunu doğurabilir (2013, s. 569). Feminist jeopolitik bu ve bunun gibi sınırların ötesine geçmeyi hedeflemektedir (Dowler ve Sharp, 2001; Hyndman, 2004).

Eleştirel jeopolitiğin postkolonyal perspektiflerle kesişimindeki önemli noktalardan biri ise jeopolitiğin Avrupa ve Kuzey Amerika deneyimi ile şekillenen Avrupa merkezci bir kavram olmasının (Agnew, 2003, s. 9) eleştirisidir. Bu kavramın Avrupa-merkezci olmasından kasıt (her ne kadar zaman içerisinde dünyanın farklı bölgeleri arasındaki etkileşim sonucunda batı dışındaki aktörler tarafından benimsense de) jeopolitik tahayyülün başlangıç noktası itibarıyla Avrupalı güçler arasındaki ilişkileri ve onların dünyanın geri kalanına karşı tutumlarını belirlemek için ortaya çıkmış olmasıdır. Öte yandan postkolonyal perspektiften beslenen jeopolitik yazınında eleştirel jeopolitik literatürünün de genelde Avrupa merkezci özellikler gösterdiği vurgulanmıştır. Bunun nedeni ise ampirik olarak eleştirel jeopolitik yaklaşımlarının daha çok batı ülkelerindeki vakalara odaklanması ve dolayısıyla gerek batı dışındaki jeopolitik anlayışlara gerekse buralardaki alternatif bakış açılarına analizlerinde yeteri kadar yer vermemesidir.

Bu noktalardan hareket eden yazarlardan biri olan Joe Sharp (2011) “madun jeopolitiği” (*subaltern geopolitics*) kavramını önermektedir. Sharp’a göre madun jeopolitiği ile yukarıda bahsi geçen farklı eleştirel perspektifler arasında çeşitli örtüşmeler olmakla birlikte (baskın jeopolitik fikir ve pratiklerin eleştirisi gibi) bunlardan farklı olarak bu kavramsal çerçeve diğer perspektiflerde yeterince yer verilmeyen “marjinalleştirilmiş” veya “sessiz kılınmış” aktörlerin deneyimlerini analize taşımaya benimser. Örneğin, eleştirel jeopolitik dünyanın merkezi olmayan bölgelerinin baskın aktörler tarafından ne biçimlerde resmedildiğine odaklanmış fakat merkez dışı yerlerde gerçekleşen temsil siyaseti ile yeterince ilgilenmemiştir. Madun jeopolitiği ise bir yandan bu temsilleri ele alırken, öte yandan merkez dışı bağlamlarda jeopolitiği alternatif bir şekilde düşünmenin ve eylemenin yollarını aramaktadır (2011, s. 271). Sharp’a göre burada alternatif aramaktan kasıt baskın jeopolitik anlayışlara tamamen zıt olan bakış açılarını bulmak ve onları “şeyleştirmek” (*reification*) değildir. Zira bu tutum geleneksel jeopolitikteki “ben ve öteki” gibi ikili karşıtlıkları ve bunların arasında sabit olduğu varsayılan farklılıkları yeniden üretmekle sonuçlanabilir. Bu nedenle madun jeopolitiğinin amacı iktidar ilişkilerindeki asimetriyi göz ardı etmeden, küresel ilişkilerin birbiri içine geçmiş (*entangled*) yapısını ortaya koymaktır.

Bu bölümü özetlemek gerekirse, eleştirel jeopolitik ile Uluslararası İlişkiler disiplinin farklı eleştirel kuramları arasında önemli kesişimler mevcuttur. Yukarıda bazı örnekleri verildiği üzere eleştirel jeopolitik ile postyapısalcılık, Marksizm, feminizm, postkolonyal kuramlar arasında epistemolojik, ontolojik, metodolojik ve kimi zaman da normatif örtüşmeler bulmak olasıdır.

6. Sonuç

Bu çalışma 1980'lerden başlayarak hem Politik Coğrafya hem de Uluslararası İlişkiler disiplininde ortaya çıkan eleştirel jeopolitik yazınına dair bir literatür taraması sunmayı hedeflemiştir. Bu amaçla çalışma öncelikle 19. yüzyılın ortasında ortaya çıkan klasik jeopolitik anlayışlardaki temel varsayımları tartışmış, daha sonra 1970'li yıllardan başlayarak oluşan neoklasik perspektiflerin özelliklerini ele almıştır. Bu yaklaşımların ilk dile getirildikleri dönemde emperyalizm ve kolonyalizme meşruluk kazandırmaya dönük, özcü ve çevresel determinist fikriyata yaslandığının altı çizilmiştir. Neoklasik jeopolitik fikirler her ne kadar bu öncül klasik anlayışlarla çeşitli farklılaşmalar göstermiş olsalar da onların da neoemperyal yahut neokolonyal politikalara içkin olduğunu söylemek mümkündür.

Çalışmanın ikinci kısmı, “siyasetin coğrafyası” ile ilgilenen bu geleneksel bakış açılarını sorunsallaştıran, jeopolitik varsayımların toplumsal olarak inşa edildiğini vurgulayan ve bu varsayımların ortaya çıkardığı iktidar ilişkilerini analiz eden ve dolayısıyla “coğrafyanın siyaseti” ile ilgilenen eleştirel jeopolitik literatürünün ortaya çıkışını ve temel argümanlarını incelemiştir. Bu bölümde, “doğal” ya da “gerçek” olarak resmedilen klasik/neoklasik jeopolitik argümanların, esasen “ben ve öteki”, “ulusal ve uluslararası”, “iç ve dış”, “dost ve düşman” gibi ikilikler ile söylemsel olarak inşa edildiğinin eleştirel jeopolitik tarafından ortaya konulduğu gösterilmiştir. Ayrıca bu ikiliklerin ne gibi siyasi saiklerle oluşturulduğunun da yine eleştirel jeopolitik tarafından incelendiği ifade edilerek, bu yazında iktidar ilişkilerini anlamının başatlığı vurgulanmıştır. Son olarak bu bölümde jeopolitik fikirlerin resmi, pratik ve popüler gibi birbirinden farklı, fakat birbiri ile ilişkili alanlarda inşa edilmesinin literatürdeki örnekleri ele alınmıştır.

Çalışma üçüncü bölümde eleştirel jeopolitik yazını tarafından geleneksel Uluslararası İlişkiler kuramlarına getirilen eleştirileri, özellikle bu literatürdeki önemli bir isim olan John Agnew ve onun “Territoryal Tuzak” makalesi çevresinde şekillenen analizlerine referansla tartışmıştır. Burada, Agnew'u takiben, üç temel coğrafi varsayımın problemleştirilmesinin altı çizilmiştir. Bunlardan ilki devletlerin zaman ve bağlamdan bağımsız, sabit ve belirli bir teritoryallik ile ilişkilendirilmiş aktörler olarak ele alınmaları, ikincisi iç ve dış politika arasında geçişkenliğin görmezden gelinmesi, üçüncü ve son olarak da devletlerin içlerinde homojen bir toplumu barındıran aktörler olarak varsayılmalarıdır.

Çalışmanın son bölümü ise eleştirel jeopolitik ile Uluslararası İlişkiler disiplinindeki postyapısalcı, Marksist, feminist ve postkolonyal eleştirel yaklaşımlar arasındaki epistemolojik, ontolojik, metodolojik ve normatif kesişimlere odaklanmıştır. Bu bölümde özellikle bu kesişimselliklerden

doğan “Marksist jeopolitik”, “antijeopolitik”, “feminist jeopolitik”, “alternatif jeopolitik”, “madun jeopolitiği” gibi yeni kavramsal önerilerin muhtevaları tartışılmıştır.

Sonuç olarak, dünyada yükselen popülist siyasal hareketler, büyük güçlerin arasındaki rekabetler, halen devam eden iç ve devletlerarası savaşlar, hız kazanan göç hareketleri, küresel iklim krizi gibi güncel küresel siyaseti meşgul eden gelişmeler kimi yazarlarca halen “siyasetin coğrafyasına” referansla tartışılmaya devam etmektedir. Eleştirel jeopolitik ise “coğrafyanın siyaseti”nin öneminin altını çizmekte, uluslararası ilişkilerde gözlemlediğimiz tüm olayların, mekânsallık, söylem ve iktidar bağlamında hangi biçimlerde inşa edildiklerini bize hatırlatmaya devam etmektedir.

Kaynakça

- Agnew, J. (1994). The Territorial Trap: The Geographical Assumptions of International Relations Theory. *Review of International Political Economy*, 1(1), 53-80. Doi: 10.1080/096.922.99408434268
- Agnew, J. ([1998]. 2003). *Geopolitics: Re-visioning World Politics*. London: Routledge.
- Agnew, J. (2010). Still Trapped in Territory? *Geopolitics*, 15(4), 779-784. Doi: 10.1080/146.500.41003717558
- Agnew, J. (2011). Capitalism, Territory and “Marxist Geopolitics.” *Geopolitics*, 16(1), 230-233. Doi: 10.1080/14650.045.2010.493996
- Agnew, J. (2013). The Origins of Critical Geopolitics. Klaus Dodds, Merje Kuus & Joanne Sharp (ed.). *The Ashgate Research Companion to Critical Geopolitics* içinde (s. 19-32). London: Routledge.
- Agnew, J. (2015). Revisiting the Territorial Trap. *Nordia Geographical Publications*, 44(4), 43-48.
- Agnew, J., & Corbridge, S. (1995). *Mastering Space: Hegemony, Territory, and International Political Economy*. London: Routledge.
- Astrov, A., & Morozova, N. (2012). Russia: Geopolitics from the Heartland. Stefano Guzzini (ed.), *The Return of Geopolitics in Europe? Social Mechanisms and Foreign Policy Identity Crisis* içinde (s. 192-216). Cambridge: Cambridge University Press.
- Baylis, J. (2020). International and Global Security. John Baylis, Steve Smith & Patricia Owens (ed.). *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations* içinde (s. 240-255). Oxford: Oxford University Press.
- Behnke, A. (2012). The Theme that Dare not Speak in its Name: Geopolitik, Geopolitics and German Foreign Policy Since Unification. Stefano Guzzini (ed.). *The Return of Geopolitics in Europe? Social Mechanisms and Foreign Policy Identity Crisis* içinde (s.101-126). Cambridge: Cambridge University Press.
- Bilgin, P. (2012). Turkey’s ‘Geopolitics Dogma’. Stefano Guzzini (ed.). *The Return of Geopolitics in Europe? Social Mechanisms and Foreign Policy Identity Crisis* içinde (s. 151-173). Cambridge: Cambridge University Press.
- Dalby, S. (1990). American Security Discourse: The Persistence of Geopolitics. *Political Geography Quarterly*, 9, 171-188. Doi: 10.1016/0260-9827(90)90017-5
- Dalby, S. (2008). Imperialism, Domination, Culture: The Continued Relevance of Critical Geopolitics. *Geopolitics*, 13(3), 413-436. Doi: 10.1080/146.500.40802203679
- Dalby, S. (2018). Geopolitics in the Anthropocene. Al Bergeson & Christian Suter (ed.). *The Return of Geopolitics* içinde (s. 149-166). Zurich: Lit.

- Dijkink, G. (1996). *National Identity, and Geopolitical Visions: Maps of Pride and Pain*. London: Routledge.
- Dijkink, G. (1998). Geopolitical Codes and Popular Representations. *GeoJournal*, 46(4), 293-299. Doi: 10.1023/A:100.699.9221884
- Dijkink, G. (2006). When Geopolitics and Religion Fuse: A Historical Perspective. *Geopolitics*, 11(2), 192-208. Doi: 10.1080/146.500.40600598403
- Dittmer, J. (2005). Captain America's Empire: Reflections on Identity, Popular Culture, and Post 9/11 Geopolitics. *Annals of the Association of American Geographers*, 95(3), 626-643. Doi: 10.1111/j.1467-8306.2005.00478.x
- Dittmer, J., & Dodds, K. (2008). Popular Geopolitics Past and Future: Fandom, Identities and Audiences. *Geopolitics*, 13(3), 437-457. Doi: 10.1080/146.500.40802203687
- Dittmer, J., & Gray, N. (2010). Popular Geopolitics 2.0: Towards New Methodologies of the Everyday. *Geography Compass*, 4(11), 1664-1677. Doi: 10.1111/j.1749-8198.2010.00399.x
- Dodds, K. (2005). *Global Geopolitics: A Critical Introduction*. Essex: Pearson Education Limited.
- Dodds, K. (2006). Popular Geopolitics and Audience Dispositions: James Bond and the Internet Movie Database (IMDb). *Transactions of the Institute of the British Geographers*, 31(2), 116-130. Doi: 10.1111/j.1475-5661.2006.00199.x
- Dodds, K., Kuus, M., & Sharp, J. (2013). Introduction: Geopolitics and its Critics. Klaus Dodds, Merje Kuus & Joanne Sharp (ed.), *The Ashgate Research Companion to Critical Geopolitics* içinde (s. 1-14). Surrey: Ashgate Publishing Limited.
- Dowler, L., & Sharp, J. (2001). A feminist Geopolitics? *Space & Polity*, 5, 165-176. Doi: 10.1080/135.625.70120104382
- Geopolitical Forum. (2011). *Geopolitics*, 16 (1), 211-238.
- Guzzini, S. (2012a). Which Geopolitics? Stefano Guzzini (ed.), *The Return of Geopolitics in Europe? Social Mechanisms and Foreign Policy Identity Crisis* içinde (s. 18-44). Cambridge: Cambridge University Press.
- Guzzini, S. (2012b). (ed.). *The Return of Geopolitics in Europe? Social Mechanisms and Foreign Policy Identity Crisis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Guzzini, S. (2012c). Which puzzle? An Expected Return of Geopolitical Thought in Europe? Stefano Guzzini (ed.), *The Return of Geopolitics in Europe? Social Mechanisms and Foreign Policy Identity Crisis* içinde (s. 9-17). Cambridge: Cambridge University Press.
- Hepple, L. W. (1986). The Revival of Geopolitics. *Political Geography Quarterly*, 5(4), 21-36. Doi: 10.1016/0260-9827(86)90055-8
- Hyndman, J. (2004). Mind the Gap: Bridging Feminist and Political Geography through Geopolitics. *Political Geography*, 23, 307-322. Doi: 10.1016/j.polgeo.2003.12.014
- Jones, L., & Sage, D. (2010). New Directions in Critical Geopolitics: An Introduction. *GeoJournal*, 75(4), 315-325. Doi: 0.1007/s10708.008.9255-4
- Koopman, S., Dalby, S., Megoran, N., Sharp, J., Kearns, G., Squire, R., Jeffrey, A., Squire, V., & Toal, G. (2021). Critical Geopolitics/critical geopolitics 25 years on. *Political Geography*, 90, 1-9. Doi: 10.1016/j.polgeo.2021.102421
- Koopman, S. (2011). Alter-Geopolitics: Other Securities are Happening. *Geoforum*, 42(3), 274-284. Doi: 10.1016/j.geoforum.2011.01.007
- Kuus, M. (2007). Intellectuals and Geopolitics: The "Cultural Politicians" of Central Europe. *Geoforum*, 38, 241-251. Doi: 10.1016/j.geoforum.2006.03.002

- Kuus, M. (2010). Critical Geopolitics. Robert Denmark (ed.), *The International Studies Encyclopedia, Vol. II* içinde (s. 683–701). Oxford: Blackwell.
- Kuus, M. (2012). Banal Huntingtonianism: Civilisational Geopolitics in Estonia. Stefano Guzzini (ed.), *The Return of Geopolitics in Europe? Social Mechanisms and Foreign Policy Identity Crisis* içinde (s. 174–191). Cambridge: Cambridge University Press.
- Mamadouh, V. D. (1998). Geopolitics in the Nineties: One Flag, Many Meanings. *Geojournal*, 46(4), 237–253. Doi: 10.1023/A:100.695.0931650
- Mamadouh, V., & Dijkink, G. (2006). Geopolitics, International Relations, and Political Geography: The Politics of Geopolitical Discourse. *Geopolitics*, 11(3), 349–366. Doi: 10.1080/146.500.40600767859
- Massaro, V., & J. Williams. (2013). Feminist Geopolitics. *Geography Compass*, 7(8), 567–77. Doi: 10.1111/gec3.12054
- Mearsheimer, J. J. (2014). Why the Ukraine Crisis is the West's Fault: the Liberal Delusions that Provoked Putin. *Foreign Affairs*, 93(5), 77–89.
- Moisio, S. (2015). Geopolitics/Critical Geopolitics. John Agnew, Virginie Mamadouh, Anna Secor & Joanne Sharp (ed.), *The Wiley-Blackwell Companion to Political Geography* içinde (s. 220–234). Chichester: Wiley-Blackwell.
- Murphy, A. B., Basin, M., Newman, D., Reuber, P. & Agnew, J. (2004). Is There a Politics to Geopolitics? *Progress in Human Geography*, 28(5), 619–640. Doi: 10.1191/030.913.2504ph508oa
- Müller, M. (2008). Reconsidering the Concept of Discourse for the Field of Critical Geopolitics: Towards Discourse as Language and Practice. *Political Geography*, 27(3), 322–338. Doi: 10.1016/j.polgeo.2007.12.003
- Müller, M. (2011). Doing Discourse Analysis in Critical Geopolitics. *L'Espace Politique*, 12, 1–18.
- O'Loughlin, J. (2001). Geopolitical Fantasies, National Strategies and Ordinary Russians in the Post-Communist Era. *Geopolitics*, 6(3), 17–48. Doi: 10.1080/146.500.40108407728
- O'Loughlin, J. & Kolossov, V. (2002). Still Not Worth the Bones of a Single Pomeranian Grenadier: The Geopolitics of Kosovo War 1999. *Political Geography*, 21, 573–599. Doi: 10.1016/S0962-6298(02)00008-2
- O'Loughlin, J., Ó Tuathail, G. & Kolossov, V. (2004a). A “Risky Westward Turn”? Putin's 9-11 Script and Ordinary Russians. *Europe-Asia Studies*, 56(1), 3–34. Doi: 10.1080/096.681.3032000161428
- O'Loughlin, J., Ó Tuathail, G. & Kolossov, V. (2005). Russian Geopolitical Culture and Public Opinion: The Masks of Proteus Revisited. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 30(3), 322–335. Doi: 10.1111/j.1475-5661.2005.00174.x
- Ó Tuathail, G. & Agnew, J. (1992). Geopolitics and Discourse: Practical Geopolitical Reasoning in American Foreign Policy. *Political Geography*, 11(2), 190–204. Doi: 10.1016/0962-6298(92)90048-X
- Ó Tuathail, G., Dalby, S. Routledge, P. (1998). *The Geopolitics Reader*. London: Routledge.
- Ó Tuathail, G. (1996) An Anti-Geopolitical Eye: Maggie O'Kane in Bosnia, 1992–93. *Gender, Place & Culture: A Journal of Feminist Geography*, 3(2), 171–186. Doi: 10.1080/096.636.99650021873
- Ó Tuathail, G. O. (1998a). Introduction: Imperialist Geopolitics. Gearoid Ó Tuathail, Simon Darby & Paul Routledge (ed.), *The Geopolitics Reader* içinde (s. 15–25). London: Routledge.
- Ó Tuathail, G. O. (1998b). Introduction: New World Order Geopolitics. Gearoid Ó Tuathail, Simon Darby & Paul Routledge (ed.), *The Geopolitics Reader* içinde (s. 103–112). London: Routledge.
- Ó Tuathail, G. O. (1998c). Introduction: Thinking Critically about Geopolitics. Gearoid Ó Tuathail, Simon Darby & Paul Routledge (ed.), *The Geopolitics Reader* içinde (s. 1–12). London: Routledge.

- Ó Tuathail, G., & Dalby, S. (1998). Introduction: Rethinking Geopolitics: Towards a Critical Geopolitics. Gearoid Ó. Tuathail & S. Dalby (ed.), *Rethinking Geopolitics* içinde (s. 1-15). London: Routledge.
- Routledge, P. (1998). Anti-Geopolitics. Gearoid Ó Tuathail, Simon Darby & Paul Routledge (ed.), *The Geopolitics Reader* içinde (s. 245-255). London: Routledge.
- Sharp, J. P. (1993). Publishing American Identity: Popular Geopolitics, Myth, and The Reader's Digest. *Political Geography*, 12(6), 491-503. Doi: 10.1016/0962-6298(93)90001-N
- Sharp, J. P. (2003). Feminist and Postcolonial Engagements. John Agnew, Katharyne Mitchell & G. Ó. Tuathail (ed.), *A Companion to Political Geography* içinde (s. 59-74). Oxford: Blackwell Publishing.
- Sharp, J. (2011). Subaltern Geopolitics: Introduction. *Geoforum*, 42, 271–273. Doi: 10.1016/j.geoforum.2011.04.006

Extended Abstract

- Yanık, L. (2008). Those Crazy Turks' that Got Caught in the 'Metal Storm': Nationalism in Turkey's Best Seller Lists. *EUI Working Papers RSCAS 2008/04*, 1-16.
- Yeşiltaş, M. & Durgun, S. (2015). Coğrafya ve Jeopolitiği Tartışmak: Eleştirel bir Değerlendirme. Murat Yeşiltaş, Sezgi Durgun & Pınar Bilgin (ed.), *Türkiye Dünyanın Neresinde? Hayali Coğrafyalar, Çarpışan Anlatılar* içinde (s. 9-35). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Critical Geopolitics and the Discipline of International Relations: Spatiality, Discourse, and Power

Mine Nur KÜÇÜK

This study aims to provide a literature review on, and hence to reveal the main arguments of, critical geopolitics which emerged in the late 1980s and early 1990s. To fulfill this objective, the article first discusses the content of classical geopolitics which came into prominence during the 19th century and examines how the effects of this perspective have manifested themselves up to the present day. Then, the article directs its attention towards the emergence of critical geopolitics approach, and its core arguments. Subsequently, the criticisms that critical geopolitics levies against traditional International Relations theories are explored through Agnew's "territorial trap" argument. The last section of the study focuses on the intersection between critical geopolitics and other critical approaches in the discipline of International Relations, including poststructuralism, Marxism, feminism, and postcolonialism.

The first section of the paper discusses the foundations of classical and neoclassical geopolitics and how these approaches have been effective in different times and contexts from mid-19th century up to the present day. The term "geopolitics" was first coined by Swedish legal jurist Rudolf Kjellen in 1899. In its early classical usage, the term referred to the social Darwinist conception of "survival of the fittest" applied to societies and states. Accordingly, geopolitical thinkers such as Ratzel, Haushofer, Mackinder, and Mahan had utilized the term in a way to merge environmental determinism with imperial rivalries and great-power politics. In this utilization, the geographical location of states in relation to other states, the form and physical characteristics of states' territories emerged as main concerns. Particularly, during the inter-war years, the appeal of geopolitical reasoning by Nazi regime in Germany through certain notions such as "Lebensraum" and its usage

* Dr. Öğr. Üyesi, Yeditepe University, İstanbul, Türkiye. E-Mail: mine.kucuk@yeditepe.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8579-7837.

as a justification for aggressive foreign policy by Germany led to a reputation of geopolitics as “Nazi science.” Such a reputation brought an elimination of the term both from academic as well as from public discussions up until 1970s. However, from then on, geopolitics started to be “progressively reclaimed” which led to the emergence of “neoclassical geopolitics.” Consequently, geopolitics has regained popularity in certain academic circles as well as in policy world with reference to different contextual factors from 9/11 attacks to war launched by Russia against Ukraine.

The second section looks at the central arguments of critical geopolitics literature. Critical geopolitics challenges the idea found in (neo)classical geopolitics according to which geopolitics provides scientific “facts” or “realities” of world politics. That is because, from this perspective geopolitical arguments are socially constructed cultural phenomenon. To understand the process of these constructions, one needs to look at the discourses of the actors, critical geopolitics argues. Doing so necessitates an engagement with unpacking the binary oppositions (self-other, inside-outside, domestic-international) within the language. Critical geopolitics also criticizes the idea that geopolitical arguments are politically neutral. In opposing this, this scholarship highlights that every geopolitical representation reflects a particular political agenda and hence power relations. To reveal the social constructedness and politicalness of geopolitical arguments, then, critical geopolitics offers various theoretical and conceptual tools, and points to multiple sites (including formal, practical, and popular) where geopolitical representations are constructed.

The third section provides the contours of criticisms levied against traditional International Relations theories by critical geopolitics. In doing so, the section follows the works of a prominent critical geopolitics’ scholar John Agnew, particularly his seminal “The Territorial Trap: The Geographical Assumptions of International Relations Theory” (1994) article. According to Agnew, three basic geographical assumptions of traditional theories of International Relations point to a “territorial trap” that these approaches fall into. These include taking states as stable entities without necessarily locating their territoriality into historical context, assuming a sharp distinction between domestic and foreign realms and taking territorial states as actors containing homogenous societies.

The last section of the study focuses on the intersections between critical geopolitics and different critical theories of the International Relations. Critical geopolitics is an eclectic approach influenced by various critical schools of thought. Hence, it would be inaccurate to attribute critical geopolitics to a singular theoretical or methodological framework. Following this argument, how policy makers’ discursive practices shape the spatial organization of global politics, how such practices enable the legitimacy claims made by states and what kind of power dynamics emerge because of these processes are identified as a commonality between poststructuralism and critical geopolitics. Marxism, especially Immanuel Wallerstein’s “center” and “periphery” formulation enables critical geopolitics to reveal the relationship between exploitation and spatial organization of world politics. However, finding the causal relationship assumed between economy and politics in this approach limiting, scholars of critical geopolitics propose to bring representational/ linguistic and material dynamics together. Lastly, the intersection of feminist and postcolonial theories with critical geopolitics involves examining the concepts of “anti-geopolitics” and the

critique of patriarchy and Eurocentrism. Going beyond intersections, critical geopolitics itself has become subject of criticism by feminist and postcolonial approaches, particularly concerning the potential reproduction of masculinity and Eurocentric biases by the former.

Given all those discussions available in the literature and the context we are going through, the study concludes by stressing the ongoing need for an engagement with critical geopolitics, particularly concerning its focus on spatiality, discourse, and power relations.